George Poede

Dominație și putere în gândirea lui Max Weber

Lucrările lui Max Weber consacrate analizei capitalismului, sociologiei religiei, dar mai ales, cele axate pe semnificația dominației, a legitimității și a tipurilor ideale de dominație au continuat să exercite un rol important în gândirea sociologică și politică actuală.

Exegeții operei lui Weber au evidențiat motivele pentru care ideile acestui gânditor influențează analizele economice, politice, culturale, religioase ale multor cercetători situați în spații cultural-geografice diverse.

Astfel, Philippe Raynaud pornește de la constatarea exprimată în „Dictionnaire des oeuvres politiques"[1] potrivit căreia opera fundamentală a lui Max Weber – „Economie și societate" – ar relua unele ambiții ale filosofiei istoriei din secolul al XIX-lea cum ar fi interpretarea istoriei universale sau originalitatea civilizației occidentale într-un context non-speculativ, fără referință la vreo pretenție de a reduce istoria reală la acțiunea de îndeplinire a unui destin predeterminat. În același sens, se remarcă evidențierea ideii unei singure istorii în măsura în care sociologia fixează valoarea universală a categoriilor sale și arată constanța anumitor tipuri de activitate umană și de legitimare. Prin acestea, temele dominante din „Economie și societate" referitoare la relativa opoziție dintre tradiție și modernitate ori înțelegerea istoriei până în aspectele sale considerate ca iraționale, prelungesc preocupările filosofilor istoriei într-un context nou în care se remarcă efortul de neutralitate axiologică explicat uneori ca un derivat al opoziției dintre fapte și valori, dar și de înțelegere a sensului vizat de actorii istoriei și de respingere a unei periodizări unice a istoriei universale.

Pentru Weber, specificitatea sistemelor umane decurge dintr-o logică a intențiilor, fapt ce-l conduce la

elaborarea câtorva concepte care să-i permită înțelegerea sociologică a acestor sisteme umane. Astfel, tipul ideal reprezintă o construcție prin care se caracterizează o acțiune dată, un eveniment sau o constelație de evenimente, o situație socială. El permite degajarea trăsăturilor pertinente ale acestora pentru a ajunge la înțelegerea logicii acelor situații, procese și fenomene care se constituie într-un obiect al investigației. Tipul ideal este un instrument de bază la nivelul comprehensiunii, dată fiind preocuparea de a sesiza logica intențională care susține o acțiune socială. Logica acțiunii poate fi înțeleasă cu condiția plasării analistului într-o situație de empatie, element ce se corelează cu neutralitatea axiologică. De asemenea, este important de menționat faptul că orice proiect subiectiv trebuie înțeles în relație cu contextul antecedentelor, nici o cauză neavând o prioritate logică asupra celorlalte, făcându-se apel la o configurație de cauze a căror pondere este variabilă în funcție de circumstanțe.

Conceptele utilizate de Weber ilustrează complexitatea analizei pe care o întreprinde asupra unor procese cum ar fi dominația, legitimitatea, puterea, generalizarea raționalității formale ca proces fundamental de transformare, influența factorilor culturali-religioși asupra comportamentului economic al indivizilor.

Afirmând posibilitatea unei științe sociale obiective și riguroase, Max Weber acordă o maximă importanță metodologiei pe care un cercetător trebuie să o urmeze în analiza și înțelegerea societății. Max Weber s-a opus anumitor curente sociale, nu atât din perspectiva analizelor acestora, cât mai ales din aceea a statutului acordat conceptelor sociologice și sarcinilor științelor sociale. Din această perspectivă, materialismul istoric nu greșea numai prin supraestimarea rolului factorului economic în istorie, ci mai ales prin considerarea economicului ca factor cauzal

decisiv, ceea ce a condus la tratarea a tot ceea ce există în realitatea istorică ca accidental dacă nu poate fi dedus din elementele economice şi, interpretarea din acest motiv, a acestui „accidental" ca neavând semnificaţie ştiinţifică. Continuându-şi raţionamentul, Weber afirmă că există pericolul repetării acestei greşeli dacă s-ar substitui explicaţiei economice a realităţii sociale un alt principiu considerat drept factor cauzal decisiv în istorie.

Verstehen

La începutul lucrării sale „Economie şi societate", Max Weber defineşte sociologia ca o ştiinţă care îşi propune înţelegerea prin interpretare (deutend verstehen) a activităţii sociale şi, prin aceasta, de a explica (ursächlich erklären) modul în care se desfăşoară acea activitate precum şi consecinţele acesteia.

Un asemenea mod de a defini sociologia implică, pe de o parte, o concepţie specifică despre metodologie (individualismul metodologic), iar pe de altă parte, o luare de atitudine asupra problemelor puse de limitele obiectivităţii în ştiinţele sociale. Dacă se defineşte sociologia prin misiunea sa de a interpreta societatea, realitatea, atunci ajungem la concluzia că trebuie luat în considerare, în ultimă instanţă, individul izolat, iar activitatea sa, ca unitate de bază a sociologiei, întrucât individul este singurul purtător de semnificaţie. Astfel, remarcăm dimensiunile majore ale epistemologiei sale; în primul rând, este important să se degaje logica instituţiilor sociale pornind de la faptul că sociologia este înţelegerea interpretativă a acţiunii oamenilor, a sensului subiectiv pe care actorii sociali îl acordă faptelor şi acţiunilor politice, economice, religioase; în al doilea rând,

interesându-ne de dominație, trebuie să căutăm interrelațiile care se stabilesc între diferitele instituții sociale, respingând totodată ideea unei cauzalități unilaterale; în al treilea rând, să utilizăm conceptul de tip ideal ca organizare a unor raporturi inteligibile proprii unui ansamblu istoric sau unor evenimente. Deci, pentru a înțelege instituțiile, sociologul trebuie să caute dar și să găsească în spatele structurii lor reificate, activitatea originară care le-a dat naștere.

Concepte cum ar fi statul, feudalitatea, ori formele umane de asociere desemnează într-o manieră generală categorii ce reprezintă forme determinate ale cooperării umane, obiectivul sociologiei fiind acela de a le reduce la o activitate comprehensibilă, adică la activitatea indivizilor. „Tipul de știință socială în care suntem interesați – declară Weber în „Obiectivitatea în științele sociale și în politica socială" – este acela al unei științe empirice a realității concrete (Wirklichkeitswissenschaft). Scopul nostru este înțelegerea caracterului unic al realității și a semnificației culturale a evenimentelor individuale în manifestările lor, iar pe de altă parte, cauzele pentru care ele sunt astfel din punct de vedere istoric, și nu altfel"[2]. În realitatea cu care ne confruntăm, se constată la prima vedere o multiplicitate infinită de evenimente care apar și dispar, iar infinitatea absolută a acestei multiplicități rămâne neatinsă, chiar atunci când atenția noastră se fixează pe un singur „obiect", cum ar fi un act concret de schimb, sau de îndată ce se încearcă o descriere exhaustivă a tuturor componentelor „obiectului" ce devine scop al investigației cercetătorului. Criteriul pe baza căruia „obiectul" se impune atenției este acela al recurenței regulate a anumitor relații cauzale. La aceasta trebuie adăugat că în științele sociale „ne preocupă fenomenele psihologice și intelectuale (geistig) care, pentru înțelegerea empatică, reprezintă o problemă de tip diferit față de acelea pe care științele naturale, în general, caută și pot să le rezolve"[3].

Analiza realității caută să evidențieze configurația în care factorii ipotetici sunt aranjați pentru a constitui un fenomen cultural relevant din punct de vedere istoric pentru analiza pe care o realizează analistul social. Înțelegerea este numai o primă sarcină ce stă în fața sociologului, următoarea fiind analiza interacțiunii concrete a factorilor prezenți într-o configurație dată istoric, condiționată de contextul lor istoric și redarea explicită, inteligibilă, în funcție de tipul de semnificație.

Pentru Weber, Verstehen nu are o semnificație logică întrucât elementele realității care se constituie într-un obiect istoric de cercetare nu sunt determinate de un anumit principiu, ci de scopul cercetării. Dimpotrivă, Alexander von Schelting apreciază în „Max Weber Wissenschaftslehre" că Verstehen posedă o semnificație logică întrucât implică stabilirea unor legături inteligibile în istorie, opinie împărtășită și de Andreas Walther. Acestora li se opune Thomas Burger în „Max Weber's Theory of Concepts Formation" care aduce ca principal argument chiar perspectiva weberiană asupra sociologiei ca fiind „interpretativă" (verstehend) ceea ce înseamnă că instrumentele acestei științe, conceptele, fac întotdeauna apel la semnificația subiectivă pe care actorii sociali o acordă fenomenelor desemnate de acele concepte. Aceasta nu înseamnă că Verstehen este o metodă. Atunci când Weber spune că Verstehen este o „retrăire" sau că realizează o empatie, el nu consideră că aceste aspecte constituie un proces formativ, un proces de abstractizare, ci unul care descrie fenomenologic modul specific prin care oamenii interacționează pe baza conținuturilor semnificative prezente în conștiința lor. În această situație, singura alternativă rămâne aceea de a spune că o persoană, atunci când încearcă să înțeleagă o altă persoană, utilizează în acest scop, experiențele sale proprii. Evident, descrierea evenimentelor

semnificative nu se poate face fără concepte, numai că înţelegerea interpretativă este doar o primă etapă în cunoaştere. Din perspectiva înţelegerii dominaţiei, Verstehen reprezintă un element important în explicarea nivelului cunoaşterii comune a spaţiului fenomenelor politice, în special a celor legate de putere în care predomină interesele, afectivul şi adesea iraţionalul.

Prioritatea comprehensiunii şi individualismului metodologic se bazează pe convingerea că acestea reprezintă o condiţie a cunoaşterii realităţii, proces în care comprehensiunea trebuie să facă posibilă explicaţia ce verifică obiectivitatea construcţiilor, iar individualismul metodologic, departe de a traduce o prejudecată etnocentristă care nu ar permite sociologiei comprehensive să înţeleagă culturile ne-occidentale, să constituie punctul de plecare pentru constituirea unei sociologii a universalului.

Dificultatea esenţială a perspectivei individualismului metodologic constă în faptul că, la un anumit moment, se întâlnesc structuri colective, precum statul, familia, naţiunea, care se impun totalităţii indivizilor ca un punct necesar de referinţă. Din perspectiva propriilor sale scopuri, sociologia nu poate ignora formele de gândire colectivă sau reprezentările globale ce ţin spre exemplu de structura limbajului sau structurile colective care au o influenţă puternică, adesea chiar dominantă pentru natura activităţii umane. În „Entstehung ethnischen Gemeinsamkeitsglaubens. Sprach – und Kultgemeinschaft" din „Wirtschaft und Gesellschaft" (Tübingen, J.C.B. Mohr, 1947) Weber arată complexitatea credinţei ce există în comunităţi în afinitatea de grup, fapt ce poate fi o sursă a constituirii unui sentiment de patrie. Comunitatea etnică facilitează relaţiile de tip comunal. Pe de altă parte, „tocmai comunitatea politică – sfera politică a manifestării relaţiilor de tip comunal – este aceea care inspiră credinţa în etnicitatea comună, credinţă ce

tinde să persiste chiar după dezintegrarea comunității politice"[4].

Obiecțiile pe care le-a trezit metodologia lui Weber unora din reprezentanții ai științelor sociale pot fi ușor de înțeles. Din perspectiva dominantă în sociologia franceză de la Comte până la Durkheim s-ar putea reproșa lui Max Weber faptul că individualismul metodologic ignoră exigența primordială a sociologiei, aceea de a admite că obiectul său preexistă, obiecție nejustificată întrucât sociologul german consideră că interpretarea comprehensivă este doar un moment de început în munca sociologului. Punctul inițial, cel al „experienței imediate", este difuz, lipsit de o formulare precisă. De aceea, precizia poate fi obținută numai prin formularea și utilizarea unor concepte. Experiența cu conținut semnificativ constituie o certitudine imediată și nu se poate dispensa de un sistem consistent rațional de concepte teoretice.

Tipuri ideale

Categoria centrală a metodologiei weberiene este aceea a tipului ideal, categorie obținută printr-o anumită procesare care permite studiul individualităților istorice.

Construcția tipurilor ideale cade în sarcina sociologiei și ea nu se reduce la o cercetare a ceea ce poate fi comun diferitelor fenomene istorice. Problema care se pune este aceea de a gândi concretul istoric și cultural elucidând semnificația sa și mai puțin aceea de a evidenția regularități statistice. Scopul construcției conceptelor ideal-tipice constă în evidențierea riguroasă a ceea ce reprezintă natura particulară a fenomenelor culturale. Weber atrage atenția asupra faptului că un tip ideal nu are decât o valoare euristică

şi reprezintă un mijloc de orientare în procesul general epistemologic. (Das Konstruirte Schema hat natürlich nur den Zweck, ein idealtipischen Orientierunsmittel zu sein, nicht aber eine eigene Philosophie zu Lehren). Reinhard Bendix readuce în discuţie statutul tipului ideal şi previne asupra greşelilor generate de o interpretare mecanicistă a conceptului de tip ideal precum şi a ipostazelor conturate de Weber în prezentarea tipurilor ideale de dominaţie sau a birocraţiei ca tip de dominaţie legal-raţională. Această apreciere este cuprinsă în „Max Webers Soziologie heute", volum apărut după simpozionul organizat de Asociaţia germană de sociologie din 1964, eveniment care a şi relansat studiul sistematic al operei weberiene. Extinderea ideal-tipului este utilă cu condiţia respectării a două reguli, aceea a coerenţei logice şi a ireductibilităţii realităţii la concept. De exemplu, se pot construi tipuri ideale de dezvoltare însă funcţia lor nu constă în evidenţierea şi determinarea „necesităţilor istorice" a anumitor evoluţii ci dimpotrivă de a mări cunoaşterea asupra societăţilor reale prin comparare dezvoltarea complexă cu aceea a dezvoltării tipice. Pentru Weber, tipurile ideale sunt realităţi ipotetice concrete, personalităţi, situaţii sociale, clase, revoluţii cu rolul de a institui comparaţii. Adâncirea analizei tipurilor ideale solicită clarificarea unor aspecte de ordin epistemologic. Întrucât obiectivul epistemologiei este acela de a arăta modul în care oamenii dobândesc cunoaşterea realităţii empirice este important să analizăm conţinutul cunoaşterii ştiinţifice dar şi ceea ce Max Weber înţelege prin realitatea empirică.

Cunoaşterea ştiinţifică este o „ordonare în gândire a realităţii empirice" – (Denkende ordnung der empirischen Wirklichkeit). O astfel de cunoaştere înseamnă o stăpânire intelectuală a datelor empirice. Prin aceasta, Weber afirmă rolul activ al subiectului în cunoaştere. Cunoaşterea este o reprezentare a realităţii, dar în nici un caz o copie

credincioasă a realității. El afirmă că este greșită concepția potrivit căreia cunoașterea este o reproducere a datelor empirice concrete (empirische Anschauungen) sau o copie a experiențelor. Pentru Weber cunoașterea este o imagine mentală selectivă a realității. Tocmai în procesul de selecție, gândirea joacă un rol important. Construcția tipului ideal, presupune printre altele, realizarea unor individualități ipotetice ce constau dintr-o selecție a unor itemi care pot apărea în realitate. Uneori, tipurile ideale pot fi privite ca niște stereotipuri, numai că stereotipurile sunt mai degrabă concepte evaluative care mai mult închid analiza socială.

Weber începe studiul tipurilor ideale prin afirmarea intenției sale de a clarifica relațiile dintre teorie și istorie care sunt „încă problematice în disciplina noastră". Problema în discuție era aceea ce viza deosebirea dintre „legile" sociale și cele ale naturii. Aici găsește Weber izvorul multor neînțelegeri care proveneau din faptul că se dorea ca fiecare concept din științele culturii să fie similar cu cel din științele naturale. În stabilirea propozițiilor unei teorii abstracte ne aflăm doar aparent în fața unor deducții a acestora dintr-un caz special de construcție conceptuală care este specifică, și, „într-o anumită măsură, indispensabilă, științelor culturale"[5].

Acest construct este numit de Max Weber „tip ideal". Conținutul general al conceptului de tip ideal este cuprins în ultimele douăzeci de pagini ale eseului său asupra „Obiectivității" în științele sociale, eseu scris în 1904. Ar fi fost de preferat ca ceea ce a scris despre tipul ideal să fi fost confirmat sau cel puțin compatibil cu primele trei sute de pagini din „Economie și societate". Mulți exegeți au constatat anumite divergențe între tipul ideal din „Obiectivitatea" în științele sociale și amestecul de definiții, clasificări și ipoteze referitoare la tipurile de dominație, legitimitate, ordine legitimă sau la subtipuri ale acestora. Tipul ideal este văzut ca un model conceptual care leagă

împreună anumite elemente sau evenimente ale vieții istorice într-o structură complexă cu un caracter intern consistent. Tipul ideal este ca o „utopie" la care s-a ajuns printr-o accentuare analitică a anumitor elemente din realitate. Conceptul de tip ideal ne va ajuta astfel să ne dezvoltăm abilitățile de cercetare. În același timp, Weber afirmă că tipul ideal nu este o „ipoteză", dar oferă un ghid în construcția ipotezelor. Pe de altă parte, nu este o descriere a realității dar dorește să constituie un sprijin într-o descriere. Astfel, un tip ideal este format prin accentuarea unuia sau mai multor puncte de vedere și prin sinteza multor fenomene individuale concrete, difuze, discrete, mai mult sau mai puțin prezente și ocazional absente care sunt aranjate în acord cu acele puncte de vedere subliniate într-un construct analitic unificat (Gedankenbild).

Fiind o construcție mentală în specificitatea și puritatea lui, el nu poate fi găsit empiric nicăieri în realitate, iar istoricii, prin cercetările lor, se află în fața sarcinii de a determina în fiecare caz individual măsura în care această construcție ideală se apropie sau se îndepărtează de realitate. Din această perspectivă nu putem împărtăși obiecția lui Thomas Burger, potrivit căreia din teoria tipului ideal și din celelalte scrieri metodologice ar fi greu să găsim o exemplificare a acestora în modul de prezentare a tipurilor ideale din „Economie și societate".

Dacă asociem studiului despre „Obiectivitate în științele sociale" pe cel al „Semnificației neutralității etice" atunci apreciem și mai mult efortul weberian de elucidare a procesului general de cunoaștere în științele istorice și în cele ale culturii.

Tipul ideal își confirmă statutul dacă exprimă fapte semnificative pentru specificitatea multor fenomene culturale. Exemplele sunt asigurate de termeni ca „feudal", „harismatic", „capitalist", „birocratic" etc.

Alexander von Schelting sesizează faptul că Weber defineşte tipul ideal într-o manieră negativă ceea ce ar conduce la o lipsă de omogenitate. În „Max Webers Wissenchaftslehre" Alexander von Schelting sugerează câteva aspecte drept contribuţii deosebite ale metodologiei weberiene. Spre exemplu, von Schelting a fost printre primii care au arătat că sub termenul de tip ideal, Weber a inclus două categorii de concepte eterogene, generalizatoare şi individualizatoare. În această a doua categorie, Schelting identifică pe de o parte, individualităţi istorice ce constituie obiecte ale analizei cauzale cum ar fi, capitalismul raţional modern, sistemul indian al castelor, birocraţia patrimonială chinezească, iar pe de altă parte, categorii asemănătoare în funcţia logică cu primele dar care analizează o altă ordine de obiecte şi anume ideile, cum ar fi teologia calvinistă, filosofia brahmanică a karmei. Făcând din nou apel la Schelting, arătăm că acesta sesizează faptul că în cazul individualităţilor istorice este posibilă o explicaţie cauzală prin răspunsul la întrebarea, ce s-ar fi întâmplat dacă un eveniment s-ar fi produs sau nu într-un anumit context cultural, geografic, religios, economic (posibilitatea obiectivă).

Atunci când tipul ideal desemnează o construcţie cu un curs ir otetic al evenimentelor, acesta trebuie să aibă două caracteri tici: generalitatea abstractă şi exagerarea (Steigerung) ideal-tipică a realităţii empirice. Fără primul element, conceptul ar fi aplicabil numai unei singure situaţii istorice, iar fără cel de-al doilea, ideal-tipul ar fi mai degrabă o trăsătură comună sau o medie statistică.

În „Les étapes de la pensée sociologiques", Raymond Aron precizează că ceea ce Weber ilustrează prin tip ideal reprezintă un conţinut ce se situează la punctul de întâlnire a mai multor tendinţe ale gândirii weberiene. Întrucât tipul este o organizare a raporturilor inteligibile specifice unui ansamblu istoric ori unor evenimente consecutive, acest fapt

trimite la noțiunea de comprehensiune. Pe de altă parte, prin modul său de construcție tipul ideal ne arată ceea ce este caracteristic unei societăți și unei științe moderne, adică la procesul de raționalizare. Constituirea unui tip ideal poate face inteligibil un grup de fenomene sau unul singur tocmai prin degajarea rațională a interne a ceea ce desemnează tipul ideal. Mai mult, el poate construi această raționalitate. Tipul ideal se leagă și de concepția analitică și, parțial de cauzalitate. Din această perspectivă, tipul ideal este o sesizare parțială a unui ansamblu global, păstrând acest caracter chiar atunci când privește o societate întreagă. Raymond Aron identifică trei tipuri de concepte în metodologia lui Weber referitoare la tipul ideal:

1) tipuri ideale de indivizi istorici cum ar fi capitalismul sau orașul occidental european. În acest caz, tipul ideal semnifică o construcție sau reconstrucție inteligibilă a unei realități globale și singulare. Caracterul global provine din referința la întregul ansamblu al unui regim economic cum ar fi capitalismul iar cel singular din faptul că după Weber, capitalismul în sensul în care se definește această societate nu s-a realizat plenar decât în societățile moderne occidentale;

2) tipul ideal ce desemnează elemente abstracte ale unei realități ce se regăsesc într-un mare număr de circumstanțe. Aceste concepte permit prin combinarea lor caracterizarea și înțelegerea unor ansamble istorice reale. Opoziția dintre aceste două tipuri apare cu claritate dacă se ia ca exemple capitalismul și birocrația. În primul caz, se desemnează un ansamblu istoric, real și singular, iar în al doilea caz se definește un aspect al instituțiilor ce nu acoperă un regim în totalitate, dar care se regăsește în multiple distincte ale istoriei.

3) tipul ideal obținut din reconstrucțiile raționalizante ale conduitelor de un caracter particular. Ansamblul

propozițiilor teoriei economice nu este altceva decât reconstrucția ideal-tipică a manierei în care subiecții s-ar orienta în acțiunea lor dacă ar fi subiecți economici puri. Teoria economică tratează conduita economică conform esenței sale și caută să o definească în mod riguros.

Statutul metodologic și funcția tipului ideal

Concepția asupra tipului ideal a fost interpretată de mulți cercetători ca o realizare fundamentală a eforturilor lui Weber în domeniul metodologiei. Pentru a constata măsura în care acest concept își păstrează încă validitatea, analiștii au luat în considerare trei aspecte importante aflate în interdependență. Primul, privește caracterul logic al acestor tipuri ideale așa cum îl vede Weber, forma și relația dintre conținutul lor și segmentul din realitatea empirică pe care ele intenționează să-l conceptualizeze. Al doilea, vizează conținutul substantival al afirmațiilor ideal-tipice, iar cel de-al treilea funcția tipurilor ideale în cercetarea științifică. Toate aceste aspecte trebuie avute în vedere atunci când se dorește a da o caracterizare generală tipurilor ideale. Se poate ajunge la o formulare de genul tipul ideal este un concept, o reprezentare mentală a mai multor fenomene complexe, relativ similare. Din analiza conținutului substantival al tipului ideal rezultă că acesta descrie forme specifice de norme și acțiuni pe care indivizii le au în vedere atunci când intenționează să acționeze într-o situație socială dată. În legătură cu funcția tipului ideal în cercetare, Weber crede că aceasta este o funcție euristică pentru a găsi – într-un caz specific empiric- motivele ce-i ghidează pe indivizi în acțiunile lor. El descrie o situație ce este o consecință a

acțiunilor conforme cu un mod specific de motive sau de acțiune considerată ca maxim operativă. Ideal-tipul se referă sau intenționează să se refere la o clasă de fenomene complexe empirice denumite printr-o construcție specifică, spre exemplu, „conflict", „dominație", „relație socială" și formulate ca o descriere a configurației părților lor componente. Aceasta se realizează prin presupunerea tacită că ele nu pot avea toate aceleași elemente componente de vreme ce, pe lângă motivele empirice relevante în determinarea acțiunilor, pot exista și unele necunoscute care influențează comportamentul actorilor avuți în vedere. Astfel, un tip ideal pare a fi o descriere a unui număr de stări de fapte existente empiric cu caracter identic sau descrie starea faptelor așa cum ar trebui să fie dacă actorii relevanți au putut să urmărească, în mod conștient și exclusiv, anumite scopuri clar definite sau planuri stabilite în modalități clare. Atunci când acest construct se compară cu situația empirică la care el este aplicabil, divergența dintre tipul ideal și acea situație empirică oferă dovada măsurii în care, alte motive decât cele menționate în tip, apar în cauzalitatea anumitor acțiuni ce constituie părți ale situației concrete luate în considerare.

În dezbaterea tipului ideal, Weber a dorit, înainte de toate, să clarifice statutul logic al unor concepte care apar în scrierile istorice cum ar fi cel de „stat", „birocrație" sau „oraș". A clarifica statutul logic al conceptului semnifică pentru el a analiza relațiile dintre conținutul conceptual și partea din realitatea empirică la care se referă conceptul, stabilind un principiu în funcție de care conceptul a fost extras din realitate. Dificultatea a provenit din faptul că acele concepte ce se caracterizau prin statutul logic dorit de Weber nu puteau fi tratate ca niște concepte generale care să poată descrie fenomenele istorice analizate. Asemenea fenomene nu permiteau formularea unor concepte care să aibă în

vedere o clasă pentru că ele nu prezentau în grade egale combinația de caracteristici care trebuia menționată în definițiile unor asemenea concepte. O altă cauză ce explică o astfel de situație rezultă din faptul că fenomenele ce trebuie conceptualizate sunt selecționate conform semnificației lor culturale și nu pentru că ele prezintă aceeași constelație de componente pe care o pot prezenta alte fenomene. Pentru a accentua faptul că aceste concepte care îl preocupau nu erau concepte generale adevărate, deși forma lor le conferea această aparență, Weber le-a numit „tipuri", iar pentru a arăta relația specifică dintre conținutul acestor concepte și fenomenele empirice pe care trebuiau să le denumească, el le-a adăugat și atributul de „ideal".

Weber a demonstrat faptul că „tipurile ideale" sunt indispensabile în cercetările legate de domeniul științelor culturii. Ele trebuie să descrie fenomene în acele aspecte ce interesează pe istoric și care nu pot fi subsumate conceptelor de clasă. Acest argument se bazează pe ideea că expresiile lingvistice care se referă la fenomene observabile se află în relație cu concepte, altfel spus conținuturi mentale formate, astfel încât înțelegerea expresiei evocă reprezentări sau imagini formate ale realității empirice în mintea omului. Totodată, într-o formă validă științific oamenii pot avea în minte realitatea numai sub forma conceptelor generale. Weber era uimit de faptul că anumite fenomene empirice sunt grupate împreună și numite prin același termen, subsumate unui concept cu o formă generală cum ar fi spre exemplu „birocrația". Într-un sens strict, nu prezintă trăsăturile necesare pentru înglobarea în concepte generale sau de clasă, așa cum le înțelegea el. Problema care apare este aceea că aceste fenomene nu constituie o clasă care să cuprindă elemente componente cu trăsături absolut comune ci mai degrabă o ordine serială. Termeni ca „acțiune rațională" sau „schimb economic" arată ca și cum ar

desemna concepte de clasă, dar de îndată ce ele sunt folosite în combinații ca „nu în întregime rațional" și „schimb economic care este parțial guvernat de considerații tradiționale", ele desemnează o scală pe care fenomenele sunt plasate în funcție de mărimea în care prezintă trăsături particulare. În cadrul teoriei sale asupra semnificației era imposibil pentru Weber să conceapă o singură imagine mentală care să reprezinte mai multe fenomene care diferă unele față de altele prin gradație. Introducerea conceptelor ordonatoare asigură o soluție problemei conceptualizării unei serii de fenomene, astfel că tipurile ideale pot fi interpretate ca niște poli de ordonare și comparare a conceptelor dincolo de caracterul complex al fenomenelor la care ele se referă. Problema crucială a tipurilor ideale nu decurge din caracterul lor formal incomplet, din faptul că ele sunt concepte ordonatoare incomplete, ci din faptul că ele constituie o încercare de a stabili generalizări asupra acțiunii sociale. Pentru a-și realiza intenția, Weber trebuie să facă uz de conceptul de clasă singura formă logică de care putea dispune. Introducerea conceptelor ordonatoare, oricât de incomplete și ambigui ar fi acestea, reprezintă totuși singura cale prin care se poate încerca o generalizare în științele culturii, cum ar fi aceea a formulării legilor. În acest context este imperativ să examinăm concepția lui Weber despre lege. Pentru el „legile" sunt descrieri în termeni de „cauză" și „efect" a unei multitudini de secvențe cunoscute, specifice ale fenomenelor. Ele nu sunt interpretate ca ipoteze ce postulează anumite relații invariante dintre variabile specifice. Ele afirmă că anumite cauze produc aceleași efecte. Deci, în multe instanțe există empiric constelații identice de fapte din care, prin cauzalitate, apar aceleași constelații de efecte. Cu alte cuvinte, conceptele generale nu postulează relații invariante între instanțe ale claselor de fenomene, ci

descriu apariția periodică a secvențelor identice de cauză - efect.

Într-o interpretare weberiană, se poate afirma că un concept general nu indică faptul că oamenii care simt un lucru vor acționa în aceeași manieră, ci faptul că, empiric, există mai multe instanțe a căror localizare în timp și spațiu este cunoscută și în care indivizii care au aceleași sentimente vor acționa într-un anumit fel. Aceste instanțe sunt grupate și pot fi definite. Denumind conceptele generale din științele istorice ca tipuri ideale, Weber precizează că existența cauzelor și efectelor empirice în acele instanțe la care se referă tipul nu se manifestă așa cum arată construcția ideal-tipică ci doar aproximativ.

Toate tipurile ideale se referă la constelații de fenomene, elemente empirice ale realității. Ele există ca rezultat al faptului că indivizii se comportă, pe baza unor stări bine definite (planuri, emoții, rațiuni). Astfel, tipurile ideale descriu fenomenele ce constau din elemente componente ce se află într-o anumită relație unele cu altele, care există empiric atunci când anumite condiții sunt îndeplinite, condiții existente în toate instanțele intenționate a fi acoperite de tip. În ce măsură ele sunt de fapt îndeplinite în orice instanță, aceasta va constitui o problemă. Cu toate acestea, se poate considera că în fiecare instanță, ele pot fi îndeplinite „într-o oarecare măsură".

În „Semnificația neutralității etice" Max Weber arată cu claritate funcția tipurilor ideale: „Oricare ar fi conținutul tipului ideal, fie acesta etic, legal, estetic, religios, tehnic, economic, cultural sau orice alt tip, în forma cea mai rațională posibilă, el are numai o singură funcție în investigația empirică. Funcția sa este aceea de a compara realitatea empirică pentru a stabili divergențele sau similaritățile sale, descrierea lor cu conceptele inteligibile cele mai neambigui și înțelegerea și explicarea lor cauzală"[6].

Conceptele raţionale juridice îndeplinesc această funcţie pentru istoria empirică a dreptului, iar teoria raţională a calculaţiei costurilor şi veniturilor ar face acelaşi serviciu în ceea ce priveşte analiza comportamentului unităţilor economice individuale într-o economie de profit.

Construcţia tipurilor ideale este un mijloc şi nu un scop, ceea ce înseamnă că nu trebuie să considerăm că un tip ideal are o valoare epistemologică redusă. Astfel, tipul ideal „are semnificaţia unui concept limitativ pur ideal cu care se compară situaţia reală sau acţiunea şi cu care se examinează în vederea explicării unora din componentele sale semnificative. Asemenea concepte sunt construite în asemenea termeni încât să putem formula relaţii prin aplicarea categoriei de posibilitate obiectivă. Prin intermediul acestei categorii, caracterul adecvat al imaginaţiei noastre este evaluat aşa cum este această imaginaţie orientată şi disciplinată de către realitate"[7].

Sociologie şi istorie la Max Weber

Max Weber consideră că ştiinţa realităţii – Wirklichkeitswissenschaft – poate fi considerată ca o ştiinţă a raporturilor de cauzalitate. Întrucât, pentru Weber realitatea este şi istorie, ştiinţa realităţii devine şi o ştiinţă a istoriei – Geschichtswissenschaft. Ştiinţa socială – Sozialwissenschaft – tot ca o ştiinţă a realităţii cercetează realitatea trecută şi viitoare a fenomenelor social-culturale prin diverse mijloace în vederea descoperirii raporturilor dintre cauză şi efect. Ea vrea să înţeleagă esenţa realităţii. Discuţia weberiană ridică problema cunoaşterii istoriei aşa cum se poate ajunge la ea prin utilizarea tipurilor ideale privite ca o cale validă în

depăşirea „multiplicităţii infinite extensiv şi intensiv" a realităţii empirice.

Preocuparea lui Weber pentru cunoaşterea istoriei se explică prin modul în care el percepe scopul istoriografiei, posibilităţile şi limitele acesteia. Pe de altă parte, interesul pentru istorie este generat de situaţia intelectuală marcată prin dezamăgirea creată de istoriografie la sfârşitul secolului XIX. După trei sute de ani în care a dominat o anumită perspectivă de interpretare a istoriei se impunea în mod hotărât o reorientare metodologică. Deziluzia weberiană era determinată parţial de schimbările din climatul intelectual aflat sub influenţa secularizării, dar şi de scepticismul incipient manifestat faţă de legile ştiinţifice ca mijloc de explicare a întregii istorii. Totodată, se acumulase un volum imens de materiale şi documente ce nu avea suportul unor teorii care să explice stadiile evoluţiei sociale. Astfel, apare cu necesitate alternativa construcţiei unor „concepte tip" sau a unor modele socio-istorice şi a unor teorii seculare ale transformării istorico-sociale.

Criza istoriografică a apărut în anii de dinaintea primului război mondial, în perioada în care hegemonia europeană atinge punctul maxim. Sistemul capitalist era prezent în întreaga lume şi, cu toate acestea, viitorul nu-i apărea lui Weber atât de clar precum acelora care credeau într-un progres permanent. O prezentare detaliată a acestei problematici o găsim în special la Wolfgang Mommsen cu lucrarea „The Age of Bureaucracy: Perspectives on the Political Sociology of Max Weber" dar şi la David Beetham în „Max Weber and the Theory of Modern Politics".

Viziunea weberiană asupra istoriei implică un nivel sociologic, istoric şi situaţional de analiză. Toate cele trei nivele sunt istorice într-un sens general, numai că în terminologia lui Weber primul nivel propune o abordare sociologică în care se folosesc modele sau tipuri construite.

Cel de-al doilea, al explicării cauzale a evenimentelor trecutului, este denumit de el „istoric" sau uneori „entwicklunggsgeschichtlich". Al treilea nivel este cel al analizei asemănătoare „situației generale sociale și politice" mai ales în scrierile politice de tipul „Russlands Übergang zum Scheinkonstitutionalismus", 1906 (Archiv fur Sozialwissenschaft 23) parțial tipărit în „Gesammelte politische Schriften". Aici Weber a intenționat să asigure „ceva ca o „istorie" a ultimei jumătăți a anului", înțelegând prin „istorie" mai degrabă o cronică decât o explicație cauzală. Chiar exprimarea sa poate justifica denumirea acestui al treilea nivel ca „analiză situațională".

„Economie și societate" oferă un cadru tipologic pentru studiul istoriei. El constă din modele cum ar fi birocrația, patrimonialismul, comunitatea, dominația harismatică, hierocrația, biserica, secta precum și alte tipuri construite în alte timpuri și spații. Weber ajunge la schițe istorice asupra genezei și consecințelor unor fenomene istorice particulare de la etica protestantă până la statul modern. Într-un eseu metodologic care nu se referă strict la Weber, Wolfgang Mommsen sugerează o distincție metodologică prin opoziția dintre modele structurale (Strukturmodelle) și cele procesuale (Verlaufmodelle). Primele sunt exemplificate prin „concepte epocale" cum ar fi feudalismul, renașterea, societatea burgheză. Astfel, el se apropie de ceea ce în terminologia noastră ar fi „tipuri individuale" în opoziție cu cele generale. „Asemenea modele explicative – arată Mommsen – sunt, în primul rând, statice și accentuează elementele care sunt dominante într-o structură socială. Cu toate acestea, ele conțin întotdeauna, în mod implicit, un model specific de schimbare socială. Acesta este un fapt evident, de la simpla concluzie că ele constituie în majoritatea timpului o opoziție la formațiunile sociale vechi sau o accentuare a anumitor trăsături... Modelele

procesuale sunt rar explicate în acelaşi grad ca cele structurale. Ca regulă generală, ele servesc ca un ghid pentru naraţiunile de tip predominant cronologic"[8]. Ca modele procesuale, Mommsen le menţionează pe cele elaborate de Tocqueville şi Marx, primul referitor la teoria democratizării, iar cel de-al doilea la stadiile evoluţiei istorice. Modelele socio-istorice nu sunt destinate explicării a ceea ce se întâmplă într-o situaţie dată pentru că un singur model nu poate descrie în mod adecvat un caz dat. Mai multe modele sau tipuri unite pot asigura o înţelegere aproximativă. Utilitatea lor se bazează pe faptul că ele servesc ca linii de identificare a specificităţii unui caz. Teoriile mari încearcă să traseze o linie lungă de cauzalitate, dar au o limită în interpretarea unei situaţii date. Asemenea teorii cum sunt cele ale democratizării sau cele ale industrializării scad în capacitatea lor explicativă atunci când sunt aplicate la perioade de timp relativ scurte de câţiva ani sau chiar două sau trei decade întrucât ele se preocupă de acele schimbări care au o rază lungă de timp. Fenomene cum ar fi erupţia harismatică a unei etici a convingerii în anii '60 sau cel al pierderii sau golirii participării politice de masă de trăirea harismatică la începutul anilor '70 nu pot fi suficient explicate prin recurgerea la teoria capitalismului corporat întrucât acesta acoperă perioada anilor '50. De aici nevoia unei analize situaţionale ce se dovedeşte a fi diferită de recursul necesar la modele cum ar fi cel al comunităţii harismatice. Analiza situaţională este, de asemenea, vehiculul pentru o analiză politică riguroasă care se ocupă cu evaluarea unei distribuţii date a puterii din perspectiva schimbării sau păstrării acesteia, dar mai puţin cu schimbarea seculară sau cu diferenţele dintre civilizaţii. În scrierile sale asupra capitalismului agrar şi industrial sau asupra reformei constituţionale, Weber se ocupă cu problemele legate de producerea schimbării sociale. Câteva din scrierile sale

politice cum ar fi spre exemplu „Parlament şi guvern într-o Germanie reconstruită" sunt încărcate de rezultatele cercetărilor ştiinţifice. Weber acordă o mare importanţă modurilor de legitimare şi superiorităţii tehnice a birocraţiei faţă de alte forme de administraţie. De asemenea, Weber este preocupat în studiile sale de impactul industrializării şi democratizării în ţări în care lipseau precondiţiile necesare afirmării într-un anumit sens, a celor două procese. David Beetham constată că analizele weberiene nu aveau numai un caracter instituţional ci se apleacă şi spre baza socială a mişcării politice în ciuda interesului său faţă de varietăţile şi tehnicile reconstrucţiei constituţionale. El extrage o concluzie, poate încă actuală, şi anume că introducerea capitalismului avansat în ţări „subdezvoltate" ca Germania şi Rusia în care burghezia nu şi-a îndeplinit încă rolul istoric în promovarea libertăţilor religioase, politice şi economice, ba mai mult, a militat împotriva dezvoltării democraţiei liberale prin reîntărirea sentimentelor tradiţionaliste, cum ar fi comunismul arhaic agrar (în cazul Rusiei) a împins spre un socialism radical şi spre supunerea faţă de un regim autoritar.

În studiul „Der Nationalstaat und die Volkswirtschaftspolitik" publicat în iulie 1895 Weber arată că de-a lungul istoriei, dobândirea puterii economice a impus şi cucerirea puterii politice. Exercitarea dominaţiei politice de o clasă aflată în declin economic este periculoasă, iar pe termen lung reprezintă un fapt incompatibil cu interesele naţiunii. Mai periculoasă este însă preluarea puterii politice de clasele care nu au încă maturitatea de a-şi asuma conducerea statutului cum ar fi fost cazul burgheziei în Germania şi cu nimic mai distructiv într-o naţiune decât să fie condusă „de un grup de filistini needucaţi politic". Necesitatea educaţiei politice a unei naţiuni (care devine şi scop al ştiinţei politice) este argumentată de Weber prin faptul că, în perioadele de tranziţie, dezvoltările economice ameninţă instinctele

naturale politice cu decăderea. Motivul acestei situații este găsit de Weber în trecutul nepolitic al burgheziei germane (în faptul că nu a fost posibil să se recupereze un secol de lipsă de educație politică. (Der Grund liegt in seiner unpolitischen Vergangenheit).

Scrierile politice ale lui Weber conțin o combinație de analiză situațională, elemente ale unor modele (comunismul agrar) și schițe ale teoriilor seculare. Ele abordează posibile profile ale viitorului și oferă o analiză asupra tendințelor de evoluție a societăților. Nici în teorie și nici în practică, Weber nu acceptă nici o „lege de fier" a istoriei; la întrebarea, ce trebuie să facem acum și în viitor el dă un răspuns elocvent în 1906 în eseul său „Asupra situației democrației burgheze în Rusia", în care îmbină experiența istorică, un model de analiză, o teorie seculară și o declarație de angajare politică prin situarea de partea democrației liberale. Cu o jumătate de secol înainte ca științele sociale să îmbrățișeze teoria potrivit căreia dezvoltarea economică netezește calea pluralismului politic, Weber sesizează relația, condiționând-o într-o manieră extrem de complexă.

La Weber, atât sociologia cât și istoriografia iau în discuție cauzalitatea inerentă a acțiunii sociale. Când Weber definește sociologia ca știința care se preocupă de înțelegerea interpretativă a acțiunii sociale și caută să explice cauzal cursul și consecințele sale, el afirmă de fapt că în istorie acționează indivizi și nu organisme sociale sau colectivități reificate. Construcția unor modele socio-istorice cum ar fi patrimonialismul sau „honorationrenherrschaft" este posibilă întrucât, în principiu, putem înțelege intențiile actorilor sociali și prin aceasta să explicăm cursul și consecințele acțiunilor lor. Desigur, asemenea tipuri structurale transcend sarcina „istoriei" de a explica cauzal un anumit eveniment; construcția tipurilor și modelelor sintetizează observația istorică a mai multor actori

individuali. Aspectul esențial ce trebuie reținut din sociologia interpretativă este acela al încercării de a înțelege ideile și intențiile actorilor istorici mai degrabă, decât acea căutare a „legilor" științifice ale evoluției sociale așa cum au procedat Marx și alți evoluționiști. Cu toate acestea, la nivelul modelului și teoriei seculare, istoria asigură multe lecții asupra consecințelor neintenționate: harisma revoluționară tinde spre rutinizare, birocrația legală tinde să devină un interes mascat, iar patrimonialismul politic ca efort al controlului politic, tinde spre descentralizare. Paradoxurile se găsesc chiar în modele, fapt adevărat și în cazul celei mai faimoase teorii seculare weberiene, „Etica protestantă și spiritul capitalismului": tranziția de la etica protestantă la spiritul capitalismului și apoi la „cușca de fier" a capitalismului avansat a fost una din dezvoltările seculare care a marcat soarta istoriei Vestului european și care demonstrează „eterogenitatea scopurilor" acțiunii umane.

Principiul raționalizării este elementul general al filosofiei weberiene asupra istoriei, întrucât apariția și dispariția structurilor instituționale, dinamica claselor, a partidelor și conducătorilor se petrec pe axul raționalizării seculare. Analizând schimbarea atitudinilor și mentalităților produsă de acest proces, Weber preia formularea lui Schiller referitoare la „dezvrăjirea lumii", Entzauberung der Welt. Mărimea și direcția raționalizării este astfel măsurată „negativ" în termeni de grade în care elementele magice sunt înlocuite sau „pozitiv" prin măsura în care ideile câștigă în coerență sistematică și consistență.

Raționalizarea, diferențiată social și istoric, pare a avea o varietate de semnificații, perspectivă din care apare o altă contribuție weberiană, aceea a „sociologiei religiei".

Procesul raționalizării este „placat" prin anumite discontinuități în istorie. Țesătura instituțională se poate dezintegra, iar formele de viață rutinieră se dovedesc a fi

insuficiente pentru a stăpâni starea de tensiune crescândă, stresul sau suferința. Tocmai în momentul acestor crize, Weber introduce un concept de echilibrare pentru birocrație, acela de harismă, care a fost preluat de la Rudolph Sohm, istoric al bisericii și jurist. Harisma, semnificând literar dar al grației, este utilizată de Weber pentru a caracteriza acei lideri care sunt urmați de indivizii aflați în situații sociale dificile și care conferă credință în lideri auto-legitimați și calificați într-un mod extraordinar. Fondatorii religiilor, profeții și eroii militari și politici sunt arhetipuri ale liderului harismatic. Deși Weber este conștient de faptul că dinamica socială rezultă din împletirea multor forțe din societate, el accentuează în cadrul acestui proces rolul liderilor harismatici în schimbarea socială. Mișcările lor sunt entuziaste astfel încât, uneori, barierele de status și clasă dispar în fața sentimentelor fraterne, de comunitate. Eroii harismatici și profeții sunt priviți ca adevărate forțe revoluționare în istorie.

Construcția dinamicii istorice prin harismă și rutinizare este o încercare de a răspunde la paradoxul consecințelor neintenționate. Acest element filosofic din viziunea weberiană precum și rutinizarea rațională intră într-o măsură variabilă în instrumentele sale conceptuale: tipul ideal, seriile tipologice și metoda comparativă.

Metoda comparativă

Investigația comparativă este utilizată de Weber, cu predilecție, în seria de studii cuprinse sub titulatura „Die Wirtschaftsethik der Weltreligionen". Ea cuprinde o introducere asupra psihologiei sociale a religiilor mondiale pentru a prezenta apoi confucianismul și daoismul, hinduismul și budismul în partea a doua, iar în partea a treia

vechiul iudaism. Studiile sunt publicate în „Archiv für Sozialwissenschaft" şi în „Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie" între 1916-1920. Se acordă o atenţie deosebită şi creştinismului timpuriu şi islamismului. Multe din rezultatele acestor studii sunt cuprinse şi în secţiunea „Religionssoziologie", partea a II-a din primul volum „Wirtschaft und Gesellschaft".

Seria nu trebuie înţeleasă ca o sociologie sistematică a religiei, ci în primul rând ca un studiu comparativ al eticilor altor religii în relaţie cu spiritul capitalismului.

Alexander von Schelting arată că „ideal" din punct de vedere metodologic, Weber ar fi trebuit să adopte o procedură a studierii cazurilor de dezvoltare socială în care ceea ce era diferit ar fi fost doar etica religioasă privită în relaţie cu dezvoltarea capitalistă aşa cum procedează în „Etica protestantă şi spiritul capitalismului". Talcott Parsons remarcă faptul că „Weber ajunge să demonstreze că etica economică asociată cu religia investigată este fundamental diferită de aceea a protestantismului ascetic prin implicaţiile sale în activităţile economice..... Astfel, este stabilită o primă conexiune între lipsa dezvoltării şi caracterul eticilor religioase respective de vreme ce comparate cu etica protestantismului ascetic şi în măsura în care influenţează acţiunea socială şi individuală, ele (eticile religioase) trebuie considerate ca forţe inhibitorii directe"[9].

Studiile sale comparate indică două dificultăţi metodologice. În primul rând, etica economică „observabilă" este o realitate concretă influenţată de factori materiali şi de caracterul social al grupurilor ce se instituie ca purtătorii acestor etici religioase, iar greutatea provine din posibilitatea diferenţierii sistemului religios ca atare de factorii materiali şi sociali. Apoi, elementele sistemului social concret, altele decât cele implicate în etica religioasă care pot fi considerate

atât favorabile cât şi nefavorabile unei dezvoltări capitaliste, nu corespund direct în cele cazurile studiate.

În studiile asupra eticilor religioase ale confucianismului şi daoismului şi în cel ce se preocupă de relaţia dintre hinduism, budism şi dezvoltarea economică, Weber parcurge o schemă complicată în care se îmbină analiza structurilor sociale cu aceea a legitimării actului de dominaţie şi al deţinătorilor puterii şi cu ponderea faptului raţional în constelaţia culturală a spaţiilor investigate. Nu este greu de înţeles de ce interpretarea acestor studii a dat naştere unor concluzii şi atitudini radical diferite. Unii sociologi, citind artificial opera weberiană, au evidenţiat caracterul eronat al tezelor weberiene cu privire la legătura dintre etica confucianistă şi dezvoltarea economică şi socială a ţărilor Asiei de sud-est. Alţii, dimpotrivă, consideră că această dezvoltare confirmă unele teze weberiene cu privire la faptul că etica confucianistă „este favorabilă" dezvoltării raţional-capitaliste sau că aceasta permite o anumită raţionalizare a conduitei economice.

Tipurile de acţiune socială

Clasificarea tipurilor de activitate răspunde exigenţei epistemologice a priorităţii comprehensiunii, dar în acelaşi timp şi a necesităţii universalităţii. Delimitarea a ceea ce înseamnă acţiune socială aminteşte tot de corelativul înţelegerii. Astfel, acţiunea poate fi orice atitudine umană sau activitate (Verhalten) dacă şi numai în măsura în care actorul sau actorii sociali îi acordă o semnificaţie subiectivă (Sinn). Acţiunea socială este acea acţiune care, în funcţie de sensul vizat de către actor, se raportează la comportamentul altuia, în funcţie de care îşi orientează desfăşurarea acţiunii.[10]

Din punct de vedere analitic, acțiunea se descompune în patru elemente distincte: un actor, un scop, o situație și un mod de relație între cele trei elemente precedente. Cadrul de referință al acesteia completează paradigma prin diferențierea dintre condiții, mijloace, scopuri și norme.

Noțiunea de „sens" presupune două nivele de structurare. Acțiunea poate avea un sens vizat subiectiv de un actor într-un caz istoric dat sau de mai mulți actori într-o masă dată de cazuri, dar și un sens vizat subiectiv într-un tip pur construit conceptual. Nu este vorba de un sens elaborat metafizic ca „drept" sau „adevărat" sens ce diferențiază științele empirice ale acțiunii ca sociologia și istoria, de științele „dogmatice" cum ar fi dreptul, logica, etica și estetica.

Weber nu crede că viața socială este în întregime determinată de comportamente semnificative, iar frontiera dintre „o acțiune semnificativă (sinnhaftes Handeln) și un comportament, pe care îl numesc aici, în mod simplu, reacțional, întrucât nu este asociat cu un sens vizat subiectiv, este absolut permeabilă"[11].

Acțiunea poate fi exterioară sau internă, subiectivă, poate reprezenta o intervenție într-o situație dată sau, dimpotrivă, reținerea deliberată de la o asemenea intervenție. O mare parte din ansamblul comportamentelor sociologice importante se situează între aceste limite. Există, din partea sociologiei, preocuparea esențială de a interpreta semnificația unei acțiuni într-o manieră clară și verificabilă, iar fundamentul certitudinii în înțelegerea acestor elemente ale vieții sociale poate avea un caracter rațional numai atunci când se obține o structură interpretativă completă a elementelor acțiunii în contextul lor de semnificații vizate intenționate.

Înțelegerea acțiunii poate fi asigurată, așa cum am văzut deja, printr-o înțelegere empatică, emoțională (verstehen) nu numai a acțiunii dar și a contextului în care se desfășoară acțiunea. Cel mai înalt grad de înțelegere rațională apare atunci când în cazurile studiate sunt implicate semnificațiile unor propoziții logice sau matematice. Weber adâncește studiul acțiunii sociale prin elaborarea unei clasificări ce constituie punctul de plecare în diferențierea sistematică a tipurilor de acțiune. Pasajul relevant din acest punct de vedere se prezintă în felul următor:

„Ca orice acțiune, activitatea socială poate fi determinată:

a) într-un mod rațional în raport cu un scop (zweckrational), prin așteptările comportamentului obiectelor din lumea externă sau al celui al altor oameni, făcând uz de aceste așteptări ca „mijloace" sau „condiții" pentru a atinge, rațional, propriile scopuri;

b) într-un mod rațional în raport cu o valoare (wertrational) prin credința în valoarea intrinsecă – de ordin etic, estetic, religios sau de alt ordin – a unui comportament determinat care are valoare în el însuși, independent de rezultatul său;

c) într-un mod afectiv (affektuel) și în mod deosebit emoțional, prin pasiuni și sentimente;

d) într-un mod tradițional (traditional) prin cutumă practicată îndelung"[12].

Comportamentul strict tradițional se plasează cel mai adesea la limita a ceea ce se numește acțiune orientată semnificativ. El este într-o măsură destul de mare un fel de a reacționa ce dovedește o atitudine însușită într-o lungă perioadă de timp. Majoritatea acțiunilor cotidiene se apropie de acest tip. La fel, comportamentul afectiv se situează la limita comportamentelor ghidate semnificativ sau semnificativ conștiente și, uneori, tinde spre o raționalizare

în raport cu o valoare. Ele se deosebesc prin aceea că orientarea raţională în raport cu o valoare a acţiunii sociale determină în mod conştient direcţiile acţiunii, orientându-se potrivit lor într-o manieră metodică.

Pur afectiv acţionează cel ce nu ţine cont de urmările actelor sale, în funcţie de ceea ce crede că este o valoare determinată de datorie, demnitate, imperative religioase, frumuseţe şi alte asemenea categorii. Doar în măsura în care acţiunea umană se orientează în funcţie de exigenţele menţionate putem vorbi de o raţionalitate în raport cu o valoare, cu o incidenţă destul de redusă în viaţa reală, dar are o importanţă destul de mare astfel încât ea să fie menţionată ca tip special de acţiune.

Acţiunea raţională în raport cu un scop se caracterizează prin luarea în considerare a scopurilor, mijloacelor şi consecinţelor subsidiare, printr-un examen al congruenţei scopurilor cu mijloacele şi cu consecinţele acţiunii. Se afirmă că în general, într-o asemenea raţionalitate nu există loc pentru emoţii, afecte, sentimente. Totuşi, decizia referitoare la scopuri şi consecinţe concurente sau antagonice poate fi orientată în raport cu un scop, în funcţie de o valoare, caz în care acţiunea este raţională numai în planul mijloacelor. Rezultă că acţiunea raţională în raport cu un scop poate avea relaţii diverse cu aceea orientată după o valoare, numai că aceasta din urmă este întotdeauna afectată de o iraţionalitate, faptul fiind valabil cu atât mai mult cu cât se acordă o valoare mai mare principiului ce dă specificitatea acţiunii.

Trebuie reţinut avertismentul lui Weber, potrivit căruia în realitate există foarte rar acţiuni care să se orienteze numai în funcţie de scop sau valoare sau acţiuni pur afective sau pur tradiţionale, ele nefiind decât construcţii care să servească scopurilor cercetării sociologice. Raymond Aron recunoaşte valoarea tipologică a formelor de orientare a

acțiunii sociale și arată că predominanța uneia dintre ele depinde de profunzimea procesului de raționalizare din societate, de tipul de societate – tradițional sau modern- în care plasăm analiza fenomenelor ce face apel la studiul acțiunii sociale. Raymond Aron prezintă orientarea tradițională a acțiunii sociale, o ca pe o acțiune dictată de cutume, obișnuințe, credințe devenite naturale în care actorul nu-și stabilește un scop, nu face apel la vreo valoare și nici nu încearcă o emoție, fapt rezumat de Aron astfel: „el – actorul social – se supune în mod simplu reflexelor înrădăcinate printr-o practică îndelungată"[13].

Alexander von Schelting ia în studiu semnificația weberiană a celor două raționalități, Zweckrationalität și Wertrationalität pentru a identifica sursa a două tipuri „formale" posibile de atitudine etică pe care Weber le numește Verantwortungsethik și Gesinnungsethik. Cele două tipuri de atitudine etică ocupă partea finală a lucrării „Politik als Beruf" într-o dezbatere destul de dramatică de vreme ce implică destinul omului politic. Paradigma discuției le pune în antiteză, în final reieșind o anumită unitate a celor două etici.

Pornind de la analiza celor patru tipuri de acțiune socială, Weber va stabili o relație între acestea și dominație prin introducerea unei noi variabile, aceea a motivației ce determină supunerea. El ajunge în final la trei tipuri pure de dominație, rațională, tradițională și harismatică. Dominația rațională se particularizează prin credința în legalitatea conducerii și a celor ce exercită dominația. Dominația tradițională se fundamentează pe credința în caracterul sacru al vechilor tradiții sfinte (Heiligkeit) ce determină legitimitatea dominației. În cazul dominației harismatice, legitimitatea acesteia este dată de caracterul special, eroic, ieșit din comun al unei persoane și a ordinii revelate de ea. Tradiția, un motiv ideal sau unul afectiv nu ajung prin ele

însele să asigure fundamentele sigure ale dominației, adăugându-se în mod normal acestora, credința și legitimitatea. Experiența arată că dominația nu se poate „pereniza" numai prin motive strict materiale, strict afective sau strict raționale. De aceea, orice dominație caută să trezească și să întrețină credința în legitimitatea lor. Dominațiile se vor distinge între ele atât prin legitimitatea invocată cât și prin tipul de supunere și sistemul concret de exercitare a dominației. Acțiunea este astăzi un concept-cheie nu numai în filosofie, dar în toate științele sociale și în cele ale culturii. În aceste domenii, eforturile ce tind să constituie o teorie a acțiunii se află în centrul preocupărilor actuale în materie de teorie. Ceea ce lipsește încă este legătura centrală a teoriei acțiunii în aceste diverse discipline. Astfel, în teoria economică abstracția unui „homo economicus" prezentă de altfel și la Weber ca tip de alegere rațională și de acțiune rațională a devenit punctul de plecare pentru analizele extrem de fructuoase din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În teoria sociologică, potrivit opiniei lui Hans Joas, nu există nici o paradigmă unificatoare asemănătoare, dar sub influența lui Talcott Parsons a apărut o concepție potrivit căreia sociologia poate pleca de la un model asupra acțiunii orientate de norme. Același autor adaugă modelului acțiunii raționale și acțiunii orientate prin norme, un al treilea model, cel creator al acțiunii umane care le-ar îngloba pe amândouă. Hans Joas argumentează ideea sa astfel:

„Numai introducerea unui concept al acțiunii care să țină cont într-o manieră adecvată de acest caracter creator permite ordonarea logică a altor modele de acțiune și definirea într-o manieră precisă și corectă a multitudinii de noțiuni care se leagă de acest concept al acțiunii, cum ar fi cele de intenție, normă, identitate, rol, de definire a situației, a instrucției, precum și a altor noțiuni".[14] El vrea să demonstreze că creativitatea acțiunii joacă un rol decisiv în

opera weberiană. Teoria economică a acțiunii raționale, model pentru sociologia sa în apariție nu trebuie înțeleasă ca o simplă transpoziție în spațiul științelor sociale. Deci, sociologia trebuia să abandoneze viziunea economică întrucât ea este responsabilă pentru evidențierea factorilor de formare a societăților, element ce scapă perspectivei economice de abordare a acțiunii sociale. Revenind în domeniul weberian putem afirma că numai acțiunea ce vizează raționalitatea în raport cu un scop răspunde integral criteriului acțiunii. În acțiunea orientată prin valori nu există reflexia asupra urmărilor, iar acțiunea bazată pe afectivitate nu implică o referință la valori. Acțiunea ideală, așa cum apare ea la Weber, raționalizează scopurile, valorile și urmările sale.

„Entzauberung der Welt" sau dezvoltarea dialectică a raționalismului „stăpânirii lumii"

Achizițiile din domeniul științelor sociale sunt extrem de contradictorii în evaluarea pe care o realizează asupra lumii contemporane prin perspectiva raționalității societății moderne. În capitolul „Die Paradoxie der Rationalisierung. Zum Verhältnis von „Ethik" und „Welt" bei Max Weber", Wolfgang Schluchter face apel la două exemplificări, pentru a arăta dificultățile pe care le întâmpină interpretarea raționalității societății. Un prim exemplu vizează concepția lui Talcott Parsons, potrivit căreia sistemul constitutiv al societăților moderne este „cel mai rațional" vreodată atins în dezvoltarea istorică, iar capacitatea sa adaptativă decurge din multidimensionalitatea sa[15].

Dimpotrivă, Herbert Marcuse consideră societatea industrială avansată drept „cea mai irațională" dintre toate societățile cunoscute în istorie prin capacitatea sa, neatinsă până acum de nici o altă societate, de a manipula indivizii prin caracterul său uni-dimensional, caracter ce permite anularea schimbării progresive: „În virtutea modului în care şi-a organizat baza sa tehnologică, societatea industrială contemporană tinde să devină totalitară. Totalitară nu este numai o coordonare politică teroristă a societății, dar şi o coordonare economico-tehnică non-teroristă care operează prin manipularea nevoilor prin interese ascunse. Astfel, ea împiedică apariția unei opoziții eficiente. Nu numai o formă specifică de guvernare sau de conducere partidistă poate fi totalitară, dar şi un sistem specific de producție şi distribuire care poate fi compatibil cu „pluralismul" partidelor sau cu presa liberă, sau cu puterile contracarante din sistemul separației".[16] Într-o asemenea diferență este greu de găsit o poziție de mijloc. Dacă cineva doreşte să ajungă într-o situație de a media asemenea viziuni contradictorii o poate face cu ajutorul lui Weber. Aceasta, pentru că s-a spus că „The System of Modern Societies" este scrisă în „spiritul lui Weber", iar Marcuse a folosit critica sa asupra lui Weber pentru a specifica diagnoza proprie asupra societății post-industriale, termen utilizat mai ales de Daniel Bell. Parsons vrea să depăşească poziția lui Weber asupra raționalismului lumii, iar Marcuse doreşte reîntoarcerea la poziții mai vechi decât cele ale lui Weber. Cu toate acestea, nu se poate evita sau ignora contribuția gânditorului german la interpretarea procesului de raționalizare, fapt motivat printre alții, de Siegfried Landshut ca fiind o „problematică articulată a realității însăşi"[17]. Weber realizează o evaluare a situației noastre pe baza analizelor sale socio-economice, politice, socio-culturale a capitalismului şi a raționalismului occidental. Contribuția lui Weber este o diagnoză a

„dezvrăjirii" lumii (Entzauberung der Welt), o diagnoză a raționalizării sferei sale valorice.

„Entzauberung" a pătruns demult în vocabularul științelor sociale. El desemnează procesul prin care lumea de altădată, dominată de mituri, de zei și sacru, devine o lume a reglementărilor și a faptelor demonstrabile, iraționalitatea lumii care se afla la originea dezvoltării religiilor dispărând în fața științei și tehnicii. Rezultatul acestei evoluții este lumea în care raționalizarea este baza alienării omului prin limitarea posibilităților de alegere ale acestuia.

„Entzauberung der Welt" se asociază cu raționalismul și raționalizarea, subiecte mult discutate de exegeții operei weberiene. Wolfgand Schluchter propune câteva direcții de interpretare. Mai întâi, raționalismul se referă la capacitatea omului de a controla lumea prin calcul, instanță în care raționalismul este consecința unei cunoașteri empirice. Acesta este numit de Schluchter ca un raționalism științifico-tehnologic. O a doua direcție se referă la sistematizarea modelelor de semnificații ceea ce implică consecința „constrângerii interioare" a omului de a înțelege lumea nu numai ca pe un „cosmos" semnificativ, dar și de a lua o atitudine consistentă și unificată față de ea. Acest al doilea tip de raționalism este denumit ca raționalism metafizico-etic. În al treilea rând, raționalismul se referă la dobândirea unui mod metodic de a trăi, acesta fiind un raționalism practic. Ceea ce este extrem de interesant este modul în care formele istorice de raționalism științific și etic influențează raționalismul practic. Aceasta, deoarece capacitatea oamenilor de a adera la anumite tipuri de comportament practic depinde nu numai de interesele lor și de căile definite social pentru a atinge aceste interese, dar și de poziția lor față de „lume" și „zei". În formularea lui Weber această idee apare astfel: „Interesele, atât materiale cât și ideale și nu ideile, controlează în mod direct acțiunea. Dar

imaginile despre lume care sunt un produs al ideilor au servit adesea drept canale prin care acțiunea este pusă în mișcare prin dinamica intereselor. În final, problema mântuirii apare ca un răspuns la o imagine a ordinii cosmice". (Introducerea autorului la volumul „Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie). Asupra distincției dintre „lume" și „zei" Max Weber se pronunță și în „Economie și societate" în partea referitoare la Sociologia religiei. Imaginile lumii, spune autorul, interpretează relația omului cu „lumea" ca un cosmos de relații sociale și naturale din perspectiva unor ființe supranaturale sau din aceea a unor semnificații supra-individuale. Interpretarea acestor idei weberiene conduce pe Robert Bellah la concluzia că imaginile lumii sunt concepții asupra condițiilor primare, externe și interne, ale existenței[18], iar Bryan Turner crede că imaginile lumii conțin elemente cognitive și normative și de aici ele transcend în virtutea simbolizării unei „unități" primordiale între om și mediul său.[19] Aceste idei despre poziția omului în lume nu sunt independente de mediul său imediat și de vreme ce aceste idei își au sursa în sistemele simbolice influențate de factori socio-structurali putem fi de acord cu Turner că există o corelație între modul dominant de producție economică și structura relației om – zeu.

„Entzauberung der Welt" reprezintă o teorie a „dezvrăjirii" culturii moderne occidentale, centrată printre altele, și pe imaginile lumii. Modalitatea de realizare a teoriei sale vizează o procedură prin care încearcă să demonstreze limitele interpretării idealiste și materialiste a istoriei fără a nega o relativă justificare a ambelor perspective. Dincolo de schema idealistă și materialistă de înțelegere a societăților, perspectiva weberiană impune analiza raționalizării societății prin luarea în considerare a trei relații: 1) relațiile dintre idei a căror importanță provine din nevoia unei atitudini unificate în raport cu lumea; 2) relația dintre idei și interese ce permite

definirea poziției omului în lume; 3) relația dintre idei (sau interese) și organizarea socială. Această a treia relație le determină și pe primele două prin faptul că ea asigură unitatea socială și ideologică necesară pentru persistența formațiunilor sociale. Wolfgand Schluchter consideră că această abordare pune analiza macro-sociologică într-o perspectivă dublă; pe de o parte, acțiunea socială poate fi înțeleasă ca expresie a intereselor instituționalizate, iar pe de altă parte ca expresie a ideilor instituționalizate. Aceasta impune nevoia metodologică a unei analize care să privească interesele și ideile într-o constelație complexă.

Cele trei stadii constituie un cadru de referință ce poate fi lărgit și prin alte considerații; mai întâi, societățile cuprind nu numai clase, grupuri, partide, ci și o sferă a valorilor, a structurilor normative interne și de aici afinitatea electivă dintre formă și spirit. Apoi, structurile normative, valorile, clasele, grupurile au relații specifice istorice unele cu altele. În acest cadru lărgit, Weber studiază relația dintre religie și economie dintr-o perspectivă istorică globală, și anume relația dintre ideile religioase dominante și ideile economice, relația dintre aceste idei economice și sistemele economice și schimbarea primordialității ideilor economice și a celor religioase. De exemplu, pentru Weber tranziția de la societatea tradițională la cea modernă este indicată prin schimbarea primordialității religioase în primordialitate economică, schimbare relativizată însă de rolul special al politicului.

Descriind procesul de dezvoltare a ideilor religioase, Weber utilizează comparații ce conduc spre două distincții, una, între raționalismul oriental și cel occidental, a doua, între raționalismul occidental și cel modern occidental. Diferențele dintre raționalismul asiatic și cel occidental sunt clarificate prin compararea tradiției indiene și chinezești cu tradiția iudeo-creștină. În hinduism și budism, confucianism

şi daoism, ca de altfel şi în creştinism, stadiile şi direcţiile comportamentului etico-religios apar ca ieşire din lume, ca adaptare la lume şi ca stăpânire a lumii. Comparaţia dintre hinduism şi creştinism prezintă un interes deosebit în aceea că amândouă tind spre respingerea lumii pe baza imaginii acesteia, în timp ce confucianismul tinde spre afirmarea lumii. Confruntarea tradiţiei indiene şi a celei iudeo-creştine demonstrează că ele sunt forme de respingere motivată a lumii care conduc fie la ieşirea din această lume, fie la „stăpânirea ei". Diferenţa dintre raţionalismul occidental şi cel modern occidental reiese din comparaţia dintre tradiţia catolică şi cea protestantă. Catolicismul, luteranismul şi calvinismul ar reprezenta în concepţia weberiană, momente şi direcţii diferite ale stăpânirii lumii, interpretate etic. Cu toate acestea, specificitatea raţionalismului occidental modern este parţial elucidată printr-un asemenea procedeu ce compară diferitele variante ale tradiţiei iudeo-creştine. Raţionalismul modern occidental apare, statu nascendi, în aceste forme ale tradiţiei iudeo-creştine, dezvoltarea ei deplină devenind perceptibilă numai atunci când privim transformarea imaginii lumii de la una religioasă la una non-religioasă, evoluţie în care transformarea se bazează în parte pe relaţia dialectică dintre religie şi ştiinţă.

Aspectele prezentate dovedesc faptul că Weber construieşte o sociologie a religiei care conţine nu numai un model de diferenţiere culturală, de tipologie rudimentară a raţionalismului etico-religios, dar şi o teorie istorică a etapelor raţionalizării clasificate în funcţie de gradul sistematic al imaginii lumii şi de gradul de conţinut magic. Tipologia raţionalismului şi teoria stadiilor raţionalizării sunt legate între ele în special prin teza dezvrăjirii lumii şi sunt combinate între ele printr-o teorie a evoluţiei religioase.

În Introducerea la „Wirtschaftsethik der Weltreligionen", Weber declară că „trăsăturile religiilor care

sunt importante pentru eticile economice ne vor interesa în mod esențial dintr-un punct de vedere clar: ne interesează felul în care ele sunt legate de raționalismul economic. Mai precis, ne referim la raționalismul economic de acel tip care, începând cu secolul al XVI-lea și al XVII-lea, a ajuns să domine în Occident ca parte a unei raționalizări specifice a vieții civice și a devenit familiar în această parte a lumii"[20].

În acest studiu, Weber oferă în mod sistematic semnificația pe care el o acordă termenului de raționalism, termen ce îmbracă aspecte bogate. Raționalismul poate semnifica, dacă avem în vedere acel tip de raționalizare pe care o realizează un gânditor asupra imaginii lumii, „o „stăpânire" crescândă teoretic a realității prin mijlocirea conceptelor din ce în ce mai precise și mai abstracte"[21].

Dacă ne gândim la raționalism ca metodă, acesta poate să vizeze „atingerea metodică a unui țel practic definit prin mijlocirea unei calculări precise a mijloacelor adecvate"[22].

Idealul suprem artistic din renaștere era și el rațional în sensul unei credințe într-un „canon" valid, iar raționalizarea comportamentelor de viață îmbracă forme neobișnuit de variate.

„Rațional" pentru Weber mai înseamnă și un anumit „aranjament sistematic" sens în care pot fi considerate ca raționale metodele de „ascetism magic" sau cele de contemplare în formele cele mai consistente. Toate felurile de etică practică sunt considerate ca raționale cu condiția orientării sistematice și neambigue spre scopuri legate de mântuire în același sens în care o metodă formală este rațională în sensul că ea operează cu distincția dintre norme „valide" și ceea ce este dat empiric.

Precizarea conceptelor nu reprezintă un scop în sine ci este absolut necesară atât pentru înțelegerea formelor pe care conduita rațională incipientă din domeniul religios le

poate îmbrăca, dar şi pentru examinarea procesului prin care conduita raţională pătrunde în celelalte tipuri de acţiuni ale indivizilor şi comunităţilor.

Weber trece la analiza eticilor religiilor asiatice în comparaţie cu cele ale creştinismului pentru a scoate în evidenţă caracterul unic al culturii moderne occidentale şi de a răspunde la întrebarea „de ce numai în Occident au apărut fenomene culturale care au luat un drum de o importanţă universală şi de o semnificaţie mondial-istorică".

Reliefarea conţinutului specific al eticilor religioase ale respingerii lumii este o metodă de a le pune în opoziţie cu magicul. Lumea magică implică o perspectivă monistă, dar recunoaşte şi o lume dublă „o lume dincolo de lume". În sociologia religiei, mai ales în eseul asupra Chinei şi Indiei, Weber consideră că există puteri dincolo de lucruri şi evenimente şi acest fapt nu conduce la o separare totală între această lume şi cealaltă lume întrucât oamenii rămân în relaţie cu zeii prin magic, ritual şi prin păstrarea şi respectarea tabuurilor.

Un factor decisiv evolutiv în raport cu imaginea lumii a fost apariţia şi elaborarea ideii potrivit căreia zeii au stabilit o serie de reguli pentru acţiunile oamenilor şi veghează la respectarea lor. Un astfel de fapt a făcut posibilă nu numai adoraţia dar şi apariţia unor noţiuni ca păcat, conştiinţă şi în special mântuire, ceea ce măreşte dualismul dintre om şi zeu, dintre această lume şi cealaltă lume. Prin apariţia unei metafizici raţionale şi a unei etici religioase se realizează o viziune dualistă asupra lumii compusă dintr-o imagine teocentrică a lumii ce tinde să subordoneze „această lume" celei de dincolo, „Hinterwelt". Prin această viziune dualã se pregăteşte calea respingerii motivate religios a lumii. Ca o precondiţie a acestui proces, se impune cel al sistematizării ideii de divinitate care va semnifica crearea unui univers de spirite magice, univers supus unei evoluţii în direcţia

antropomorfismului, specializării şi ierarhizării acestora. Se constituie în acest fel premisele universalizării ideii de divinitate. Interesat de raţionalizare, Weber o identifică în reprezentările lui Yahwe, zeul evreu al acţiunii şi în Brahma, „zeul" indian al ordinii eterne care poate fi cunoscut doar ca stare mentală. Raţionalizarea mântuirii provine din două noţiuni asupra zeului suprem, total diferite, reflectate de creştinismul iudaic şi de tradiţia asiatică, concepţii care au în comun afinităţi legate de definirea identităţii umane şi de instituţionalizarea căilor de salvare. Obligaţia acestor două tradiţii de a rezolva problema religioasă a semnificaţiei salvării prin concepte din ce în ce mai abstracte pentru a stabili relaţia „corectă" dintre zeitate, om şi lume conduce la două teodicei diferite în funcţie de soluţiile de compromis, preocupate de reducerea, în ultimă instanţă, a antagonismului dualismului inerent al imaginilor lumii. Potrivit lui Weber, cea mai consistentă teodicee din India este doctrina karmei care este legată organic de aceea a migraţiei sufletelor. Doctrina karma interpretează dualismul într-o manieră ontologică ca opoziţie între „evenimentele şi acţiunile trecătoare ale lumii şi persistenţa imobilă a ordinii eterne"[23]. Soarta religioasă a individului depinde de meritele sale personale. Cea mai importantă teodicee în creştinism este aceea a predestinării. Doctrina priveşte dualismul lumii din perspectivă etică a opoziţiei dintre zeitate şi lumea creată, păcătoasă. Soarta omului este un rezultat exclusiv al graţiei divine care în final nu poate fi influenţată de faptele bune sau rele. Soluţiile celor două teodicei întăresc, pe de o parte, respingerea motivată religios a lumii, iar pe de altă parte, conduc la aspecte practice diferite. Karma determină pe cel credincios să nu schimbe lumea, iar doctrina predestinării îl împinge pe acesta să stăpânească lumea în numele lui Dumnezeu, pentru a se dovedi vrednic de starea de graţie care se acordă, în mod liber, creaturii umane păcătoase.

Weber scoate în evidenţă caracterul conservator al doctrinei karma asupra grupurilor privilegiate pozitiv sau negativ. Doctrina nu motivează acţiunea colectivă a straturilor privilegiate împotriva ordinii de castă pentru că o persoană îşi poate realiza mântuirea numai prin îndeplinirea datoriilor de castă. În „Hinduismus und Buddismus", Weber face o paralelă care aminteşte de fraza finală din „Manifestul comunist", proletarii nu au de pierdut decât lanţurile, dar o lume de câştigat şi situaţia unui pios Hindu dintr-o castă inferioară care (şi el poate câştiga o lume) poate deveni un Kshatria, un Brahman numai că aceasta se poate realiza doar într-o viaţă viitoare. Brahmanii sunt privilegiaţi social, deci nu au nici un motiv pentru acţiunea de schimbare socială pentru că ordinea şi împărţirea în caste este eternă. Cele două doctrine intensifică raţionalismul practic, respingerea lumii ca ieşire „din lume" şi respingerea lumii ca „stăpânire a ei". În acest fel, se poate înţelege caracterul conservator al religiilor asiatice şi faptul că în acest spaţiu religiile rămân o putere tradiţională. În „Introducerea" la „Wirtschaftsethik der Weltreligionen", Weber consideră că doctrina confucianistă asigura un statut etic „prebendarilor", persoanelor cu educaţie literară caracterizate prin raţionalism secular, statut ce a imprimat un mod de viaţă şi în celelalte straturi sociale. În cadrul budismului propagat prin contemplaţie şi respingerea lumii se remarcă preoţii cerşetori care doar ei singuri constituie subiecţi ai religiozităţii.

Nevoia unei interpretări etice a distribuţiei inegale a bogăţiilor şi suferinţelor a crescut o dată cu adâncirea raţionalităţii concepţiilor despre lume, proces care a semnificat în acelaşi timp şi o eliminare a noţiunilor magice. Suferinţa şi injustiţia trebuiau explicate în vederea micşorării tensiunilor dintre această lume şi cealaltă lume. Cu alte cuvine, cum era posibil ca o fiinţă perfectă, Creatorul, să zămislească o lume a injustiţiilor; astfel, se ajunge la explicare

rațională a suferinței prin referința la un păcat al individului comis într-o altă viață (migrația sufletelor), la o vină a strămoșilor care se răsfrânge până la a treia și a patra generație și cel mai adesea, prin invocarea răutății tuturor creaturilor umane. Nevoia rațională a unei teodicei a suferinței a avut consecințe importante în Budism, Iudaism, Creștinism și Zoroastrism. Rezultatul general al raționalizării concepției asupra lumii și a modului de viață practic și teoretic se reflectă în plasarea religiei în spațiul iraționalului.

Cunoașterea rațional-empirică urmează o dezvoltare autonomă și contribuie la procesul general caracterizat de Weber prin Entzauberung der Welt.

Într-un asemenea context nu trebuie scăpată din vedere revolta luteranismului și a calvinismului împotriva construcției romano-catolice a căilor salvării credinciosului, revoltă ce reprezintă o radicalizare, o interpretare unilaterală a teocentrismului dualist în direcția respingerii lumii ca stăpânire a acesteia. În „Etica protestantă și spiritul capitalismului" Weber evidențiază patru componente ale luteranismului care atrag atenția în raport cu catolicismul: 1) caracterul dublu al lui Dumnezeu sub forma unui părinte „amabil" în Noul Testament și sub forma „deus absconditus" din Vechiul Testament, al unui despot arbitrar; 2) interpretarea salvării este schimbată din merit în grație în relație cu hotărârea „secretă a lui Dumnezeu" ca sursă a grației și o sfințire a vieții prin muncă (Werkheiligkeit) în serviciul dorinței divine; 3) calea monastică spre salvare prin asceză este deschisă tuturor credincioșilor; 4) mântuirea monastică este legată de vocația în această lume. „Entzauberung" este în general explicată în „Etica protestantă..." pentru a deveni categoria centrală din „Wirtschaftsethik der Weltreligionen". Weber declară în „Etica protestantă...": „Scoaterea lumii de sub puterea vrăjii": în evlavia catolică eliminarea magiei ca mijloc de

mântuire nu era dusă până la capăt ca în cea puritană (şi înainte de ea numai în cea iudaică). Catolicii aveau la dispoziţie graţia sacramentală a bisericii lor ca mijloc de compensare a propriei imperfecţiuni: preotul era un mag care săvârşea miracolul transformării şi care deţinea puterea spirituală supremă. I te puteai adresa cu căinţă şi penitenţă, el dădea împăcarea, speranţa de graţie, certitudinea iertării şi acorda în felul acesta aşteptata atenuare a acelei nemaipomenite tensiuni în care trăia calvinistul în virtutea destinului implacabil pe care nimic nu-l putea îmblânzi. Pentru acesta nu existau acele consolări pline de bunăvoinţă şi umanism. El nici măcar nu putea să spere să compenseze ceasurile de slăbiciune şi de nesocotinţă printr-o voinţă de bine sporită în alte ceasuri, cum puteau catolicii şi luteranii. Dumnezeul calviniştilor nu le cerea câte o „faptă bună" ci o „sanctificare prin fapte" ridicată la rangul de sistem... Căci numai printr-o schimbare fundamentală a sensului întregii vieţi în fiecare ceas şi în fiecare faptă se putea confirma efectul graţiei ca o înălţare a omului din status naturae în status gratiae. Viaţa unui „sfânt" era orientată spre un singur ţel transcendent – mântuirea – dar tocmai de aceea era perfect raţionalizată în lumea aceasta şi dominată de ideea de a spori gloria lui Dumnezeu pe pământ"[24].

Pentru Weber doar calvinismul a mers mai departe, fără compromis, spre o articulare unilaterală a teocentrismului dual, fapt realizat prin acordarea întâietăţii Dumnezeului Vechiului Testament prin radicalizarea doctrinei alegerii, prin teodiceea determinismului predestinării şi considerarea omului ca instrument exclusiv al lui Dumnezeu. Ideea graţiei instituţionale pe care luteranismul o reţine sub forma graţiei sacramentale este complet abandonată. Omul este salvat sau damnat pe baza hotărârii de nepătruns a lui Dumnezeu. Toate acestea îl determină pe Weber să declare că marele proces istoric al

dezvrăjirii lumii a început cu profeții evrei. În unire cu gândirea științifică elenistă procesul a condamnat toate mijloacele magice de salvare ca fiind o blasfemie și o superstiție, fiind completat prin respingerea oricărei mântuiri eclesiastico-sacramentale. Ideea de vocație este o expresie a naturii umane. Cu toate acestea, pentru Weber protestantismul ascetic este unul din elementele formative care au profilat cultura modernă și nu este singura bază a justificării acesteia. Celelalte elemente au apărut o dată cu dezvoltarea accentuată a spiritului capitalist și a sistemului economic capitalist. Pentru ethosul rațional modern occidental, trei elemente ale calvinismului au o importanță deosebită: 1) interpretarea „lumii" ca un cosmos de lucruri și evenimente, fără valoare; 2) ideea acestei „lumi" ca obiect al îndeplinirii datoriei prin control rațional, idee exprimată frumos de Goethe atunci când el se întreabă asupra putinței omului de a cunoaște, găsind răspunsul numai în acțiune și în îndeplinirea imperativului zilei și niciodată în contemplație; 3) obligația de a dezvolta o personalitate integrată etic, obligație ce impune o angajare etică (Gesinnung). Toate aceste trei elemente fuzionează într-o atitudine unificată ce poate fi exprimată astfel: În numele lui Dumnezeu trebuie să te autocontrolezi și să „domini" lumea prin vocația ta. Această atitudine este parte componentă a sistemului vocațional modern.

Dezvrăjirea lumii nu se reduce numai la elementele menționate, ci ea trebuie să conducă la formularea propriilor legi ceea ce nu înseamnă numai o transformare – Umsetzung – dar și o schimbare a teodiceii existente pentru că Entzauberung der Welt semnifică apariția unor noi nevoi cognitive dar și pentru că lumea dezvrăjită, impersonală, raționalizată continuă și ea să pună problema sensului vieții și a înțelegerii acesteia, precum și a lumii în general. În acest punct, a apărut o dezbatere destul de interesantă între

exegeții operei weberiene. Problema era aceea, dacă prin secularizare se poate realiza descrierea evoluțiilor socio-culturale ce caracterizează procesul raționalizării din cultura modernă europeană occidentală. Heinrich Lübbe în „Säkularisierung" consideră că Weber a folosit secularizarea ca pe o categorie sociologică, dar ea nu putea să aibă un rol dominant în acea descriere. În opoziție, Karl Loewith folosește în mod evident secularizarea pentru a caracteriza situația intelectuală a lumii moderne: „Lumea modernă este, în mod egal, creștină și non-creștină de vreme ce ea este rezultatul unui proces al secularizării de secole"[25].

În legătură cu aceeași problemă Blumenberg în „Säkularisierung und Selbstbehauptung" afirmă că prin secularizare se pot explica evenimente istorice numai dacă sistemele de interpretare a lumii sunt studiate atât în conținutul lor cât și în funcționarea lor. „Ceea ce s-a întâmplat în procesul istoric interpretat ca secularizare nu poate fi descris, cu excepția câtorva cazuri, decât ca o transformare a conținuturilor teologice autentice în auto-alienarea lor seculară, dar numai ca înlocuire a răspunsurilor prin întrebări care continuă să se pună"[26].

Lumea dezvrăjită are și ea nevoie de o construcție. De aceea Weber propune o analiză ce plasează în centrul său relația dintre religie și știință. Dintr-o perspectivă conflictuală, relația dintre achizițiile științifice ale oamenilor și ceea ce rămâne din universul religios indică o tensiune existentă de altfel și în teocentrismul dual, numai că în schema respectivă tensiunea este relativă din cauza primordialității religiei. În schema nouă, raționalismul este cel ce tinde a fi dominant, astfel că „antropodiceea" va lua locul „teodiceii". Problema riscă să trezească neînțelegeri întrucât Weber sesizează pericolul apariției convingerii potrivit căreia raționalitatea științifică este singura formă de interpretare rațională a lumii pe baza presupunerii că doar ea

poate pătrunde în semnificaţia obiectivă a lumii. În „Economie şi societate", Weber consideră că venerarea aproape superstiţioasă a ştiinţei ca un posibil creator sau, cel puţin, profet al revoluţiei sociale, conduce la dezamăgiri. El constată că în condiţiile unui raţionalism modern occidental continuă să persiste atitudinile religioase, chiar magice. În contrast cu teocentrismul, într-o lume „désenchanté" încrederea se bazează pe sistemul raţional-instituţional şi nu pe oameni, ea este o chintesenţă a legalităţii şi nu a moralităţii. Acest fapt conduce la un conflict în planul intern al eticii persoanei autonome (Persönlichkeitsethik). Într-o asemenea perspectivă, acţiunea raţională trebuie să facă faţă problemei determinate de posibilul conflict dintre două etici, a răspunderii şi a convingerii. Weber se întreabă asupra următorului fapt: „Ce anume trebuie să determine într-un caz dat valoarea etică a acţiunii – rezultatul său ori valoarea sa etică intrinsecă". (Theorie der Stufen und Richtungen religiöser Weltablehnung – în Archiv für Sozialwissenschaft, 1916, revăzută şi retipărită în volumul I "Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie".)

Procesul de raţionalizare este reluat de Weber într-o perspectivă mai amplă în studiul menţionat anterior şi care prezintă tensiunile existente între eticile salvării şi sfera economică, politică, intelectuală, erotică a vieţii sociale, pe scurt, între religie şi lume. „Tensiunea dintre religia frăţească şi lume a fost cel mai evidentă în sfera economică..." întrucât „o economie raţională este o organizare funcţională, orientată spre preţuri băneşti care îşi are sursa în luptele de interese dintre oameni într-o piaţă"[27].

Cu cât lumea economiei capitaliste moderne îşi urmează mai mult legile sale imanente, cu atât mai puţin aceasta este accesibilă vreunei relaţii imaginabile cu o etică religioasă a frăţiei. Mai mult, dependenţa comunităţilor religioase de mijloacele economice şi adaptarea lor la nevoile

culturale ale maselor le-a forţat să facă unele compromisuri, nici o religie adevărată a salvării nefiind capabilă să depăşească tensiunea dintre religiozitatea ei şi economia raţională. Etica salvării religioase ajunge şi ea într-o contradicţie semnificativă cu ordinea politică a lumii. În politică la fel ca în economie, cu cât este mai raţională ordinea politică cu atât mai mare este tensiunea dintre etica salvării religioase şi organizarea politică a societăţii cât şi complexitatea problemelor ce decurg din această tensiune. Aparatul de stat birocratic şi omul politic integrat în activitatea de stat acţionează potrivit regulilor raţionale ale ordinii politice. În această poziţie, omul politic acţionează ca şi omul economic, „fără referinţă la persoană". În virtutea depersonalizării sale, statul birocratic este mai puţin accesibil moralizării substantivale aşa cum era cazul ordinii patriarhale din trecut. În ultimă instanţă, întregul curs al funcţionării statului, a justiţiei şi administraţiei este reglementat prin pragmatismul „raţiunilor de stat". Chiar şi scopul absolut al statului – spune Weber – acela de a păstra (sau schimba) „distribuţia internă şi externă a puterii" nu are nici o semnificaţie pentru religia mântuirii.

Prin viziunea largă istorică pe care o practică, „Entzaubering der Welt" evidenţiază o complexitate tulburătoare a procesului de raţionalizare, un fascicul de factori cu acţiune determinată sau de condiţionare care se întinde pe o perioadă de timp mare, un proces ambivalent în care iraţionalul este încă prezent iar religiile inspiră în continuare linii de clivaj între grupuri, comunităţi şi popoare. Wofgang Mommsen şi Shmuel Eisenstadt văd în concepţia weberiană a harismei o anumită contrapondere la teoria raţionalizării. Există momente, chiar în modernitate, când apare o nevoie de harismă ca soluţie la consecinţele negative ale dezvoltării ştiinţifico-tehnologice, ale înstrăinării şi accentuării individualismului. Weber realizează un diagnostic

al epocii moderne, sesizând evoluţia acesteia şi criticând în mod particular birocraţia care invadează toate sectoarele existenţei. În acest sens, face apel la un criteriu de valoare bazat pe ideea unui individ creator şi responsabil.

„Dezvrăjirea" lumii luminează, din perspectiva dominaţiei şi a puterii, mecanismele complicate ale acţiunii politice şi fundamentul legitimării ei în contexte diferite culturale, religioase şi economice.

Într-o „ascensiune" de la iraţional spre raţional, de la religios spre ştiinţific, acţiunea socială este aceea care poate explica tipurile de dominaţie, configuraţiile puterii, multiplele ipostaze ale acesteia, agenţii colectivi şi individuali care o deţin, dar şi schimbarea paradigmelor culturale şi religioase care vor acorda alte încărcături de semnificaţii puterii şi dominaţiei. Într-o sinteză tulburătoare, Weber caută să explice dinamica societăţilor, procesul de schimbare socio-politică, oferind cadre de analiză a modernizării politice.

Putere şi dominaţie

Puterea şi dominaţia reprezintă concepte-cheie în opera weberiană, ca de altfel şi în analiza sociologică din secolul al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. Cele două teme sunt tratate în contextul schimbărilor accelerate din epocă. Destrămarea vechii ordini sociale a determinat o dublă luare de conştiinţă; aceea a dispariţiei tradiţiei comunitare şi a declinului autorităţii tradiţionale. Pentru sociologi, dispariţia organizării sociale tradiţionale comunitare anunţa apariţia societăţii de masă, iar declinul vechilor autorităţi era însoţit de emergenţa puterilor de tip nou în societate.

În societatea tradiţională puterea este în acelaşi timp absolută, în măsura în care ea se exercită într-o manieră globală, într-un câmp specific al său şi plurală prin distribuţia sa între diferitele instituţii cum ar fi corporaţia, familia, biserica, autorităţile locale, monarhul; aceste instituţii constituie un eşafodaj ce se interpune între individ şi puterea centrală. Autoritatea se bazează pe tradiţie care îi conferă legitimitatea şi pe loialitatea individuală faţă de grupurile de apartenenţă, familie, grup profesional sau de rezidenţă, sat sau oraş. Weber are înaintea sa studiul lui Alexis de Toqueville, primul studiu sistematic şi empiric al efectelor puterii politice asupra societăţii de masă. „De la démocratie en Amerique" permite evaluarea impactului apariţiei democraţiei asupra tradiţiilor şi structurilor sociale comunitare. Ipoteza de plecare este aceea că democraţia este o formă a puterii care dizolvă raporturile ierarhice şi apartenenţele sociale ale societăţii tradiţionale. Sursa puterii democratice rezidă înainte de toate în egalizarea statuturilor şi condiţiilor sociale în care evoluează grupurile şi indivizii. În acest sens, egalitatea semnifică o ruptură în raport cu vechea societate. Tocqueville vede în democraţie, pe lângă egalitatea socială, şi o tendinţă spre uniformitate, una din temele viitoare weberiene în analiza dominaţiei birocratice. Prin aceasta, Tocqueville prefigurează clar ceea ce se va numi mai târziu societatea de masă, adică acea societate în care indivizii acţionează în condiţii sociale relativ uniforme şi puţin diferenţiate sub aspect formal. O altă idee prezentă în „De la démocratie en Amerique" şi dezvoltată ulterior de Weber este legată de consecinţele democraţiei asupra administraţiilor publice care trec de la activitatea tradiţională spre cea raţionalizată. Astfel, Tocqueville enunţă una din dezvoltările viitoare ale administraţiilor, atent studiată de Weber, aceea a posibilităţii antrenării unor „efecte perverse" prin evoluţia birocraţiei spre forme care să împiedice

participarea reală la guvernare. Birocraţia este susceptibilă de a determina efecte diverse, chiar opuse: în esenţa ei ea poate fi şi o sursă a libertăţii prin modul de gestionare a problemelor individului, dar poate fi o sursă a despotismului în măsura în care o aplicare „oarbă" a reglementărilor raţionale fără referinţă la individ poate duce la arbitrar şi de aici la o aplicare a normelor raţionale care să conţină în ea sursa servituţii. Weber va analiza pericolele inerente ale birocraţiei pe două mari direcţii: înlocuirea scopurilor cu mijloacele şi denaturarea acţiunii politice. În primul caz, birocraţia ca organizare în serviciul unui scop funcţionează pentru ea însăşi pierzând din vedere obiectivele iniţiale. În al doilea caz, omul politic este deposedat de misiunile sale de gestiune şi de organizare şi devine, din ce în ce mai mult, ceea ce Weber găseşte specific Occidentului, un „demagog".

Prin concepţia sa asupra puterii şi dominaţiei Weber se detaşează de doi mari sociologi contemporani lui, Durkheim şi Simmel. Deşi Simmel sesizează apariţia „statului modern" de masă cu centralizarea individuală a puterii în care se manifestă o nivelare de masă concomitent cu exercitarea unor relaţii piramidale, element interpretat ca expresie a dihotomiei guvernanţi-guvernaţi, el face o critică mai puţin raţională şi mai mult tradiţională acestui fenomen. Durkheim operează cu o relaţie triunghiulară ce cuprinde individul, grupurile intermediare şi statul. Puterea are o funcţie integrativă care vizează reducerea fenomenelor anomice, astfel încât societatea să poată funcţiona fără convulsii mari sociale. Statul trebuie să fie contrabalansat prin modul de funcţionare a grupurilor intermediare, fără de care el ar deveni despotic. Problemele mari apar în contextul pierderii de către grupurile intermediare a consistenţei lor datorită solidarităţii organice a societăţii, proces ce conduce la anomie. Ca un corelativ al societăţii civile, grupurile

intermediare au tocmai funcţia de a integra individul în societate.

Prin precizia pe care a dorit să o impună în studiile sale, Weber va elabora o definiţie sau o paradigmă a interpretării puterii, valabilă şi acceptată în general de interpretările contemporane ale puterii şi dominaţiei. Pentru Weber, puterea, oricare i-ar fi faţetele sub care apare, există întotdeauna în interacţiune, fiind o relaţie între actori sau între sisteme de atitudini, opinii şi comportamente.

Astfel, puterea (Macht) semnifică orice posibilitate de a face să triumfe în cadrul unei relaţii sociale propria voinţă, chiar împotriva rezistenţelor, indiferent (gleichviel) de fundamentul acestei posibilităţi. O asemenea viziune a puterii a trasat drumul unor interpretări extrem de fructuoase în acest domeniu, cu o problematică extrem de bogată în care reţinem problema consimţământului în raport cu voinţa altuia, problema conflictului de interese, a puterii definită prin rezultatele interacţiunii, a puterii ca sursă de avantaje ca în teoriile schimbului în viaţa socială, a puterii definite prin modalităţile de interacţiune, a puterii şi specificului acesteia în organizaţii, problema legitimităţii şi a dinamicii ei în societate.

Dominaţia este un domeniu mult mai larg în care se manifestă posibilitatea de a găsi persoane ce se supun unui ordin (Befehl) cu un conţinut determinat. În strânsă legătură cu acest concept apare cel de disciplină (Disziplin) ce se referă la posibilitatea de a întâlni la o multitudine de indivizi o supunere, promptă, automată, în virtutea unei dispoziţii dobândite[28]. În măsura în care membrii unui grup sunt supuşi unor relaţii de dominaţie în virtutea unor reglementări ce funcţionează în interiorul acestui grup, se poate vorbi de un grup de dominaţie (Herrschaftsverband).

Metodologic, Weber defineşte conceptul de „grup corporat" şi tipurile acestuia cu intenţia de a scoate în

evidență formele sub care se prezintă puterea și mecanismele complexe de legitimare într-o abordare ce ține cont de condiționarea socio-economică și cultural-religioasă. Într-un grup corporat (Verband) ordinea este întărită prin acțiunea specifică a unor indivizi și prin aceea a unui grup cu rol administrativ, Verwaltungsstab. Poziția conducătoare și participarea la „Staff-ul administrativ" depind de regulile grupului, de criteriile lui specifice și de procedurile instituite. Conducerea poate fi desemnată în mod permanent sau pe o perioadă determinată în funcție de imperativele unei situații deosebite. Un „Verband" poate fi un grup autonom, adică un grup în care ordinea ce guvernează activitatea grupului a fost stabilită de către membri săi și sub conducerea lor sau heteronom în care ordinea a fost impusă de un agent extern. Grupul poate fi autocefal, cu un șef ce acționează în conformitate cu ordinea autonomă sau heterocefal dacă șeful și staff-ul său se află sub autoritatea unor persoane externe grupului.

Totodată, Weber precizează diferențele dintre organizații, asociații voluntare sau obligatorii, grupuri politice și religioase. O organizație (Betrieb) este un sistem de activitate permanentă pe baza unui scop specific iar o organizație corporată – Betriebsverband – conține un grup cu rol administrativ care urmărește activitatea cu caracter continuu în raport cu scopul precizat. În asociațiile voluntare (Verein) apartenența este derivată dintr-un act personal de aderență, iar în cele obligatorii (Anstalt) dintr-o impunere pe baza unor criterii specifice. Acțiunea grupurilor voluntare sau obligatorii constituie un subiect al ordinii stabilite în mod rațional. Administrarea problemelor politice sau ecleziastice în organizații are acest caracter numai în condițiile în care se manifestă criteriul continuității. Un grup de dominație poate fi unul politic atunci când existența și validitatea reglementărilor sale sunt garantate într-o manieră continuă în

interiorul unui teritoriu geografic determinat, prin aplicarea şi ameninţarea unei constrângeri fizice din partea conducerii administrative. În aceeaşi termeni, Weber defineşte statul ca întreprindere politică cu caracter instituţional – politischer Anstaltsbetrieb – în care conducerea administrativă face apel „cu succes" la monopolul constrângerii fizice legitime în aplicarea reglementărilor sale. Spre deosebire de un asemenea grup de dominaţie, grupul hierocratic va utiliza constrângerea psihică pentru impunerea şi respectarea reglementărilor şi normelor sale, acordarea sau refuzul acordării mijloacelor spirituale de mântuire, ceea ce înseamnă că violenţa – Gewaltsamkeit – nu este unicul sau mijlocul normal pe care un corp administrativ îl are la dispoziţie pentru a impune normele ce garantează ordinea şi activitatea grupului politic.

Întrucât conceptul de stat este o realizare deplină a perioadei moderne se impune o definire a acestuia prin elemente specifice tipului modern de stat, dar în acelaşi timp în termeni oarecum detaşaţi de valorile cotidiene deoarece acestea sunt supuse unor schimbări sociale mai rapide. Din aceste motive, Weber propune următoarea definiţie a statului: „El posedă o ordine administrativă şi legală, subiect ce poate fi schimbat prin legislaţie, precum şi o activitate organizată a conducerii administrative care este de asemenea reglementată prin legislaţie. Sistemul ordinii impune autoritate nu numai asupra membrilor statului care în majoritatea lor au obţinut calitatea de membru prin naştere, dar totodată şi asupra oricărei acţiuni care se desfăşoară în zona jurisdicţiei sale. Astfel, statul este o asociaţie obligatorie pe bază teritorială. Mai mult, folosirea forţei este considerată ca legitimă numai în măsura în care este permisă de stat sau prescrisă. Cerinţa statului modern de a monopoliza forţa este tot atât de esenţială pentru caracterul său ca şi jurisdicţia obligatorie şi organizarea continuă"[29].

În virtutea funcției sale de Verwaltungsstab, un grup este întotdeauna într-o măsură variabilă un grup de dominație care administrează bunuri și persoane. În fiecare situație, dominația va avea unele caracteristici dependente de fundamentele legitimității sale.

Clasificarea comprehensivă a tuturor condițiilor și formelor dominației, ca de altfel și a conținuturilor concrete ale acesteia este apreciată de Weber ca o întreprindere destul de dificilă dacă nu chiar imposibilă. Dincolo de diversele tipuri de dominație ce pot fi identificate, Weber atrage atenția asupra a două tipuri diametral opuse, dominația ce decurge din poziția constelațiilor de interese, în particular în virtutea poziției de monopol (monopolistiche Herrschaft auf dem Markt) și dominația ce provine din puterea de a comanda și datoria de a se supune. În acest ultim caz, tipul „cel mai pur" este dominația patriarhală, princiară, „die hausvaterliche oder fürstliche"[30]. Primul se bazează pe influența derivată în mod exclusiv din posesia bunurilor sau deprinderilor economice de piață, a unei pregătiri garantată în vreun fel și care acționează asupra comportamentului celor dominați. Celălalt tip de dominație se fundamentează pe datoria absolută de a se supune dincolo de interesele și motivele personale. Faptul extern al comenzii nu este suficient pentru a explica dominația, chiar dacă avem în vedere faptul că semnificația unei comenzi poate fi acceptată ca o normă validă. Există însă o multiplă cauzalitate a îndeplinirii comenzii; ordinul își îndeplinește consecințele asupra celui dominat fie prin empatie, persuasiune sau argumente raționale, fie printr-o combinație a acestora. Într-un caz concret de îndeplinire a unei comenzi, aceasta poate fi motivată fie de convingerea proprie a acelui dominat generată de sentimentul datoriei fie fricii sau dorinței de a obține unele beneficii. Pentru cel care studiază mecanismele dominației asemenea diferențieri pot fi interesante. Pentru

sociolog, ceea ce este într-adevăr semnificativ va fi corelația dintre diversele forme de dominație cu fundamentele pe care se sprijină dominația, cu acea combinație de elemente cultural-economice și religioase ce conferă legitimitate dominației.

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Note şi trimiteri:

1. Olivier François Chatelet, Evelyne Pisier Duhamel – Dictionnaire des oeuvres politiques, II-éme Édition. Revue et augmenté, P.U.F., Paris, 1989.
2. Max Weber – The Methodology of the Social Sciences. Translated and Edited by Edward Shils and Henry A.Finch with a Foreword by Edward Shils. The Free Press, New York, 1949, p. 72.
3. Ibidem, p.74.
4. Max Weber – „Entstehung ethnischen Gemeinsamkeitsglaubens. Sprach-und Kultgemeinschaft" în Wirtschaft und Gesellschaft, J.C.B.Mohr (Paul Siebeck) – Tübingen, 1947, p. 235.
5. Max Weber – „Objectivity" in Social Sciences and Social Policy", în The Methodology of the Social Sciences. Translated and Edited by Edward Shils and Henry A.Finch with a Foreword by Edward Shils. The Free Press, New York, 1949, p. 89.
6. Max Weber – „The Meaning of Ethical Neutrality", în The Methodology of the Social Sciences. Translated and Edited by Edward Shils and Henry A. Finch with a Foreword by Edward Shils. The Free Press, New York, 1949, p. 43.
7. Max Weber – „Objectivity" in Social sciences and Social Policy" în The Methodology of the Social Sciences. Translated and Edited by Edward Shils and Henry A.Finch with a Foreword by Edward Shils. The Free Press, New York, 1949, p. 93.
8. Wolfgang J. Mommsen – „Gesellschaftliche Bedingteit und gesellschaftliche Relevanz historischer Aussagen", în Die Funktion der Geschichte in unserer Zeit, (eds) Ernst Weymar şi Eberhard Jackel, Klett, Stuttgart, 1975, p. 218.
9. Talcott Parsons – The Structure of Social Action, Mc Grow-Hill Book Company Inc.- New York and London, 1937, p. 540.
10. Max Weber – „Soziologische Grundbegriffe". Sonderdruck aus: Max Weber – Wirtschaft und Gesellschaft, neu herausgegebene Auflage, besorgt von Johannes Winckelmann, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1960, p. 5.
11. Ibidem, p. 6.
12. Ibidem, p. 20.

13. Raymond Aron – Les étapes de la pensée sociologique, Galimard, Paris, 1976, p. 501.
14. Hans Joas – „Das Problem der Kreativität und die Handlungstheorie von Durkheim und Weber", în Kreativität des Handelns, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, p. 54.
15. Talcott Parsons – Societies: Evolutionary and comparative Perspectives, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, New Jersey, 1966; şi în The Sysytem of Modern Societies, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, New Jersey, 1971. Poziţia lui Parsons este clar exprimată în „Christianity and Modern Society" în Sociological Theory and Modern Society, The Free Press, New York, 1967.
16. Herbert Marcuse – One – Dimensional Man, Beacon Press, Boston, 1964, p. 3.
17. Siegfried Landshut – Kritik der Soziologie, Neuwied, Luchterhand, 1969, p. 41.
18. Robert N. Bellah – „Religious Evolution" în American Sociological Review, nr. 29, 1964, 358-378. O variantă mai largă a studiului este publicată de autor sub titlul „Religiöse Evolution" în Religion und gesellschaftliche Entwicklung. Studien zur Protestantismus – Kapitalismus. These Max Weber, Herausgegeben von Constans Seyfarth und Walter M. Sprondel, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1973.
19. Brian Turner – Weber and Islam, Routledge and Kegan Paul, London, 1974, p. 52.
20. Max Weber – „The Social Psychology of the World Religions" în Theories of Society. Foundation of Modern Sociological Theory, edited by T.Parsons, Edward Shils, K. Naegele, Jesse R. Pitts, The Free Press, New York, 1965, p. 1398.
21. Ibidem.
22. Ibidem.
23. Max Weber – Economy and Society, Eds. Guenther Roth şi Claus Wittich, translated by E. Fischoff, Bedminster Press, New York, 1968, p. 526, bazată pe a IV-a ediţie din „Wirtschaft und Gesellschaft" J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1956, Editor Johannes Winkelmann.
24. Max Weber – Etica protestantă şi spiritul capitalismului, traducerea lui Ihor Lemnij, Postfaţă de Ioan Mihăilescu, Humanitas, Bucureşti, 1993, p. 126-127.

25. Karl Loewith – Weltgeschichte und Heilsgeschehen, Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1953, p. 183; de asemenea, articolul „Die Entzauberung der Welt durch Wissenschaft" în „Merkur", nr. 18, 1964.
26. H. Blumenberg – Säkularisierung und Selbstbehauptung, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1974, p. 77.
27. Max Weber – „On religious Rejection of the World" în Theories of Society. Foundation of Modern Sociological Theory, Edited by T. Parsons, Edw. Shils, K. Naegele, Jesse Pitts, The Free Press, New York, 1965, p. 1124.
28. Max Weber – „Soziologische Grundbegriffe". Sonderdruck aus: Max Weber – Wirtschaft und Gesellschaft, neu herausgegebene Auflage, besorgt von Johannes Winckelmann, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1960, p. 42.
29. Ibidem, p. 45.
30. Max Weber – Wirtschaft und Gesellschaft, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tubingen, 1976, p. 605. „.... zwei polar einander entgegen gesetzte Typen von Herrschaft gibt. Einerseits, die Herrschaft kraft Interessenkonstellation (insbesondere kraft monopolistischer Lage) und andererseits, die Herrschaft kraft Autorität (Befehlsgewalt und Gehörsamspflicht)".

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

II

Legitimitate şi dominaţie. Tipologii

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Ordinea legitimă: concept, tipuri şi fundamente ale ordinii legitime

Legitimarea puterii în general şi a puterii politice în special constituie una din marile probleme ale sociologiei şi ştiinţei politice, dar ea priveşte şi demersuri filosofice, etnologice, antropologice. Dacă puterea este considerată ca un raport social ce asigură unui individ sau unui grup posibilitatea de a constrânge alţi indivizi şi alte grupuri astfel încât acestea să facă ceea ce n-ar fi făcut dacă nu ar fi existat intervenţia acestei constrângeri, atunci apare o problemă fundamentală care trebuie să explice natura şi structura acestei constrângeri. Weber elaborează o explicaţie a legitimităţii care încă inspiră cercetările din domeniu şi care este chiar confirmată de unele cercetări cu caracter etnologic şi antropologic. Politicul, aşa cum este perceput în societăţile cele mai primitive ca o constrângere colectivă care impune respectul faţă de reglementările ce fundamentează viaţa socială şi limitează efectele competiţiei dintre grupuri şi indivizi sau ca o articulare a diverselor roluri sociale ce asigură reglarea globală a vieţii colective, implică o construcţie cultural-politică cu asemenea valenţe încât aceasta să confere coerenţă şi durabilitate ordinii sociale respective. Pentru Weber, legitimitatea unui regim nu se reduce niciodată la legalitate sau la o legitimitate formală. Weber deschide una din căile fecunde de investigare istorico-socială în care se arată că tipurile de legitimitate corespund tipurilor de dominaţie, uşurând în acest fel definirea lor şi ţinându-se cont de constrângere, comunitate, religie, reguli de schimb economic, ritualuri de afirmare a coeziunii sociale prin care sunt evidenţiate comportamentele considerate a fi

importante pentru grup sau pentru menținerea și reproducerea regulilor de viață impuse membrilor grupului. „Toate mecanismele care contribuie la menținerea sau reconstruirea cooperării interne – afirmă Georges Balandier – sunt ele însele puse sub semnul întrebării sau reconsiderării. Ritualurile, ceremoniile sau procedurile ce asigură reînnoirea periodică sau ocazională a societății sunt instrumentele unei asemenea acțiuni politice înțeleasă ca legitimare"[1]. Cu toate acestea, ritualurile nu implică recunoașterea unei puteri coercitive cedate șefului chiar atunci când procedurile desfășurate îl desemnează pe șef ca distribuitor de cadouri.[2]

Emergența puterii coercitive introduce o „răsturnare abisală" în explicarea acesteia și contribuie la justificarea inegalității dintre conducători și conduși, dintre stăpâni și supuși: „Când – spune Pierre Clastres – în societatea primitivă, economicul se lasă reperat ca un domeniu autonom și definit, când activitatea de producție devine o muncă alienată, contabilizată și impusă de cei ce se vor bucura de fructele muncii, atunci societatea nu mai este primitivă, ea a devenit o societate divizată în dominanți și dominați, în stăpâni și supuși; atunci ea își schimbă reprezentarea despre putere și respectul puterii"[3].

Fie că această transformare este o ruptură brutală impusă prin constrângeri noi, fie că ea se produce într-o perioadă de evoluții complexe, problema care apare este aceea a discursului justificator al constrângerii. În acest sens, Lapierre subliniază că „relația politică de comandă-supunere implică întotdeauna o ideologie a legitimității: pentru ca cineva să se supună unei comenzi sau unei reguli el trebuie să creadă în legitimitatea acestei comenzi sau a regulii și să împărtășească această credință cu ansamblul comunității politice căreia îi aparține"[4].

Weber prezintă mecanismul complex al legitimității, al legitimării şi ordinii legitime făcând apel la valoarea explicativă a concordanţei dintre reprezentarea unei ordini legitime şi modul real de desfăşurare a acţiunilor sociale. Orice activitate şi orice relaţie socială depind, în structura lor şi în tipul de scop pe care îl fixează şi care conferă orientare activităţii respective, de reprezentarea (Vorstellung) unei ordini legitime. Concordanţa dintre ordinea reprezentată şi acceptată şi realitatea socială va constitui validitatea ordinii sociale – Geltung – Conţinutul semnificativ poate fi exprimat prin conceptul de „ordine" în măsura în care activitatea sa se orientează după „Maximen", norme şi reguli. Validitatea unei ordini este interpretată ca atare doar dacă orientarea efectivă în acţiunea socială se bazează pe „Maximen" fie ele obligatorii, fie având o valoare de exemplu. Concordanţa este condiţionată de cutumă sau de o situaţie determinată de un interes şi reprezintă mai mult decât o simplă regularitate a derulării unei acţiuni sociale.

Orientarea activităţii în funcţie de o anumită ordine poate avea o motivaţie extrem de diversă. O mai mare probabilitate ca această ordine să constituie un sistem de orientare a acţiunii este determinată de condiţia ca ea să apară ca exemplară sau obligatorie pentru o parte a agenţilor acţiunii sociale, alături de alte motive. Atunci când defineşte relaţia socială, referinţa pe care o face Weber la conţinutul semnificativ a acesteia este fundamentală în înţelegerea acestei probleme este. Conţinutul semnificativ se poate formula în „Maxime", elemente pe care participanţii la relaţiile sociale aşteaptă să fie respectate de majoritatea lor astfel încât să asigure orientarea acestora în propria lor activitate. Schimbarea ordinii legitime sau a conţinutului reprezentărilor despre ordinea legitimă este înţeleasă de Weber ca o schimbare a conţinutului semnificativ al relaţiei sociale. Spre exemplu, o relaţie politică fondată pe

solidaritate se poate transforma într-un conflict de interese. Apare atunci o problemă legată de evaluarea gradului de continuitate în schimbare care permite să se afirme dacă apare o nouă relație prin structurarea unui conținut semnificativ sau dacă persistă cea veche. În acest fel, conținutul semnificativ poate fi parțial durabil și variabil"[5]. Conținutul semnificativ al unei relații sociale se poate fonda pe o înțelegere (Vereinbarung) sau pe o angajare mutuală (gegenseitige Züsage). În acest caz, cei care participă la relația socială își fac promisiuni (Versprechungen) care vor influența comportamentul lor viitor. Fiecare participant la relație își va orienta comportamentul în funcție de înțelegerea stabilită. Complexitatea conținutului semnificativ este ilustrată și de acest tip de orientare a acțiunii întrucât actorul social își va stabili acțiunea în funcție de un scop, iar pe de altă parte în funcție de valoarea pe care o acordă datoriei de a respecta înțelegerea. Aceasta explică posibilitatea schimbării conținutului semnificativ.

Conținutul semnificativ al relației sociale este analizat de Weber în legătură cu tipurile de regularități sociale precum „uzajul", cutuma și interesul mutual. „Uzajul" constă în posibilitatea apariției și manifestării unei regularități într-o relație socială care depinde de o practică efectivă „pur și simplu". „Uzajul" devine cutumă atunci când practica efectivă se bazează pe rutină, iar regularitatea condiționată de interese exprimă posibilitatea ca persistența sa empirică să fie susținută de o orientare a acțiunii în raport cu un scop sau în conformitate cu așteptări similare. În virtutea rutinei comportamentului, ordinea respectată numai prin acțiuni motivate rațional în raport cu un scop este mai instabilă decât aceea care are la bază cutuma (Sitte).

Din perspectiva dominației, Weber este interesat de problema persistenței acesteia precum și de aceea a posibilității schimbării ordinii legitime. În acest scop Weber

elaborează o clasificare a motivelor persistenței ordinii legitime. În acest sens, legitimitatea unei ordini poate fi garantată:

1. pur afectiv printr-un abandon sentimental;
2. rațional în raport cu o valoare prin credința în validitatea sa absolută ca o expresie a unor valori ultime obligatorii de ordin cutumiar, estetic sau de altă natură;
3. religios prin credința în dependența păstrării ordinii de posesia bunurilor de mântuire; prin așteptări ale unor consecințe specifice externe ori interese de un anumit fel.[6]

Ordinea legitimă este structurată prin convenții și drept. În cazul convenției, validitatea sa este garantată extern prin posibilitatea îndepărtării acelor indivizi din interiorul unui grup care nu respectă convenția stabilită. În cazul dreptului, ordinea este garantată extern prin posibilitatea unei constrângeri fizice și psihice realizată prin activitatea unei instanțe umane instituită în acest sens care impune respectul pentru ordinea validă și pedepsește încălcarea acesteia.

În comentariul pe care îl face relației dintre cutumă și convenție, Weber caută să definească convenția ca pe o cutumă a cărei validitate este aprobată în cadrul unui grup uman și care este garantată prin blamul dat acelora care se îndepărtează de la validitatea respectivă. Trecerea de la cutumă la convenție și la drept nu urmează niște reguli stabilite, dar se afirmă în general că ceea ce este cutumă poate constitui o sursă a ceea ce poate reprezenta „obligatoriu valabil". Se poate remarca faptul că pentru Weber ordinea semnifică un sistem în care normele au un rol preponderent.

Tipurile de legitimitate prezentate de Weber în strânsă legătură cu tipurile de dominaţie şi acţiune socială privesc motivele ce conferă legitimitate ordinii.

Regularităţile ce pot fi identificate în activitatea socială, mai ales în activitatea economică, nu se bazează pe o orientare care să provină dintr-o normă reprezentată ca fiind valabilă în mod obligatoriu, nici pe o cutumă, ci în mod simplu pe faptul că natura activităţii sociale corespunde intereselor normale ale participanţilor. Cu cât se acţionează mai mult într-o manieră raţională în raport cu un scop, cu atât mai mult se reacţionează uniform la situaţiile date, producându-se uniformităţi şi continuităţi care sunt mult mai stabile decât cele determinate de norme şi de reguli stabilite şi impuse. Acesta este un fenomen ce suscită o atenţie deosebită în domeniul economic şi constituie, prin conştientizarea internă şi libertatea asumată, antiteza oricărei forme de constrângere prin inserţia într-o cutumă şi într-o normă care presupun o raţionalitate în funcţie de valoare. Stabilitatea cutumei se fondează pe faptul că cel care nu-şi orientează activitatea în conformitate cu ea acţionează în mod inadaptat, ceea ce semnifică faptul că el trebuie să accepte o serie de inconveniente atâta timp cât cei care îl înconjoară o respectă şi se orientează în raport cu ea. În cazul convenţiei, dimpotrivă, păstrarea ei este impusă ca obligatorie indivizilor şi nu lăsată la discreţia lor aşa cum se întâmplă în cazul în care ordinea este reglementată în mod cutumiar.

Actorii sociali pot să acorde unei ordini o anumită legitimitate în virtutea unei tradiţii, a unei credinţe de ordin afectiv, în mod deosebit emoţional, în virtutea unei revelaţii sau a exemplarităţii sau a unei credinţe raţionale în raport cu o valoare, ori a unei reglementări pozitive.[7] La rândul ei, legalitatea poate să aibă o validitate legitimă ce decurge dintr-o înţelegere între cei interesaţi – Vereinbarung des

Interessenten – fie printr-o impunere – Oktroyierung – pe baza dominației și a unei supuneri considerate ca legitimă.

Analizând conceptul ordinii legitime, Talcott Parsons observă caracterul oarecum nesesizabil la prima vedere al distincției dintre cele două clasificări referitoare la ordinea legitimă și la legitimitate. Prima privește „modurile în care legitimitatea unei ordini poate fi garantată, iar a doua se referă la motivele pentru care legitimitatea este atribuită de către actori ordinii sociale"[8].

Studiile comparate ale lui Weber îi permit acestuia să înțeleagă fundamentele dominației, formele concrete ale acesteia de-a lungul istoriei, precum și contextele cultural-economice de care trebuie ținut seama în analiza fundamentelor legitimității. Din evaluarea comportamentelor umane ale căror consecințe conduc la conservarea tipului de dominație tradițională rezultă că validitatea unei ordini prin caracterul sacru al tradiției este „cea mai universală". Din cauza fricii față de prejudiciile magice care apar în urma modificării activităților obișnuite, acțiuni legitimate tradițional cu referință la ceea ce a existat dintotdeauna, se apare o reținere psihologică în a introduce o schimbare într-o asemenea ordine. Diversele interese leagate de menținerea supunerii în raport cu structurile existente acționează în sensul conservării lor. Ansamblul comportamentelor și ritualurilor cu atitudinile lor magice sau religioase se constituie într-o metafizică a politicului, implicând prin aceasta o referință la o ordine ascunsă în exercițiul puterii legitime, o legătură a vieții sociale cu un timp al începutului, dar și al viitorului într-un proces de legitimare a organizării socio-politice. Această metafizică a politicului desparte efemerul de permanențe, cotidianul de evenimentul originar. Fidelitatea față de un spirit idealizat garantează legitimitatea ordinii, a puterii și a dominației. Metafizica politică construiește legături între viața socială și valorile morale

integrate într-un sistem de valori general admise care conferă sens realității sociale și funcționării acesteia, valori care împiedică apariția anomiei. În această lumină, Habermas afirmă că „unitatea persoanei impune perspectiva unificatoare a unei lumi trăite, garantă a ordinii, lume care are în același timp o semnificație cognitivă și una moral-practică"[9]. Sensul conferit este rezultatul unei funcții specializate prin care se legitimează instituțiile de dominație precum și normele de bază ce asigură legitimitatea. Legitimarea nu numai că indică indivizilor o paradigmă acceptată a acțiunii, dar ea explică și structura realității, sugerându-se congruența care trebuie să se existe între structura cultural-politică a acțiunii legitimante și realitatea ca atare. Într-o epocă a validității strict tradiționale, singura sursă a apariției unor noi reglementări – arată Weber – a schimbării legitimității înseși este reprezentată de operele oracolelor sau de revelații. Fără revelații nu existau alte posibilități de a institui noi norme sau comportamente. Ele nu erau însă privite ca fiind noi, ci doar temporar uitate și apoi redescoperite. Ca regulă generală, supunerea față de reglementări este condiționată de un amestec de atașament față de tradiție și reprezentări legale. În numeroase cazuri, „individul care se supune, nu este conștient de natura lor și nu știe dacă este vorba de o cutumă, de o convenție sau de un drept"[10].

În forma de legitimitate modernă caracterizată prin credința în legalitate, în supunerea față de statute formal corecte și stabilite după proceduri prevăzute, opoziția dintre reglementările stabilite prin contract și cele impuse apare ca relativă. De aceea, Weber consideră că de îndată ce validitatea unei reglementări stabilite prin contract nu se mai bazează pe un acord unanim ne aflăm în fața unei impuneri în raport cu o minoritate. Aceasta, pentru că în cazul de față nu mai avem o valoare a legitimității care să decurgă din

unanimitate, motiv pentru care voinţele discordante faţă de majoritate se află sub imperiul impunerii în raport cu aceasta. Uneori, se întâmplă ca minorităţile să recurgă la violenţă pentru a impune reglementări noi ce vor fi recunoscute ca legitime de cei care s-au opus iniţial şi aceasta pentru că în forma de legitimitate modernă, arată Weber, atâta timp cât „votul" va constitui un mijloc legal de a institui sau schimba reglementări se poate întâmpla ca minoritatea să obţină majoritatea formală.

Legitimarea dominaţiei este un proces complex în care intervin elemente cum ar fi constrângerea şi consimţământul, idealizarea şi raţionalizarea, sacrul, religiosul. Într-o etapă iniţială, constrângerea are un caracter hierocratic, fapt ce decurge din structura cultural-religioasă a societăţii. Instituţionalizarea politică va crea mai târziu mijloacele de constrângere pentru a impune reprezentarea dorită asupra legitimităţii ordinii. Concluzia dezvoltată de Weber potrivit căreia individul care se supune nu o face întotdeauna în mod conştient este împărtăşită de mulţi sociologi şi antropologi. Jean-William Lapierre subliniază faptul că relaţia politică de comandă şi supunere implică întotdeauna o ideologie a legitimităţii, dar atenţionează faptul că trebuie evitat a se atribui supuşilor o conştiinţă clară şi o însuşire discursivă a acestei legitimităţi. Simţul comun şi o anumită abordare a ordinii conduc la o primă distincţie, între o putere ce se exercită printr-o constrângere şi una care postulează consimţământul colectiv. Cel supus este constrâns să o facă, ceea ce trimite la materialitatea mijloacelor folosite. În a doua situaţie, se presupune condiţia recunoaşterii legitimităţii conducătorilor, precum şi dreptul lor de a impune supunerea. Distincţia operată nu implică o reificare a opoziţiei dintre violenţă şi autoritate ci apelul la o concepţie asupra relaţiei de putere în care aceasta se prezintă ca o combinaţie variabilă de teamă şi supunere. În această

perspectivă, cu cât se afirmă mai mult legitimitatea unui regim cu atât mai mult recurgerea la mijloacele punitive este mai discretă. Opoziția prea netă dintre teamă, condiția supunerii și acceptarea conștientă a puterii prezintă printre altele, inconvenientul neglijării importanței simplei obișnuințe ca fundament al atitudinii de supunere. Plecând de la conceptul weberian de supunere, Habermas face distincția clară între „faptul că cei supuși cred în legitimitate (acea a normelor și a puterii)", „teama și supunerea în fața sancțiunilor care îi amenință direct" și „docilitatea lor pur și simplu care ține de neputința lor așa cum o percep precum și de absența altor soluții (adică imaginația înlănțuită)"[11].

Într-un alt context, Pierre Bourdieu acordă de asemenea o importanță decisivă acelor dispoziții care nu pot fi interpretate nici ca frică a celui dominat în fața amenințării cu forța și nici ca acceptare conștientă a puterii. Astfel, precizează Bourdieu, „specificul dominației simbolice rezidă în mod precis în faptul că el presupune din partea aceluia asupra căruia se exercită o atitudine ce sfidează alternativa libertății și pe aceea a constrângerii: alegerile habitus-ului sunt realizate fără conștiință și fără constrângere în virtutea dispozițiilor care, deși sunt în mod indiscutabil produsul determinismelor sociale, s-au constituit de asemenea în afara conștiinței sau a constrângerii"[12].

Interpretarea dominației, a sensului și a legitimării ei face apel la diverși factori. În condițiile în care, spune Weber, „simpla frică sau motive raționale în raport cu un scop nu sunt determinante, dar subzistă încă reprezentări cu caracter legal, supunerea față de reglementări impuse de către unul sau mai mulți indivizi presupune credința în puterea de dominație legitimă în sensul celui sau celor care o impun"[13].

Tipurile de dominație

Tipologia dominației este tratată într-o manieră extensivă în capitolul al treilea din „Wirtschaft und Gesellschaft", iar comentariile aduse fiecărui tip de dominație ocupă capitolele VIII și IX.

Efortul weberian de construcție a tipurilor de dominație a exercitat o influență considerabilă în gândirea filosofică, politică și sociologică din secolul al XX-lea, astfel că unele concepte referitoare la birocrație, dominație harismatică, harismă, patrimonialism, gerontocrație, sultanism sunt încă utilizate pentru a descrie structuri de putere și dominație din societățile contemporane.

Ordinea prezentării acestor tipuri vizează mai întâi dominația legal-rațională; ea este considerată a fi o caracteristică a societății contemporane, iar tratarea dominației legal-raționale înaintea celei tradiționale și a celei harismatice reliefează cu o putere mai mare diferențele determinate de raționalizarea și schimbarea culturală profundă în viața societății moderne. Weber reamintește definiția cu care operează în studiul formelor de dominație și care este prezentată deja în „Soziologische grundbegriffe" ca posibilitate de a determina supunerea din partea unor indivizi și grupuri în urma formulării și exprimării unei comenzi. Motivele supunerii sunt multiple și pot varia de la un caz la altul pe o întindere mare de situații, de la simpla obișnuință până la cel mai rațional calcul al avantajului. Criteriul unei adevărate dominații este existența unui minim de supunere voluntară – și în consecință – un interes interior sau exterior spre supunere. Toate tipurile de dominație, mai ales acelea exercitate asupra unui mare număr de indivizi, impun o conducere administrativă („un stat-major" de indivizi) un Verwaltungsstab care are rolul de a asigura exercitarea unor

acţiuni specifice în vederea realizării comenzii – Befehl -. Supunerea indivizilor faţă de deţinătorul puterii poate avea la bază o cutumă, motive pur afective, interese materiale sau ideale (raţionale în raport cu o valoare). Natura acestor interese conduce la determinarea esenţei tipului de dominaţie. Credinţa în legitimitate este necesară pentru că numai tradiţia sau numai interesul în raport cu un scop sau cu o valoare sau un motiv afectiv nu ajung să fundamenteze în mod durabil dominaţia. Studiul concret al procesului de dominaţie în diferite contexte istorice îi permite lui Weber să formuleze ideea potrivit căreia toate dominaţiile caută să trezească şi să întreţină credinţa în legitimitatea lor.

În funcţie de genul de legitimitate la care se raportează, de tipul de supunere şi de existenţa unui Verwaltungsstab destinat garantării dominaţiei şi exercitării acesteia, dominaţiile şi felul lor de acţiune specifică diferă. Weber elaborează trei tipuri de dominaţie a căror valabilitate se bazează pe:

1. caracteristici raţionale care provin din credinţa în legalitatea unor reglementări, a unor reguli normative şi a dreptului de a comanda, drept ce aparţine celor care au ajuns la putere prin asemenea mijloace. În această situaţie, ne aflăm în faţa unei dominaţii legal-raţionale.
2. caracteristici tradiţionale care îşi au originea în credinţa în sanctitatea unor tradiţii imemoriale, caracteristici care conferă legitimitate celor care conduc prin asemenea mijloace.
3. caracteristici harismatice care îşi au sursa în devoţiunea faţă de caracterul exemplar al unei persoane şi care dau nota definitorie pentru tipul harismatic de dominaţie. Persoana harismatică induce modele normative pentru realitatea socială prin revelaţie sau prin difuzarea acestora, iar agentul lor este chiar liderul harismatic.

În cazul dominației legal-raționale supunerea vine atât din atașament cât și din acceptarea regulilor ce desemnează o ordine impersonală.

Într-o dominație tradițională, obediența se adresează persoanei șefului care ocupă o poziție ierarhică sancționată tradițional, în timp ce în dominația harismatică supunerea se raportează la liderul calificat harismatic prin încrederea în persoana acestuia, a revelației sale sau a calităților exemplare care îi determină pe alți indivizi să-l urmeze.

Weber consideră că această clasificare poate fi apreciată ca folositoare numai prin prisma rezultatelor obținute prin analizele sistematice. Conceptul de harismă este preluat de el din terminologia creștinismului timpuriu datorată lui Rudolph Sohm în „Kirchenrecht". El a utilizat harisma pentru a preciza mai bine conceptul de hierocrație. Faptul că nici unul din aceste tipuri nu poate fi găsit în cazurile istorice concrete nu reprezintă o obiecție validă la valoarea lor epistemologică. Formele empirice de dominație nu sunt niște „cărți deschise", iar analiza în termeni de tipuri sociologice prezintă avantaje ce nu trebuie minimalizate. Numai o asemenea analiză va fi capabilă să determine în cazuri concrete tipurile de dominație ce se conformează sau se apropie de tipuri cum ar fi „harisma", „harisma ereditară", „harisma postului", „patriarhalism", „birocrație". Procedând astfel se va reuși evitarea conceptelor neclare. Weber precizează că legitimitatea unui sistem al dominației poate fi analizată sociologic numai în măsura în care există o probabilitate relevantă a relației dintre atitudinile specifice câmpului dominației și apariția unor comportamente corespunzătoare. Nu orice caz de supune față de persoanele care se află în poziții de putere poate intra în categoria dominației întrucât loialitatea poate fi simulată în mod ipocrit de indivizi sau de grupuri umane datorită unor motive oportuniste sau unor interese de ordin material sau ideal. Mai

mult, Weber afirmă că oamenii pot să se supună datorită „slăbiciunii" individuale sau neputinței de a se ajuta. Supunerea mai poate să provină și din „acordul afectiv" față cei care formulează o comandă. Toate aceste elemente nu pot să infirme totuși semnificația generală a legăturii dintre legitimitate și tipurile de dominație.

1) Dominația tradițională

Un sistem de dominație poate fi considerat ca tradițional cu condiția ca legitimitatea pe care o reclamă să plece de la credința în caracterul „sfânt" al unei comenzi și de la exercitarea unei puteri așa cum aceasta s-a realizat în trecut. Persoanele care exercită puterea sunt desemnate conform regulilor tradiționale transmise. Termenul de „dominație tradițională" este considerat de Parsons ca fiind ales într-un mod nu prea fericit întrucât „tradiționalismul este numai unul din complexul de combinații de criterii pe care Weber le atribuie acestui tip"[14]. Grupul ce exercită dominația se structurează prin relații de loialitate personală cultivate printr-un proces comun de educație (Erziehung), iar persoana care comandă nu este un „superior" ci un șef (persönlicher Herr). „Staff"-ul său administrativ nu constă din funcționari ci din „servitori personali", relația dintre șef și conducerea administrativă fiind reprezentată de loialitatea personală față de șef. Obediența nu provine din valoarea pe care individul o conferă regulilor stabilite, ci din aceea persoanei care ocupă poziția dominantă pe o bază tradițională. Tradiția determină conținutul comenzii, obiectivele și sfera în care se exercită autoritatea celui care emite comanda, observând că există un spațiu al acțiunii șefului nereglementat de tradiție și în care se manifestă

decizia personală a acestuia. Depăşirea limitelor tradiţionale legitime ale puterii periclitează statutul de conducător atribuit prin tradiţie. Pe de altă parte, tradiţia prin ea însăşi lasă o parte din conţinutul său deschis pentru un „personalism" al şefului în interpretarea tradiţiilor, tradiţii transmise oral, fără un conţinut bine reglementat şi fără o precizare clară a puterilor acordate şefului. Există astfel, o sferă dublă a specificului conducerii în dominaţia tradiţională: una a acţiunii ancorate în specificul tradiţiei şi o alta liberă de reguli specifice. În aceasta a doua sferă, şeful este „liber" să acorde „graţia" pe baza unei motivaţii strict personale în care se iau în calcul simpatiile şi antipatiile, plăcerile sau neplăcerile sau reacţia şefului la daruri care treptat devin o sursă regulată de venituri. În măsura în care acţiunea şefului se supune principiilor de bun simţ etic, de dreptate şi de utilitate, se poate afirma ca specific pentru acest tip de dominaţie faptul că principiile menţionate sunt principii de ordin substantival şi nu formal ca în dominaţia legal-raţională. Exercitarea conducerii de către şef şi corpul său administrativ se orientează în sensul indicat de permisivitatea valorilor tradiţionale în vederea obţinerii supunerii, ţinând totuşi cont de condiţiile care ar putea determina apariţia unei rezistenţe sau opoz ii din partea celor supuşi. Atunci când se manifestă o asemei ea opoziţie sau rezistenţă, ea se îndreaptă împotriva persoanei conducătorului sau a unuia din membrii administraţiei sale şi nu împotriva sistemului ca atare. Aceasta este considerată de Weber ca „revoluţie tradiţională" fiind imposibil în acest tip de dominaţie să se poată stabili regulile şi comportamentele legate de un post de conducere prin legislaţie[15].

Mijloacele de orientare in luarea deciziilor sunt oferite de „documentele tradiţiei, precedente şi prejudecăţi".

În formele puţin diferenţiate de societate, şeful tradiţional îşi exercită singur dominaţia. Într-o etapă de

dezvoltare socială mai complexă el are nevoie de ajutorul unui Verwaltungsstab format prin recrutare „patrimonială" şi „extrapatrimonială". Atunci când conducerea administrativă se compune din persoane legate de şef prin relaţii de loialitate personală ne aflăm în faţa unui tip de recrutare patrimonială. Asemenea persoane („patrimonial rekrutiert") pot fi membri de familie (Sippenangehörigen), sclavi, persoane care fac parte din personalul casei (Hausbeamte), clienţi, coloni, persoane eliberate (Freigelassenen). A doua sursă a Verwaltungsstab-ului este cea „extra-patrimonială" şi cuprinde persoane care se află în relaţie de loialitate, încredere personală (Vertrauensbeziehungen), „favoriţi" (Gunstlinge aller Art) vasali recrutaţi printr-un jurământ de credinţă ori persoane care din dorinţa lor au intrat într-o relaţie de loialitate personală ca funcţionari. În acest tip de dominaţie era important ca în funcţiile înalte din instituţiile tradiţionale să fie numiţi oameni din familia conducătoare.

În administraţiile patrimoniale devenise un fapt normal ca sclavii sau oamenii eliberaţi (Freigelassene) să ajungă până la cele mai înalte funcţii. Studiile istorice ale lui Weber au scos în evidenţă faptul că în China şi Egipt principalul rezervor de recrutare pentru administraţie era clientela regelui. Analiza tipurilor de oameni politici din „Politik als Beruf" arată categoriile sociale ce furnizau majoritatea personalului, nu numai pentru administraţie dar şi pentru misiuni politice mai complicate în serviciul monarhilor. Regimul „favoriţilor" era caracteristic oricărui sistem patrimonial. Statele patrimoniale au demonstrat o capacitate deosebită pentru organizare administrativă cu un corp de funcţionari de origine „extra-patrimonială". Aceste elemente conduc la apariţia unei birocraţii patrimoniale în care nu erau prezente trăsăturile specifice birocraţiei de tip raţional-legal pentru că lipsea o sferă bine definită a competenţei ca subiect al regulilor obiective, o ordonare

rațională a relațiilor de inferioritate și de superioritate și nu se practica un sistem regulat de aprobare și promovare pe baza unui contract liber. Nu exista pregătirea tehnică din perspectiva unei cerințe normale (Fachgeschultheit als Norm) și, fapt tipic pentru o societate tradițională, lipseau salariile fixe plătite în bani. Funcționarul patrimonial nu are o sferă bine definită de competențe. El trebuie să îndeplinească o serie de sarcini și împuterniciri stabilite după placul momentan al șefului. Întrucât funcționarul care a îndeplinește sarcini de administrare acționează în numele șefului aceasta înseamnă că are la dispoziția sa surse de venit care vor constitui miza unor influențe și a unei competiții acerbe. Într-o primă etapă, competiția pentru avantaje și interesele concurențiale stabilesc sferele funcționale ale activității funcționarilor sau chiar organele administrative incipiente. Primii funcționari cu funcții permanente erau funcționarii de casă ai șefului – Hausbeamte des Herrn -. Specializarea relativă în interiorul administrării casei „stăpânului" îi recomandă pe aceștia pentru funcții în afara acestei administrații „private" mai ales că domeniile de activitate externă administrativă „publică" (deși termenul este mult prea pretențios) prezintă analogie cu administrarea „privată" a casei stăpânului. Pe lângă funcționarii „de casă" au existat doar persoane care au avut activități ad-hoc fără caracter de continuitate, ceea ce explică o dată lipsa sferelor clar departajate de competențe, dar și procesul îndelungat de definire a funcțiilor în termeni de competiție și compromis de-a lungul evului mediu. Spre exemplu, într-un cadru oficial de decizie problema referitoare la inițierea și impunerea unei decizii, funcționarii sau șeful, era tratată într-un regim tradițional în două maniere:

- pe baza unor precedente sau a unor norme specifice;

- pe baza deciziilor arbitrare ale şefului pentru că ori de câte ori intervenea personal decizia lui era acceptată de ceilalţi.

Explicarea acestei situaţii este realizată de Weber prin apelul la legea germanică în care, separat de principiul precedentelor, exista un altul potrivit căruia jurisdicţia oricărui tribunal era suspendată în prezenţa şefului, element concludent pentru puterea arbitrară a acestuia. Atunci când un Verwaltungsstab era organizat pe baze prebendale chiar „promovarea" funcţionarului patrimonial se datora graţiei arbitrare a şefului. Funcţionarii patrimoniali îndeplinesc singura condiţie posibilă, aceea de a scrie şi de a citi fără o pregătire tehnică raţională. În eseul său despre China, Weber arată locul determinant jucat de „literaţi" în dezvoltarea întregii culturi a societăţii chineze precum şi în crearea unui mod de viaţă tipic persoanelor cu educaţie literară. Apariţia grupului autonom de „literaţi" a determinat, printre altele, eliminarea recrutării funcţionarilor din surse intra-patrimoniale, limitând astfel puterea şefului, el devenind dependent de grupul social bine definit al „literaţilor".

În ciuda faptului că studiile comparative ale lui Weber asupra marilor civilizaţii din India, China şi Islam erau centrate pe problematica evoluţiei capitalismului, mulţi cercetători au găsit idei valoroase, mai ales în relaţia dintre intelectuali şi stat. O relaţie fructuoasă între stat şi literaţi a apărut în serviciul acestei instituţii încă din timpul dinastiei Han. Ea a durat cu unele discontinuităţi până la începutul acestui secol. Specificul grupului social al „Literaţilor" a fost tratat de Weber în capitolul al V-lea din eseul „Confucianism şi Taoism". Timp de douăsprezece secole, ierarhia socială în China a fost determinată mai mult de pregătirea pentru ocuparea unui post decât de bogăţie, iar la rândul ei această pregătire era marcată de educaţie dobândită prin examinări sistematice. „Literaţii au fost purtătorii progresului spre o

administrație rațională", declară Weber în „Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie". Tot aici, Weber caută să traseze deosebirile dintre profeții evrei interesați în politica externă și literații chinezi orientați spre probleme ale administrării interne, chiar dacă aceste probleme implicau o putere politică absolută. „Această orientare constantă spre probleme ale administrării „corecte" a statului a determinat un raționalism avansat practic și politic în stratul intelectual al perioadei feudale" – declară Weber în „Literatenstand". Literații erau inovatori politici curajoși prin posesia unor bogate cunoștințe. În contrast cu tradiționalismul strict, literații erau adepți ai organizării birocratice a statului ca o instituție politică fundamentală și acționau contra intereselor reprezentanților ordinii feudale interpretată în sensul fărâmițării politice.

Unele cercetări actuale apreciază eforturile lui Weber și confirmă în multe privințe concluziile acestuia. Astfel, Tung-tsu Ch'u folosește sursele disponibile din perioada dinastiei Chou și Han și analizează anumite teorii ale stratificării sociale cu influențe semnificative asupra vieții politice chinezești. În perioada Han posturile oficiale nu erau ereditare ci ocupate prin merit și pregătire în școlile imperiale sau cele regionale. Sistemul de examinare periodică era deschis tuturor și constituia un canal formal de mobilitate socială. Funcționarii erau protejați împotriva acțiunilor penale ilegale, neputând fi arestați decât cu aprobarea împăratului. Apoi, ei erau scutiți de plata unor impozite și se bucurau în general de un statut privilegiat.[16]

În „Formal Organization and Promotion in Chinese Society" Robert M. Marsh constată că cercetările sociologice relativ recente asupra organizării formale s-au concentrat asupra realităților din societățile vestice caracterizate printr-o înaltă dezvoltare industrială, neglijându-se teoria weberiană a birocrației, mai ales secțiunea dedicată formelor

prebirocratice de administrare. Weber nu a putut să explice impactul unor variabile extrabirocratice asupra promovării în birocrația chineză datorită imposibilității accesului la datele empirice necesare. Analiza normelor formale referitoare la promovări și personal în timpul dinastiei Ch'ing (1644-1912) confirmă ipotezele weberiene referitoare la aspectele birocratice din sistemul administrativ chinez. La promovare se ținea cont de vârstă și de recomandările superiorilor de la Comitetul Serviciului Civil. Promovările se structurau pe o scală ierarhică cu nouă poziții, poziția a noua fiind cea inferioară. Fiecare poziție era divizată în două grade, a și b. De exemplu, trecerea de la poziția 4b spre 5a depindea de vârstă, de deplinătatea sănătății, de comportamentul personal (shou), dibăcie (ts'ai) și realizări în postul anterior (cheng). Chiar dacă nu e determinantă, exista totuși o influență asupra promovării din partea unor factori extrabirocratici cum ar fi cumpărarea unor posturi, situație specifică mai mult pozițiilor inferioare. Șanse mult mai mari în ocuparea posturilor superioare aveau candidații care proveneau din familii importante[17].

V. Subramaniam în „The Status and Function of Intellectuals in State and Society in India and China: some critical Comparisons" consideră că Weber a procedat corect atunci când a analizat rolul intelectualilor în China și India în scopul identificării cauzelor lipsei de dezvoltare capitalistă în Asia. El îl citează pe Balasz care caracterizează China ca „o societate permanent birocratică" și accentuează rolul confucianismului în asigurarea unui anumit statut intelectualilor în China.[18] Diferența dintre rolul intelectualilor în India față de cel din China provine, în principal, din contextul evoluției statale. India rămâne fragmentată în ciuda integrării cultural-religioase, pe când China își păstrează unitatea statală pe un teritoriu imens în cea mai mare parte din istoria chineză. Deși are perioade de dezintegrare

imperială, pregătirea pentru activitatea administrativă şi dezvoltarea culturală vor conta foarte mult în criteriile de eligibilitate pentru funcţiile în aparatul de stat şi vor avea o influenţă considerabilă asupra înfloririi întregii culturi.

Dominaţia tradiţională reprezintă în acelaşi timp şi un tip specific de venituri pentru Verwaltungsstab; „funcţionarii" şi favoriţii nu au la dispoziţie venituri regulate, iar în structurile administrative incipiente majoritatea lor sunt întreţinuţi din gospodăria şefului în ceea ce priveşte masa şi echiparea lor.

Gerontocraţie, patriarhalism şi patrimonialism

Tipurile cele mai vechi de dominaţie tradiţională sunt cele în care şeful nu are un aparat administrativ la dispoziţia sa. Ele sunt ilustrate de gerontocraţie şi patriarhalism.

„Gerontocraţia" caracterizează acele situaţii în care controlul unui grup se află în posesia persoanelor în vârstă întrucât ele sunt cele mai bune cunoscătoare şi interprete ale tradiţiei sacre a grupului respectiv. Patriarhalismul este un grup structurat economic şi familial în care autoritatea este exercitată de un anumit individ desemnat în această funcţie printr-o normă tradiţională de succesiune, validată de-a lungul existenţei grupului sau comunităţii. Puterea „gerontocratului" sau „patriarhului" are un conţinut determinat, printre altele, de concepţia supuşilor asupra puterii deşi exercitarea puterii este o activitate privată a persoanei sau persoanelor implicate. Puterea gerontocratică şi patriarhală se exercită în numele şi în interesul grupului, iar faptul semnifică imposibilitatea însuşirii ei în mod liber ca rezultat al unui act voluntar. Într-o astfel de dominaţie

conducătorul caracteristic este dependent într-o mare măsură de dorința membrilor grupului și nu are la dispoziție „o mașină" pentru a o întări, adică un Verwaltungsstab. În Introducerea de la „Die Wirtschaftsethik der Weltreligionen" referitoare la psihologia socială a religiilor lumii, Max Weber definește astfel tradiționalismul: „... el se referă la un set de atitudini psihice pentru munca de zi cu zi și la credința în rutina cotidiană ca normă inviolabilă de comportare". Dominația care se fondează pe respectul a ceea ce a existat dintotdeauna se va numi dominație tradițională. Patriarhalismul este interpretat ca „de departe cel mai important tip de dominație a cărui legitimitate se bazează pe tradiție. Patriarhalismul înseamnă autoritatea tatălui, a soțului, a conducătorului bătrân al casei. El mai semnifică domnia stăpânului și patronului asupra sclavilor, șerbilor și oamenilor eliberați, a stăpânului asupra servitorilor casnici și angajaților casei, a prințului asupra angajaților casei și curții precum și a nobililor-funcționari, clienților și vasalilor; a stăpânului patrimonial și a prințului suveran (Landesvater) asupra supușilor"[19]. Aceeași sursă weberiană ne arată ce anume este caracteristic pentru dominația patriarhală și patrimonială, anume „sistemul normelor inviolabile considerat ca sacru astfel încât o atingere adusă acestora are consecințe grave, magice sau religioase"[20]. Toate acestea conduc la un spațiu al arbitrariului, al grației stăpânului care, în principiu, hotărăște totul din perspectiva relațiilor personale, sens în care se afirmă că dominația tradițională s-ar caracteriza prin iraționalism. Faptul că în dominația patriarhală nu există un aparat administrativ ne îndeamnă să-l privim în legătură cu calitatea celor care se supun șefului. Într-o primă etapă, stăpânul își îndeplinește atribuțiile într-un mod specific, ținând cont de opinia membrilor grupului. Weber arată că cei supuși autorității șefului în această instanță a dominației se supun în calitate de membri ai

grupului potrivit tradiției „genossen kraft tradition". Textul german ne spune foarte clar: „Der Herr ist daher von dem Gehorchen wollen der Genossen noch weitgehend abhängig, da er keinen „stab" hat"[21].

Odată cu apariția unui aparat administrativ personal al deținătorului puterii, orice dominație tradițională devine patrimonialism, iar la punctul extrem al acesteia, sultanism. Dreptul de preeminență asupra asociaților, Genossen, se transformă într-un drept personal privit ca o șansă economică, ca obiect de posesie. Din momentul în care apare dihotomia domn-supuși este nevoie de un aparat represiv care să garanteze supunerea dincolo de legitimitate. Puterea patrimonială a seniorului se sprijină pe sclavi, coloni sau gărzile de corp ori armată – patrimoniale Heere. Prin ele stăpânul își extinde aria favoritismului și arbitrariului utilizând în acest scop și supunerea patriarhală și gerontocratică față de tradiție. Dominația patrimonială este o dominație orientată în sensul tradiției, însă exercitată în virtutea unui drept personal absolut. Varianta sultanică a dominației patrimoniale se caracterizează prin modul de administrare a comunității și de plasare a puterii în sfera arbitrariului și a rupturii față de tradiție[22]. Forma sultanică a patrimonialismului, atenționează Weber, este doar aparent independentă de tradiție, în realitate niciodată nu abandonează tradiția. Prin extremismul arbitrariului, sultanismul se diferențiază de toate formele de dominație rațională. În gerontocrație mijloacele de administrare se află la dispoziția acelor membri ai grupului care îndeplinesc, cu aprobarea șefului, unele funcții specializate fără a se diferenția în vreun fel de ceilalți membri ai grupului. Procesul de însușire de către senior a mijloacelor de administrare îmbracă forme multiple de realizare „până la posesia totală a teritoriului (Bodenregal) și sclavajul supușilor față de senior"[23]. În patrimonialismul pur se produce o separare

totală între administratori şi mijloacele de administrare spre deosebire de ceea ce Weber numeşte „patrimonialism de ordin" în care apare doar o însuşire parţială a mijloacelor de administrare. De altfel acest caracter decurge chiar din specificul dominaţiei de ordin – Ständische Herrschaft -. În acest caz suntem în faţa unei forme de dominaţie marcată prin însuşirea de către membrii Verwaltungsstab-ului a unora dintre puterile seniorului şi a şanselor economice ce decurg din această însuşire. În dominaţia de ordin, deţinătorul puterii limitează libera alegere (freie Auslese) a unor atribute ale puterii de către conducerea administrativă. Weber exemplifică ipostazele formei patrimoniale a dominaţiei tradiţionale cu o bogăţie de fapte istorice în care intră vasalul care avea responsabilitatea contribuţiei militare, contele care încasa în propriul său nume impozite diverse pentru a face faţă prin aceasta obligaţiilor materiale şi de apărare a suzeranului său sau „jarirdarul" indian ce punea pe picioare un contigent armat pe baza beneficiilor sale fiscale. Ele constituie exemple ale obligaţiilor ce decurgeau din posesia deplină a mijloacelor de administrare. Într-o perioadă istorică mai apropiată de modernitate exemplul colonelului care organiza un regiment de mercenari şi primea plăţi pentru aceasta din resursele prinţului ne arată că el era doar parţial în posesia mijloacelor de administrare. Faraonul care organiza armatele de sclavi sau coloni, îmbrăcate, hrănite şi echipate din magaziile sale avea statutul unui senior patrimonial şi se afla „în plină posesie personală" a mijloacelor de administrare.

Funcţionarul patrimonial îşi asigură existenţa din remunerări în natură sau în bani, din beneficiul unui pământ, dintr-un fief, din şansele ce provin din acordarea dreptului de a încasa rente, impozite sau taxe sau. Mijloacele puse de senior la dispoziţia funcţionarului patrimonial erau reînnoite din timp în timp. Pe lângă mijloacele cu caracter de beneficiu

existau „mijloace prebendale" atunci când ele se aflau în mod direct la dispoziția conducerii administrative. Dezvoltând ideea dominației de ordin, Weber precizează că un ordin sau o stare reprezintă „o pluralitate de indivizi care revendică în mod eficace o considerație deosebită și, eventual, un monopol specific condiției lor în cadrul unui grup".[24] Un ordin poate să apară dintr-un mod propriu de viață, dintr-un tip de profesie, dintr-o harismă ereditară sau dintr-o origine socială. Ordinele, -Stände-, pot să apară și prin însușirea monopolistă a puterii politice sau hierocratice. Atunci când Weber utilizează criteriul considerației speciale pentru a caracteriza un ordin, el are în vedere una fondată pe un mod de viață, un tip de instrucție formală cu un conținut empiric și rațional, prestigiul nașterii sau cel al profesiei; Stände își au originea și în acoperirea unor nevoi în modalități monopoliste a cu caracter patrimonial. Societatea compusă din ordine sau stări este o societate care se articulează pe clivajul dintre acestea – soziale Gliederung.

Relația dintre dominația tradițională și viața economică ocupă un loc important în analiza weberiană. Dominația gerontocratică și patriarhală de tip pur se caracterizează prin imobilism economic pentru că în esența lor, sunt determinate de atașamentul profund față de tradiție. Lipsa de activism economic se mai explică și prin faptul că cele două variante ale dominației tradiționale nu au la dispoziție un aparat administrativ, deci o specializare primară a unui grup asociat unei acțiuni caracterizate printr-o raportare la un scop. Acoperirea nevoilor în natură semnifică legătura strânsă dintre economie și tradiție, aceasta din urmă fiind cauza pentru care economia tradițională împiedică dezvoltarea pieței, cu influențe asupra modului de utilizare a banilor și posibilității de formare a capitalului. Dintr-o anumită perspectivă economică, patrimonialismul pare a fi favorabil dezvoltării economice prin faptul că o parte din

nevoile sociale sunt acoperite printr-o economie de profit, prin taxe şi alte forme de utilizare a fiscalităţii. Aceste câteva elemente conduc la o dezvoltare a pieţei, dar şansele de profit se concentrează în mâinile deţinătorului puterii şi a conducerii sale administrative. Într-o dominaţie tradiţională, dezvoltarea capitalismului poate să fie împiedicată de forma autogestionară a administraţiei. Acolo unde se constată, ca regulă financiară, delegarea impozitelor, succesiunea sau cumpărarea obligaţiilor, dezvoltarea economică se caracterizează printr-un „capitalism politic". Economia financiară a patrimonialismului şi a sultanismului (ca formă extremă a acesteia) este şi ea obstrucţionată de acţiunea unor cauze multiple. În primul rând, acţiunea economică legată de un context patrimonial şi sultanic se supune tradiţiei, chiar atunci când există un monetarism întrucât modul şi volumul surselor directe de impozit ţine de tipul specific de legitimitate a acestei forme de dominaţie. În al doilea rând, raţionalizarea economiei presupune o condiţie esenţială, aceea a măsurării precise a sarcinilor fiscale şi a celor în natură, dar şi a posibilităţilor de achiziţie privată privită prin prisma gradului de libertate a acestei achiziţii. În al treilea rând, patrimonialismul poate influenţa într-un mod raţional administrarea planificată a „capacităţii fiscale şi crearea raţională a monopolurilor, dar aici este vorba de un hazard, determinat prin condiţii istorice particulare care sunt parţial întâlnite în Occident"[25]. Există totuşi în condiţiile patrimonialismului unele situaţii favorabile dezvoltării economice, mai ales în ipostaza acelui patrimonialism în care puterile sunt împărţite între „stände". Aceste grupuri vor duce o politică financiară bazată pe compromis, limitând astfel puterea arbitrară a seniorului. În acest punct al analizei relaţiei dintre economic şi tradiţional, Weber introduce o variabilă politico-culturală a cărei necesitate este impusă de faptul că şansele dezvoltării, ale libertăţii profitului şi ale

lărgirii pieței depind de stratul social care domină în structura relației de putere. În primul caz se limitează dezvoltarea economică în sensul menționat anterior. În structura patrimonială feudală, dezvoltarea economică este limitată sau chiar împiedicată de sistemul acordării drepturilor suverane asupra fiefurilor, sistem ce implică rațiuni care țin de puterea politică. Patrimonialismul nu poate fi făcut răspunzător de înapoierea economică numai din perspectiva politicii sale financiare, dar și din aceea a caracterului administrației sale. Tradiționalismul constituie o frână atât în elaborarea reglementărilor rațional-formale de funcționare a administrației cât și a activității economice. De aceea, Weber vorbește de „bittweise Tätigkeit" – activitate precară – pentru a caracteriza economia tradițională patrimonială. Nu există o conducere administrativă care să fie formată din funcționari specializați formal și, chiar dacă ar fi specializați, sistemul concesionării sarcinilor fiscale și a altor sarcini unor funcționari conduce la venalitatea lor pentru că ei vor folosi orice mijloc de extorcare în vederea amortizării capitalului investit atunci când au primit concesiunea. Aceasta implică un comportament economic irațional la care se adaugă favoritismul, arbitrariul material personal al seniorului. Frânarea procesului de dezvoltare economică se explică, printre altele, și prin ruptura dintre modul de legitimare a acțiunii politice în gerontocrație, patriarhalism și patrimonialism și raționalitatea economică. Această ruptură este și mai evidentă în cazul unui patrimonialism orientat în mod hierocratic sau a sultanismului care se caracterizează prin arbitrariul său fiscal atât de irațional. Într-un patrimonialism pur apare, treptat, un capitalism comercial, un capitalism al arendării impozitelor, un capitalism al furnizorilor statului și al finanțării războiului (Staatslieferanten – und Kriegsfinanzierungs – Kapitalismus) sau capitalism de plantație și capitalism colonial.

Toate acestea sunt în opoziție cu ceea ce înseamnă întreprindere cu profit pe baza capitalului fix sau pe baza organizării raționale a muncii libere care este orientată spre piața consumatorilor privați. Imaginea întreprinderii raționale este sensibilă la „iraționalitățile" justiției, administrației și impozitării care perturbă posibilitatea de planificare și calcul. Au existat situații, spune Weber, când seniorii patrimoniali au recurs la o administrație rațională cu funcționari specializați, dar ei erau determinați de interese personale, financiare sau de putere.

Apariția capitalismului modern este însă treptat pregătită în așezările urbane, specific occidentale, administrate într-un mod rațional începând cu secolul al XVI-lea până în secolul al XVIII-lea (este vorba de apariția bazelor) în cadrul unor grupuri olandeze și englezești în care predomina burghezia și interesele ce priveau acumularea bunurilor. Statele patrimoniale din evul mediu se deosebesc de celelalte instituții de acest gen prin aceea că administrația lor evoluează parțial spre o raționalizare formală prin activitatea juriștilor laici și canonici. În general, construcția patrimonialistă este puțin permisivă unei dezvoltări economice stabile, raționale. Relațiile complicate economice se structurează în funcție de interese ce nu pot fi supuse raționalizării. Însușirea de către unii indivizi a unor posturi sau fiefuri prin arendare, vânzare, gaj, sub-arendare creează aproape întotdeauna nevoia de a retribui un serviciu sau de a cumpăra favorurile cuiva. Constituirea unui fief se efectuează prin concesie ca răspuns la un schimb pentru serviciile militare sau administrative. Concret, concesiunea se efectuează într-un mod personal, pe durata vieții seniorului și vasalului, apoi în virtutea unui contract ce incumbă îndatoriri de fidelitate reciprocă, strict delimitate, bazate pe onoare. Vasalul are posibilitatea de a sub-înfeuda, cu consecințe asupra formulării termenilor contractului, întrucât în caz de

înşelare, seniorul poate anula încrederea datorată de subvasali (Untervassalen) vasalului. Pentru a proteja interesele sale, seniorul patrimonial caută să limiteze unele concesii făcute vasalului sau impune interdicţia sub-înfeudării. Întrucât se manifestă tendinţe de însuşire a unor atribute ale dominaţiei patrimoniale de către grupuri sau ordine, deţinătorul puterii îşi creează o administraţie proprie extrapatrimonială ori patrimonială, fapt obişnuit în Europa evului mediu târziu.

Administraţia se constituie cu preponderenţă în domeniul juridic şi militar. În China ea este propusă de Wang An Shi în secolul al XI-lea, iar în Europa occidentală formaţia universitară a fost adoptată ca fundament în pregătirea pentru administraţie graţie dreptului canonic în biserică şi dreptului roman în stat. În ce priveşte administraţia militară, aceasta s-a realizat în Occident începând cu secolul al XVII-lea, în Anglia mai devreme decât în Franţa. Condiţiile economice din Europa occidentală şi naşterea burgheziei sau concurenţa dintre state pentru putere contribuie la afirmarea unei administraţii raţionale aflate în plin proces de birocratizare.

2. Dominaţia harismatică

Günther Roth, unul din exegeţii respectaţi ai operei weberiene, reţine faptul că în sociologia dominaţiei din „Economie şi Societate" Max Weber include pagini realmente tulburătoare ce privesc harisma, concept care şi-a pierdut în uzajul popular actual semnificaţia distinctivă iniţială. Acum el denotă mai ales un atribut personal, „strălucirea şi atracţia persoanelor şi obiectelor". În contrast cu această orientare a difuziunii termenului de harismă, a

existat şi o tendinţă în lumea academică de a reduce harisma la o relaţie între conducători naţionali şi masele manipulate. De aceea, Andrew Greeley sugerează un moratoriu între cercetătorii din domeniul ştiinţelor sociale asupra folosirii termenului de harismă şi a „eticii protestante".[26]

Harisma apare sub aspect conceptual în teoria dominaţiei. Semnificaţia acestui termen intrase în discuţiile referitoare la „Psihologia socială a religiilor lumii", în introducerea la „Wirtschaftsethik der Weltreligionen" şi în „Respingerea religioasă a lumii". În acest context, harisma este integrată construcţiei reprezentărilor religioase asupra lumii. Posesorul harismei este întotdeauna un salvator, un mântuitor. El este căutat cu asiduitate, practicile magice fiind angajate în direcţia „trezirii" calităţilor harismatice sau, dimpotrivă, în aceea a prevenirii apariţiei forţelor răului. Ascetismul îşi arată faţa sa de Ianus; pe de o parte abnegaţie, iar de cealaltă stăpânirea lumii prin puterile magice obţinute prin abnegaţie. Magicianul a fost precursorul istoric al profetului, al emisarului profet şi al salvatorului. Atât profetul cât şi salvatorul sunt legitimaţi prin posesia harismei magice ca mijloc pentru asigurarea recunoaşterii de către ceilalţi, a semnificaţiei exemplare, a misiunii sau calităţii de salvator a personalităţii lor, aceasta întrucât „substanţa profeţiei şi a poruncii salvatorului este aceea de a direcţiona modul de viaţă spre căutarea valorii sacre"[27].

Introducerea la „Wirtschaftsethik der Weltreligionen" caută să extragă elementele pentru care harisma se poate constitui într-o structură a legitimării dominaţiei: „.... termenul de harismă va trebui să fie înţeles ca referinţă la o calitate extraordinară a unei persoane iar dominaţia harismatică ca o conducere a oamenilor care se vor supune datorită credinţei lor în extraordinara calitate a persoanei respective. Vrăjitorul magic, profetul, conducătorul vânătorii şi al expediţiilor de pradă, şeful

războinic, așa-numitul conducător „Caesarist" și, în anumite condiții, conducătorul personal al unui partid reprezintă asemenea tipuri de conducători pentru cei care îi urmează, trupe, partide..."[28].

Legitimitatea conducerii lor se bazează pe credința și devoțiunea față de elementul extraordinar, evaluat astfel datorită faptului că trece dincolo de calitățile omenești normale, iar sursa acestor credințe este „verificarea" calității harismatice prin miracole, victorii și alte succese spre binele celui guvernat. Asemenea credințe, precum și dominația fondată pe ele pot dispare o dată cu dovada calităților respective, de îndată ce persoana calificată harismatic pare a fi deposedată de puterea sa magică. Conducerea harismatică nu este exercitată prin norme tradiționale ori raționale, ci în acord cu revelațiile concrete și inspirațiile persoanei harismatice. În acest sens dominația harismatică este „irațională".

În „Economie și societate" Weber consideră harisma ca o „calitate extraordinară (la origine determinată într-o manieră magică atât la profeți cât și la înțelepți, terapeuți și cunoscători ai dreptului – Rechts-Weisen –) a unui personaj care este dotat cu forțe și trăsături supranaturale sau supraumane sau cel puțin în afara vieții cotidiene, inaccesibile muritorilor de rând sau care este considerat ca trimis de Dumnezeu sau ca un exemplu, în consecință privit ca un șef"[29]. Recunoașterea de către cei care sunt dominați a acelei calități ieșite din comun, „în afara cotidianului" este un element esențial întrucât decide validitatea harismei, recunoaștere care implică pe plan psihologic un abandon personal, generat de credință, entuziasm, necesitate și speranță. Dacă harisma nu se confirmă sau întârzie să se manifeste, apare riscul lipsirii de legitimitate a celui ce deține puterea în virtutea harismei, a calității „extraordinare". În China, calificarea harismatică a monarhului era atât de

absolută încât înfrângerile militare, inundațiile ori seceta îl constrângeau la o penitență publică și eventual la o abdicare. Aceasta însemna că el nu posedă harisma cerută de „Spiritul cerului", nefiind în consecință „Fiul cerului".

Într-o dominație harismatică nu există numire, carieră ori avansare într-un sistem ierarhic de administrare, nici funcționari cu pregătire specială, ci numai chemare pe baza calificării harismatice a celui chemat să conducă. Prin faptul că dominația harismatică are ceva extraordinar, ea se opune într-o manieră clară dominației raționale, birocratice în special, dar și celei tradiționale, în particular celei patriarhale și patrimoniale. Patriarhalismul și patrimonialismul sunt forme concrete de dominație, iar dominația birocratică este specific rațională prin faptul că se caracterizează prin reguli ce pot fi analizate, opunându-se dominației harismatice profund „irațională". Dominația tradițională este legată de precedentele trecutului și, în această măsură, este legată de reguli și tradiții, pe când cea harismatică bulversează trecutul, fiind prin aceasta revoluționară. Dominația harismatică nu cunoaște o însușire a puterilor senioriale de tipul posesiunii bunurilor, nefiind legitimă decât în măsura în care harisma personală are valoare prin confirmare și este valabilă decât atâta timp cât aceasta durează.

Relația dintre harisma pură și viața economică îi permite lui Weber câteva considerații extrem de interesante, privite în legătură cu specificul relațiilor ce se stabilesc în grupul harismatic. În grupul persoanelor ce urmează pe conducătorul harismatic se stabilesc norme noi, apar emisari mandatați harismatic în limitele serviciului către senior și harisma acestuia. Nu există autorități constituite, nici reglementare sau un statut juridic abstract bazat pe jurisprudență, directivă ori decizie de tip juridic care să fie stabilită în funcție de tradiție sau „precedente". Harisma este

în mod specific „străină" economiei (Wirtschaftsfremd). Acolo unde apare, ea este privită ca „vocație", ca misiune sau sarcină interioară, respingând, în tipul său pur, utilizarea economică a „harismei" ca sursă de venituri (Ökonomische Verwentung).

Weber consideră că trebuie făcută distincția dintre harismă și respingerea bunurilor (cum fac profeții și discipolii lor) și aceea dintre harismă și dreptul la posesie și achiziții. Mai mult, eroii războinici și cei din suita lor caută avantaje. Deținătorul puterii plebiscitare sau șeful harismatic de partid caută mijloace materiale care să le asigure puterea sau prestigiul (Herrenprestige).

În spațiul temporal în care se manifestă tipul autentic de harismă, caracterul antagonist dintre dominația harismatică și activitatea economică provine din faptul că atât conducătorii de tip harismatic, dar și cei care îi urmează disprețuiesc economia cotidiană, munca permanentă producătoare de bunuri, „realizarea încasărilor regulate grație unei activități economice continue, dirijate în acest scop"[30].

De aceea, modul de acoperire a nevoilor într-o dominație harismatică este ilustrată de subzistența prin mecenat, căpătuiala ori extorcarea. În raport cu o economie rațională, dominația harismatică este anti-rațională, anti-economică, refuză orice compromis cu viața cotidiană. Renta poate constitui adesea un fundament economic al existenței harismatice.

Harisma reprezintă un potențial mare revoluționar în perioade caracterizate prin schimbarea ordinii tradiționale. Harisma semnifică o schimbare din interior întrucât ea se naște din necesitate și entuziasm, indicând schimbarea unui sistem valoric prin care sunt apreciate opiniile și faptele grupurilor și indivizilor. Harisma poate fi o orientare nouă în raport cu formele anterioare de valorizare a cadrelor particulare de viață sau ale lumii în general. De aceea,

conchide Weber, în epocile pre-raționaliste tradiția și harisma își adjudecă aproape totalitatea modurilor de orientare a acțiunii sociale.

Dacă harisma înseamnă o relație socială legată de valoarea harismatică a calității conducătorului, apare atunci problema durabilității acestui tip de dominație. Existând statu nascendi numai în tipul pur, dominația harismatică nu poate ieși din timp și atunci este nevoită să-și schimbe caracterul prin tradiționalizare sau raționalizare. Tovarășii de luptă, de credință, discipolii, războinicii, grupul de partid (Parteiverband), grupul hierocratic vor dori să dea un caracter durabil relației lor.[31]

Motivele rutinizării harismei sunt legate de interesul material sau ideal al celor legați de amintirea conducătorului harismatic față de permanența și reanimarea continuă a comunității harismatice emoționale (cei ce urmau anterior pe conducător doresc să retrăiască aceleași stări emoționale ca altădată – mit dem Herrn in Liebes – oder Kameradschafts-kommunismus). Tot în acest sens, se invocă interesul material sau ideal al clientelei, discipolilor și oamenilor de încredere de a continua relația amintită într-un context în care se va căuta plasarea acesteia pe un teren durabil în care primordiale devin restabilirea exterioară a familiei, existența satisfacțiilor în locul „misiunii" definite harismatic, străine familiei, acestei lumi și economiei.

Într-un asemenea proces de rutinizare este important de analizat poziția conducerii administrative. În conducerea harismatică inițială, autentică, extraordinară, verwaltungs-stab-ul trăiește și el din resursele asigurate într-o manieră circumstanțială. Întrucât numai o mică fracțiune de discipoli entuziaști se abandonează modului de viață propus de liderul harismatic, masa de discipoli care vor să-și trăiască viața și material se separă primii și vor căuta să-și însușească puterile senioriale și șansele de profit ce decurg din ele. Astfel,

harisma se rutinizează într-un mod tradițional. Rutinizarea înseamnă eliminarea caracterului străin economic pe care-l presupune harisma, adaptarea la formele fiscale de asigurare a nevoilor, la condițiile unei economii de impozite și taxe. O dată cu rutinizarea, grupul de dominație harismatică se îndreaptă spre formele de dominație cotidiană – Alltagsherrschaft – patrimonială, de grup (ständische) sau birocratică. Caracterul său particular constă în onoarea condiției harismatice ereditare sau de funcție, în consecință, într-un tip de prestigiu ca apanaj al deținătorului puterii.

Rutinizarea harismei nu se rezumă numai la problema succesiunii, dar și la trecerea de la conducerea și principiile administrative harismatice la conducerea și principiile administrative cotidiene. Problema succesorului privește rutinizarea miezului harismei, seniorul și legitimitatea sa. În raport cu reglementările și principiile de conducere tradițională sau legală, problema succesorului face apel la concepții particulare care nu sunt inteligibile decât prin acest proces al dobândirii legitimității. Aici, cele mai importante sunt desemnarea harismatică a conducătorului și harisma ereditară.

Conducerea administrativă va căuta să asigure pentru membrii săi beneficii, funcții (Amt) în condițiile patrimonialismului și ale dominației legal-raționale sau fiefuri, însușite inițial prin mijloacele specifice acoperirii nevoilor în tipul harismatic de dominație (mecenat sau pradă).

În cazul dispariției persoanei purtătoare de harismă apare problema succesiunii conducătorului a cărei soluționare depinde de natura ansamblului social. Analiza istorică realizată de Weber identifică următoarele soluții:

a) căutarea unui nou individ purtător de harismă, calificat ca deținător al trăsăturilor specifice harismei; căutarea unui nou dalai-lama, un copil ce trebuie ales după semne

distincte ale încarnării divinului. Legitimitatea noului purtător de harismă este legată de acele semne distincte, altfel spus de reguli prin care se creează o harismă;

b) revelația, oracolul sau alte tehnici de selecție care prin legitimitatea lor conduc la legitimitatea noului purtător de harismă;

c) desemnarea unui succesor de către deținătorul harismei și recunoașterea sa de către comunitate, formă frecventă în care legitimitatea venea din desemnare;

d) desemnarea succesorului de către conducerea calificată harismatic și recunoașterea sa de către comunitate. Acest mecanism nu este interpretat de Weber ca alegere sau scrutin eliminatoriu, fiind vorba de o alegere în conformitate cu datoria. Legitimitatea apare ca o legitimitate de ordin juridic, „obținută" cu toate precauțiile de exactitate în conexiune cu alte formalități;

e) harisma ca o calitate a familiei (harisma ereditară). Spre exemplu, în China ordinea de succesiune era astfel stabilită încât să nu se întrerupă relațiile cu spiritul strămoșilor – Ahnengeistbezienhungen-. Dreptul celui mai în vârstă sau desemnarea de către oamenii din suită apar des în Orient. Se impune treptat principiul succesiunii la putere pe baza dreptului primului născut și se evită totodată luptele pentru putere între pretendenții ce aparțin familiei harismatice ereditare. Credința în legitimitate nu se mai referă la calitățile harismatice personale, ci la dobândirea puterii în mod legitim în virtutea ordinii ereditare;

f) harisma ca o calitate transmisibilă prin mijloace rituale de la un purtător la altul, proces denumit de Weber ca obiectivare a harismei – Versachlichung des Charisma -, în mod deosebit a harismei de funcție – Amtscharisma -. Credința în legitimitate nu mai privește persoana ci calitățile dobândite în virtutea actului ritual. În acest caz,

observă Weber, ne aflăm în faţa unei separări a capacităţilor harismatice de funcţiune de acelea care se referă la calităţile persoanei, spre exemplu harisma preotului transmisă prin hirotonisire (Salbung) sau harisma regelui prin ungere şi încoronare.

Transformarea puterii de penitenţă – Bussgewalt – care aparţine persoanei martirului sau ascetului într-o funcţie a episcopului sau preotului sub influenţa conceptului roman de funcţie a fost mult mai rapidă în Occident decât în Orient. Cu cât se dezvoltă mai mult interdependenţele economice ale economiei monetare, cu atât mai mare este presiunea nevoilor cotidiene ale discipolilor care accentuează tendinţa spre rutinizare. India este prezentată de Weber ca o ţară clasică a harismei ereditare. Pretenţia la domenii cu drepturi senioriale este condiţionată de apartenenţa la familia regală, fiefurile fiind date în concesiune celor mai vechi familii. Funcţiile hierocratice de la nivelul comunităţilor erau legate de harisma ereditară. De asemenea în „statul familial" japonez – Geschlechterstaat – înainte de apariţia statului patrimonial funcţionăresc – Patrimonialbeamtenstaat – diviziunea socială era marcată de harisma ereditară. Dreptul harismatic ereditar s-a dezvoltat într-o manieră asemănătoare în întreaga lume, astfel că argumentul şi legitimitatea calificării în funcţie de origine va înlocui calificarea în funcţie de calităţile personale ale eventualului pretendent. Ceea ce contează este condiţia naşterii (Geburtstand). Rutinizarea harismei este legată de adaptarea la condiţiile unei economii care acţionează într-o manieră continuă în viaţa cotidiană. În acest caz, economia dobândeşte calitatea de conducător în procesul de trecere spre dominaţia tradiţională sau raţională.

Transformarea harismatică ereditară şi cea harismatică de funcţiune servesc ca mijloc de legitimare a puterilor existente sau dobândite. Ataşamentul faţă de monarhiile ereditare este condiţionat de luarea în considerare

a faptului că orice posesie ereditară legitim dobândită este spulberată de îndată ce se schimbă supunerea interioară față de caracterul sacru al succesiunii la tron. Relația dintre religie și legitimitatea puterii, studiată în complexitatea sa, aduce la lumină nenumărate figuri ale fenomenului rutinizării: mandat al Cerului conferit suveranului care-l face pe acesta participant la ordinea divină, caracter sacerdotal suprem recunoscut funcției politice, filiația divină. În cadrul creștinismului apar tensiuni întrucât coexistă două concepții asupra rolului și legitimității suveranului. Dacă în Occident se afirmă o tendință spre diferențiere în ierarhia religioasă și temporală, dimpotrivă în Orient împăratul Bizanțului exercită autoritatea supremă atât în ordinea religioasă cât și în cea politică, conciliind în persoana sa cele două domenii complementare ale vieții sociale.[32] În acest context tensiunea provine din faptul că, pe de o parte se manifestă o tendință spre diferențierea temporalului de spiritual, iar pe de altă parte o tendință ce conduce la o confuzie a domeniilor și la o unicitate a procesului de legitimare a puterii. În prima tendință se poate percepe o structură cu o semnificație fundamentală, născută inițial din juxtapunerea celor două autorități, împăratul roman și Biserica ierarhică, întărită prin dezvoltarea unei birocrații religioase centralizate și autonome în raport cu deținătorii temporali ai puterii. Ea semnifică în același timp o dualitate de aparate, drepturi și comunități. O asemenea structură este legitimată prin distincția celor două domenii și a celor două puteri, una din ele dispunând de autoritatea supremă care vine de la Dumnezeu și de la misiunea spirituală primită de la acesta iar cealaltă, nu mai puțin legitimă în ordinea și funcția sa, de la conducătorul recunoscut social. Pe această dublă legitimitate se grefează o dezbatere esențială: legitimitatea prințului provine de la misiunea sa proprie de a asigura ordinea temporală sau din

delegarea acestei puteri către prinţ prin consimţământul Papei cum afirmă Sfântul Bernard şi Inocenţiu al VI-lea.

Toma d'Aquino merge până la următoarea afirmaţie: „prinţul are legitimitatea sa proprie şi care este total laică. Dar această legitimitate este în acelaşi timp, în mod dublu precizată: prinţul va trebui să acţioneze conform dreptului natural şi ca reprezentant al umanităţii"[33].

Acestei concepţii a dualităţii puterii şi legitimităţii i s-a opus până în secolul al XIII-lea cu destulă tărie o alta, în care distincţia dintre cele două puteri se şterge, alteori se atenuează. Între şefii spirituali, episcopi, papi şi conducători temporali, regi şi împăraţi se constituie un schimb constant de simboluri, drepturi, atribuţii şi prerogative ce indică o fuziune de legitimităţi care transpare din coroana şi purpura imperială a papei şi din mitra şi tunica de cleric a regelui sau împăratului care se vede un adevărat sacerdot. Această tendinţă este afirmată de tradiţia carolingiană potrivit căreia episcopii recunosc că regele acţionează în numele lui Dumnezeu, ales şi aşezat de către el deasupra oamenilor pentru a-i conduce. Misiunea sa este nu numai salvgardarea ordinii şi păcii, dar şi aceea de a stabili pe pământ o ordine asemănătoare aceleia a cărei model este ordinea celestă. Episcopilor le revine grija de a-i instrui pe prinţi, de a le aminti îndatoririle, de a-i invita să conformeze prin conducerea lor, ordinea terestră celei celeste.

Analiza legitimităţii aşa cum se manifestă ea în procesul de rutinizare a harismei dovedeşte că modul de legitimare a dominaţiei prin religie sau întemeierea unei dinastii plecând de la o persoană harismatică nu este un proces simplu şi unic; apar modele în anumite conjuncturi de schimbare economică şi socială profundă, cum ar fi cele din secolul al XI-lea sau apar rupturi cum ar fi cele reprezentate de Reformă şi Contrareformă. Tensiunea din domeniul religios conferă un caracter precar şi procesului de legitimare.

Contradicția relativă dintre două concepții asupra puterii în Islam este evidențiată de Clifford Geertz în cazul Marocului: regele își poate reclama legitimitatea conform principiului „Imamist" care recunoaște suveranului un drept de a guverna în numele lui Dumnezeu dar există și o altă sursă a legitimității ce decurge din caracterul contractual al principiului acceptării puterii de către comunitate cu condiția ca această putere să fie supusă „Shariei" (Clifford Geertz – Islam observed, 1968). Atunci când apar mișcări reformatoare puternice, ele vizează o renaștere religioasă și socială în același timp în care organizarea raporturilor dintre indivizi se face prin referința la un model cunoscut; din restaurarea acestui model se așteaptă un sistem mai echitabil de distribuire a bunurilor și o mai mare justiție. Cei care exercită puterea nu pot să o facă decât bazându-și legitimitatea pe zelul pus în slujba islamului, zel ce se afirmă prin respectarea cu scrupulozitate a Legii revelate de Dumnezeu lui Mahomed, Shària. Califii au adăugat acestei misiuni și pe aceea de a extinde Islamul prin lupta împotriva dușmanilor lui Dumnezeu – Dar ar Islam -. Legitimitatea contractuală care decurge din respectul Shariei constituie o presupunere constantă a posibilității ilegitimității oricărei dominații a prințului. Ilegitimitatea conducătorului poate fi proclamată de cineva din rândul păstrătorilor Shariei care are autoritatea cunoașterii Legii și a practicii cazuistice. Weber utilizează exemplul referitor la modul în care cadiul stabilește tradiția pentru a identifica aici sursa lipsei de raționalitate în aplicarea unui corp de cunoștințe. Absența rigorii este invocată de Weber în ilustrarea unora din trăsăturile birocrației patrimoniale structurată sub termenul de „Justiz-Kadi" în care se folosesc argumentări de tipul „Es ist geschrieben....aber Ich sage Ihnen...".

Pentru a oferi o explicație fenomenului resurecției fundamentalismului islamic în zilele noastre, ar fi interesant

de aflat ce loc ocupă în religia islamică figura liderului harismatic. Constatăm în sunism un teren foarte îngust acordat posibilității apariției liderului harismatic de vreme ce simpla îndepărtare de la Sharia implică lipsirea de legitimitate a conducătorilor arabi; rămâne șiismul ca spațiu fertil pentru manifestarea harismei pentru că se afirmă că la un moment dat imamul ascuns poate reveni în comunitățile religioase, conferindu-se conotații de salvator posibilei sale apariții (al patrulea imam).

3) Dominația legal-rațională

Acest tip de dominație capătă o extindere destul de mare în „Economie și societate". El este tratat împreună cu celelalte tipuri de dominație în capitolul al treilea și apare ca parte distinctă în „Staatssoziologie" în varianta birocrației.

Rădăcinile acestui tip de dominație sunt identificate de Weber destul de devreme în triumful puterii princiare asupra administrației patrimoniale, fapt ce a semnificat posibilitatea introducerii unei administrații raționale. „Odată cu triumful raționalismului formal juridic - declară Weber în Introducerea la „Wirtschaftsethik der Weltreligionen" – tipul legal de dominație a apărut în Occident alături de tipurile de dominație transmise istoric. Deși nu este singura varietate de dominație legală, conducerea birocratică este considerată a fi forma pură a acestei dominații./ Statul modern, municipalitatea, biserica romano-catolică, banca modernă sau marea întreprindere capitalistă reprezintă cele mai importante tipuri ale acestei structuri de dominație. Următoarele caracteristici trebuie să fie considerate decisive pentru terminologia noastră: „în dominația legală supunerea nu se bazează pe credința sau pe devoțiunea față de

persoanele dotate harismatic, cum ar fi profeții și eroii sau pe tradiția sacră ori pe pietatea față de stăpânul personal și față de conducătorul definit printr-o tradiție a ordinii. Supunerea, în dominația legală, este bazată mai degrabă pe atitudinea impersonală față de ceea ce este numit în general „datoria postului", fapt ce înseamnă competență jurisdicțională fixată prin norme stabilite rațional, prin ordonanțe, decrete și reglementări, astfel că legitimitatea dominației devine legalitatea conducerii generale, ordonată și enunțată cu corectitudine formală".[34]

În viziunea weberiană, eficacitatea dominației legale se fondează pe acceptarea următoarelor idei interdependente:

→ 1. normele legale pot fi stabilite prin acord (Paktierung) sau prin impunere (Oktroyierung), pe baze raționale în raport cu un scop, în raport cu o valoare sau prin amândouă. Ele trebuie să fie respectate cel puțin de membrii unui grup, dar și de alte persoane din afara grupului care se angajează în relații sociale considerate a fi semnificative și importante din perspectiva grupului.

→ 2. orice drept constă în esența sa dintr-un sistem de reguli abstracte, referitoare la justiție, la aplicarea acestor reguli în cazurile particulare, la respectarea rațională a intereselor prevăzute de reglementările grupului în limita normelor juridice. Aceste reguli determinate în mod general trezesc aprobarea sau cel puțin nici o dezaprobare în raport cu reglementările grupului.

→ 3. deținătorul legal al puterii, „superiorul" (Vorgesetzte) este el însuși subiectul ordinii impersonale în funcție de care se orientează în acțiunile sale. Faptul enunțat este aplicabil nu numai funcționarului, dar și deținătorului ales al puterii.

→ 4. supunerea apare ca fiind determinată de calitatea de membru al grupului și este reglementată în raport cu structura legală. Cei care se supun reglementărilor cu caracter

legal pot fi reprezentaţi de membrii unei asociaţii (Vereingenosse), ai unei comunităţi (gemeindegenosse), ai unei biserici (Kirchenmitglied) sau ai unui stat.

5. în virtutea unor reglementări impersonale, membrii grupului se supun deţinătorului puterii şi nu persoanei acestuia. Ei se supun în limitele unei competenţe obiective, raţional delimitate, aşa cum sunt fixate în reglementările respective. Weber precizează faptul că aceste reglementări oferă competenţă persoanei ce deţine în mod legal puterea în termenii ordinii legitimate în societate. Dominaţia legală trebuie înţeleasă ca o organizare continuă a funcţiilor sociale definite prin reguli, cu o sferă de competenţă specifică ce implică un spaţiu al obligaţiilor legate de îndeplinirea funcţiilor delimitate în mod raţional. Persoana care este investită cu autoritatea necesară într-un grup acţionează pe baza definirii clare a mijloacelor de impunere a obligaţiilor şi normelor. Folosirea mijloacelor de impunere trebuie să constituie subiectul unei condiţionări bine determinate. Unitatea ce exercită o asemenea dominaţie este considerată ca autoritate – Behörde – organ administrativ sau autoritate constituită. Din această perspectivă sunt considerate ca „Behörde" marile întreprinderi private, partidele, armata, statul, biserica, preşedintele ales al unui stat, colegiul ministerial, mandatarii aleşi ai poporului. Organizarea posturilor într-o asemenea autoritate constituită se realizează potrivit principiului ierarhiei – das Prinzip der Amtshierarchie. Aceasta semnifică control şi supraveghere, dar în acelaşi timp şi dreptul la apel şi exprimarea nemulţumirilor. Comportamentul unui post este reglementat prin reguli tehnice sau norme. Weber nu explică conţinutul termenului de reguli tehnice, dar Talcott Parsons crede că prin acest termen Weber probabil înţelege cursul prescris al unei acţiuni, curs dictat de necesitatea atingerii unei eficienţe sau a unei performanţe. Normele,

potrivit interpretării lui Parsons, ar semnifica regulile ce limitează comportamentul, reguli ce au alte funcțiuni decât cele legate de eficiență. În ambele cazuri, dacă aplicarea lor implică aspectul rațional, atunci este necesară o pregătire specializată, Fachschulung. Aceasta ne arată că numai persoanele cu o pregătire adecvată tehnică pot deveni eligibile pentru ocuparea unui post sau unei poziții oficiale în cadrul unui „staff" administrativ. În sistemul dominației legale, în mod normal, un Verwaltungsstab este compus din funcționari (Beamte), oricare ar fi scopurile politice, economice sau religioase ale organizației (Verband). Într-un tip rațional de organizare, membrii administrației trebuie să fie separați de proprietatea asupra mijloacelor de producție sau de administrare care se află în folosința lor. Ei sunt obligați să dea cont de modul de folosire a acestor mijloace. Postul ierarhic ocupat este tratat într-un mod obiectiv, manieră ce îl diferențiază de ipostaza însușirii postului din dominația patrimonială și cea neo-patrimonială în țările aflate într-un proces de modernizare. Deci, postul nu este însușit de cel care îl deține și nu decurg niște drepturi sau avantaje din ocuparea acestuia. Există situații în care posturile „sunt prevăzute" cu o serie de drepturi cum este situația unor judecători, dar în acest caz nu este vorba de o însușire a postului, ci mai degrabă de prevederi care urmăresc să asigure o conduită obiectivă, independentă. Funcționarea dominației legale înseamnă organizarea continuă a funcțiilor oficiale, ceea ce presupune și redactarea unor documente scrise, ca element caracteristic pentru toate tipurile de acțiune modernă într-un grup, asociație sau uniune.

Weber privește dominația legal-rațională ca varietate a dominației legale alături de care există și alte forme. Cel „mai pur tip" al dominației legale este cel care utilizează un aparat birocratic. În acest caz, Weber oferă următoarele note caracteristice pentru dominația legală cu aparat birocratic. El

se află sub controlul autorității supreme și se constituie din funcționari care sunt numiți în activitatea lor și care funcționează în conformitate cu unele criterii. Astfel, din punct de vedere legal ei sunt liberi și reprezintă subiect al dominației numai din perspectiva obligațiilor impersonale de birou. Funcționarii sunt organizați într-o ierarhie clar definită a posturilor și fiecare din acestea are o competență stabilită legal. Poziția ierarhică este ocupată pe baza unei relații pur contractuale, printr-o selecție liberă, în funcție de calificare (krafts Kontrakts, also prinzipiell auf Grund freier Auslese). Funcționarii au salarii fixe, scara salarială fiind stabilită prin ordinea în ierarhie. Activitatea desfășurată în contextul postului deținut este considerată ca singura sau primordiala ocupație a acelui care îl ocupă și este privit ca o carieră în care funcționează criteriile vârstei (Amtsalter) și cel al realizărilor. Promovarea, Laufbahn, depinde de aprecierea superiorilor, iar activitatea poate fi controlată în mod strict și sistematic. Calificarea tehnică într-o organizație birocratică este un element de o importanță din ce în ce mai mare, chiar în organizațiile de sindicat sau de partid în care este nevoie de o cunoaștere specializată.

Faptele istorice îi confirmă lui Weber ideea potrivit căreia în tipul pur de dominație birocratică varietatea monocratică este capabilă să atingă, din punct de vedere tehnic, gradul cel mai înalt de eficiență. Dintr-o perspectivă formală, birocrația monocratică este „cel mai rațional" mijloc cunoscut prin care se realizează dominația asupra oamenilor. Astfel, „administrația birocratico-monocratică, prin precizia sa, prin permanența sa, prin disciplina, rigoarea și încrederea pe care o inspiră, prin caracterul său de previzibilitate pentru cel care deține puterea ca și pentru cei interesați, prin intensitatea și întinderea prestației sale, prin posibilitatea formal-universală de a putea fi aplicabilă tuturor sarcinilor, prin gradul său de perfectibilitate din punct de vedere tehnic

pentru a atinge maximum de randament, reprezintă forma cea mai rațională a dominației din punct de vedere formal".[35] Apariția acestei dominații reprezintă „celula germinală" a statului modern occidental. (Die keimzelle des modernen okzidentalen Staats). Prin calitățile sale, ea este indispensabilă pentru nevoile administrației de masă, astfel că singura alegere ce se poate face este aceea dintre administrația birocratică și diletantism, formulată sub forma opoziției dintre birocratizare și „diletantizare". Se constată un paralelism între dezvoltarea formei moderne de organizare a grupurilor și dezvoltarea administrației birocratice, faptul fiind valabil pentru stat, armată, biserică, întreprinderi economice, asociații particulare, cluburi. Acest fenomen este denumit de Weber ca „cel mai crucial fenomen al statului modern vestic". Sursa superiorității administrației birocratice provine din rolul cunoașterii tehnice care a devenit indispensabilă mai ales dacă o raportăm la dezvoltarea tehnologiei moderne și a metodelor de organizare și conducere a producției de bunuri. Weber observă totodată caracterul de neevitat al birocrației pentru eficiența acțiunii umane; dacă cei supuși controlului birocratic ar căuta să scape de influența aparatului birocratic, faptul nu ar fi posibil decât prin crearea unei organizații proprii care ar fi și ea supusă în mod egal controlului birocratic. Aparatul birocratic existent este împins spre o funcționare continuă din cauza manifestării intereselor diverse care pot fi de natură materială și ideală. Chiar în condițiile în care țara ar fi ocupată sau în condițiile unei revoluții, mașinăria birocratică va continua să funcționeze ca și pentru guvernul precedent. Singura întrebare care se pune se referă la deținătorul controlului mașinăriei birocratice. Weber discută foarte mult tema relației dintre dezvoltarea capitalistă și dezvoltarea birocrației. În stadiile sale moderne de afirmare, capitalismul tinde să impună dezvoltarea birocrației, oferind baza

economică rațională pentru dezvoltarea administrației birocratice, dar și capacitatea de a se dezvolta în forma cea mai înaltă. O formă socialistă de organizare, spune Weber, nu ar putea altera nici una din trăsăturile evocate în legătură cu dezvoltarea birocratică. Mai mult, sistemul socialist ar trebui să-și pună problema dacă el poate asigura condițiile de realizare a administrației birocratice pe care ordinea capitalistă le poate produce.

Există o serie de consecințe sociale importante ale dezvoltării birocratice. Weber menționează tendința de „nivelare" socială care acționează în interesul lărgirii bazei de recrutare în termeni de competență tehnică, tendința spre plutocrație datorată măririi perioadei de formare profesională, dominanța unui spirit de impersonalitate formală promovat de interesele ce acționează pentru securitatea situației „birocraților", în caz contrar deschizându-se ușa arbitrariului. În acest moment al analizei, atragem atenția asupra a două aspecte ce vor fi dezvoltate în capitolul referitor la actualitatea teoriei lui Max Weber asupra puterii și dominației. Primul aspect provine din antinomia dintre caracterul revoluționar-ideal a unor forme de conducere cum ar fi comitetele revoluționare, consiliul comisarilor sau formele colegiale de exercitare a puterii și tendința generală spre birocratizare. Prin scopul salvator al acțiunii consiliilor revoluționare, de reorganizare a societății, se intră în opoziție cu tendința birocratic-rațională care dorește să confere eficiență acțiunilor revoluționare. Raționalitatea birocratică apare într-o poziție conflictuală cu scopurile de administrare revoluționară pe care le stabilesc comitetele revoluționare, sovietele de muncitori și soldați și alte forme de organizare revoluționară. Al doilea aspect se referă la trăsătura deja menționată a spiritului birocrației, aceea a tendinței funcționarilor de a trata sarcinile administrației dintr-o perspectivă a utilitarismului material în

serviciul celor „administrați". Funcționarii vor fi interesați să-și păstreze avantajele și continuitatea acestora, intrând în conflict cu imperativele procesului de democratizare.

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Note şi trimiteri:

1. Georges Balandier – Anthropologie politique, P.U.F., Paris, 1967, p. 44.
2. Oliver Douglas – A Solomon Island Society: kinship and leadership among the Siuai of Bougainville, Harvard University Press, Cambridge, 1955; la fel şi Pierre Clastres în „La société contre l'Etat", Minuit, Paris, 1974, exemplifică ideea cu faptul că şeful munceşte pentru a-şi lărgi cercul partizanilor printr-o generozitate deosebită; ritualul proclamă necesitatea darului şi apreciază meritul celui care îl asigură. Pierre Clastres avansează ideea că ritualurile societăţilor fără stat au ca funcţie esenţială împiedicarea apariţiei puterii politice coercitive specializate, precum şi posibilitatea monopolizării acesteia de un individ sau de un grup.
3. Pierre Clastres – La société contre l'Etat, Minuit, Paris, 1974, p. 169.
4. Jean-William Lapierre – Vivre sans Etat? Essai sur le pouvoir politique et l'innovation sociale, Seuil, Paris, 1977, p. 54.
5. Max Weber – Soziologische Grundbegriffe, p. 23.
6. Ibidem, p. 27-28.
7. Ibidem, p. 29-30.
8. Talcott Parsons – The Structure of Social Action, Mc Grow-Hill Book Company Inc., New York and London, 1937, p. 658-659.
9. Jürgen Habermas – Raison et légitimité, Payot, Paris, 1978, p. 161-162.
10. Max Weber – Soziologische Grundbegriffe, p. 31.
11. Jürgen Habermas – Raison et légitimité, Payot, Paris, 1978, p. 134-135.
12. Pierre Bourdieu – Ce que parler veut dire l'économie des échanges linguistiques, Fayard, Paris, 1982, p. 36.
13. Max Weber – Soziologische Grundbegriffe, p. 30-31.
14. Max Weber – The Theory of Social and Economic Organization, Being the Part One of Wirtschaft und Gesellschaft, translated from German by A.R. Henderson and Talcott Parsons, William Hodge and Company, London, Edinburg, Glasgow, 1947, p. 53.

15. Max Weber – Wirtschaft und Gesellschaft, Gründiss der Verstehenden Soziologie, fünfte, revidierte Auflage mit textkritischen Erlauterungen, herausgegeben von Johannes Winckelmann, 1 Halbband J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1976, p. 131.
16. Tung-tsu Ch'u – „Chinese class structure and its Ideology" în Chinese Thought and Institutions, Edited by John K. Fairbank, University of Chicago Press, Chicago, 1957.
17. Robert Marsh – „Formal Organization and Promotion in Chinese Society" în The American Sociological Review, vol. 26, nr. 4., august, 1961.
18. V. Subramanian – „The Status and Function of Intellectuals in State and Society in India and China: some critical Comparisons", în International Sociology, vol. II, nr. 3, p. 305.
19. Max Weber -"The Social Psychology of the World Religions" în Theories of Society. Foundation of Modern Sociological Theory, Edited by T.Parsons, Edward Shils, K. Naegele, Jesse R. Pitts, The Free Press, New York, 1965, p. 1400.
20. Ibidem.
21. Max Weber – Wirtschaft und Gesellschaft, Grundiss der Verstehenden Soziologie, fünfte, revidierte Auflage mit textkritischen Erlauterungen, herausgegeben von Johannes Winckelmann, 1 Halbband J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1976, p. 133.
22. Ibidem, p. 134.
23. Ibidem, p. 135.
24. Ibidem, p. 180.
25. Ibidem, p. 138.
26. Günther Roth – Politische Herrschaft und persönliche Freiheit, Heidelberger Max Weber Vorlesungen, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1978, p. 128.
27. Max Weber -"On religious Rejection of the World", înTheories of Society. Foundation of Modern Sociological Theory, Edited by T. Parsons, Edw. Shils, K. Naegele, Jesse Pitts, The Free Press, New York, 1965, p. 1122.
28. Idem, „The Social Psychology of the World Religions", în Theories of Society. Foundation of Modern Sociological Theory, Edited by T.Parsons, Edward Shils, K. Naegele, Jesse R. Pitts, The Free Press, New York, 1965, p. 1399.

29. Idem, Wirtschaft und Gesellschaft, Gründiss der Verstehenden Soziologie, fünfte, revidierte Auflage mit textkritischen Erlauterungen, herausgegeben von Johannes Winckelmann, 1 Halbband J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1976, p. 140.
30. Ibidem, p. 141.
31. Ibidem, 142.
32. Reinhard Bendix – Kings or People, University of California Press, 1976 şi, de asemenea, Louis Bréhier, Les Institutions de l'empire byzantin, Albin Michel, Paris, 1970.
33. apud Bertrand Badie – Culture et politique, Economica, Paris, 1983, p. 115. Idem, Wirtschaft und Gesellschaft, Gründiss der Verstehenden Soziologie, fünfte, revidierte Auflage mit textkritischen Erlauterungen, herausgegeben von Johannes Winckelmann, 1 Halbband J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1976.
34. Max Weber -"The Social Psychology of the World Religions" în Theories of Society. Foundation of Modern Sociological Theory, Edited by T.Parsons, Edward Shils, K. Naegele, Jesse R. Pitts, The Free Press, New York, 1965, p. 1401.
35. Idem, Wirtschaft und Gesellschaft, Gründiss der Verstehenden Soziologie, fünfte, revidierte Auflage mit textkritischen Erlauterungen, herausgegeben von Johannes Winckelmann, 1 Halbband J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1976, p. 128.

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

III

Sfera politicului ca proiecție a istoriei

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Ipostaze reale ale dominației

Diversele tipuri de dominație analizate de Max Weber pot fi extrem de rar identificate în realitatea socială. Dificultatea provine din faptul că în fundamentarea unei dominații, credința (Glauben) are rar o semnificație unică. Legitimitatea unei dominații „legale" nu se bazează niciodată pe o credință legală „pură". Dimpotrivă, credința în legalitate este adaptată și condiționată de tradiție. Distrugerea tradiției poate să lipsească de valabilitate credința în legalitate.

Weber analizează credința harismatică și constată că eșecurile grave ale unui guvern îi distrug prestigiul și creează factori favorabili acțiunilor revoluționare de tip harismatic. Înfrângerile militare, spre exemplu, sunt periculoase pentru o monarhie și ilustrează caracterul „neconfirmat" al harismei acesteia. Înfrângerile militare oferă totodată unui general victorios posibilități de a fi calificat harismatic.

Au existat comunități pur tradiționale numai că ele nu au funcționat în mod durabil. De asemenea, dominațiile exclusiv harismatice sunt extrem de rare în viața reală. Birocrația, dar în aceeași măsură și organizările prebendale sau feudale pot conduce spre dominația harismatică așa cum a fost cazul lui Napoleon.

Utilitatea terminologiei și cazuisticii constă în aceea de a spune în fiecare caz în parte „sub ce rubrică poate fi plasat un fel de conducere sau altul, ceea ce nu este un avantaj simplu"[1], ele neputând închide realitatea istorică în scheme.

Varietatea formelor de dominație trebuie studiate în funcție de fundamentul lor și anume credința într-o structură complexă culturală cu rol de legitimare.[2] Heino Speer recurge

la ajutorul lui Johannes Winckelmann pentru a exprima într-un mod mai convingător relația dintre analiza empirică a dominației, credința în legitimitate și fundamentul dominației.[3]

Existența unui aparat administrativ (Verwaltungsstab) și a continuității acțiunii acestuia este este un fapt important întrucât el poate asigura executarea ordinelor –Befehlen – contribuind prin aceasta la menținerea și (folosind un termen specific sociologiei lui Bourdieu), „reproducerea" supunerii. Importanța organizării și funcționării „organizate" a dominației este explicată de Max Weber prin solidaritatea dintre interesele ideale și/sau materiale ale aparatului administrativ și cu ale celui care deține puterea. Solidaritatea intereselor materiale și ideale dintre Herrn și Verwaltungsstab se exprimă prin posibilități de profit, salar, venituri suplimentare sau prin alte formule cum ar fi remunerarea în natură privită ca valoare și modalități de însușire. De aici decurge cu mare evidență „înlănțuirea" dintre membrii aparatului administrativ și deținătorul puterii. Această solidaritate este mai puternică acolo unde garanția menținerii și funcționării aparatului administrativ precum și legitimitatea acțiunii acestuia depind de sursele și consistența legitimității deținătorului puterii. Cu cât este mai mare această solidaritate cu atât mai mult ne vom afla în fața acțiunii sociale și politice a unui conducător puternic. Apartenența la aparatul administrativ pare a fi compromisă atunci când planează o amenințare la adresa legitimității conducătorului care a acordat și garantat putere, venituri și prestigiu social. De aici, Weber extrage concluzia cu adânc caracter pragmatic potrivit căreia în condițiile în care un conducător nu poate conta pe cooperarea sau supunerea administrației existente în instaurarea unei dominații el va trebui să construiască o altă administrație,

chiar „una proprie" în cadrul structurilor dominației patrimoniale, harismatice și, în anumite condiții, chiar legale.

Din analiza istorică a varietății situațiilor caracterizate prin relații de dominație Weber ajunge la concluzia că în toate societățile – tradiționale și moderne – se constată o luptă permanentă între deținătorul puterii și aparatul său administrativ. Acest lucru este valabil și astăzi în acele spații social-politice în care are loc un proces de modernizare politică. Miza acestei lupte este legată de însușirea puterii sau de "exproprierea" puterii.

Formele de dezvoltare politică și socială au fost determinată de rezultatul luptei dintre conducător și grupul său administrativ, dar și de caracterul social al stratului de funcționari care l-au ajutat pe deținătorul puterii să iasă învingător în această luptă. Weber identifică acest strat fie în literați (acel grup social educat într-o manieră rituală analizat în eseul său asupra confucianismului și taoismului), fie în cler, clienți, persoane instruite în domeniul juridic, funcționari specializați în finanțe, Honoratiores. Termenul de Honoratiores desemnează persoane care au un statut independent asociat cu un anumit prestigiu. Ele îndeplinesc funcții și exercită o anumită autoritate, dar nu depind de această funcție ca sursă principală de venit.

Relația dintre administrație și legitimitatea conducătorilor este ilustrată prin analiza prăbușirii tipului de dominație care a fost funcționat în Germania până în 1918. Pierderea prestigiului prin înfrângerea militară, consecințele războiului reflectate în distrugerea supunerii față de tradiție au determinat dispariția acelui Fügsamkeit (caracter docil) și a disciplinei armatei și a altor straturi sociale. Pe de altă parte, funcționarea continuă a vechii administrații și permanența regulilor sale sub noii deținători ai puterii oferă un exemplu excelent al atașamentului unui membru oarecare al aparatului administrativ față de ceea ce înseamnă datoria sa. Motivele

economice şi ideologice îl determină pe funcţionar să înţeleagă gravitatea destrămării administraţiei din perspectiva consecinţelor acestui fenomen asupra funcţionării societăţii. Specificitatea apariţiei noii conduceri administrative este legată de caracterul situaţiei în care are loc distrugerea tipului anterior de administraţie (adesea prin mijloace violente). Afirmarea noii puteri nu este posibilă decât prin menţinerea conducerii administrative cu funcţionarii săi specializaţi.

Aparatul administrativ poate să iniţieze răsturnări de dominaţie folosind o paradigmă interesantă, dar care nu mai este valabilă în condiţiile unei societăţi moderne. Răsturnarea dominaţiei – Umstürz – era posibilă prin cristalizarea unei grupări în rândul membrilor conducerii administrative ce putea acţiona ca o conjuraţie. Caracterul patrimonial al unui funcţionariat care intră într-o relaţie de supunere faţă de cel ce deţine puterea constituie însă un obstacol în calea constituirii unor grupuri ce vizează însuşirea puterii. Reziduuri ale acestor stări de lucruri persistă multă vreme oferind un teren propice clientelismului şi neo-patrimonialismului în societăţile aflate în schimbare în procesul modernizării.

Analiza formelor reale de dominaţie ne arată că în momentele de schimbare principiul harismatic de legitimitate poate fi interpretat nu numai într-un sens autoritar, ci şi într-unul anti-autoritar. Validitatea efectivă a dominaţiei harismatice se bazează pe recunoaşterea harismei şi a confirmării ei de cei care sunt dominaţi.[4] Recunoaşterea se produce conform supunerii faţă de cel calificat harismatic. În loc să fie o consecinţă a legitimităţii, recunoaşterea este dimpotrivă, considerată ca fundament al legitimităţii. Cel care deţine puterea în virtutea harismei sale devine conducător prin graţia celor guvernaţi. Ei îl aleg şi îl instalează la guvernare. Atunci când harisma încetează de a mai fi confirmată, liderul harismatic este răsturnat de la

putere. Recunoaşterea de către comunitate a deciziilor juridice harismatice are loc potrivit concepţiei prin care comunitatea ar putea să stabilească, să recunoască sau să abroge legile după dorinţa sa sau în conformitate cu reprezentările ei asupra a ceea ce este bun, drept sau asupra a ceea ce se consideră a fi datorie. Într-un astfel de context, dreptul este interpretat într-o strânsă legătura cu ceea ce se numeşte dominaţia plebiscitară. Forma dominaţiei plebiscitare apare acolo unde persoana care deţine puterea s-a legitimat ea însăşi ca om al încrederii maselor, iar mijlocul principal folosit adesea ca modalitate de legitimare este plebiscitul. Aplicat şefului ca o interpretare a harismei, principiul alegerii poate fi aplicat şi conducerii administrative. Funcţionarii aleşi legitimi fiind în virtutea încrederii oamenilor pot fi revocaţi printr-o declaraţie de neîncredere. Acest procedeu era valabil, aşa cum arăta Weber, în democraţia americană. Din punctul de vedere al necesităţii „preciziei" unei administraţii compusă din funcţionari aleşi se poate constata că ea nu va avea valoarea unei administraţii de tip birocratic. Termenul de „democraţie plebiscitară" ca tip de dominaţie harismatică ce apare şi în unele societăţi moderne defineşte specificul acelei dominaţii in care şeful este ales împreună cu aparatul funcţionăresc. Într-o astfel de democraţie şeful domină numai ca urmare a ataşamentului şi încrederii partizanilor săi politici faţă de persoana sa. In viziunea lui Weber, dictatorii revoluţiilor antice şi moderne, demagogii greci, „capitani del popolo" din oraşele italiene ilustrează conducătorii din acest tip de democraţie. În toate aceste exemple, dobândirea legitimităţii dominaţiei harismatice provine din recunoaşterea plebiscitară de către poporului suveran.

În democraţia plebiscitară alegerea funcţionarului semnifică o reinterpretare a dominaţiei şefului harismatic. Weber consideră că funcţionarul ales devine „servitor" al

celor pe care îi domină, iar şansele sale de avansare depind de aceştia şi nicidecum de condiţiile de promovare precizate în modelul birocratic. Lipsa performanţei lor şi faptul că asemenea funcţionari nu obţin „o prestaţie tehnică elevată" se datorează condiţiilor de funcţionare a administraţiei.

„Führerdemokratie" reprezintă un alt concept prin care Weber îmbogăţeşte analiza formelor de dominaţie. „Führerdemokratie" desemnează trăsături cum ar fi caracterul emoţional al relaţiilor dintre şef şi cei dominaţi, încrederea nemăsurată în calităţile sale, înclinaţia de a-l considera ca şef pe cel ce iese din obişnuit sau pe cel ce promite mai mult ori pe cei ce utilizează mijloace extrem de active de mobilizare politică.

Chiar şi în cazul unei interpretări anti-autoritare a harismei se poate ajunge la o raţionalizare a acţiunii politice întrucât deţinătorul puterii plebiscitare are interesul de a fi sprijinit de o administraţie eficientă de funcţionari ce acţionează cu rapiditate. Mijloacele prin care conducătorul îşi leagă aparatul administrativ de cei pe care îi domină sunt „gloria armelor, ... aceea a onoarei, ...ameliorarea bunăstării lor materiale". În vederea realizării acestei legături, un astfel de conducător va trebui să desfiinţeze şansele de constituire sau de menţinere a privilegiilor de tip feudal, tradiţional sau patrimonial, preocupându-se mai ales de puterile sau dominaţia care ar putea decurge din ele şi să realizeze solidaritatea de interese dintre el şi corpul funcţionarilor. Paradigma clasică pentru acest proces este ilustrată de bonapartism. Sub Napoleon I se elaborează codul civil, se practică partajul forţat al succesiunilor, se distruge orice putere transmisă prin mijloace medievale. Demnitarii merituoşi vor fi răsplătiţi pentru calităţile lor individuale şi nu pentru cele de clasă sau care decurg din apartenenţa la un grup privilegiat.

Evoluția istorică a tipurilor de dominație de la dominația tradițională, patrimonială la cea legal-rațională ilustrează modul prin care se monopolizează puterea precum și sistemele de acaparare a acesteia. În „**Staatsoziologie**" Weber exemplifică procesul de monopolizare a puterii prin analize comparate asupra istoriei orașului european și a burgheziei europene. Orașul european capătă treptat autonomie ca o consecință a poziției sale de centru al comerțului și manufacturii. Pe plan politic, forțele socio-economice dominante au căutat să smulgă privilegii din partea principilor și monarhilor. Pentru a dobândi mai multă eficacitate în acțiunea lor, forțele economice și politice din orașe s-au organizat sub forma unor asociații sau conjurații. Weber dă ca exemplu celebra „Conjuratio" din Koln (1112), numită „Conjuratio Pro Libertate" al cărui scop era acela de a monopoliza șansele economice, de a lupta pentru autonomia comunală fapt ce însemna o politică externă independentă, forță militară proprie, dreptul asupra pieței, control autonom asupra manufacturilor și comerțului, autonomie în privința circulației mărfurilor și a relațiilor comerciale. Locuitorii orașului aveau drepturi politice și contribuiau prin alegeri la statornicirea organelor puterii orășenești pe baza normelor de drept. Victoria orașelor semnifică cristalizarea unor condiții favorabile pentru dezvoltarea raționalității economice și politice. Reluând discuția referitoare la regimurile plebiscitare în contextul extinderii spațiului politic specific burgheziei incipiente putem constata că ele slăbesc într-o oarecare măsură raționalitatea economică. Această influență asupra raționalității economice apare în măsura în care interesele acestor regimuri privitoare la legitimitate le obligă din punct de vedere economic să apere obiective materiale ale justiției, fapt ce afectează caracterul formal al administrației. Din perspectiva conducerii birocratice, Weber analizează

consecinţele acestui tip de conducere plebiscitară asupra administraţiei, economiei şi justiţiei şi evocă o serie de neajunsuri care provin din faptul că funcţionarul acestui tip de conducere este unul de partid, deci nu un funcţionar inamovibil, profesionist care să fie pregătit din punct de vedere tehnic. Tocmai pentru că el este funcţionar de partid, şansele de revocare sau de nerealegere îl determină să nu practice o conducere obiectivă, indiferentă la consecinţele activităţii sale şi supusă doar raţionalităţii normelor de drept şi economice. Aici Weber dă ca exemplu tipic pentru situaţia descrisă ceea ce el numeşte „democraţia cezaristă". Interpretând termenul weberian la condiţiile actuale din Statele Unite, Günther Roth aminteşte noile forme de personalism politic precum şi caracterul neo-patrimonial al administraţiei în raport cu conducerea politică [5].

Caracteristica esenţială a democraţiei plebiscitare este dominaţia ce se fundamentează pe devotamentul supuşilor faţă de harisma strict personală a conducătorului, fapt precizat de Weber şi în „Politica, o vocaţie şi o profesie". Două personaje istorice de mare importanţă par a ilustra tipul de conducător care trăieşte pentru cauza sa: magii şi profeţii în dominaţia tradiţională şi „condotierri", haiducii din perioada de începutul a procesului de modernizare politică. Din perspectiva weberiană, Occidentului i-ar fi caracteristic conducătorul politic din persoana „demagogului" independent apărut în contextul oraşului-stat, iar mai târziu şeful de partid parlamentar din contextul vest-european al statului de drept.

O etapă relativ nouă în evoluţia politică este aceea identificată de Weber în „exproprierea expropriatorilor instrumentelor politice, şi totodată ai puterii politice"[6]. Revoluţia din Bavaria din 1918 constituie un exemplu în care noii conducători au apărut prin uzurpare şi/sau alegeri în locul prinţilor. Aceştia au ajuns la puterea de a guverna şi de

a dispune de personalul politic precum şi de mijloacele materiale, revendicându-şi legitimitatea de la cei dominaţi. Weber atenţionează asupra unei probleme aparte şi anume aceea a deţinerii puterii şi posibilităţii utilizării ei în scopul exproprierii întreprinderii capitaliste „a cărei conducere, în ciuda multor analogii, este dictată de cu totul alte legi decât acelea ale administraţiei politice"[7]. În acest caz, Weber consideră că este posibilă apariţia unui dictator social fără a-l privi pe acesta în relaţie cu forme socialiste moderne de organizare.

Procesul de expropriere politică influenţează întreg spaţiul politicii, atât instituţiile cât şi grupurile de reprezentare politică cu un grad mai mic sau mai mare de eficacitate. Apar primele categorii de politicieni în sensul de politicieni profesionişti. Ei nu doreau să devină ei înşişi stăpâni cum este cazul conducătorilor harismatici, ci să ajungă în serviciul conducătorilor politici. Acţiunea de îndrumare a politicii principilor sau „stăpânilor politici" constituia un mod de a-şi câştiga existenţa.

Aşa cum numai în Europa Occidentală au apărut germenii dezvoltării capitaliste, precum şi oraşele dotate cu autonomie politică, tot astfel conchide Weber, doar în Occident ul european găsim politicieni profesionişti.

Este foarte interesantă observaţia lui Wolfgang Mommsen care îl consideră pe Weber ca pe un reprezentant al curentului ce priveşte „plebiszitärer Führerdemokratie" ca pe un instrument de putere prin care se poate sparge birocraţia de stat germană. În acest sens Weber citează opinia muncitorilor americani asupra funcţionarilor şi oamenilor politici venali. Ei acceptau să fie conduşi de asemenea oameni pentru că – argumentau ei – ţara lor era destul de mare pentru a oferi beneficii considerabile încât să rămână o parte din acestea şi pentru alte categorii sociale. O astfel de situaţie constituie o posibilitate care permite

muncitorilor să nu se afle total sub dominația acestui grup de funcționari și oameni de partid. Soluția este preferabilă potrivit lui Weber celei germane în care funcționarii de meserie ar constitui o castă căreia nu i-ar păsa deloc de situația muncitorilor.

Caracterul rațional al acțiunii politice este mult diminuat, atât în „plebiszitärer demokratie" cât și în „plebiszitär-charismatische Führer", fapt datorat folosirii mijloacelor emoționale de influențare a maselor și încercării de a profita de sentimentele acestora.[8]

Colegialitatea puterilor

Weber caută în decursul istoriei acele forme de limitare a dominației unor indivizi și grupuri ce pot fi semnificative din punct de vedere al procesului mai larg de separare a puterilor. Ele constituie adesea o formulă tranzitorie pe drumul instituționalizării puterii și al exercitării democratice a acesteia. Astfel, o dominație patrimonială poate fi limitată, ca de altfel și una feudală, prin privilegii de stare și separarea puterilor între stări (Gewaltenteilung des Ständes).

O dominație birocratică poate fi și ea limitată, fapt chiar necesar spune Weber, mai ales când se are în vedere tipul complet dezvoltat al dominației legal raționale. Limitarea se poate realiza prin constituirea unor autorități distincte de administrația birocratică, autorități ce funcționează pe baza unui drept propriu și în condițiile existenței unui control prin reglementări, dar mai ales prin monopolul aprobării mijloacelor necesare funcționării administrației.

O primă formulă de a delimita dominaţia unor grupuri şi indivizi a fost aceea de a cuprinde într-un document gestionarea relaţiilor dintre guvernanţi şi guvernaţi. În acest sens, unul dintre cele mai vechi asemenea documente este **Magna Charta** din 19 iunie 1215. Documentul reprezintă rezultatul tratativelor dintre Ioan Fără de Ţară şi baronii englezi revoltaţi împotriva tiraniei.

Documentul cuprinde confirmarea unor libertăţi ecleziastice şi libertăţi pentru toţi oamenii liberi din regat şi pentru urmaşii lor. În materie de conducere guvernamentală şi administraţie regele se obligă să respecte regulile privitoare la numirea judecătorilor din rândul celor ce cunosc legile regatului şi a celor ce percep impozitele. Burgheziei i se recunosc toate libertăţile vechi şi cutumele. Regele trebuie să convoace Magna Consilia pentru a obţine consimţământul acestui organism în vederea determinării volumului şi modului de percepere a impozitelor ceea ce reprezintă o importanta clauză atât financiară cât şi politică. Regele trebuie să accepte alegerea a douăzeci şi cinci reprezentanţi ai baronilor care vor avea misiunea de a veghea asupra condiţiilor în care se respectă libertăţile acordate. Aici găsim deja o formulă de control care este mai mult decât o limitare formală întrucât baronii aleşi vor trebui să facă presiuni asupra regelui pentru ca acesta să nu încalce libertăţile cuprinse în Charta.

După secolul al X-lea în Europa occidentală se întâlneşte destul de frecvent sistemul unui pact între grupuri şi unităţi politice. Evoluţia situaţiei juridice a principatelor şi oraşelor din Italia şi Germania oferă multe asemenea exemple. Germania ilustrează cu precădere dorinţa oraşelor de a-şi negocia statutul în raport cu puterea prinţilor.

Ideea de a da organizării politice un fundament convenţional ia o formă nouă în doctrina Monarhomahiei. Ea reprezintă un argument în favoarea dreptului la rezistenţă

față de opresiunea unei puteri tirane care nu ține cont de reglementările privitoare la situația indivizilor. Dacă avem un contract între un suveran şi supuşi, atunci devine legitimă acea revoltă contra monarhului care nu-şi respectă anganjamentele. Nici Luther şi nici Calvin nu admit teoria contractuală, teorie ce cuprinde, in nuce, codificări şi reglementări ce vor caracteriza în viitor fenomenul separației puterilor. În mod firesc la separația puterilor se ajunge prin delimitarea lor. Cei doi reformatori nu acceptă ideea unei reciprocități între îndatoririle supuşilor şi acelea ale regilor a căror putere se fondează pe o delegare a autorității divine împotriva căreia o rebeliune este de neconceput. A doua generație de gânditori reformatori acceptă ideea ilegitimității guvernanților care sprijină persecuțiile religioase. Aceasta este în general concepția lui Théodore de Bèze în „Du droit des magistrats sur leurs sujets", dar şi a lui François Hotman în „Franco-Galia". De la contractul politic se ajunge treptat la cel social, proces în care apar noi sisteme de a gândi atît dreptul de a guverna cât şi cadrul în care se exercită această guvernare. Momentul fundamental al apariției primelor forme de colegialitate şi de separare a puterii este reprezentat de procesul de instituționalizare. În „Traité de Science politique", volumul I, Georges Burdeau oferă următoarea explicație: „apare un moment în societățile politice în care calitățile personale ale şefului, oricât de considerabile ar fi ele, sunt neputincioase în a asigura explicarea puterii pe care o deține şi exercită. Conştiința politică a celor guvernați, devenită mai exigentă, refuză să considere că toată organizarea socială se bazează pe voința unui singur individ. Coincidența dintre ideile şefului şi cele legate de aspirațiile maselor şi chiar asentimentul generalizat pe care-l primeşte acțiunea sa nu mai sunt suficiente pentru a fundamenta puterea sa în raport cu grupul. Pe de altă parte, puterea individualizată capabilă să satisfacă exigențele unei

colectivităţi rudimentare devine incapabilă să mai facă acest lucru pe măsură ce societatea se dezvoltă, apar atunci o serie de inconveniente, în special instabilitatea pe care o provoacă (o astfel de putere) în exercitarea funcţiei de conducere. Grupul şi chiar şefii încep să se gândească la o continuitate durabilă în gestiunea intereselor colective, la un mod de împărţire a autorităţii care ar opri manifestarea rivalităţilor şi a luptelor ce apar în momentul schimbării conducătorilor. Prin adoptarea unui principiu de legitimitate şeful, în mod regulat investit, s-ar găsi înarmat cu o autoritate care s-ar impune tuturor, chiar concurenţilor, iar ordinea socială nu ar putea decât să beneficieze de avantajele stabilităţii guvernamentale astfel dobândite. („Traité de Science Politique", L.G.D.J., Paris, 1949, p. 256-257). Din această referinţă la teoria instituţionalizării puterii reiese faptul că la un moment dat apare ideea unei posibile disocieri între autoritate şi persoana care o exercită.

Max Weber este preocupat mai puţin de aspectele de ordin filosofico-politic şi mai mult de modul în care se poate amenaja puterea astfel încât să se limiteze dominaţia unor grupuri şi indivizi. Prin principiul colegialităţii, – das Kolegiallitäts Prinzip – Weber arată că orice mod de dominaţie poate fi lipsit de caracterul său monocratic legat de o persoană. Sub aspect istoric, acest principiu se prezintă în ipostaze multiple. Alături de deţinătorii monocratici ai puterii senioriale există şi alţii cărora tradiţia sau regula le conferă posibilitatea de a funcţiona ca o instanţă de retrimitere sau de casare în raport cu deciziile conducătorilor monocratici. În această situaţie se încadrează „căpitanul poporului" din evul mediu, dar şi Consiliul muncitorilor şi soldaţilor din Bavaria pentru perioada cuprinsă între 9 noiembrie 1918 şi aprilie 1919, dată ce semnifică emanciparea administraţiei regulate faţă de această instanţă de control care contrasemna diverse decizii.

Diferită de această formă se dovedeşte a fi situaţia în care valoarea de constrângere a unei hotărâri depinde de maniera non-monocratică în care se alege decizia, după deliberări şi vot. În consecinţă, decizia scapă unuia singur şi este nevoie de o pluralitate de indivizi ce concură la realizarea unei reglementări. În acest caz ne aflăm în faţa unei **colegialităţi de execuţie** legată de colegialitatea tehnică într-un sistem de funcţionare în care hotărârea este luată prin majoritate sau unanimitate. Colegiile consultative plasate pe lângă un senior monocratic nu produc în mod necesar o slăbire a dominaţiei în sensul raţionalizării acesteia. Raţionalizarea este implicată mai ales în stadiul analizei consecinţelor deciziilor; un corp consultativ legat de un senior monocratic numai în plan formal nu poate constrânge prin tradiţie sau reglementări pe cel ce deţine puterea. In caz de eşec, acesta poate fi făcut responsabil de a nu fi ţinut cont de opinia colegiului consultativ. Apare totodată şi o **colegialitate tehnică** în care problemele sunt pregătite de experţi, iar decizia depinde de votul participanţilor la colegiul respectiv. Colegialitatea tehnică este ilustrată de majoritatea Consiliilor de Stat şi a instituţiilor de acest gen. Ele nu au reprezentat o formulă de realizare a exproprierii puterii prinţului. Dimpotrivă, acesta a căutat să se sprijine pe Consiliul de Stat sau pe alte forme împotriva guvernelor ce reprezentau puterea şefilor de partide ca în cazul Angliei. În alte situaţii, colegialitatea tehnică funcţionează ca un corp consultativ ale cărui voturi pozitive sau negative sunt în final supuse deciziei celui ce deţine puterea. Colegialitatea tehnică specifică, prin maniera raţională în care se asigură dezbaterea problemelor se opune în mod clar colegialităţii tradiţionale a celor „bătrâni" ale căror discuţii colegiale sunt considerate a avea drept scop identificarea unui drept efectiv tradiţional şi care, eventual, să ducă la întărirea tradiţiei în raport cu alte tipuri de reglementări care-i pot fi contrare. În măsura în

care se realizează colaborarea formală a tuturor participanților, colaborare necesară asigurării legitimității deciziilor, atunci se afirmă că ne aflăm în fața unei situații ce poate fi numită drept colegialitate. Weber exemplifică acest fapt cu colegiile revoluționare ale „Comisarilor poporului" din Rusia și temporar din Ungaria și Germania, cu Consiliul Federal Elvețian, iar în trecut cu Consiliul celor 11 din Veneția. Weber găsește cazuri de partaj al puterilor cuprinse de el prin titulatura de „colegialitate a conducerilor administrative ale unui ordin" în grupurile de dominație patrimonială. Tot aici se pot include acele situații în care se constituie reprezentanțe colegiale ale funcționarilor patrimoniali solidare cu seniorul împotriva altor deținători ai puterii.

A existat chiar tendința de a crea corpuri deliberative prezidate de deținătorul puterii la care acesta a anexat persoane și experți ce se bucurau de un prestigiu deosebit. Într-un asemenea context, cel ce deținea puterea acorda o atenție particulară diverselor opinii și interese unele dintre ele chiar eterogene sau contrare. Această conduită îi permitea deținătorului puterii să ajungă la o informare amplă asupra punctelor de vedere, dar și la posibilitatea manevrării acestor interese prin punerea lor în opoziție.

În cazul împărțirii puterilor între ordine – ständische Gewaltenteilung – se recurge cel mai adesea la o colegialitate prin compromis între participanții la exercitarea puterii. Din perspectiva raționalizării, colegialitatea prin compromis devine posibilă prin alegerea delegaților pe baza criteriilor legate de situația de clasă sau de ordin. Compromisul apare sub forma unui pact instituit între cei interesați de aspectele deciziei sau sub forma unui compromis impus de cel ce deține puterea după audierea punctelor de vedere ale diferitelor grupuri participante la conducere. Astfel pot fi înțelese separarea camerelor în Anglia, lorzi și comune, iar în

Franța, nobilimea, clerul şi starea a III-a. Eşecurile înregistrate de unele forme de reprezentare corporativă pot fi explicate prin aceea că structura lor impune luarea deciziilor prin compromis şi nu prin supunerea lor faţă de majoritate. Aceasta decurge şi din încercarea de a defini asemenea asociaţii din perspectiva colegialităţii întrucât ele trebuie să reunească în calitate de reprezentanţi, „delegaţii intereselor materiale şi ideale sau ale puterilor care se ciocnesc între ele pentru a obţine o conciliere – Schlichtung – a opoziţiilor de interese prin compromis"[9].

Weber mai semnalează un tip de colegialitate, aceea a votului. Ea intervine în condiţiile reunirii unor grupuri ce funcţionau anterior ca grupuri autonome. În noul grup format decizia se ia prin însuşirea voturilor de către şefii acestor grupuri sau de reprezentanţii lor potrivit unei ierarhii stabilite – Verschmelzungs-Kolegiallität-. O astfel de colegialitate este considerată de Weber a fi specifică evului mediu în grupurile de meseriaşi „mercandanza", în sistemul delegaţilor în consiliile profesionale, în consiliul central sindical în perioada modernă şi mai ales, colegialitatea efectivă a guvernelor de coaliţie sau ministerelor de coaliţie. În sistemul reprezentării partidelor în parlament putem întâlni colegialitatea votului parlamentar care se bazează fie pe conduita unui şef, aflându-ne astfel în faţa unei clientele, fie pe conducerea colegială a treburilor partidului constituindu-se atunci un parlamentarism fără şef – Führerloser Parlamentarismus.

Dacă utilizăm criteriul eficienţei politice şi a raţionalizării deciziilor cu caracter politic atunci constatăm obstacolul reprezentat de colegialitate în calea deciziilor precise, clare şi rapide. Acest obstacol a fost dorit şi urmărit de prinţi în procesul de guvernare din cauza temerii că un funcţionariat specializat ar periclita poziţia lor de putere. Menţinerea colegialităţii era dorită şi de funcţionari întrucât,

afirmă Weber, colegialitatea reprezenta un mijloc de slăbire a conducătorului democratic cu toate că această formă de limitare a puterii nu are în sine nimic „specific democratic".

Clasele privilegiate „pozitiv" au trebuit să se apere prin crearea şi menţinerea autorităţilor colegiale ca autorităţi de supraveghere şi deliberare astfel încât Prinţul să nu se sprijine pe clasele privilegiate „negativ" din teama ca acestea să nu exercite o influenţă mai mare asupra deţinătorului puterii.

Weber este preocupat de caracterul istoric al colegialităţii şi evaluează condiţiile în care slăbeşte sau dispare aceasta formă de exercitare a puterii. Afirmarea monocraţiei într-o manieră clară semnifică dispariţia colegialităţii, iar procesul de impunere a monocraţiei este determinat de complexitatea crescândă a societăţilor moderne confruntate cu necesitatea realizării rapide a unor decizii determinate de marile sarcini sociale.

Din perspectiva istoriei, colegialitatea s-a dovedit o soluţie la care s-a recurs mai întâi în magistratura romană în care se intercedau puterile pentru a slăbi prin aceasta puterea magistraţilor individuali. Ca proces tehnic, prin colegialitate este posibilă micşorarea dominaţiei unei persoane sau a unui grup întrucât formarea colegială a voinţei prin stabilirea legitimă a unei comenzi (Befehl) unice se realizează prin cooperarea mai multor reprezentanţi sau grupuri potrivit principiului unanimităţii sau majorităţii. Acest gen de colegialitate poate fi exemplificată de colegialitatea conducerii supreme, altfel spus colegialitatea autorităţilor executive sau aceea a autorităţilor consultative. Prin dorinţa lor de a lua parte la conducere elementele componente ale grupului dominat sau dominant impun colegialitatea puterilor aşa cum ne arată grupurile de corporaţii, consiliile federale ale statelor moderne federale, colegialitatea efectivă în ministerele sau grupurile guvernamentale puse în

funcțiune de coalițiile de partide. Colegialitatea este o formă de conducere impusă și de necesitatea de a reduce dominația unei persoane sau a unui grup de persoane în condițiile absenței unui șef.

Determinată de un complex de cauze, colegialitatea conducerii apare sub aspect istoric în majoritatea revoluțiilor sub forma „Comitetelor salvării publice", „Consiliului ofițerilor", al simplilor soldați sau al „Comisarilor poporului".

În condițiile monopolizării puterii de o stare sau de un ordin, notabilii ce compun aceste grupuri vor recurge tot la colegialitate în luarea deciziilor.

Nu trebuie ignorată colegialitatea care apare ca rezultat al luptei Prințului împotriva exproprierii crescânde a autorității sale de către funcționarii specializați. În acest fel putem înțelege de ce în statele occidentale organizarea administrativă modernă începe cu o conducere de tip colegial. Prințul urmărea să păstreze pentru el dreptul de decizie prin manipularea sistemului de voturi. În marile state patrimoniale, inclusiv în cele strict sultanice, prezența unei persoane alături de prinț în procesul de conducere s-a impus întotdeauna chiar dacă „favoritul" nu se substituia acestuia. Prințul trebuia să găsească un responsabil pentru o situație dificilă apărută în guvernare, incomodă sau cu consecințe negative pentru cei dominați care ar fi avut urmări pentru consistența legitimității sale. Recurgerea la un colegiu care să facă posibil un compromis între diferitele grupuri purtătoare de interese opuse sau contradictorii a avut drept scop medierea acestora sau compensarea unei orientări prea tehnice, specializate. Într-o administrație comunală spre exemplu, în fața unei probleme tehnice, se apelează la un compromis de interese materiale „cel puțin atâta timp cât masele acceptă dominația straturilor privilegiate prin posesie și prin educație"[10].

Colegialitatea reduce rapiditatea deciziilor, unitatea de acțiune, responsabilitatea deplină a unuia singur dintre participanții pentru decizie, rezistența față de exterior și menținerea disciplinei din interior. Aceste elemente conduc la slăbirea interesului pentru colegialitate determinată printre altele de afirmarea modernă a dominației birocratice

Faptul că istoria modernă administrativă a Occidentului începe cu dezvoltarea autorităților colegiale ale funcționarilor specializați se explică prin aceea că "numai corpurile funcționarilor uniți, puteau puțin câte puțin, să exproprieze politic prinții Occidentului care deveneau niște „diletanți"[11].

Separația puterilor

Adoptarea principiului suveranității naționale, adeziunea la concepția reprezentativă a organizării puterilor precum și modul de amenajare a formelor de guvernare depind de felul în care funcțiile puterii sunt repartizate între diversele autorități politice. Interpretarea principiului separației puterilor pleacă de la o ideea simplă potrivit căreia orice om care are putere este tentat să abuzeze de ea. Din acest motiv, Montesquieu afirma că este nevoie de o divizare a puterii astfel încât să se poată împiedica degenerarea acesteia în arbitrariu. În teorie se considera că repartizarea puterii în trei organe distincte este suficientă pentru a garanta drepturile indivizilor.

Weber utilizează drept criteriu al împărțirii puterilor, specificitatea lor funcțională; odată cu puterile senioriale se transmit și funcții specifice (Spezifizierte Gewaltenteilung), iar în cazul unei dominații legal-raționale, se conferă funcții determinate (Konstitutionelle Gewaltenteilung) diferiților

titulari ai puterii. În situația creată de probleme ce implică mai multe puteri, deciziile nu pot fi luate legitim decât printr-un compromis realizabil prin regulamente şi prevederi constituționale. În sine, consideră Weber, împărțirea puterilor prin specializarea lor nu este ceva modern pentru că întotdeauna forța unui conducător a constituit un obiect al încercărilor de limitare a acesteia. Este ilustrativ în acest sens separarea puterii politice de puterea hierocratică, competențele specifice ale magistraturilor romane, harismele specifice lamaismului sau, în statele patrimoniale, separarea puterii judiciare, a celei financiare şi a celei militare. În aceste cazuri, Weber limitează principiul separației puterilor la o diviziune a puterilor senioriale pentru că în astfel de situații conceptul de separare a puterii își pierde orice precizie; astfel forma rațională a separației puterilor fondată pe o reglementare cum ar fi Constituția este absolut modernă. Althusius şi Suarez au căutat să introducă în dezbaterea privitoare la mijloacele de limitare a puterii monarhilor un principiu de legitimitate potrivit căruia dreptul de a guverna şi datoria de a se supune să nu mai fie dependente de starea relațiilor existente între guvernanți şi guvernați. Acest principiu își găseşte sursa în chiar structura grupului social, **consociatio symbiotica** la Alhusius şi în **corpus misticum** la Suarez. Pentru aceşti doi reprezentanți ai puterii politice puterea este necesară coeziunii ansamblului social, dar în același timp ea trebuie disciplinată prin scopul care o justifică. Legitimitatea definită în aceşti termeni nu mai este fragilă şi superficială ca aceea care provine din aclamațiile populare. Ea exprimă concordanța dintre acțiunea puterii şi exigențele binelui comun: „Bonum commune seu felicitas civitatis est ultimum finis in suo ordine" (De Legibus, Suarez). Apelul la suveranitatea populară din viziunea celor doi autori nu se datorează neapărat necesității fundamentării dreptului de a conduce, ci faptului că această suveranitate

trebuie să exprime un acord al membrilor corpului social pentru a-şi concentra eforturile în vederea binelui spiritual şi material al ansamblului social. Suveranitatea surprinsă de Althusius şi Suarez nu porneşte de la o convenţie întrucât nu există nici o reciprocitate de promisiuni sau servicii între participanţi. Suveranitatea reprezintă un fapt ce conduce la unirea membrilor grupului prin determinare scopurilor sociale şi a voinţelor comune în adoptarea unui principiu de legitimitate.

Se impune treptat ideea unei reglementări scrise care să cuprindă autorităţile, structura lor, principiul de legitimitate şi fundamentarea supunerii. În acest sens pot fi evocate Convenţia Părinţilor Pelerini din noiembrie 1620, „Agreement of the People" în 1647, Habeas Corpus în 1679, Bill of Rights din 1688, Constituţiile Americane elaborate începând cu 1766.

Noţiunea de constituţie este reflectată în două concepţii în dezbaterile Adunării Constituante din 1789, una tradiţională şi cealaltă juridică formală. Pe măsură ce mişcarea revoluţionară se amplifică, concepţia tradiţională prin care un număr mare de deputaţi moderaţi căutau să reformeze regatul, să păstreze monarhia şi să garanteze drepturile cetăţenilor, pierde teren în faţa celei juridice formale. Aceasta din urmă recomandă o nouă societate şi proclamă ideea reformării sistemului de guvernare din Franţa anului 1789. Dincolo de aspectele de ordin formal implicate de principiul separaţiei puterilor, Weber este preocupat de conţinutul relaţiei dintre separaţia puterilor şi domeniul vieţii economice. În descrierea colegialităţii raţionale de execuţie Weber găseşte sâmburii obiectivităţii şi imparţialităţii deciziilor şi, prin aceasta, condiţii favorabile pentru economia raţională. Aceasta este explicaţia pentru care atât în trecut cât şi în perioada modernă marii posesori de capital au fost atraşi mai mult de ideea monocraţiei ca inspiratoare a

formei de administrare şi de justiţie în stat şi în viaţa politică a grupurilor şi partidelor. Această preferinţă este explicată de Weber prin faptul că monocraţia este forma „cea mai discretă", cea mai accesibilă din punct de vedere personal şi cel mai uşor de dobândit din perspectiva intereselor grupurilor puternice din societate. Colegialitatea de casaţie caracterizată prin însuşirea iraţională a puterii în beneficiul unui conduceri administrative tradiţionale constituie, în raport cu colegialitatea raţională de execuţie, un obstacol în cale dezvoltării unei economii raţionale. Prin faptul că partajul puterilor creează competenţe precise se asigură un factor de previziune şi „calculabilitate" în funcţionarea aparatului dominaţiei, un element favorabil procesului de raţionalizare economică. Toate încercările de desfiinţare a acestui partaj, fie că sunt consilii, fie „comitete de salvare publică", vizează în general o transformare materială a economiei, acţionând prin aceasta împotriva raţionalităţii formale.

Există însă momente în istoria dominaţiei şi în aceea a gestionării puterii în care separaţia puterilor este considerată a fi o problemă fără conţinut. O asemenea situaţie pare a fi exprimată de administraţia democratică imediată – unmitellbar demokratischen Verwaltung. Acest tip de administraţie este considerat a fi democratic din cel puţin două motive: a) presupunerea că oricine este calificat să conducă treburile publice; b) în acest tip de administraţie mărimea puterii de comandă este ţinută la minimum.[13]

Într-o democraţie imediată, funcţiile administrative se ocupă prin rotaţie sau prin alegeri pe perioade scurte. Toate deciziile importante sunt rezervate hotărârii comune a tuturor, iar funcţionarii administrativi trebuie doar să pregătească şi să îndeplinească hotărârile, rezolvând problemele curente în concordanţă cu hotărârile adunării generale. Max Weber întâlneşte acest tip de administraţie în

multe asociaţii private, în anumite organizaţii politice sau în Universităţi în măsura în care administraţia se află pe mâna rectorilor sau a decanilor. Aceste administraţii directe dovedesc un grad de instabilitate ca urmare a adâncirii procesului de diferenţiere economică prin care apare posibilitatea ca administraţia să cadă în mâinile celor bogaţi şi aceasta nu pentru că aceştia ar avea calităţi personale superioare sau o cunoaştere mai amplă asupra realităţii sociale, ci pentru că doar ei pot să-şi permită o alocare a timpului pentru îndeplinirea funcţiilor administrative pentru o recompensă mică sau fără nici o plată. („billig oder ganz unentgeltlich zu erledigen").[14] Din această perspectivă se poate înţelege de ce administraţia directă democratică ca tip de conducere tinde să devină o conducere prin „honoratiores". Weber defineşte această categorie în capitolul al IX-lea destinat sociologiei dominaţiei din „Wirtschaft und Gesellschaft". **Honoratiores** reprezintă persoane care se bucură de un venit fără a munci sau cu o cantitate mică de efort. Prin aceasta ei îşi pot permite asumarea funcţiilor administrative pe lângă cele ce privesc activităţile lor private.

Opinia potrivit căreia o administraţie directă democratică trebuie păstrată cât mai mult este interpretată ca un potenţial instrument politic al celor săraci în lupta împotriva grupului reprezentat de honoratiores. În acest caz administraţia devine un obiect al luptei dintre grupurile politice şi are drept rezultat o structură ce-şi pierde trăsăturile politice specifice. Democraţia directă se înstrăinează de „puritatea" sa, dacă ar fi să utilizăm termeni weberieni, în condiţiile în care funcţia administrativă deţinută prin rotaţie, alegere sau desemnare nu mai este luată în seamă. Creşterea complexităţii sarcinilor administrative şi expansiunea volumului lor impun la conducere pe cei ce demonstrează superioritate tehnică ce decurge dintr-o

pregătire sistematică sau din experiență. Există posibilitatea apariției unei structuri speciale care poate fi **honoratiores** ce acționează ca niște egali ori posibilitatea transformării formei inițiale democratice imediate într-una monocratică.[15]

Conceptul de partid și esența acestuia

Definirea unui partid politic fără situarea acestuia într-un mediu politic și social dat și într-o anumită epocă reprezintă o operațiune dificilă. La începutul secolului al XIX-lea, Benjamin Constant privea partidul ca pe o reuniune de oameni care profesează aceeași doctrină politică. Definiția este mult prea largă și ea ar putea ilustra realitatea partidelor din perioada restaurației. Interpretarea lui Hans Kelsen, perimată și ea, privește partidele ca formațiuni ce grupează oameni cu aceeași opinie pentru a le asigura o influență veritabilă asupra gestiunii problemelor publice. (Hans Kelsen – „La démocratie" – 1932, Paris). Cunoscute în timpul lui Weber, cele două încercări de definire a partidelor politice aveau o largă circulație dar, și imprecizie. Pentru a analiza mai bine conceptul de partid politic și esența sa, Weber pune în opoziție formele moderne de organizare a partidelor politice cu formele idilice de dominație ale notabilităților politice. Partidele politice sunt „produse ale democrației, ale sufragiului universal, ale necesității propagandei de masă și organizațiilor de masă, ale unității supreme a conducerii și disciplinei stricte"[16]. Weber definește partidele ca asociații bazate pe o recrutare formal liberă cu scopul de a asigura puterea pentru șefii acestora, iar pentru militanții activi șanse ideale sau materiale de a-și urmări scopurile lor, de a obține avantaje personale sau de a le realiza pe amândouă. Partidele pot reprezenta asociații permanente sau efemere, pot să

apară în orice grup şi să formeze grupuri de tot felul cum ar fi clientela harismatică, un grup tradiţional, o adeziune raţională în raport cu un scop sau cu o valoare „fondată pe o reprezentare a lumii"[17]. Indiferent de scopurile obiective sau de interesele particulare în realizarea acestora, partidele urmăresc dobândirea puterii. Ea este obţinută pentru şefii partidului şi permite ocuparea posturilor din conducerea administrativă de către aparatul de partid. Partidele pot să acţioneze în favoarea unor grupuri sau clase sociale sau pot promova, cu prioritate, o anumită concepţie despre lume aşa cum este cazul partidelor caracterizate de Weber prin termenul de „Weltanschauungspartei". Acţionând în cadrul unui grup – Verband – pentru a influenţa politica sau pentru a o controla, partidele caută să utilizeze orice mijloc pentru câştigarea puterii. Semnificaţia acestei afirmaţii este deosebit de importantă întrucât ea ne conduce la concluzia potrivit căreia Weber nu aplică grile etice în interpretarea rolului partidelor aşa cum au procedat mulţi sociologi. Weber este un realist politic care pleacă de la analiza activităţii partidelor pentru a descrie programele, mijloacelor de acţiune sau structura discursului politic. El lansează lozinca „Partidele pot să folosească toate mijloacele pentru obţinerea puterii" – Parteien können alle Mitteln zur Erlangung der Macht anwenden – fapt ce poate „tulbura" politologii sau sociologii normativişti.

Discuţia referitoare la datoria omului politic ocupă o arie destul de mare în partea finală a lucrării „Politica, o vocaţie şi o profesie" şi constituie un subiect inepuizabil întrucât această datorie este legată de acţiunea socială şi politică definită atât în raport cu un scop cât şi în raport cu o valoare.

Exercitarea puterii în cadrul partidelor politice are ca mobil un interes „economic", fie unul direct politic ce poate proveni dintr-o anumită ideologie sau dintr-o anumită

reprezentare a puterii. Puterea este exercitată de conducători şi de „aparatele partidului", alături de care restul partidului nu se poate manifesta decât ca „Akklamanten". Aceştia nu pot realiza nici o formă de control, discuţii sau plângeri şi foarte rar pot propune rezoluţii. La un al treilea nivel al structurii partidului pot fi găsiţi membrii non-activi şi masele asociate care nu sunt altceva decât un obiect de recrutare – Werbeobjekt – important în momentul campaniilor electorale. Există şi un al patrulea nivel, mai puţin evident pentru membrii de rând ai partidului, nivel ce cuprinde pe cei ce aduc sprijin financiar permanent sau de altă natură, dar care rămân „ascunşi" activităţii publice a partidului, persoane definite de Weber prin termenul de „Parteimäzenaten".

Modul în care se exercită sau se dobândeşte puterea în partid constituie un criteriu în funcţie de care Max Weber deosebeşte partide harismatice, tradiţionale, partide de credinţă şi partide de „însuşire pură". În partidele harismatice se acordă o atenţie deosebită calităţii harismatice a liderului. Acest fapt înseamnă o instabilitate şi o durabilitate precară a acestor partide pentru că în anumite situaţii pot apărea dezacorduri asupra autorităţii celui ce deţine puterea în partid după dispariţia liderului harismatic. Apar astfel probleme în condiţiile în care nu s-a reuşit să se stabilească o modalitate acceptabilă de desemnare a noului conducător de partid sau de a face acceptat pe cel indicat de către fostul deţinător al conducerii partidului. Partidele tradiţionale experimentează şi ele, adesea, controverse privitoare la modul în care şeful exercită puterea, controverse ce conduc la anumite rezistenţe faţă de inovaţii „sau chiar revolte deschise împotriva celor ce aduc înnoiri partidului" – Öffene Revolte gegen „Neuerungen"[18]. În partidele de credinţă, Glaubensparteien, dezacordurile şi tensiunile interne pot să apară nu în mod necesar (ca în partidele harismatice) din discuţii referitoare la calitatea

conducătorului, ci în raport cu hotărârea membrilor partidului de a continua sau schimba tipul de reprezentare ce dă conținut acțiunilor politice ale partidului. Partidele de „însușire pură" sunt adesea un rezultat la conflictului ce poate să apară între deținătorul puterii și grupul său asupra modului de conducere administrativă.

Potrivit modulului de organizare, Weber deosebește partide ce pot fi orientate spre harisma plebiscitară (credința în șef), spre tradiție (credința și atașamentul față de prestigiul social al șefului sau al celor apropiați acestuia) sau spre raționalitatea ce demonstrează atașament față de șefi și aparate ce utilizează scrutinul „reglementar" în dezbaterea și luarea deciziilor în întreaga activitate a partidului.

Dintr-o perspectivă organizațională, într-un partid se pot găsi adesea asociații efemere, sub-partide. Ele capătă o anumită importanță în momentele de alegere a conducerii partidului sau în acelea în care se desemnează candidații pentru președinția partidului. Weber arată că pot exista și asociații cu caracter permanent reprezentate prin fenomene cum ar fi „tinerii liberali" fără pericolul apariției clivajelor în viața partidului. În dominațiile harismatice, partidele apar sub forma dizidențelor a căror luptă se îndreaptă spre „credința" specifică cu valoare legitimantă. Dintr-o perspectivă modernă asemenea partide sunt radical diferite, cel puțin în forma lor pură, de partidele din perioada de dezvoltare a capitalismului. Tensiunile interne existente în partidele harismatice și în cele care reprezintă politic o stare, un ordin social sau religios (ständische partei) acționează asupra modalităților tipice de opoziție dintre clientelele pretendenților la fiefuri și funcții – Amtsprätendenten – Clientelele personale predomină, în general, în organizațiile și grupurile de notabili – Honoratiorenverbanden – atât în orașele-state cât și în numeroase democrații. Pentru înțelegerea modernității partidelor, Weber accentuează rolul

cadrului de acțiune marcat de existența statutului legal și a Constituției, a acelui context care în opinia unor autori se numește regim de concurență.

Partidele de opinie reprezintă forma specifică de exercitare a puterii de către partide în democrațiile moderne de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Ele trec dincolo de clivajele sociale și reunesc indivizi reprezentativi mai mult pentru ideile și valorile lor și mai puțin pentru condiția socială. Una din trăsăturile importante ale partidelor de opinie este slăbiciunea lor organizatorică întrucât aparatul lor de partid este redus la structura rudimentară a unui comitet central a cărui viziune politică este difuzată în rândul aderenților prin intermediul unui ziar de partid. Conducerea partidului are o influență redusă asupra membrilor săi. Alături de Moisei Ostrogorski, Weber evidențiază caracterul slab organizat al partidelor de opinie. Structurile de partid se formează în perioada premergătoare alegerilor și se destramă după alegeri. Contingentele partidului nu reprezintă altceva decât niște mase instabile care aduc sprijin partidului doar în perioadele de confruntare electorală. Rolul grupului de personalități în funcționarea partidului de opinie explică tendința oligarhică din cadrul acestuia, direcție de investigare ce a fost indicată de Weber și dezvoltată ulterior de Roberto Michels în lucrarea „Zur Soziologie der Parteiwesens in der Modernen Demokratie".

Caracterul pragmatic al abordării weberiene se remarcă în considerațiile sale referitoare la liberalism, conservatorism și socialism. Ele oferă exemple de partide care au ca fundament fie „problemele materiale", fie o anumită „reprezentare asupra lumii", dar toate pun accent pe interesele de clasă. Se constată că „chiar pentru partidele de clasă cele mai caracteristice, interesul personal (ideal sau material) pentru putere, pentru posturi și avantaje domină în

atitudinea şefului de partid şi în aceea a aparatului de partid, iar luarea în considerare a intereselor electoratului nu intră în calcul decât în măsura în care acestea pun în pericol şansele electorale"[19]. Weber identifică aici unul din factorii ce explică opoziţia şi uneori disprețul maselor faţă de partide. Ea este explicabilă prin faptul că interesele alegătorilor sunt avute în vedere doar în preajma procesului electoral. În toate formele de organizare a partidelor se constată o concentrare a conducerii partidului sub forma unui nucleu de persoane în mâinile cărora se află sarcina formulării programului şi a strategiei partidului, dar şi aceea a alegerii candidaţilor în campania electorală. La polul opus se află membrii partidului cu un rol esenţial pasiv care se reduce la aprobarea programului şi candidaţilor propuşi de conducerea activă a partidului. Această structură de organizare ar constitui în opinia lui Weber un alt factor al dezafecţiunii cetăţenilor faţă de partide, element ce provine din percepţia pe care o are cetăţeanul faţă de partide. Ele apar ca mijloace ale celor ce folosesc partidul pentru interesele lor personale sau de grup. Pentru a exemplifica această idee, Max Weber foloseşte termenul de „interessentenbetrieb", stare de lucruri ce ilustrează o asemănare formală (die formale Verwandtschaft) între activitatea partidelor politice şi aceea a activităţii economice. Finanţarea partidelor constituie un subiect căruia Weber îi acordă o atenţie deosebită; ea este capitolul cel mai puţin transparent al activităţii acestora întrucât „maşina" trebuie cumpărată cu grijă. Pe de altă parte, sursele de finanţare şi procedurile de însuşire a contribuţiilor pentru campania electorală măresc dependenţa de partid a candidaţilor şi a aparatului funcţionarilor. Chiar dacă finanţarea partidelor comportă anumite limite cum ar fi, printre altele aceea legată de existenţa „unei pieţe politice", se poate reţine analogia activităţii electorale cu aceea a întreprinderii capitaliste în care puterea celui care vinde

comparată cu a aceluia care cumpără, creşte prin aportul mijloacelor publicitare – „durch die Suggestion der Reklamemittel ist.... (die Macht) ungeheuer gesteigert"[20].

Weber atrage atenţia asupra autonomizării partidelor în raport cu parlamentul, dar fenomenul este valabil şi pentru raportul dintre partide şi alegători. Wilhelm Hennis arată în lucrarea „Meinungsforschung und repräsentative Demokratie" (Tubingen, 1957) că partidele moderne de masă nu mai sunt (aşa cum erau ele pe timpul cercurilor idilice ale notabilităţilor) instrumente pentru delegarea voinţei poporului şi nici „purtătoarele de cuvânt" pentru transmiterea deciziilor politice. Adâncind studiul fenomenului autonomizării partidelor, Wilhelm Hennis consideră că deciziile poporului sunt mai degrabă un ecou al deciziilor partidelor, poporul fiind un fel de „souding-board" al acestor hotărâri. Drepturile cetăţeneşti şi admiterea unor grupuri largi la alegerile parlamentare au schimbat formele de participare politică şi, odată cu acestea, structura şi funcţionarea partidelor. Partidul notabililor a fost aşezat pe o bază de masă, condus de funcţionari politici cu un comitet având în frunte politicieni de profesie, cu un aparat de propagandă adaptat sistemelor moderne de comunicare în scopul lămuririi opiniei publice, dar cel mai adesea în sensul dirijării şi manipulării acestei opinii. Ca alternativă la partidul de clasă apare partidul de integrare sau cu un alt termen „catch-all party". Cuprinderea alegătorilor într-un astfel de partid vizează mobilizarea lor politică temporară prin acte de aclamare colectivă fără ca prin aceasta să se modifice ceva din mentalitatea sa politică. Tot în „Staatssoziologie" Weber ilustrează acest fenomen prin descrierea situaţiei cetăţeanului cu următoarele cuvinte: „În cele din urmă, este lipsit de orice activitate alegătorul simplu care nu aparţine nici unei organizaţii, curtat de partide şi de care, personal, ia notă

numai la alegeri, iar în rest doar prin reclama politică destinată lui (cetățeanului)" (p. 683)

Note caracteristice pentru partidul politic reies şi din analiza funcționarului de partid ca figură politică modernă ce aparține sfârşitului secolului al XIX-lea şi începutului secolului al XX-lea. Această analiză îi permite lui Weber şi o evidențiere a dinamicii structurale a partidelor politice cu note comparative asupra partidelor din Anglia, Franța şi Germania. Punctul de plecare este reprezentat de analogia dintre întreprinderea politică, partidul politic şi întreprinderea colectivă interpretată pe baza paradigmei pe care o furnizează schema acțiunii în termeni de scopuri şi mijloace. Astfel, un număr de oameni interesați de puterea politică şi de utilizarea ei îşi alcătuiesc grupuri de aderenți voluntari, adună fonduri, prezintă candidați şi caută să obțină cât mai multe voturi. Această viziune confirmă şi în acest caz dihotomia dintre cetățenii cu drept de vot activi politic şi pasivi politic. Dihotomia explică caracterul concurențial al luptei dintre partide.

Cotizațiile devin importante, chiar indispensabile pentru activitatea partidelor. Atunci când Weber afirmă că formele moderne de organizare a partidelor contrastează cu formele idilice de dominație a notabilităților politice el are în vedere procesul prin care activitatea partidelor se birocratizează. Acelaşi proces ne arată modul în care politicienii de profesie preiau conducerea întreprinderii politice a celor interesați de putere structurând partidul astfel încât în viața politică se impune treptat democrația plebiscitară potrivit formulării weberiene. Interesele materiale constituie o motivație puternică pentru că în cazul victoriei partidul primeşte nu numai voturi şi mandate ci şi posturi în diversele instituții ale statului. Ele vor fi distribuite potrivit principiului serviciilor aduse partidului. Birocratizarea partidului politic impusă de nevoia creşterii

eficienței activității acestuia prefigurează din ce în ce mai mult valoarea funcționarului politic care muncește din considerații materiale și spirituale (influențat de elementul harismatic al șefului) pentru câștigarea sau menținerea puterii partidului în stat.

Definirea partidelor politice, structura și funcționarea lor, funcția lor de reprezentare și legitimare a puterii precum și surprinderea aspectelor dominației în interiorul partidelor demonstrează actualitatea concepției weberiene asupra acestei instituții politice, utilă într-o acțiune politică modernă.

Tipuri de oameni politici

În „Politik als Beruf" Max Weber caută în istorie diferite tipuri de oameni politici, motivația implicării oamenilor într-o activitate politică permanentă precum și condițiile care au determinat apariția omului politic profesionist.

El construiește câteva figuri ale omului politic în strânsă concordanță cu evoluția modernizării politice, proces determinat de particularități economice, culturale, religioase și de structură politică. O primă teză avansată de Weber se referă la contextul în care au apărut politicienii profesioniști, context marcat de lupta continuă dintre principi și „stări" – stände –. Pentru a-și apăra prerogativele sau pentru a le consolida în lupta cu stările, principii s-au sprijinit pe anumite pături care puteau fi utilizate politic, dar care nu trebuiau să aparțină stărilor.

O primă pătură este reprezentată de cler, atât în India și China, dar și în Japonia, Mongolia și în țările creștine. Reprezentanții clerului se găseau în afara rețelei de interese politice și economice pentru că nu doreau o putere

materială pe care să o transmită propriilor urmaşi dacă avem în vedere în special clerul celibatar. Literaţii de formaţie umanistă au intrat adesea în serviciul prinţilor datorită cunoştinţelor lor speciale, culturii lor şi formaţiei primite în şcolile umaniste. Dintr-o perspectivă comparativă reţinem faptul că pentru Asia este reprezentativ tipul mandarinului apropiat prin conţinutul formării lui de ceea ce însemna umanismul renascentist european. Accentul se punea pe cunoaşterea vechilor capodopere ale literaturii umaniste.

Schimbarea intervenită în sistemul de învăţământ în secolul al XVII-lea a condus la atragerea nobililor profesionişti în aparatul politic al prinţilor, în mod deosebit a celor ce proveneau din nobilimea de curte.

O altă sursă socială a formării politicienilor profesionişti poate fi găsită în mica nobilime de la ţară (gentry) şi în „rentierii citadini". Aceste pături au fost atrase iniţial în lupta împotriva baronilor şi promovate apoi în slujbele „self-government-ului". Ele au monopolizat administraţia devenind dependente de principi prin interesele puternice comune cu aceştia şi. În Anglia, asemenea categorii au ferit administraţia de „destinul marcat prin birocratizarea caracteristică ţărilor continentale". Structura politică specifică Europei continentale este influenţată într-o manieră capitală de categoria ilustrată de juriştii de formaţie universală în care se punea accent pe dreptul roman aşa cum este elaborat în statul birocratic al perioadei romane târzii. Juriştii italieni au preluat jurisprudenţa romană în „Usus modernus" al canoniştilor Evului Mediu târziu şi în teoriile dreptului natural născute din gândirea juridică şi cea creştină, ulterior secularizate. „Fără acest raţionalism juridic, formarea statului absolutist, pe de o parte, şi revoluţia, pe de altă parte, ar fi fost de neînchipuit"[21].

În acest stadiu de dezvoltare categoria oamenilor politici este reprezentată de figura funcţionarului politic care

trebuie să administreze lucrurile în aşa fel încât să nu favorizeze pe cineva. Acest fapt este valabil atâta timp cât nu intră în joc „raţiunea de stat". Funcţionarul nu trebuie să se lase antrenat în lupte întrucât acestea sunt contrare principiului îndeplinirii funcţiilor „sine ira et studio" pe când „mândria conducătorului politic este aceea de a purta el însuşi răspunderea personală pentru tot ceea ce face, răspundere pe care nu poate şi nu are voie s-o decline sau să o transfere asupra altuia". Această mândrie apare într-o opoziţie plină de consecinţe cu mândria funcţionarului. Ea îi impune acestuia ducerea până la capăt a sarcinii date de instanţa supremă. De aceea „tocmai funcţionarii de cea mai înaltă ţinută morală sunt cei mai proşti politicieni, ei fiind lipsiţi – în sensul politic al cuvântului – de simţul responsabilităţii şi, deci, în acest sens având o moralitate precară". (Politica, o vocaţie şi profesie, p. 24.)

Transformarea politicii într-o întreprindere ce reclamă oameni pregătiţi în lupta pentru putere şi în metodele de purtare a acestei lupte a condus la împărţirea funcţionarilor în două categorii, funcţionari profesionişti şi funcţionari politici. Funcţionarii politici se deosebesc de primii prin faptul că pot fi oricând transferaţi, suspendaţi sau destituiţi. Din această categorie fac parte acei funcţionari care, potrivit unei convenţii, îşi părăsesc posturile în cazul unei schimbări a majorităţii parlamentare.

Weber precizează faptul că există două moduri de a face din politică o profesie: să trăieşti pentru politică sau să trăieşti din politică. Această distincţie se referă mai mult la aspectul exterior al situaţiei, cel economic. Cel care trăieşte pentru politică îşi află susţinerea acestei activităţi în aceea că îşi pune calităţile sale în slujba unei cauze, iar viaţa sa căpătă sens prin aceasta. Există însă şi plăcerea de a exercita o putere asupra altora. Dintr-o perspectivă economică, precizează Weber, „pentru" politică poate trăi numai o

persoană independentă din punct de vedere material care are venituri corespunzătoare. O a doua condiţie se referă la o anumită „disponibilitate" a omului politic pentru că asigurarea veniturilor sale nu trebuie să-i absoarbă întreaga energie şi majoritatea timpului. Folosind această grilă, atât muncitorul cât şi întreprinzătorul modern nu sunt disponibili pentru această muncă. Doar rentierul care nu este obligat să muncească şi, într-o oarecare măsură, avocatul explică rolul lor specific de politician profesionist. Conducerea unui stat sau a unui partid de către persoane care trăiesc exclusiv pentru politică şi nu din politică presupune constituirea unui grup politic alcătuit prin recrutare plutocratică. Acest fapt nu înseamnă că cei care trăiesc pentru politică nu-şi folosesc puterea şi pentru promovarea intereselor economice proprii.

Pe de altă parte, nimeni nu poate afirma că cei care trăiesc din politică nu ar fi preocupaţi de rezultatele activităţii lor sau că „nu s-ar gândi cu precădere la obiectul muncii lor". Experienţa socială şi o anumită logică economică scoate în evidenţă faptul că tocmai cei bogaţi sunt preocupaţi într-o mare măsură de securitatea economică a existenţei lor, pe când idealismul politic poate fi semnalat, preponderent, tocmai în cadrul grupurilor de posesie negativ privilegiate care nu au un interes material în menţinerea structurii respective de dominaţie, fapt constatat mai ales în momentele de schimbare socială, economică şi politică.

Analiza acestor două condiţii importante pentru orice activitate politică ne arată că politica poate fi practicată de către Honoratiores, rentieri înstăriţi, oameni independenţi sau de cei care nu au resurse, dar care trebuie retribuiţi, astfel că politicianul profesionist devine un salariat. În societăţile tradiţionale, persoanele care aduceau anumite servicii ţării primeau recompense din partea Principilor, sub formă de feude, ori venituri suplimentare, mai ales în condiţiile dezvoltării economiei băneşti

Procesul general de birocratizare are printre alte consecinţe şi pe acela al apariţiei şi creşterii unui mare număr de posturi în administraţie. Ele devin o formă specifică de câştig pentru aderenţii partidelor politice ceea ce înseamnă că partidul constituie un mijloc pentru obţinerea unor posturi. Pericolul corupţiei a condus la transformarea funcţionarului modern într-un specialist format într-o perioadă îndelungată de studii, dotat cu o demnitate asociată cu o integritate personală. De aceea, administraţia schimbătoare americană a fost stabilizată prin Civil Service datorită necesităţilor tehnice ale administraţiei.

Pentru Weber, tipul conducătorului politic din Occident este demagogul. El se foloseşte atât de discursuri cât şi de cuvântul tipărit fapt ce conduce adesea la identificarea acestui tip de conducător cu persoana ziaristului. Deşi munca unui ziarist presupune la fel de mult spirit ca şi munca unui savant, spune Weber, reprezentările sociale despre ziarişti sunt „groteşti" pentru că în memoria oamenilor rămân prin efectele lor acele creaţii ale ziariştilor marcate prin iresponsabilitate. Pentru a-şi mări tirajul şi averea, „dar nu şi onoarea", ziarele recurg la toate mijloacele care produc de multe ori degradări reputaţiei ziariştilor, vieţii şi echilibrului lăuntric al acestora. Weber atrăgea atenţia asupra faptului că o cariera politică prin intermediul ziaristicii nu ar fi de dorit pentru caracterele slabe.

Ca figură a omului politic, funcţionarul de partid aparţine istoriei recente datorită rolului esenţial pe care îl joacă partidele în viaţa societăţilor moderne.

Weber arată că cel care trăieşte din politică are la dispoziţie câteva alternative: să se angajeze ca ziarist sau ca funcţionar al unui partid, să devină purtătorul de cuvânt al unor interese de sindicat, ale unei camere de comerţ, de industrie sau agricultură sau să caute să ocupe un post în administraţie. Weber consideră că funcţionarul de partid şi

ziaristul au faima proastă a unor „declasaţi", trataţi ca „scriitoraşi cu simbrie" sau ca „vorbitori cu simbrie", căi care duc spre decepţii şi sunt de evitat pentru cei ce nu se simt apăraţi interior.

Prin activitatea sa omul politic obţine sentimentul puterii, conştiinţa influenţei pe care o are asupra oamenilor, a participării la puterea ce se exercită asupra lor şi un anumit sentiment al însemnătăţii sale prin importanţa evenimentelor al căror actor este, parţial sau integral. El trebuie să aibă trei calităţi importante: pasiunea, responsabilitatea şi intuiţia, astfel că „lipsa unei cauze îl pot duce pe politician în situaţia de a lupta numai pentru aparenta strălucire a puterii şi nu pentru adevărata putere, iar lipsa responsabilităţii îl poate duce în situaţia de a lupta exclusiv de dragul puterii şi nu în vederea realizării unui anumit ţel"[24]. Totodată, întrucât puterea este un instrument în viaţa politică, „nu există degradare mai periculoasă a forţei politice decât fanfaronada unor parveniţi la putere, decât vanitatea narcisistă a celor copleşiţi de putere, de sentimentul acesteia şi, decât, în general, orice cult al puterii în sine"[25].

În această structură, Weber abordează una din problemele tulburătoare ale vieţii politice, aceea a raportului dintre etică şi politică, dintre Verantwortungsethik şi Gessinungsethik. Contextul acestei dezbateri este cel al perioadei cuprinse între 1917 şi 1918, deloc simplă pentru Germania care trecea prin schimbări sociale şi politice dramatice. Comitetul intepartidist, Interfraktionelle Ausschus, pregătea unui guvern parlamentar iar coaliţia de la Weimar tranziţia de la monarhie la republică. Weber trăieşte intens aceste momente o dovadă fiind şi conferinţele susţinute în diverse ocazii. Două dintre ele au o importanţă deosebită, „Ştiinţa ca vocaţie" şi „Politica ca vocaţie". Ele demonstrau preocuparea sa pentru reorganizarea politică a Germaniei. În acest cadru, apare o abordare în termeni noi a

relației dintre oamenii politici, acțiunea politică și problematica etică a acesteia, a posibilului conflict dintre scopuri și mijloace. Verantwortungsethik înseamnă o etică a responsabilității în care actorul politic are în vedere consecințele acțiunilor sale politice. Gessinungsethik este o etică a convingerii așa cum apare la Bruun sau o etică a unei convingeri unilaterale la Wolfgang Schluchter în care valorile inspiră acțiunea și deciziile omului politic. Weber pornea de la un punct de vedere caracteristic unui om de știință; el arăta că determinarea rolului științei și politicii era problema dominantă în acea perioadă pentru că, în măsura în care cele mai semnificative evenimente intelectuale ale istoriei moderne au fost Entzauberung der Welt, intelectualizarea și raționalizarea lumii, problema referitoare la rolul științei și politicii influențează problema semnificației lumii moderne. La întrebarea, cum stau lucrurile cu adevărata relație dintre etică și politică, răspunsurile date de Weber evidențiază complexitatea și dramatismul acțiunilor politice, judecate prin prisma principiului etic al răspunderii pentru consecințele acestora sau prin aceea a eticii convingerii, a valorilor etice la care trebuie să se conformeze acțiunile politice. Din perspectiva cerințelor etice formulate față de politică este important să se rețină faptul că în politică se utilizează puterea, iar în spatele acesteia se află constrângerea. Încercarea de definire de către Weber a statului modern introduce, ca notă specifică, prerogativa constrângerii fizice: „Statul constituie, asemeni uniunilor politice care l-au precedat în istorie, un raport de dominare a oamenilor de către oameni, bazat pe instrumentul exercitării legitime (mai bine zis: considerate legitime) a constrângerii"[26]. Tocmai aici se află tensiunea dintre cele două etici; etica absolută a convingerii nu poate să recunoască faptul că în politică, prin utilizarea forței, din rău poate să apară bine și invers. Conform eticii iubirii

universale, ca etică a convingerii apare principiul potrivit căruia nu trebuie să se răspundă răului cu forța, dar un politician al responsabilității actelor sale se va simți obligat să folosească forța tocmai pentru a împiedica răspândirea răului în lume. Tot așa, pacifistul va considera că aruncarea armelor sau renegarea lor ar conduce la încetarea războiului, în timp ce pentru omul politic împiedicarea apariției războaielor ar fi o pace status-quo. În legătură cu datoria de a spune adevărul în politică, etica absolută consideră că nimic nu trebuie ascuns poporului, pe când omul politic va recunoaște în publicarea unor arhive, a documentelor „mai ales compromițătoare pentru propria țară", o exacerbare a tensiunilor, pasiunilor și abuzurilor care pot „face situația și mai obscură". Etica absolută nu-și pune problema urmărilor acțiunilor politice și acesta constituie punctul decisiv în diferențierea celor două rațonalități politice. „Există un profund contrast – constată Weber – între a acționa după preceptul eticii convingerilor în sens religios: creștinul face binele și lasă succesul în seama lui Dumnezeu și a acționa după preceptul eticii responsabilităților, având, deci răspunderea urmărilor (previzibile) ale faptelor tale"[27].

Constatăm că analiza relațiilor dintre etica absolută și aceea a responsabilității este complicată de faptul că în multe pasaje Weber identifică etica absolută, a convingerii cu etica religioasă, cu postulatul frăției. El prezintă parabola tânărului bogat care potrivit evangheliei trebuie să dea tot ce are pentru mântuirea sa, pe când politicianul o va considera ca o pretenție „socialmente lipsită de sens" de vreme ce ea nu impune tuturor să procedeze într-un mod asemănător. Weber face apel și la preceptul „întoarce și obrazul celălalt" pentru a demonstra incongruența dintre o etică a convingerii și utilizarea forței ca mijloc. În acest fel se creează impresia că el opune o etică religioasă și una seculară, în special una politică. Explicația o găsim în faptul că Weber era interesat

în găsirea condițiilor în care religia devine o religie a scopurilor ultime și în reliefarea acelor consecințe pe care aceasta le-a avut asupra relației omului cu lumea. Weber caută să facă diferența dintre etica religioasă a convingerii și o etică non-religioasă a convingerii. Acest obiectiv ar fi posibil numai dacă facem distincția dintre cele două etici – a convingerii religioasă și non-religioasă – punându-le în relație cu etica responsabilității într-un model istoric de dezvoltare. Figura politică a omului ce se orientează în funcție de valori și principii în viața socială este aceea a „sindicalistului" care va considera că din intenții bune nu pot ieși decât lucruri bune. Întrucât nu se întâmplă întotdeauna potrivit modelului trăit și promovat de „sindicalist" există probabilitatea apariției vinovăției datorată atunci lumii și chiar lui Dumnezeu care a făcut o astfel de lume. Dimpotrivă, cel ce ține cont de consecințele acțiunilor sale va trebui să ia în calcul toate defectele oamenilor și mai ales să nu-i considere pe oameni „drepți și perfecți". Adeptul eticii convingerilor care este promotor și al unei etici acosmice, trăiește drama provocată de „iraționalitatea etică a lumii". Conducătorul politic care își propune un țel nobil are nevoie de un aparat pentru a transpune în realitate idealul său. Aici apare posibila contradicție dintre conținutul idealului și modul în care membrii aparatului vor înțelege să instaureze țelul conducătorului în această lume. „Sindicalistul" sau „pacifistul", va avea nevoie de acest „aparat uman" de care va fi în „întregime dependent" în realizarea principiilor și obiectivelor sale elaborate în funcție de valori ca scopuri ultime. Cei ce compun aparatul vor avea nevoie la rândul lor de o motivație în acțiunea în care s-au angajat și care adesea poate să nu coincidă cu aceea a conducătorului. Motivația este legată de recompensele pe care aparatul le așteaptă prin alăturarea acțiunii celui care vrea să instaureze în această lume un principiu absolut. Recompensele sunt cel mai adesea

de natură materială şi chiar în contradicţie cu valoarea ideală a acţiunii. În condiţiile confruntărilor din societăţile moderne recompensele pot fi lăuntrice şi exterioare. Cele lăuntrice „sunt satisfacerea urii şi a setei de răzbunare, în primul rând a resentimentului şi a nevoii pseudo-etice de a avea dreptate, a nevoii de a-i calomnia şi a-i declara eretici pe adversari, iar recompensele exterioare sunt aventura, victoria, prada, puterea şi profiturile materiale"[28].

Rezultatul acţiunii conducătorului va depinde de acest aparat, de recompensele pe care le vizează, de modul de gestionare a tensiunii dintre principiul etic politic şi motivaţiile aderenţilor care pot să se coboare prea mult în raport cu conduita etică prescrisă de principiul călăuzitor. Mai mult, acţiunea politică de acest gen, orientată şi „legitimată" de o credinţă specifică este supusă rutinizării, „tradiţionalului cotidian". Atât conducătorul cât şi credinţa „pălesc" sau intră în structura convenţională a acţiunii şi vorbăriei tipice a tehnicienilor politicii. Întrucât condiţia succesului în acţiunea politică depinde parţial de eficienţa activităţii aparatului apare pericolul contradicţiei dintre conţinutul şi structura credinţei politice, revoluţionare şi rutina activităţii aparatului de partid.

Diferenţa dintre omul politic obişnuit şi omul politic adevărat constă în faptul că cel din urmă ştie când trebuie să acţioneze conform eticii convingerii şi când conform celei a responsabilităţii pentru consecinţele acţiunilor sale. Acest lucru ţine într-adevăr de vocaţie pentru că „tot ceea ce se obţine prin acţiuni politice care recurg la folosirea instrumentului constrângerii şi merg pe calea eticii responsabilităţii periclitează „mântuirea sufletului", iar ceea ce se obţine cu o pură etică a convingerilor, prin lupta pentru o credinţă, se poate deteriora şi se poate discredita în ochii generaţiilor viitoare, căci responsabilitatea pentru urmări lipseşte, iar forţele diabolice ce sunt în joc îi rămân

necunoscute celui care acţionează, iar aceste forţe sunt implacabile şi produc consecinţe grave, chiar pentru propriul suflet, în faţa cărora rămâne neajutorat, dacă nu cumva nici nu le vede"[29].

Weber nu doreşte să dea soluţii pentru o paradigmă a conduitei omului politic. De aceea, mulţi autori văd în diversele ipostaze ale omului politic limite ale unei interpretări marcate de momentele dificile prin care trecea Germania, momente în care nevoia de certitudini cerea mai mult soluţii şi mai puţin dezbateri.

Ataşamentul lui Weber faţă de valorile academice a contat foarte mult în decizia privind asumarea unui rol în viaţa politică. Într-o scrisoare către Karl Petersen, Weber explică motivele renunţării sale la activitatea din Comitetul Naţional al Partidului Democrat German. Scrisoarea a fost publicată de Frye sub titlul „O scrisoare de la Max Weber" în Journal of Modern History, vol. 39, 1967, (124-125). În această scrisoare Weber declară că „politicianul trebuie să facă compromisuri; aceasta este munca lui. Dar preocuparea mea este aceea a unui om de ştiinţă. Omul de ştiinţă nu se poate compromite şi nici nu îşi permite „prostii" fără a rămâne neexpus". Analiza gândirii politice weberiene nu este posibilă fără a menţiona ataşamentul său faţă de democraţia parlamentară. Aria scrierilor sale din domeniul politic cuprinde o varietate de scrieri, cărţi, articole, scrisori, greu de clasificat. Exegeţii operei weberiene practică distincţia dintre scrierile de politică socială (Sozialpolitik) şi cele legate de instituţiile statului (Staatspolitik). În prima categorie intră analiza unor probleme sociale, condiţia clasei muncitoare, a muncitorilor agricoli, în cea de-a doua analiza unor politici, a unor instituţii politice ca parlamentul, sistemul de vot ori studii despre Rusia în perioada premergătoare revoluţiei din 1917.

Cele două conferințe, „Știința ca vocație" și a doua în care Weber combină „Știința ca vocație" cu „Politik als Beruf" sunt ținute la invitația lui Freistudentische Bund în Kunstsaal Steinicke din München. A doua conferință este susținută cu siguranță în a doua săptămână a lunii martie 1919, potrivit lui Wolfgang Mommsen. (Wolfgang Mommsen, Max Weber und die Deutsche Politik 1890-1920, Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1974).

Tot la invitația lui Freistudentische Bund, Weber ține o conferință mult apreciată asupra reconstrucției Germaniei în 4 noiembrie 1918. Relația pe care Weber o întreține cu Freistudentische Bund are și o altă semnificație, mult mai profundă, pentru că în asemenea asociații Weber vede o anumită posibilitate pentru apariția unei noi culturi politice după faza colapsului psihologic marcat de înfrângerea Germaniei. Reconstrucția putea fi realizată mai puțin de biserici, secte sau asociații cu caracter de constrângere, ci mai mult de asociații voluntare de tipul celor americane. Din aceeași perspectivă weberiană, Rainer Lepsius, unul din exegeții cunoscuți ai opere weberiene de la Universitatea din Heidelberg analizează democrația în Germania ca problemă sociologico-istorică în volumul editat de Adorno, „Spätkapitalismus oder Industriegesellschaft", Stuttgart, Enke Verlag, 1969. Punctul de plecare pentru analiza lui Lepsius este reprezentat tocmai de problematica abordată de Weber în „Semnificația neutralității etice în sociologie și economie", „Parlament și guvern într-o Germanie reconstruită", „Dreptul de vot și democrația în Germania".

Problema reprezentării grupurilor, stărilor şi claselor în cadrul relaţiilor de dominaţie

Administrarea grupurilor, conducerea şi organizarea activităţii lor şi a diferitelor clase şi stări sociale presupune o activitate de reprezentare care este impusă de complexitatea funcţionării şi mărimea grupurilor. Democraţia nemijlocită – unmittelbare demokratie – funcţionează în condiţiile administrării comunităţilor şi grupurilor cu un număr mic de membrii care trăiesc pe o suprafaţă redusă. Ceea ce este specific în astfel de condiţii este faptul că principiul ce determină conduita funcţiilor de execuţie este cel ce considera că „administratorul" acţionează potrivit voinţei membrilor grupului şi în „serviciul" lor. Max Weber a numit acest fenomen administrarea sau conducerea grupurilor în afara oricărei relaţii de dominaţie -Herrschaftsfremde Verbandsverwaltung-.

Forma democraţiei directe este „organic" legată de societatea tradiţională în formele sale gerontocratice şi/sau patriarhale. Condiţiile pentru o astfel de organizare a activităţii erau: importanţa scăzută a grupurilor, posibilitatea reunirii lor în acelaşi loc, statut social egal al membrilor grupurilor.

Fenomenul reprezentării priveşte îndeplinirea unor sarcini calitative ce pot fi asumate de funcţionari specializaţi. Mijloacele practice de realizare a administrării grupurilor sunt interesante şi, până la un punct, într-adevăr, ele pot preveni ridicarea unui aparat care să acapareze conducerea grupului şi consecinţele ce decurg din această acţiune. Un mijloc tehnic cu valoare universală este acela referitor la durata redusă a funcţiei – kurze Amtsfristen – pe cât posibil în perioada cuprinsă între două adunări, dreptul de rechemare,

jederzeitiges Abberufungsrecht, principiul rotației, Turnus Prinzip, cu valorile sale politice deosebite, accesul oricărei persoane la o funcție, evitarea poziției de forță specifică unei persoane în asemenea situații, dar și aceea de putere legată de cunoașterea secretelor serviciilor administrative, competență strictă, concretă în îndeplinirea funcțiilor și nu generală, completată cu o informare asupra modului de îndeplinire, avizul adunării pentru orice problemă neprevăzută cu caracter special, desfacerea puterilor într-un mare număr de funcții și considerarea funcției ca un element nelegat de o ocupație permanentă sau integrală. Acest mod de administrare este numit de Weber ca democrație directă atâta timp cât adunarea membrilor este efectivă. Reprezentarea apare ca necesitate acolo unde stratificarea socială, apariția unor clase, grupuri și „stände" impun o amenajare a puterii. Fenomenul reprezentării privește îndeplinirea unor sarcini calitative ce pot fi asumate de funcționari specializați Ordinea socială este codificată sub forma unor reglementări, iar legea „există atunci când apare probabilitatea ca o ordine să fie reglată de un aparat specific de oameni care vor folosi constrângerea fizică sau psihică cu intenția de a obține conformitatea în raport cu ordinea, sau vor impune sancțiuni pentru încălcarea acesteia"[29].

Structura ordinii legale influențează în mod direct activitatea economică, distribuția puterii precum și alte tipuri de activități umane. Pentru a reliefa toate implicațiile reprezentării în societate, Weber caută să ofere o înțelegere a puterii într-un raport de diferență față de puterea economică. Astfel, „noi înțelegem prin «putere» șansa (posibilitatea) unui om sau a unui număr mic de persoane de a-și realiza dorința lor (vrerea lor) chiar împotriva rezistenței altor persoane care participă la acțiune"[30]. Puterea „condiționată economic" nu poate fi privită ca identică cu puterea „ca atare". Puterea economică poate să apară ca o consecință a unei puteri ce are

alte fundamente, iar oamenii pot lupta pentru putere nu numai din motive economice, dar şi din cele ce ţin de prestigiu, onoare socială. Weber ne avertizează că nu orice putere include şi onoarea socială aşa cum este cazul marelui Boss american sau a marelui speculant care „în mod deliberat" renunţă la onoarea socială. Onoarea socială a fost şi este baza (termenul lui Weber este, „poate fi baza") unei puteri economice sau politice. Astfel, Weber ajunge să definească ordinea socială ca modalitatea în care onoarea socială este împărţită în comunitate între grupurile tipice ce participă la această acţiune. În acest context se poate înţelege de ce consideră Weber grupurile, clasele şi partidele drept fenomene ale distribuţiei puterii într-o comunitate. Clasele sunt definite prin categoria de **situaţie de clasă** care la rândul ei este determinată de situaţia pieţei economice, Markt. În capitolul al IV-lea din „Wirtschaft und Gesellschaft" Weber precizează conţinutul pe care îl conferă categoriei de clasă; ea îi permite să descrie o structură socială care prin dinamica ei conduce la schimbare socială. O clasă socială este compusă din indivizi care se află în aceeaşi situaţie de clasă, iar situaţia de clasă reprezintă şansa tipică ce decurge într-un regim economic dat din gradul şi modalităţile de utilizare a bunurilor şi serviciilor de care poate dispune un individ.

Weber deosebeşte trei categorii de clasă, clasa de „posesie", clasa de producţie şi clasa de mijloc. Clasa de posesie se identifică în măsura în care situaţia de clasă este determinată în mod esenţial de diferenţe în domeniul posesiei; clasa de producţie se caracterizează prin determinarea situaţiei de clasă de şansele de exploatare a pieţei bunurilor şi serviciilor. Clasa socială este determinată de toate aceste situaţii de clasă în interiorul cărora este posibilă şi se poate produce o schimbare „într-o manieră tipică, pentru o persoană dată, în succesiunea generaţiilor"[31].

Pe baza acestor situaţii de clasă se formează relaţii asociative ale celor ce pot avea interese de clasă (Vergesellschaftungen der Klasseninteressenten). Situaţia de clasă şi clasa nu ne indică decât fapte ce pot reprezenta stări de interese egale sau asemănătoare în care sunt plasaţi indivizii. Unitatea clasei sociale se afirmă într-o manieră variabilă întrucât puterea de a dispune de bunuri, patrimoniu, resurse şi servicii sau mijloace de protecţie se reflectă în situaţii de clasă particulare. Weber găseşte în lipsa de calificare a non-posesorilor un exemplu edificator (şi rar totodată) care ar putea descrie situaţiile de clasă unificatoare. Singura resursă a non-posesorilor este munca lor. Factorii care conferă semnificaţie unei clase de posesie pozitiv privilegiate sunt acapararea bunurilor de consum cu preţ ridicat, situaţia de monopol şi posibilitatea de a duce o politică de monopol cu caracter sistematic în vânzarea bunurilor economice, acapararea sau monopolizarea şanselor de a-şi construi o bogăţie prin economie. Aceasta înseamnă putinţa de a-şi plasa capitalul şi de a ocupa posturi de conducere, acumularea capitalului, privilegii de educaţie legate de o condiţie ce se referă la o stare, ordin. Clasele de posesie pozitiv privilegiate sunt cele de rentieri care au fonduri funciare, mine, nave, creditori de vite, cereale, bani, rentieri cu titluri de valoare utilizabile în comerţ. La polul opus se găsesc clasele de posesie negativ privilegiate reprezentate de cei care sunt obiect de posesie (Unfreie), declasaţii (proletarii în sensul antic, spune Weber), datornicii (Verschuldete), săracii (Arme). Între aceste două clase Weber plasează clasele de mijloc dotate cu bunuri sau cu instrucţie şi educaţie şi care trag un profit din toate acestea. În acest punct, pentru că s-a raportat adesea la Marx, Weber precizează că diferenţierea socială numai pe baza proprietăţii nu este prin ea însăşi dinamică, adică nu conduce în mod necesar la lupta de clasă şi revoluţii. În exemplele date de Weber ne găsim în

contextul unei structuri sociale specifice unei societăți antice în care cei puternic privilegiați pozitiv (în cazul clasei posesoare) se pot găsi adesea alături de cei mai puțin privilegiați împotriva celor privilegiați negativ. Contradicția ireconciliabilă dintre clasele de posesie, dintre proprietarii funciari şi proletarii în sensul definit de Weber, fără nici o posesie, deprindere sau calificare de muncă, „Deklassierten", poate duce la lupte revoluționare cu sau fără o schimbare de regim.

Polaritatea pozitivă şi negativă îi serveşte lui Weber şi pentru structurarea claselor de producție în maniera efectuată în cazul claselor de posesie.

Clasele de producție pozitiv privilegiate includ în structura lor antreprenorii agricoli, industriali, financiari, armatori, negustori, membrii unor profesiuni liberale, prevăzuți cu competență şi o şcolarizare înaltă şi îndelungată, chiar muncitori ce au calități deosebite. Aceste categorii se caracterizează prin monopolizarea conducerii sau a administrării mijloacelor de producție în profitul membrilor clasei şi păstrarea şanselor de profit prin determinarea sau cel puțin influențarea politicii economice a grupurilor politice, dar şi a altor grupuri.

Clasele de producție negativ privilegiate sunt formate din muncitori specializați, calificați sau necalificați. Între cele două tipuri de clase cu polaritate extremă se pot afla categorii intermediare cum ar fi funcționarii publici şi privați.

În concepția weberiană, clasele sociale sunt reprezentate de clasa muncitoare în ansamblul său cu o dinamică determinată de procesul de muncă ce se automatizează din ce în ce mai mult, de mica burghezie, de intelectuali şi specialişti fără bunuri, de clasele de posesie şi de cei ce sunt privilegiați prin educație – durch Bildung Privilegierten -. Weber este preocupat de două probleme ce privesc dinamica claselor şi a grupurilor din interiorul

claselor: mobilitatea socială şi caracteristicile acţiunii sociale cu caracter de clasă. În legătură cu prima problemă, Weber merge mai departe decât Marx care trebuia să trateze problema unităţii clasei muncitoare în ciuda diferenţierii sale calitative. Weber arată importanţa crescândă a muncii specializate „la maşină" ce implică o ucenicie scurtă relativ în raport şi pe seama muncii „calificate" sau „ne-calificate". Acest proces conduce la dobândirea unor aptitudini ce vor avea caracterul unor calităţi monopoliste cu toate consecinţele ce provin de aici, atât pentru mobilitatea socială cât şi pentru specificul acţiunii sociale. Dacă altădată, spune Weber, scopul fiecărui muncitor era acela de a trece în cadrul micii burghezii, această posibilitate este mai scăzută în condiţiile procesului de creştere a importanţei crecânde a muncii specializate. Creşte însă şansa, în succesiunea generaţiilor, de a trece în clasa intelectualilor, şansă valabilă nu numai pentru muncitori, dar şi pentru mica burghezie. Clasa intelectualilor şi specialiştilor fără bunuri are posibilitatea de a penetra în clasa posesorilor, mai ales în bănci şi întreprinderi. Acţiunea unei clase la nivel societal este condiţionată de mai mulţi factori. Acţiunea de clasă este favorizată de existenţa unui număr mare de indivizi ce se află în aceeaşi situaţie de clasă şi în mod deosebit atunci când există posibilitatea tehnică de reunire a persoanelor aflate în aceeaşi situaţie de clasă într-un singur loc, atelier, fabrică şi atunci când conducătorii acestora propun scopuri ce pot fi înţelese cu uşurinţă de participanţii la acţiunea de clasă. Totodată, acţiunea împotriva unui adversar direct cum ar fi cazul muncitorilor ce se află în opoziţie cu întreprinzătorii este mai uşor de creat decât, cum ar fi normal, acea acţiune care să fie îndreptată împotriva deţinătorilor de acţiuni care primesc un venit fără muncă.

Prezentarea structurii de clasă şi a dinamicii acesteia are o importanţă esenţială pentru înţelegerea reprezentării şi

a diferitelor forme şi caracteristici ale procesului de reprezentare. Weber înţelege prin reprezentare acţiunea anumitor membri ai grupului ce este considerată de restul membrilor ca legitimă şi care devine un fapt prin legătura stabilită între reprezentanţi şi membrii grupului. Privită sub aspect istoric, cultural, geografic şi chiar religios, reprezentarea îmbracă mai multe forme. În grupurile de dominaţie patriarhală şi harismatică (harismatică ereditară şi harismatică de funcţie) reprezentarea poate avea caraterul unei reprezentări însuşite în care şeful sau un membru al aparatului de conducere are un drept de însuşire a reprezentării. În acest tip, Weber include monarhii ereditari, şefii patriarhali şi patrimoniali, şefii clanurilor, şefii de castă din India, Honoratiores care-şi bazează prestigiul în mod primordial pe vârstă. Reprezentarea printr-un ordin sau printr-o stare este asemănătoare cu forma care provine din însuşirea reprezentării ca în primul caz. Ea îmbracă caracterul unei reprezentări datorită acceptării consecinţelor deciziilor unor asemenea corpuri şi stări atât de cei care au privilegii cât şi de cei care nu au nici un fel de avantaje. Weber exemplifică acest tip de reprezentare prin curţille feudale şi adunările „stărilor privilegiate" (Versammlungen ständisch privilegierter Gruppen). Reprezentarea ca legătură – gebundene Repräsentation – constituie acel tip în care reprezentanţii au mandat determinat. Ei sunt aleşi sau desemnaţi prin rotaţie, prin tragere la sorţi sau prin alte mijloace. Mandatul imperativ presupune şi dreptul de rechemare ceea ce înseamnă o limitare a exercitării puterii de reprezentare. Weber apreciază că astfel de reprezentanţi sunt mai degrabă funcţionari în serviciul celor pe care îi reprezintă. Weber menţionează ca argument obligaţia celor aleşi în comunele din Franţa de a ţine cont în activitatea lor de „caietul de doleanţe". Reprezentarea ca legătură caracterizează comunităţi sau grupuri mai mici şi poate fi

considerată ca un echivalent al democraţiei directe. Astfel de reprezentanţi pot fi identificaţi în diferite grupuri din Occident şi din afara acestuia, atât în Evul mediu cât şi în timpurile moderne, dar fără a avea o importanţă prea mare.

În cazul reprezentării libere, reprezentantul este desemnat într-o manieră formală care este exprimată în proceduri şi aranjamente juridice prevăzute în constituţii sau legi. Reprezentantul astfel desemnat este stăpânul conştiinţei sale, iar datoria sa ţine de propriile convingeri. El nu este legat de nici o instrucţiune venită din partea celor care l-au ales pentru că el este un reprezentant şi nu un „delegat". Parlamentele moderne care funcţionează în dominaţia legal-raţională constituie un exemplu al reprezentării libere, întărită cu elementele sale tipice legate de impersonalitate şi supunere faţă de normele abstracte politice şi etice. Parlamentele funcţionează într-o strânsă legătură cu partidele politice; ele sunt acelea ce prezintă candidaţi şi programe alegătorilor, definind prin vot sau prin compromis normele de funcţionare pentru administraţie în cadrul acestei instituţii. Modalităţile în care Weber prezintă formele şi evoluţia reprezentării politice ne arată că parlamentarismul este un produs al istoriei şi nu rezultatul unei speculaţii teoretice. Apariţia guvernării parlamentare se situează la punctul de întâlnire a două procese evolutive: unul marchează creşterea autorităţii organului reprezentării naţionale, a parlamentului, iar celălalt, slăbirea puterii regale. În termeni weberieni, procesul mai poate fi exprimat şi prin „exproprierea politică treptată a deţinătorului puterii". Ca urmare, Prinţul este redus la comportamentul politic prescris de norme constituţionale, la funcţia unui organ de legalizare a tuturor deciziilor şefului partidului aflat la putere. Conducătorul de partid îi impune, prin tratativele sale cu alte partide, nominalizarea şefului de guvern şi legitimarea acestuia. Organizarea guvernului poate îmbrăca forma

monocratică şi colegială. A doua formulă este valabilă în cabinetele de coaliţie, dar funcţionarea monocratică a guvernului conferă mai multă stabilitate şi coerenţă actului guvernării. Weber utilizează termenul de „parlamentarische Kabinettsregierung" pentru a ilustra situaţia în care se produce o însuşire a întregii puteri de statele-majore ale partidelor astfel încât posturile de conducere şi chiar posturile de funcţionari sunt acordate reprezentanţilor partidului. Weber consideră că acest proces este posibil în acele condiţii în care nu există o departajare clară între componentele puterii executive şi legislative. Puterea mare a primului ministru sprijinit de partidul său şi de grupul parlamentar nu este contrabalansată de atribuţii consistente ale şefului statului, monarh sau preşedinte. Posesori ai drepturilor depline conferite de proprietate şi educaţie, cetăţenii participă la conducerea politică a comunităţilor sau ţărilor prin reprezentare sau delegare. Weber tratează problema conduitei reprezentanţilor în „Staatssoziologie. Soziologie der rational Staatsanstalt und der modernen politischen Parteien und Parlamente", volum apărut sub îngrijirea lui Johannes Winckelman în 1966. Aici el arată că „numărul celor interesaţi indirect, mai ales din punct de vedere material, de activitatea politică a fost foarte mare. Aceasta pentru că toate măsurile luate de un minister incluzând aici toate rezolvările de probleme personale s-au făcut sub efectul întrebării cu privire la influenţa asupra şanselor electorale, iar toate felurile de doleanţe au fost rezolvate prin intermediul deputatului local... căruia ministrul – vrând nevrând – a trebuit să-i dea ascultare. Fiecare deputat deţinea patronajul administraţiei şi, în general, orice alt fel de patronaj, în toate problemele circumscripţiei sale electorale şi păstra la rândul lui legăturile cu notabilităţile locale pentru a fi reales". (p. 58)

În analiza relațiilor dintre formele de reprezentare și viața economică Weber ajunge la concluzia că apariția capitalismului modern este însoțită de reducerea importanței reprezentării prin stări și trecerea la o reprezentare liberă. Procesul este determinat, printre altele, de nevoia de „calculabilitate" care permite previzibilitatea comportamentelor economice. Prin crearea unui corp colegial în care burghezia avea cuvântul hotărâtor se pun limite puterii monarhilor patrimoniali și nobilimii feudale și se pot controla în mod eficient administrația, justiția și finanțele.

Dezvoltarea economică de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea și afirmarea clasei muncitoare nu aveau amplitudinea necesară transformării acesteia într-un pericol pentru burghezie. În unele țări cum era cazul Germaniei nici burghezia nu era pe deplin afirmată economic și politic. În „Der Nationalstaat und die Volkswirtschaftspolitik" (Akademische Antrittsrede, Freiburg und Leipzig, 1895) Weber arată că în istorie, dobândirea puterii economice – Die Erlangung ökonomischer Macht – constituie o bază a credinței unei clase în asumarea candidaturii pentru preluarea puterii politice. Există aici două pericole: unul apare din exercitarea dominației politice de către o clasă aflată în declin economic fapt ce afectează interesele unei națiuni pe termen lung, iar celălalt se referă la lipsa de maturitate politică a unei clase în ascensiune economică și care se pregătește să devină dominantă politic. Germania din acea perioadă era amenințată de ambele pericole. Explicația oferită de Weber include câțiva factori; (1) caracterul anistoric și apolitic ce cuprinsese noua generație a burgheziei germane, (2) preocuparea pentru protejarea intereselor de către monarh în fața amenințărilor din partea muncitorilor și nobilimii, (3) dominația filistinismului asupra unor straturi largi ale clasei

de mijloc, (4) trecutul nepolitic care nu permite recuperarea unui secol de lipsă de educație politică.

Analiza continuă cu încercările de a găsi un răspuns la întrebarea: care sunt clasele purtătoare ale unui "viitor politic mai bun "?

Doar un „Schmeichler" (linguşitor) – scrie Weber – ar fi considerat că proletariatul ar fi putut fi o clasă matură din punct de vedere politic cu toate că ea era încrezătoare în calitatea sa de moştenitor al tradițiilor și idealurilor claselor de mijloc și „nu este nimic mai distructiv într-o națiune decât să fie condusă de un grup de filistini needucați politic". Problema fundamentală a națiunii germane la sfârșitul secolului al XIX-lea era mai puțin situația economică a celui guvernat și mai mult aceea a calificărilor politice ale claselor conducătoare sau acelea ale clasei conducătoare ce se afirmă la conducerea statului. Singura soluție care rămâne este aceea a educației politice care se transformă într-o datorie întrucât în „perioadele de tranziție, dezvoltările economice amenință instinctele naturale politice cu decăderea." **(Der Nationalstaat und die Volkswirtschaftspolitik,** în – Gesammelte politische Schriften – editată de Johannes Winckelman, J-KB. Mohr, Paul Siebeck, Tubingen 1988, p.24).

Într-un prim moment, burghezia va căuta să-şi conserve poziția dominantă prin votul cenzitar, însă, consideră Weber, „necesitatea de a câştiga proletariatul în favoarea conflictelor externe au determinat prinții să promoveze egalitatea dreptului de vot"[32]. Demagogia partidelor a favorizat atunci extinderea dreptului de vot și, concomitent cu aceasta, schimbarea situației parlamentului care până atunci funcționase normal în sensul că, încă se găseau ca reprezentanți notabilii, honoratiores într-o pondere mai mare și fără să fie legați de partidele politice. În momentul în care reprezentanții sunt într-o măsură din ce în

ce mai mare dependenţi de partidele politice, parlamentul însuşi nu se mai găseşte într-o poziţie de autoritate faţă de alegători şi devine, consideră Weber, mai mult un agent al liderilor de partid[33].

Fundamentul conducerii reprezentative vizează, printre altele, şi obiective de ordin practic întrucât poporul nu poate să-şi exercite direct suveranitatea sa. Sistemul reprezentativ se justifică şi din punct de vedere raţional. Montesquieu este acela care consideră că reprezentarea se impune şi datorită insuficienţei culturii politice a poporului în abordarea problemelor de detaliu pe care le ridică guvernarea unui stat. În „Spiritul legilor", Montesquieu arăta că „există un mare viciu în majoritatea vechilor republici; acela că poporul avea dreptul de a lua hotărâri active şi acela de a le şi executa, fapt pentru care poporul era, în întregime, incapabil. El nu trebuie să intre în conducere decât pentru a alege reprezentanţii săi" (Montesquieu, „Esprit des lois", cartea XI, 6). Montesquieu nu desparte spiritul legilor de societatea care le-a conceput, element sesizat de Martin Draht, în „Die Gewaltenteilung im heutigen deutschen Staatsrecht", studiu apărut în „Faktoren der Machtbildung" editată de Karl Bracher, (Berlin 1952). Schema privitoare la separaţia puterilor în vestitul capitol 6 din cartea a XI-a poate fi considerată atât o construcţie juridică, dar şi o interpretare a situaţiei sociale: puterea executivă rămâne un privilegiu al monarhului, iar cea legislativă este împărţită între burghezia victorioasă din punct de vedere economic şi nobilime într-o a doua cameră, nobilime încă neînfrântă complet. Puterea a treia nu este rezervată nici unei clase sociale, ea având deschisă ca bază de recrutare întreaga societate fapt ce corespunde rolului său de a aplica legile dincolo de orice interese de clasă sau de grup. Constituţia belgiană din 1831 realizează principiile fixate de Montesquieu şi reprezentă un compromis între burghezia dominantă economic, dar nu şi

politic în aceeaşi măsură. Burghezia îşi găseşte forma de viaţă statală favorabilă în prevederile acestei constituţii ce reflectă încă ponderea puterilor feudale.

Pe lângă tipurile de reprezentare pezentate, Weber include în formele sale şi reprezentarea prin „reprezentanţii intereselor", problematică extrem de importantă pentru sistemele politice pluraliste, în care grupurile de interese sau cele de presiune, joacă un rol din ce în ce mai coerent în modul de articulare a intereselor economice, politice, religioase, culturale. Reprezentarea prin „reprezentanţii intereselor" ţine de tipul de organizare în care nominalizarea reprezentanţilor nu se face în mod liber în afara dependenţei de corpurile profesionale. Reprezentanţii sunt separaţi în funcţie de profesia, condiţia sau starea lor şi numiţi de cei din grupul lor. Din punct de vedere istoric, o asemenea reprezentare are semnificaţii profunde şi adesea contradictorii. Semnificaţiile pot fi diverse în funcţie de profesie, stare sau grup şi în funcţie de modul de reglementare a diferendelor, vot sau compromis. În reprezentarea intereselor profesionale vor fi luaţi în considerare aceia care pot dispune de timpul necesar acestei activităţi. Reprezentarea care foloseşte compromisul ca mijloc de rezolvare a diferendelor este specifică pentru toate adunările de stare. Compromisul predomină astăzi în comunităţile de muncă (Arbeitsgemeinschaft) şi acolo unde reglementările sunt fondate pe „initio in partes" şi pe negocierea dintre comisiile consultative şi cele executive. Argumentarea necesităţii compromisului are la bază faptul că interesele antagonice ale muncitorilor şi antreprenorilor trebuie privite din perspectiva faptului că în comunităţile de muncă există un grad mare de eterogenitate a intereselor şi compoziţiei. Aceasta înseamnă că votul nu poate fi invocat ca mijloc de rezolvare a conflictului de interese. Votul poate fi utilizat ca formă de luare a deciziilor acolo unde adunările

sunt alcătuite din elemente sociale oarecum egale sau omogene. Weber stabileşte o corelaţie interesantă între dezvoltarea reprezentării pe baze ocupaţionale şi momentele de stabilitate a dezvoltării tehnice şi economice. Acest fapt nu semnifică o reducere a partizanatului pentru că, spune Weber, politicul penetrează ordinea economică în aceeaşi măsură în care interesele economice pătrund în politică.

Birocraţia – paradigmă a înţelegerii dominaţiei

Partea a II-a din „Staatssoziologie. 1 Abschnitt" tratează una din cele mai interesante dezvoltări pe care poate să o înregistreze evoluţia dominaţiei într-o societate modernă. În acest sens, Max Weber a introdus conceptul de „raţionalitate" pentru a exprima prin aceasta forma activităţii economice în capitalism, structurarea dreptului privat burghez şi a dominaţiei birocratice. Raţionalizarea, aşa cum observă şi Jurgen Habermas, înseamnă „extinderea domeniilor sociale care sunt supuse criteriilor deciziei raţionale. Acestui concept îi corespunde industrializarea muncii sociale care are drept urmare pătrunderea criteriilor acţiunii instrumentale şi în alte domenii ale vieţii (urbanizarea modului de viaţă, tehnicizarea transportului şi comunicaţiei). În ambele cazuri este vorba de promovarea tipului acţiunii raţionale în raport cu un scop: într-un caz, raportat la organizarea mijloacelor, în celălalt caz, la alegerea între alternative... «Raţionalizarea» progresivă a societăţii se află în corelaţie cu instituţionalizarea progresului ştiinţific şi tehnic. În măsura în care tehnica şi ştiinţa pătrund în domeniile instituţionale ale societăţii şi transformă prin aceasta înseşi instituţiile, vechile legitimări sunt scoase din funcţiune.

Secularizarea şi „laicizarea" imaginilor asupra lumii ce orientează acţiunea, ale tradiţiei culturale în ansamblul ei, sunt reversul unei «raţionalităţi" crescânde a acţiunii sociale"[34].

Sociologia politică weberiană se remarcă prin capacitatea sa de a surprinde evoluţia socială: în acest sens, dominaţia legală, birocratică reprezintă momentul final al unei dezvoltări politice în care intervin diverşi factori economici, culturali, religioşi, instituţionali, tehnico-ştiinţifici. Ordinea politică este prezentată ca o rezultantă a luptei între indivizi şi grupuri cu interese materiale şi valori divergente şi se identifică prin referinţă la un model de organizare şi de legitimare a dominaţiei. Teritoriul şi folosirea forţei în scopul menţinerii ordinii sunt condiţiile necesare apariţiei unei organizări politice. Introducându-ne în sociologia statului, Weber defineşte statul ca organizare politică cu caracter instituţional, atâta timp şi în măsura în care aparatul său administrativ face apel cu succes, în procesul de aplicare a reglementărilor, la monopolul violenţei fizice legitime. Weber recomandă o definiţie a statului modern întrucât dezvoltarea sa finală este o formă modernă a acestei instituţii sugerând astfel că procesul de edificare statală se inserează în procesul mai larg al modernizării politice. Pe această linie, Weber propune de fapt o paradigmă a evoluţiei politice ce cuprinde chiar criteriile unei modernizări politice: diferenţierea şi instituţionalizarea conducerii administrative, punerea în funcţiune a unei forme de legitimitate de tip raţional-legal, apariţia unei birocraţii depersonalizate, competente şi ierarhizate, domnia legii. Această construcţie se înscrie în aprecierea pe care Weber o conferă modului de acţiune şi de organizare a acţiunii în mod raţional în raport cu un scop şi cu o valoare.

Sesizând tendinţa birocratică de evoluţie a activităţii statale, Weber elaborează un model de dezvoltare cu caracter

birocratic al statului axat pe funcţiile specifice moderne ale birocraţiei, dezvoltarea cantitativă şi calitativă a sarcinilor administrative, avantajele tehnice ale organizării birocratice, concentrarea mijloacelor de administrare, nivelarea diferenţierilor sociale, caracterul permanent al maşinii birocratice, consecinţele economice şi sociale ale birocraţiei, poziţia de putere, stadii ale dezvoltării birocraţiei şi raţionalizarea educaţiei şi formării tehnice, ştiinţifice. Prin modul de prezentare a acestor trăsături ale birocraţiei, Weber deschide una din direcţiile principale de cercetare în ştiinţa politică în sociologie, dar mai ales în teoria organizaţiilor. Perioada care a trecut de la apariţia lucrărilor sale fundamentale confirmă această tendinţă birocratică în caracterizarea evoluţiei societăţii contemporane.

În rândul sociologilor, filosofilor şi politologilor există două surse de răspândire a concepţiei weberiene asupra birocraţiei. Una din ele este reprezentată de capitolul al IX-lea din „Wirtschaft und Gesellschaft" zweiter Halbband, iar cea de-a doua sursă este traducerea în limba engleză realizată de H.H. Gerth şi Charles W. Mills şi publicată în „From Max Weber: Essays in Sociology" apărută în Oxford University Press după cel de-al doilea război mondial. Din perspectiva analizei noastre putem aprecia că perioada interbelică se caracterizează printr-o recepţie extrem de restrânsă a operei weberiene. Între 1922 şi 1947 s-au vândut doar 2000 de exemplare din volumul său fundamental „Economie şi societate", iar metodologia şi sociologia sa interpretativă nu au răzbătut dincolo de cercul lui Werner Sombart, Georg Simmel şi, mai târziu, Alfred Schütz. Convenţia Asociaţiei Germane de sociologie din 1964 şi-a propus să analizeze stadiul recepţiei lui Weber în Germania şi în străinătate. Din acest moment se produce o revigorare a studiilor referitoare la opera lui Weber, o adevărată „redescoperire" a acestui gânditor şi un accent

deosebit în diferite studii asupra problematicii birocratizării[35]. În acest sens putem aminti activitatea grupului de la Heidelberg din cadrul căruia se remarcă Karl Loewenstein, Eduard Baugmarten, Karl Brinkmann, Alexander von Schelting, Jürgen Habermas, Reiner Lepsius, Wolfgang Schluchter, Johannes Winckelmann şi alţii.

Din analiza secţiunii a doua din Sociologia statului reiese complexitatea fenomenului birocratizării şi impactul acestui proces asupra statului ca instituţie politică fundamentală din societăţile contemporane.

Într-o birocraţie modernă acţionează principiul arealului jurisdicţional fix guvernat de reguli sub forma legilor sau reglementărilor administrative în care activităţile normale impuse de scopurile structurii de conducere birocratică, sunt distribuite în mod clar ca îndatoriri oficiale. Autoritatea de a comanda sau de a da ordine este atribuită în mod strict delimitat – fest verteilt – prin reguli referitoare la mijloacele coercitive puse la dispoziţia funcţionarilor şi la condiţiile recurgerii la acestea. În rândurile funcţionarilor vor intra persoane cu calificări şi pegătire adecvată care vor permită îndeplinirea normală şi continuă a îndatoririlor pe baza unor prevederi metodice. Întreaga activitate birocratică se supune principiului ierahiei de funcţie –Amtshierarchie- ceea ce presupune niveluri ale unei structuri cu supra- şi subordonare în care funcţiile ierahice inferioare sunt supravegheate de cele superioare. Reglementările stabilesc condiţiile în care funcţionarii pot face apel în faţa unei decizii şi aceasta priveşte întotdeauna autoritatea superioară.

Principiul ierarhiei postului şi autorităţii acestuia este identificat în toate structurile birocratice cum ar fi structurile de stat, cele ecleziastice, în organizaţiile de partid, în întreprinderile private. În forma birocratică pe deplin afirmată ierarhia posturilor se organizează monocratic. Managementul unui post modern se bazează pe înregistrări

de documente scrise, păstrate în forma lor originală sau redactate. Organizarea modernă a Serviciului civil presupune separarea biroului, privit ca organizare a activității unor funcționari cu dotările necesare, de domiciliul privat al funcționarului. Birocrația diferențiază activitatea oficială așa cum este prevăzută în regulamente de viața privată, banii publici de proprietatea personală a funcționarului și corespondența privată de cea oficială. Afirmarea tipului modern de activitate birocratică se află în relație directă cu caracterul tot mai tranșant al acestor separări. Activitatea specifică postului este o activitate specializată dobândită printr-o pregătire deosebită delimitată în timp, atât în domeniul privat cât și în cel public. Pregătirea ce conduce în final la asocierea dintre activitatea birocratică și profesie (beruf) presupune o perioadă de formare mai îndelungată cu trecerea unor examene speciale, iar ocuparea unui post este privită ca un angajament al funcționarului de a îndeplini obligațiile ce decurg din asumarea loialității. Natura specifică a loialității moderne este determinată de scopuri impersonale, funcționale și trebuie interpretată în contextul statului modern pe deplin dezvoltat cu aparatul său specific care impune relații formale delimitate între superior și cel care ocupă un post inferior în ierarhia sistemului organizațional. Loialitatea funcționarului dintr-un aparat birocratic modern se referă la atașamentul față de norme și reguli și este deosebită de loialitatea presupusă în relația dintre vasal și senior cum este cazul funcționarului patrimonial. Funcționarul nu este considerat ca un servitor personal al conducătorului (nicht als persönlicher Bediensteter eines Herrschers)

În paradigma weberiană a birocrației, funcționarul este un element a cărui poziție socială, profesională și economică este structurată de o complexitate de factori. În țările dezvoltate economic, poziția socială a funcționarului –

sozialle Stellung – este determinată de condiţii specifice cum ar fi o cerere mare a funcţionarilor pregătiţi pentru administraţie, o diferenţiere socială stabilă şi puternică în care funcţionarul provine în mod predominant din straturile sociale şi economice privilegiate datorită distribuţiei sociale a puterii. Posesia certificatelor educaţionale întăreşte elementul de prestigiu din statutul funcţionarului. Codurile speciale ce pedepsesc insultele aduse funcţionarului constituie modalităţi de garantare a poziţiei sale şi a stimei sociale de care se bucură acesta.

Dimpotrivă, prestigiul social este mai scăzut acolo unde există o dezvoltare insuficientă a administraţiei în sensul calificărilor şi sarcinilor pe care aceasta trebuie să le realizeze.

Calitatea de funcţionar într-un aparat birocratic presupune aprobarea acestuia de o autoritate superioară. Această procedură funcţionează în mod discret şi în cazul formal al unei alegeri mai ales dacă în fruntea aparatului administrativ se găseşte un funcţionar înalt numit de autoritatea politică cu rol conducător în stat. Performanţele unor funcţionari sunt mai reduse în acele sisteme politice în care numirea sau alegerea lor depinde mai puţin de consideraţii ce ţin de calitatea lor de expert şi mai mult de serviciile pe care ei le pot furniza în mod constant partidelor care i-au numit în acele poziţii din aparatul birocratic. Situaţia se poate agrava în structurile administrative în care şeful administraţiei este numit de conducătorul politic ales periodic şi care vine cu grupuri de funcţionari numiţi de el slăbind astfel dependenţa funcţionarilor de modul ierarhic de funcţionare a administraţiei şi calitatea tehnică a funcţionării ei. Pentru descrierea acestor „abateri" de la tipul ideal, Weber pune în discuţie termenul de „Cezarism". – Cäsarismus als Herrschaftorganisation – reprezintă un model ce apare în democraţie şi care se bazează pe poziţia de „Cezar" acordată

conducătorului în urma alegerilor. Un conducător este astfel legitimat încât are puterea de a-şi alege corpul funcţionarilor săi potrivit criteriilor pe care le stabileşte. Această regulă a „geniului personal" intră în contradicţie cu principiul formal democratic al unei alegeri universale a funcţionarului.

În mod normal, statutul şi poziţia funcţionarului este valabilă pentru toată existenţa acestuia – Lebenslänglichkeit der Stellung – mai ales în domeniul public al birocraţiei, dar şi în celelalte domenii ce tind să se apropie de o astfel de funcţionare şi chiar acolo unde există o reaprobare periodică în cadrul unei angajări pe toată durata vieţii. Garanţiile legale împotriva demiterii sau transferului abuziv al funcţionarilor au servit mai ales scopului exercitării obiective şi stricte a îndatoririlor specifice de serviciu, îndeplinire eliberată de orice consideraţii personale.

În modelul birocraţiei moderne funcţionarul are posibilitatea unei cariere în cadrul structurii ierarhice a unui serviciu public sau privat şi poate evolua de la poziţii inferioare mai prost plătite spre poziţii superioare. Salariul este stabilit în raport cu statutul, cu gradul într-o ierarhie şi cu vechimea în serviciu. Funcţionarul trebuie să cunoască mecanismul ce stabileşte condiţiile trecerii într-o altă poziţie ierarhică. Ele sunt fixate în funcţie de vechime (Anciennität) şi de gradele dobândite potrivit examinărilor pe care le trece un membru al administraţiei, examinări cu consecinţe asupra carierei pe termen îndelungat şi care-i permit să atingă un statut special şi o siguranţă economică.

Modelul birocraţiei moderne elaborat de Weber se constituie pe baza unui bogat material istoric din care Weber reţine acele trăsături specifice birocraţiei care îi permit acesteia o eficienţă deosebită în procesul de guvernare. El extrage tendinţele ce au devenit realităţi într-o birocraţie modernă legată de un anumit nivel de dezvoltare a economiei. Privind fenomenul dintr-o perspectivă istorică,

putem găsi exemple de birocraţii dezvoltate în Egipt în perioada Noului Imperiu, dar evident cu trăsături patrimoniale, de asemenea în perioada târzie a principatului roman ori în forma statală bizantină cu trăsăturile lor feudale, prebendale ori patrimoniale. Fenomenul poate fi identificat în biserica romano-catolică începând cu secolul al XIII-lea, în statele europene moderne, în toate corporaţiile publice din perioada de dezvoltare a absolutismului princiar şi în întreprinderile moderne capitaliste cu cât ele devin mai mari şi mai complicate.

Apare aici o problemă fundametală pentru administraţiile moderne, aceea a salariului sau recompensei funcţionarului. Ea a căpătat rezolvări diferite în societăţile premoderne. Se consideră că fără o economie bănească birocraţia nu poate să-şi valorifice la cel mai înalt nivel potenţele de eficienţă şi productivitate crescândă.

În tipurile istorice nemoderne menţionate de Weber, venitul în natură a constituit o protecţie pentru funcţionar în condiţiile fluctuaţiilor mari a puterii de cumpărare a banilor. În birocraţiile patrimoniale, alocarea unui venit fix în natură din magazia stăpânului sau din încasările în natură a reprezentat pentru funcţionar un pas spre însuşirea surselor de impozitare şi exploatarea lor ca pe o proprietate privată. Acest tip de alocare este considerat ca o regulă pentru o perioadă îndelungată ce se întinde pe mii de ani în Egipt şi China, dar cu rol important şi în monarhia romană târzie. Fixarea strictă a salariului funcţionarului ca trăsătură distinctă a acestei categorii este stipulată pe scară mare în administraţiile estice ale satrapilor sau în istoria timpurie a funcţionarilor germani. În primul caz, funcţionarul pretinde un venit stipulat ceea ce înseamnă potrivit lui Weber că el poate să reţină surplusul obţinut prin activitatea sa de administraţie „... er liefert einen festgesetzten Betrag und Behalt die Überschusse" (Wirtschaft und Gesselschaft p.

557). În această ipostază funcționarul se apropie de situația perceptorului de impozite cel puțin din punct de vedere economic pentru că în condițiile economiei patrimoniale stăpânul transferă, prin aranjamentele de închiriere, preocuparea sa de a schimba venitul în natură în venit în bani. Apare aici o amenințare gravă ce decurge din faptul că cel care va stabili și încasa veniturile din dispoziția stăpânului poate recurge la o exploatare nemiloasă a capacității de plată a supușilor. Din acest motiv au apărut tot felul de reglementări care se transformă cu timpul într-o rețea juridică coerentă pentru protecția celor situați în clasele superioare. Cu timpul, concepția pur economică asupra postului din administrație ca sursă de venituri duce la vânzarea posturilor, fenomen caracteristic pentru acele situații în care stăpânul dorește un venit mai mare în bani în condițiile presupuse de situațiile de război sau plata unor datorii (Kriegführung oder Schuldenabzahlung). Vînzarea postului semnifică din perspectiva weberiană faptul că formele de cedare a uzufructului, tributului, serviciilor datorate stăpânului sau funcționarului pentru exploatare personală constituie o amenințare pentru tipul pur de organizare birocratică.

Organizarea prebendală a postului funcționarului apare în contextul în care stăpânul cedează acestuia plăți și alte beneficii sub formă de rentă pentru restul vieții lui. Ele sunt plăți fixate în obiecte sau în uzufruct al pământurilor sau altor resurse și constituie bunuri pentru asigurarea economică a postului ca recompensă pentru îndeplinirea obligațiilor prevăzute. Tranziția de la o asemenea organizare prebendală a postului spre posturi plătite în bani este contradictorie întrucât înzestrarea „prebendală" a funcționarilor sau preoților a continuat să funcționeze chiar și în perioada modernă deși este caracteristică antichității și evului mediu. Această formă este identificată de Weber și în

alte regiuni cum ar fi China. Potrivit tradiției chineze caracterul prebendal al tuturor funcțiilor îl forța pe funcționar să demisioneze în perioada funeraliilor împăratului sau conducătorilor locali întrucât în acest timp se prescria abținerea de la posesia bunurilor. Birocrația „salarială" înregistrează un regres și mai mare în cazul acelor cedări de drepturi economice însoțite de prerogative politice. În acest context natura proprie, specifică organizării birocratice este atinsă și acest fapt ilustrează în mod preponderent organizarea feudală a dominației în care toate tipurile de cesiuni, servicii și forme de uzufruct au tendința de a distruge mecanismul birocratic și subordonarea ierarhică. Subordonarea este dezvoltată în modul cel mai strict în disciplina funcționarului modern și ea decurge din clauzele contractuale ale angajării acestuia. O disciplină asemănătoare prin caracterul ei apare pe alte baze acolo unde sclavii sunt folosiți în administrație și exercită atributele funcționarului. Ea se exprimă prin supunerea absolută cu caracter personal față de stăpân așa cum ne asigură numeroasele exemple ce pot fi găsite în Egipt și Roma.

Funcționarea cu succes a aparatului birocratic depinde de o serie de condiții fundamentale pentru cel care ocupă un post în aparatul birocratic: salariul sigur în bani, (gesichertes Geltgehalt) și posibilitatea unei cariere în care se avansează, printre altele, în funcție de disciplină strictă și rezultatele controlului exercitat de cei plasați pe poziții superioare. Integrarea funcționarului în mecanismul disciplinei stricte este ușurată de sentimentele de prestigiu pentru apartenența la un tip de activitate organizată într-un sistem birocratic, de separarea vieții private de aceea a funcției în cadrul organizației birocratice sau de caracterul pur personal al muncii de birou.

În general, dezvoltarea cantitativă a sarcinilor administrative aduce în orice formațiune socială o

administrare birocratică astfel că permanența unui stat mare și o anumită omogenizare culturală pe care o presupune o dominație îndelungată cu o structură de valori specifică au fost asociate întotdeauna cu o evidentă structură birocratică a statului. Ambele trăsături au fost prezente în imperiul chinez, dar administrația birocratică chineză a avut o existență contradictorie. Numeroase imperii africane au avut o existență efemeră tocmai pentru că nu și-au construit un aparat administrativ cu o anumită stabilitate în comparație cu imperiul califilor care a durat o mare perioadă de timp în condițiile în care organizarea posturilor din administrație a fost în mod esențial prebendală și patrimonială. La începutul perioadei moderne a Europei continentale, prerogativele statale acumulate în mâna prinților au luat o dezvoltare birocratică fapt ce reliefează una din trăsăturile specifice ale statului modern și anume dependența acestuia de baza sa birocratică. În domeniul politicii, statul și partidul de masă reprezintă un teren specific supus proceselor de birocratizare. Pentru a exemplifica procesul de birocratizare a partidelor, Weber recurge la acela al partidului social-democrat german și la partidele politice americane. El analizează procesele de dezvoltare a statelor și observă că birocrația este impusă de lărgirea intensivă și amplificarea internă a sarcinilor administrative. Afirmarea administrației în Egipt este legată, printre altele și de reglementările colectării și distribuirii apelor – Wasserhältnisse. Din considerente tehnice și economice nu se puteau evita astfel de reglementări care conduc la birocratizare prin simpla lor punere în aplicare. Apariția și stabilizarea unui mecanism compus din proceduri și funcționari au condus la facilitarea altor procese de dezvoltare legate de realizarea construcțiilor cu un grad mare de tehnicitate. Expansiunile maritime ridică noi sarcini calitative în fața administrației statelor și impun treptat forme specifice de administrare. Creșterea și

afirmarea birocraţiei reprezintă şi o funcţie a creşterii ariei sociale a bunurilor comune care influenţează standardele de viaţă. Weber identifică factori politici determinanţi ai birocraţiei, dar şi factori de natură tehnică. În prima categorie pot fi incluse cererea crescândă pentru ordine şi protecţie precum şi garanţiile pentru drepturile individuale, în mod deosebit acele prevederi ce caracterizează statul bunăstării generale. În cadrul factorilor tehnici, Weber menţionează mijloacele moderne de comunicaţie, căile de transport, telegraful. Dezvoltarea birocraţiei este explicată de Weber şi prin avantajele tehnice ale organizării birocratice, iar motivul decisiv al acestui avans este superioritatea sa tehnică asupra oricărei alte forme de organizare (Wirtschaft und Gesellschaft, p. 561)

Elemente cum ar fi precizia, viteza de realizare a sarcinilor, reducerea tensiunilor şi a costurilor materiale, claritatea, cunoaşterea actelor, continuitatea, discreţia şi stricta subordonare sunt ridicate la nivelul optim de manifestare în administraţia birocratică în general şi mai ales în forma sa monocratică. Prin aceste elemente, birocraţia este superioară formelor colegiale sau onorifice de administrare. Creşterea calitativă a sarcinilor administrative şi necesitatea rezolvării lor scoate la iveală limitele administrării prin notabili, iar munca caracterizată prin compromisul specific corpurilor colegiale cauzează fricţiuni, conflicte şi întârzieri întrucât trebuie să se ţină cont de diferitele opinii şi interese. În aceste condiţii, administrarea este mai înceată, mai puţin precisă şi mai puţin unificată. Economia capitalistă de piaţă va fi aceea care va impune ca munca oficială de administraţie să fie realizată precis, continuu şi cu cea mai mare viteză posibilă. În raport cu alte forme de organizare, procesul de afirmare a birocraţiei oferă posibilitatea de a realiza principiul funcţiilor administrative specializate potrivit consideraţiilor obiective în contextul performanţelor

individuale ale funcţionarilor cu o pregătire specializată şi competenţă mărită printr-o practică îndelungată. Consideraţiile pur obiective sunt determinate de reguli „calculabile" ce permit un control clar, dar şi de faimoasa lozincă „ohne Ansehen der Person" (fără referinţă la persoană). În formele sale pe deplin dezvoltate, birocraţia stă sub principiul „sine ira et studio" şi semnifică faptul că ea este „dezumanizată" (entmenschlich) eliminând consideraţiile pur personale, iraţionale, emoţionale ce scapă „regulilor calculabile". În acest context se impune expertul strict obiectiv, detaşat de considerentele personale. El se plasează într-o relaţie de opoziţie faţă de locul stăpânului din vechile structuri sociale, influenţat în conduita sa de simpatiile şi favorurile personale ori de graţie şi gratitudini.

Birocraţia presupune în acelaşi timp şi un efort de edficare a unui sistem juridic, raţional, codificat potrivit normelor care se elaborează prin raportare la un scop sau la o valoare (Zweck- sau wertrational). Interpretarea raţională a legii pe baza unor concepţii pur formale se află în opoziţie cu judecata bazată pe tradiţiile sacre sau cu judecăţile informale exprimate în termeni etici sau sub formă de elaborări concrete cum ar fi oracolul, transmiterile profetice şi judecăţile harismatice. Caracterul informal al interpretării legilor ilustrat prin termenul de Kadi-Justiz, semnifică lipsa conceptelor raţionale, „analogii", interpretare concretă a „precedentelor", deci „empirische Justiz". Formele nebirocratice de dominaţie se caracterizează prin această sferă a tradiţionalismului strict, iar pe de altă parte printr-o sferă a liberului arbitru şi a graţiei stăpânului.

„Die universale Tendez zur Birokratisierung", după o expresie a lui Günther Abramowski in „Das Geschitsbild Max Webers", se manifestă în forme diferite, dar cu conţinut asemănător de-a lungul dezvoltării economice, tehnice, culturale şi politice. Weber constată existenţa unei deosebiri

în modul de funcționare a dreptului în Anglia și restul continentului european. Ea este explicabilă prin rezistența ghildelor organizate ale juriștilor în fața eforturilor de codificare rațională a legii, inclusiv eșecul în preluarea dreptului roman. Ghildele formau un strat de notabili cu caracter monopolist din rândul cărora se recrutau judecătorii marilor curți. Ei concentrau în mâna lor întreaga pregătire juridică ca tehnologie empirică și luptau cu succes împotriva acelor tendințe ce le amenințau pozițiile materiale și sociale. Încercările de raționalizare a dreptului au provenit din partea universităților și a tribunalelor ecleziastice, iar succesul dreptului roman în țările europene se explică prin caracterul rațional al formei sale. Necesitatea de a lăsa procedura judecătorească în competența unui corp de experți pregătiți sistematic în universități și pe baza dreptului roman a fost decisivă pentru procesul de raționalizare a dreptului. Calitățile raționale și sistematice ale dreptului roman se află în opoziție cu sistemele legislative produse în Orient și în Grecia perioadei eleniste. Răspunsurile de tip rabinic ale Talmudului constituie un exemplu de justiție empirică care nu este rațională ci „rațională" și, în același timp, impregantă de tradiție. Fiecare verdict profetic este o adevărată Kadi-Justiz care urmează schema „Es ist geschrieben... aber Ich sage Ihnen...." („Este scris... dar vă spun eu..."). Administrația birocratică impune tocmai legalitatea, obiectivitatea riguroasă, formală și rațională care previne arbitrariul, discreția liberă, personală a vechii administrații patrimoniale. În acest sens, Weber remarcă formalismul administrației birocratice pătrunsă de reguli și de „răceala" atitudinii raționale precum și posibila coliziune a acestuia cu „ethos"-ul maselor care le îndreaptă spre o justiție substantivală, concretă și spre o persoană, de asemenea concretă. „Ethos-ul popular" cuprinde o viziune în care normele raționale juridice nu au aceeași valoare pentru cei

săraci. Masele lipsite de proprietate consideră că justiția ar trebui să le ofere compensații pentru posibilitățile lor economice și sociale reduse. O astfel de acțiune politică semnifică pentru Weber o limitare a caracterului impersonal al normei juridice, caracter care a stat, printre altele, la baza unificării sistemelor juridice raționale. „Orice formă de „dreptate populară" – spune Weber – care în mod normal nu ține cont de rațiuni și norme, ca de altfel orice formă de influență puternică asupra administrației din partea așa-numitei opinii publice, afectează cursul rațional al justiției și administrației" (WuG., p. 565-566).

Paradigma unei dezvoltări birocratice nu poate evita luarea în considerație a importanței mijloacelor de administrare. Concentrarea acestora este mai evidentă în dezvoltarea marilor întreprinderi capitaliste precum și în organizațiile publice. Exemplul utilizat de Weber se oprește asupra armatei, instituție în care pregătirea tehnică și disciplina militară pot fi pe deplin dezvoltate. Sub aspect istoric, birocratizarea armatei s-a realizat odată cu transferul serviciului militar de la cei înstăriți spre cei săraci. Până la apariția acestui transfer, serviciul militar reprezenta un privilegiu onorific pentru cei bogați. Birocratizarea războiului organizat se realizează în aceleași forme ca întreprinderea capitalistă sau ca orice altă afacere din alte domenii de activitate ca expresie a cererii crescânde pentru mijloace materiale de management.

Organizarea birocratică apare pe o bază socială caracterizată prin apropierea diferențelor sociale și economice referitoare mai ales la semnificația diferențelor sociale și economice în raport cu îndeplinirea sarcinilor administrative. În contrast cu guvernarea democratică a unităților mici, birocrația este însoțită de afirmarea democrației moderne de masă. Acest fapt rezultă și din principiul caracteristic birocrației potrivit căruia regularitatea

abstractă a exercitării administrării reprezintă un rezultat al cerinței egalității. Administrarea non-birocratică a oricărei structuri largi de administrație se bazează pe faptul că rangurile economice și socio-materiale se conectează cu îndatoririle și funcțiile administrative.

Birocratizarea și democratizarea în cadrul administrării statului semnifică o creștere a cheltuielilor publice în ciuda faptului că administrarea birocratică este, în general, mai puțin costisitoare decât alte forme de administrare. Studiul administrației în Prusia de est și în Anglia îi permite lui Weber să tragă concluzia potrivit căreia considerentele de natură economică (studiul vizează a doua jumătate a secolului al XIX-lea) au făcut ca proprietarii de terenuri și persoanele privilegiate economic să alcătuiască și administrația acelor zone. Democrația de masă desființează privilegiile de clasă, feudale, patrimoniale și distruge sistemul recrutării plutocratice, de tip „honoratiores" pentru ocuparea funcțiilor în aparatul administrativ de stat. Acest proces se produce treptat și explică continuitatea structurilor personale din administrație ca rezultat al structurilor personale din cadrul partidelor liberale și conservatoare dintr-o anumită perioadă a istoriei politice a sfârșitului secolului al XIX-lea și din prima jumătate a secolului al XX-lea. Weber constată că în cazul Germaniei partidele democratice de masă sunt organizate birocratic sub conducerea funcționarilor de partid și a secretarilor de sindicat. Acest element justifică afirmarea politică și parlamentară a partidului social-democrat în ultimii douăzeci de ani ai secolului al XIX-lea.

Dezvoltarea generală a Franței, Angliei și nordului Americii demonstrează caracterul asociat al dezvoltării democrației și al progresului birocrației în administrarea statală. Relația dintre democratizare și birocratizare este o relație în care se afirmă și se traduce în practică o filosofie politică prin care se caută prevenirea dezvoltării unui grup

închis de funcţionari care să controleze un partid şi prin aceasta şi o administraţie (Hinderung der Entwicklung eines gesschlossenen Beamtenstandes) în interesul accesibilităţii universale la posturile publice (der allgemeinen Zugänglichkeit). În acest scop, democraţia politică încearcă să micşoreze perioada deţinerii unei funcţii dobândite prin alegere sau numire în conformitate cu reguli definite universal. Weber precizează că sensul democratizării în contextul unei posibile tensiuni cu birocraţia nu trebuie înţeles ca minimizare a valenţelor conducerii prin funcţionari publici în favoarea conducerii directe de către popor. În Rusia arată Weber, trecerea nobilimii funciare prin Miestnitschestwo la nobilimea de funcţie a fost un fenomen de tranziţie spre democraţie.[35]

Avansul democraţiei şi democratizarea „pasivă" ca desfiinţare a privilegiilor feudale, a limitării puterilor locale sunt marcate, printre altele, de fenomene istorice cum ar fi bonapartismul şi revoluţia în Franţa sau birocratizarea bisericii romano-catolice. Democratizare „pasivă" semnifică eliminarea administraţiei alcătuite din notabili şi substituirea lor cu funcţionarii birocratici. La acest proces contribuie şi condiţiile economice ce favorizează apariţia unor clase sau categorii sociale interesate în promovarea democraţiei, presupunând deja că interesele lor merg în direcţia întăririi birocraţiei sau în sensul atingerii prin alianţe a unor avantaje economice sau sociale.

Odată instalată şi pe deplin fundamentată, birocraţia reprezintă una din structurile greu de distrus. În condiţiile modernităţii, birocraţia apare ca o structură de putere care nu poate fi distrusă. Spre exemplu, notabilul onorific şi notabilul avocat aveau în proprietate elemente care le conferau independenţă, dar tot ele nu le permiteau să se dedice total activităţii administrative. În schimb, birocratul de profesie este „înlănţuit" de activitatea sa prin întreaga existenţă

economică, materială şi ideală. El este doar o piesă într-un mecanism care-i prescrie cursul conduitei sale. Funcţionarul este însărcinat cu sarcini concrete specializate şi interesul său fundamental este acela de a vedea administraţia în stare de funcţionare. Totodată, cel guvernat nu se poate dispensa sau înlocui aparatul birocratic tocmai pentru că birocraţia înseamnă o pregătire de expert şi are la bază o specializare funcţională în muncă cu un set de aptitudini şi deprinderi deosebite, iar soarta maselor depinde de funcţionarea corectă şi continuă a administraţiei birocratice şi a organizaţiilor economice birocratice. Atât pentru administraţia publică cât şi pentru cea privată oprirea maşinii birocratice are consecinţe grave. Weber consideră că pretenţia lui Bakunin de a desfiinţa „bazele drepturilor dobândite şi ale dominaţiei" prin distrugerea documentelor scrise publice are un caracter pur naiv. Un sistem de funcţionari continuă să activeze chiar după ce un duşman a ocupat un teritoriu, el fiind vital atât pentru cuceritori cât şi pentru cei ocupaţi. În această situaţie, sistemul nu are nevoie decât de schimbarea funcţionarilor din vârful organizării birocratice.

Una din trăsăturile semnificative ale birocraţiei este poziţia de putere ce derivă din poziţia de expert a birocratului. Stăpânul „politic" se găseşte el însuşi în poziţia unui diletant în raport cu birocratul, lucru valabil şi atunci când stăpânul politic este poporul dotat cu armele iniţiativei parlamentare, ale referendumului sau atunci când „stăpânul" este un parlament ales pe o bază mai mult sau mai puţin democratică. Prin logica ei, birocraţia va căuta să-şi mărească puterea prin creşterea expertizei corpului său de funcţionari. Ea va păstra în secret informaţiile, cunoştinţele sau chiar intenţiile. Birocraţia va căuta, spune Weber, să se ascundă chiar de criticismul public dacă este posibil acest lucru prin evitarea controlului opiniei publice. „Die Tendenz zur Sekretierung" în anumite domenii ale administraţiei se

explică prin natura sa materială, altfel spus prin interesele sale de putere. Faptul este valabil şi în administraţia birocratică şi în cea militară, precum şi în organizarea partidelor politice. În „Bürokratisierung des Parteibetrieb" caracterul secret a activităţii acestuia devine dominant pentru că eficacitatea acţiunii politice ţine de potenţialul birocraţiei. Eficacitatea poate fi afectată printr-un caracter prea public al activităţii decizionale a partidului. Conceptul de „Amtsgeheimnis" este o invenţie a birocraţiei (o invenţie specifică potrivit opiniei weberiene). Vorbind de secret ca mijloc de putere şi de organizare birocratică publică şi privată, se poate afirma că secretul este mult mai bine apărat într-o întreprindere privată decât în una publică. Poziţia de putere a administraţiei moderne îi determină conduita în raport cu celelalte instituţii politice. Un parlament poate controla administraţia, dar aceasta îşi va apăra informaţiile pentru că ei îi convine un parlament slab informat, deci fără putere. Într-un sistem constituţional, şeful administraţiei care poate fi primul ministru este legat de birocraţie printr-o comunitate de interese (interessengemeinschaft) împotriva dorinţei şefilor de partide din parlament de a avea acces la informaţie. Deşi formal aprecierea unui funcţionar depinde doar de actele sale profesionale există totuşi şi alte elemente care intervin în evaluarea unui membru al corpului funcţionăresc. Punând în discuţie relaţia dintre membrii aparatului birocratic şi cel care se află în fruntea administraţiei Weber arată că recrutarea funcţionarilor din rândul celor care nu au prea multă avere măreşte puterea conducătorului monocrat al administraţiei birocratice asupra funcţionarilor. De aceea, numai funcţionarii care aparţin unei categorii sociale influente pot să-şi impună interesele în faţa acţiunii conducătorului.

Preocuparea majoră a conducătorului de a utiliza şi exploata tipul specific de cunoaştere a expertului îi asigură

acestuia o poziție dominantă. În contextul extinderii calitative și cantitative a sarcinilor administrative în care cunoașterea expertului devine indispensabilă, conducătorul nu se mai mulțumește să consulte din când în când pe cineva. El își alcătuiește un consiliu din asemenea persoane, iar astfel de instituții au existat în diverse societăți și au purtat denumiri ca Privy Council, Conseil d'état, Generaldirektorium, Cabinett, Divan, Tsung-li Yamen, Wai-wu pu, instituții cu caracter tranzitoriu spre sistemele de organizare birocratică. Corpurile colegiale de acest gen, afirmă Weber, au fost primele instituții care au permis dezvoltarea conceptului modern de „autorități publice". Ele au continuat să existe și după schimbarea conducătorului. În luarea deciziilor, corpurile colegiale și-au crescut puterea de competență incluzând interese dintre cele mai diverse. Odată cu birocratizarea statului și cu emergența unui sistem juridic rațional există și posibilitatea separării ordinii legale „obiective" de drepturile subiective ale individului pe care statul trebuie să le garanteze, deci posibilitatea separării dreptului public de cel privat, dreptul public reglementând interrelațiile dintre autoritățile publice și subiecți, iar cel privat dintre indivizi. Această distincție presupune și o separare a statului ca purtător abstract al prerogativelor suverane și creator al „normelor legale" în raport cu drepturile individului. Aceste forme sunt îndepărtate de natura pre-birocratică, în special patrimonială și feudală a structurilor de putere. Caracterul impersonal al conducerii administrației prin aparatul birocratic se realizează treptat prin raționalizarea normelor juridice și prin separarea publicului de privat, nu numai în teorie, dar și în practică.

Birocratizarea statului valorizează în mod deosebit educația și pregătirea specializată, iar acest fapt poate fi asociat cu progresul structurii rațional-birocratice de dominație. În general, se poate afirma că birocratizarea

conduce la dezvoltarea unui tip de personalitate a expertului profesional şi a unei obiectivităţi raţionale. Birocraţia modernă implică necesitatea unei reţele de universităţi, universităţi tehnice şi academii comerciale care să asigure o educaţie pe baza unui sistem de examinări speciale. „Examinarea specială" în sensul actual poate fi găsită şi în afara structurilor birocratice specifice, în profesiunile „libere" de genul medicinei, dreptului şi în asociaţiile profesionale cu caracter comercial.

Din perspectiva democraţiei, examenele constituie un mijloc de selecţie a celor superior dotaţi fapt ce ar putea conduce la apariţia unei caste privilegiate, a unei categorii cu un potenţial raţional-birocratic înalt. Din perspectiva democraţiei această castă constituie în acelaşi timp şi un eventual concurent în valorificarea poziţiilor de putere pe care le presupune birocraţia. Poziţia democraţiei faţă de certificatele educaţionale şi examenele speciale este ambiguă potrivit opiniei lui Max Weber aşa cum este şi faţă de birocraţie în general. Examinările speciale pot fi întâlnite şi în epocile pre-moderne birocratice. Aşteptările legate de prebende, de posturi în administraţia patrimonială sau în aceea a bisericii au reprezentat o puternică motivaţie pentru studiu şi trecerea unor examene. Dezvoltarea modernă a adevăratei birocraţii orientează sistemul examinărilor la o dezvoltare apreciată de Weber a fi „fără oprelişti". Reforma administraţiei – Civil Service – în Anglia a impus un model al formării şi specializării drept un criteriu al accesului în slujbele de stat. „Vollbürokratisierung" semnifică un accent pus pe examinări specializate. Pentru Weber încercarea de a înlocui sistemul birocratic cu o birocraţie modernă în China începutului secolului al XX-lea a trebuit să facă apel la un sistem ce asigura formarea specializată a funcţionarilor.

Dezvoltarea sistemului educaţional axat pe nevoile birocraţiei este favorizată şi de prestigiul social pe care îl

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

prezintă certificatele educaționale obținute prin asemenea examinări speciale astfel că – das Bildung patent – este astăzi ceea ce era altădată un certificat de noblețe în sensul unei calificări pentru o funcție în administrație. Formarea - Bildung – determină o dezvoltare a proceselor de evaluare a diplomelor universitare sau a celor eliberate de colegii și academii comerciale. În același timp, cerința universală pentru crearea certificatelor educaționale în toate domeniile are drept rezultat constituirea unui strat de funcționari privilegiați și recomandați în aceeași măsură pentru activitatea administrativă în domeniul public și privat. Abordând din punct de vedere sociologic această problematică, Weber reliefează faptul că posesorii certificatelor ce atestă pregătirea specializată obținută prin examinări se sprijină pe acestea în vederea obținerii unor avantaje cum ar fi admiterea în anumite cercuri, contractarea unor căsătorii, solicitarea unor salarii, exprimarea unor cerințe de avansare. Toate acestea reprezentă cerințe ale monopolizării unor poziții avantajoase economic și social. Educația și formarea specializată înseamnă o perioadă îndelungată de timp și cheltuieli mari. Aceasta înseamnă potrivit opiniei lui Weber favorizarea persoanelor cu proprietate și statut economic înalt și dezavantajarea înzestrării naturale, a calităților personale intelectuale. Weber utilizează termenul de „înăbușire a harismei" (die Zurückdrangung der Begabung) pentru a exprima procesul general prin care cei defavorizați economic vor pierde posibilitatea recrutării în funcții în sistemul birocrației deși se afirmă în general o creștere a bazei sociale al accesului în administrația modernă birocratică tocmai ca urmare a nivelării sociale pe care o presupune afirmarea birocrației în societate. Afirmația corectă în acest caz este aceea potrivit căreia necesitatea formării specializate limitează consecințele sociale ale birocrației legate de nivelarea socială și ștergerea

deosebirilor de grup, de apartenenţă la categoria funcţionarilor.

Democraţia luptă împotriva caracterului de corp al funcţionarului, împotriva constituirii unui grup social care să monopolizeze avantajele birocraţiei. Printre măsurile de limitare a poziţiei birocraţiei, democraţia evidenţiază rolul alegerii funcţionarilor pe perioade scurte în îndeplinirea unei funcţii şi numirea funcţionarilor pe baza unei proceduri regulamentare de disciplină. De fapt, arată Weber, democraţia încearcă să înlocuiască dispoziţia „arbitrară" a şefului ierarhic supraordonat prin „aceeaşi" dispoziţie arbitrară, dar care vine de această dată din partea şefilor de partide care îi domină pe birocraţi sub aspect organizaţional.

Prestigiul social bazat pe avantajul unei educaţii speciale nu este specific numai pentru birocraţie. El există şi în alte structuri de dominaţie doar că se bazează pe alte fundamente exprimate prin termenul de „om cultivat" mai degrabă decât prin cel de „specialist". Fundamentele diferite ţin de conţinutul îmbrăcat de „stima socială" în diferite sisteme de dominaţie cum ar fi cele feudale, teocratice, patrimoniale, în administrarea notabililor din Anglia, în vechea birocraţie patrimonială chineză, dar şi în condiţiile dominaţiei demagogilor din democraţia grecească. Termenul de „om cultivat" este determinat de structura de dominaţie şi de condiţia socială, îndeosebi aceea a apartenenţei la stratul social conducător – Herrenschicht –. O astfel de educaţie viza tipul cavaleresc sau ascetic, tipul literaţi din China, gimnast-umanist în Grecia, tipul convenţional al Gentlemanului anglo-saxon. Lupta dintre tipul literat, cultivat şi cel specializat, ascunsă la început devine deschisă, determinată de birocratizarea crescândă şi de importanţa tot mai mare a cunoaşterii de tip expert.

Modelul dominaţiei birocratice este supus de autor unor întrebări care rămân extrem de actuale. Spre exemplu,

este important să stabilim în ce măsură modelul birocratic de adminstrare statală şi cel de dominaţie politică este adaptat sistemelor economice şi politice subdezvoltate sau celor aflate în procesul de democratizare din centrul şi estul Europei. Este important de ştiut, de asemenea, dacă este posibil să se combine modelul birocratic cu modelul autoritar de organizarea a vieţii politice sau dacă este posibil ca birocraţia să devină un instrument de dominaţie în mâna unui grup redus care controlează puterea şi resursele economice precum şi pe cele simbolice de putere.

Alte întrebări vor căuta să identifice obstacolele aflate în calea afirmării valenţelor socio-economice ale birocraţiei, dacă modelul „plebiszitärer demokratie", modelul „cäsar" ori cel „charismatischer" blochează birocraţia sau o deturnează spre alte scopuri. Toate aceste întrebări vor fi discutate în capitolul dedicat actualităţii tezelor weberiene asupra dominaţiei şi puterii.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Note şi trimiteri:

1. Max Weber – Wirtschaft und Gesellschaft, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1922, p.154.
2. Heino Speer – Herrschaft und Legitimität. Zeitgebundene Aspekte in Max Webers Herrschaftssoziologie, Duncker und Humblot, Berlin, 1978. Cartea se deschide cu un interesant citat din Weber din perspectiva căruia apare cu claritate relaţia dintre contextul istoric şi cel cultural-conceptual. „... Eine jede Wissenschaft.... arbeitet mit dem Begriffsvorrat ihrer Zeit...", p. 2.
3. Johannes Winckelman – Legitimität und Legalität în Max Webers Herrschaftssoziologie, Tübingen, 1952, p. 25. „Im Zentrum seiner empirischen Analyse der herrschaft steht ihr der Legitimationsglaube als herrschaft grundlage".
4. Max Weber – WuG, p. 156. „Durch «Bewährung» Bedingten Anerkennung durch die Beherrschten".
5. Günther Roth – Politische Herrschaft und persönliche Freiheit. Heidelberger Max Weber-Vorlesungen 1983, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1989, Cap. I, „Neueformen des politischen Personalismus, p. 18. „Ich will hier Neopatrimonialismus enge als Klientelismus definieren, als auf ideellen und materiellen Interessen Beruhende Loyalitatsbeziehung zwischen einen «Herrn» und seinem persönlichen Stab oder seiner persönlichen Gefolgschaft, und zwar ohne die traditionalistische Legitimation des historischen Patrimonialismus".
6. Max Weber – Politica o vocaţie şi o profesie, Editura Anima, Bucureşti, 1992, p. 12. Traducere după „Politik als Beruf" von Max Weber, Zweite Auflage, München und Leipzig, 192, Verlag von Duncker und Humblot.
7. Ibidem, p. 12.
8. Wolfgang Mommsen – Max Weber und die deutsche Politik, 1890-1920, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1959, p. 409. Se pot găsi referinţe şi în capitolul „Zum Begriff der plebiszitären Führerdemokratie", în W. Mommsen, „Max Weber. Gesellschaft. Politik. Geschichte", Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1974, pp. 44-72.

9. Max Weber – WuG, p. 161, „... als kollegial kann man der ausseren Form – wegen auch Vergesellschaftungen bezeichnen, welche die Vertreter als Delegierte von untereinander kollidierenden ideellen oder Macht – oder materiellen interesse zusammenschliessen sollen, um eine Schlichtung der Interessengegensatze durch Kompromiss zu erreichen".
10. Ibidem, p. 164.
11. Ibidem, p. 165, „Nur kollegiale, eventuell solidarisch, zusamenstehende beamtenkörperschaften könnten insbesondere den zum «Dilletanten» werdenden Fürsten des Okzidents allmählich politisch expropiiren".
12. Ibidem, p. 165, „Die Herrengewalt kann ferner abgemildert werden durch spezifizierte Gewaltenteilung und im Legalitätsfall (konstitutionalle Gewaltenteilung) rational bestimmter «Funktionen»...".
13. Ibidem, p. 607.
14. Ibidem, p. 608.
15. Ibidem, p. 609.
16. Max Weber – Politica o vocație și profesie, p. 30.
17. Idem – WuG, p. 167. „Parteien sollen heissen auf (formal) freie Werbung beruhende Vergesellschaftungen mit dem Zweck ihrer Leitern Innerhalb eines Verbandes, Macht, und ihr aktiven Teilnehmern dadurch (ideelle oder materielle) Chancen (der Durchsetzung von sachlichen Zielen oder der Erlangung von persönlichen Vorteilen oder beides) zuzuwenden".
18. Ibidem, p. 167.
19. Ibidem, pp. 168-169.
20. Ibidem, p. 169.
21. Idem – Politica o vocație și profesie, p. 22.
22. Ibidem, p. 22.
23. Ibidem, p. 24.
24. Ibidem, p. 43.
25. Ibidem, p. 43.
26. Ibidem, p. 9.
27. Ibidem, p. 47.
28. Ibidem, p. 51.
29. Idem – WuG, ediția din 1976, J.C.B. Mohr (Paul Siebek), Tübingen, p. 631.
30. Ibidem, p. 631.

31. Ibidem, p. 177. „Soziale Klasse soll die Gesamtheit derjenigen Klassenlagen heissen, zwischen denen ein Wechsel persönlich, in der Generationenfolge leicht möglich ist und typisch stattzufinden pflegt".
32. Ibidem, p. 176.
33. Ibidem, p. 174.
34. Jürgen Habermas – „Tehnica şi ştiinţa ca «ideologie»„„ în Cunoaştere şi comunicare, Prefaţă şi îngrijirea versiunii în limba română Andrei Marga, Editura Politică, Bucureşti, 1983, p. 142.
35. Max Weber – Miestnicestvo – înseamnă transferul ordonării în funcţie de rang din sfera ierarhiei nobilimii în ierarhia administrativă. Weber îl consideră ca un sistem de tranziţie spre o administraţie modernă (Zwischenerscheinung).

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

IV

Actualitatea concepției lui Weber asupra puterii și dominației

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Interpretarea modernizării politice din perspectivă weberiană

Apariţia noilor state prin procesele de eliberare colonială în anii '60 a pus în faţa cercetătorilor din ştiinţele sociale o problemă de o deosebită importanţă şi anume aceea a edificării unor sisteme politice într-un mediu impregnat de tradiţionalism, slab dezvoltat economic şi confruntat cu dimensiuni nebănuite ale clivajelor comunitare. Una din dificultăţile înţelegerii acestei problematici era legată de faptul că edificarea unui stat modern era înţeleasă ca o componentă a dezvoltării politice şi, de aici, interpretarea acestora din perspectivă ideologică. Ca urmare, fiecare curent ideologic dominant din acea perioadă şi-a elaborat o concepţie specifică asupra construcţiei statale şi în general asupra modernizării politice. Acesta este motivul esenţial pentru care Eisenstadt a caracterizat literatura consacrată dezvoltării politice ca anistorică, centrată în mod preponderent pe viziunea Vestului şi puţin sprijinită pe datele analizei concrete. Din perspectiva lui Eisenstadt ceea ce era necesar s-e referea la ideea că modernizarea politică trebuie să aibă în centrul său construcţia statului-naţiune[1].

Exista în acei ani un anumit optimism fondat pe legătura dintre industrializare şi modernizare politică. Ultima era privită ca o consecinţă directă şi automată a primeia. Anii '80 se caracterizează printr-o încercare de reevaluare a tezelor elaborate în urmă cu treizeci de ani. Rezultatul acestor analize a arătat că ieşirea din tradiţionalismul acestor societăţi nu putea fi o consecinţă mecanică a unei dezvoltări economice contradictorii, inegale şi cu modificări minore în structurile lor sociale. Noile studii au constatat că societăţile

investigate se particularizau printr-o articulare specifică a centrului şi a periferiei, prin absenţa sau slaba manifestare a unei societăţi civile incapabile să echilibreze un sistem politic mai mult sau mai puţin diferenţiat. Se constată adesea o „privatizare" a puterii politice de către o elită non-tribală şi minoritară ce construieşte un sistem politic cu caracter orientat preponderent exterior în raport cu mediul social. În societăţile mai puţin angajate într-un proces de dezvoltare economică, sistemul politic înseamnă un centru din perspectiva unui sistem segmentar de natură tribală sau de clan, un segment „ales" ce controlează periferia. Spaţiul său de existenţă politică este redus deşi această practică este posibilă în societăţile pluraliste.

În studiile actuale ce reevaluează evoluţia cunoaşterii dezvoltării politice se face apel la una din categoriile weberiene din teoria dominaţiei, aceea de sistem politic neo-patrimonial ca prelungire actualizată de Eisenstadt a modelului weberian al dominaţiei patrimoniale. Dacă patrimonialismul semnifică o dominaţie tradiţională dotată cu un „Verwaltung" care se află în proprietatea prinţului şi modelată în funcţie de nevoile de control colectiv, neo-patrimonialismul desemnează o practică ce se inspiră din aceste trăsături ce pot fi întâlnite încă în anumite societăţi latino-americane, asiatice şi mai ales în unele state din Orientul Mijlociu.[2] În general, neo-patrimonialismul poate fi definit ca însuşire a puterii de către un grup a cărui strategie este determinată de dorinţa de a-şi proteja propria achiziţie şi de a o păstra. O astfel de acţiune politică este des întâlnită contextul modernizării politice pentru că elita politică nu e nevoită să facă faţă concurenţei unei elite economice sociale. Acest context denotă o poziţie de monopol sau supra-putere capabilă de a reproduce dominaţia politică într o asemenea măsură încât sistemul politic este transformat într-un bun propriu, determinându-i configuraţia şi modul de

funcţionare. Conţinutul categoriei de neo-patrimonialism reflectă două trăsături distincte şi specifice pentru funcţionarea sistemelor politice din ţările în dezvoltare: mai întâi, o acumulare puternică de capital politic în raport cu slaba dezvoltare a capitalului economic endogen, apoi capacitatea de manipulare a acestei puteri de către elitele politice. Funcţionarea unui sistem politic neo-patrimonial favorizează puterea deţinută de Prinţ, de anturajul şi birocraţia sa şi este orientată spre consacrarea acestei puteri precum şi a resurselor deţinute de grupul conducător. Mecanismul este simplu şi se aseamănă cu cel din perioada feudală europeană. Grupul ce deţine puterea şi care controlează prin intermediul ei resursele va cauta prin diverse practici politice să reducă accesul grupurilor marginale spre putere. El va aloca bunurile materiale şi simbolice către diferitele grupuri sociale în limitele necesare pentru menţinerea controlului politic. Având deja puterea politică, grupul va căuta să domine sistemul cultural al reprezentărilor asupra ordinii sociale şi morale şi va promova o cultură politică de supunere micşorând pe cât posibil mobilizarea politică a maselor. În această direcţie, pentru modul în care cultura politică se articulează cu religia este sugestivă cartea lui Donald Eugene Smith „Religion and Political Development" (Boston, Little Brown, 1979). Autorul se preocupă de problema modului în care statele slab integrate politic şi sărace pot să se insereze în lumea modernă. În acest scop el analizează patru religii mondiale care au constituit de altfel şi pentru Weber în „Sociologia religiilor" domeniul ţintă în evaluarea potenţialului de dezvoltare socio-economică a ţărilor dominate de una sau alta din aceste mari religii. Smith le compară pe trei dimensiuni: mai întâi, el vrea să ştie dacă religia are o orientare istorică şi se sprijină pe o „carte" ce explică semnificaţia religiei aşa cum este cazul Creştinismului şi

Islamismului sau dacă are o orientare anistorică precum Budismul şi Hinduismul care pun accent pe meditaţie şi experienţă imediată; în al doilea rând, Smith deosebeşte sisteme de biserici cum este Creştinismul şi sisteme organice ca Islamismul şi Hinduismul în care structurile instituţionalizate sunt slabe sau inexistente. În al treilea rând, Smith separă religiile care promovează valori ierarhice de acelea care promovează valorile egalitare precum Budismul şi Islamismul.

Din perspectiva acestor structurări din spaţiul religiilor, Smith vrea să înţeleagă modul în care religiile se opun, rezistă la modernizare sau sprijină modernizarea. Smith îl citează pe Lucien Pye care identifică patru dimensiuni ale modernizării în „Aspects of Political Development": gradul de diferenţiere funcţională, participarea politică, toleranţa faţă de opiniile altuia concomitent cu dorinţa de negociere, receptivitate şi deschidere spre schimbare. Cheia studiului rezidă în modul în care Smith leagă problemele modernizării cu cele trei dihotomii utilizate pentru compararea religiilor. În raport cu chestiunea diferenţierii funcţionale sau a rolurilor secularizate, religiile organice care nu au o instituţionalizare consacrată rezistă la secularizare, pe când sistemele biserici acceptă secularizarea. În problema participării politice ca trăsătură a modernizării politice, Smith sugerează că religiile ierarhice ca hinduismul şi creştinismul (de fapt menţionează catolicismul) vor ridica restricţii faţă de participarea populară, în timp ce religiile egalitare – budismul şi islamismul- ar trebui să fie sprijinitoare ale participării. El arată că atât Biserica din America Latină cât şi structurile de castă ale hinduismului nu agrează ideea unei participări populare. Smith trebuie să facă faţă unor situaţii care ar putea contrazice ideea sa potrivit căreia grupurile sau popoarele ce împărtăşesc credinţe egalitare se caracterizează

printr-un grad mai mare de participare politică când de fapt în lumea islamică şi budistă participarea politică este scăzută. În cazul Islamului, Smith sugerează că participarea nu a ajuns la nivelul unei „bucurii" politice astfel încât religia şi cultura religioasă să o sprijine. În ceea ce priveşte budismul el observă incongruenţa dintre cultura religioasă ce constituie un suport al participării şi un sistem politic ce respinge această participare. Incongruenţa semnalată produce tensiuni psihologice în cadrul elitelor aşa cum notează Lucien Pye în studiul său despre edificarea naţiunii birmaneze „Politics, Personality and Nation Building" (New Haven, Yale University Press, 1962). Potrivit argumentului lui Smith se poate considera că o cultură religioasă asigură un sprijin psihic doar pentru acele politici ce reflectă valorile sale.

Al treilea criteriu se referă la măsura în care membrii unei comunităţi politice se angajează într-un compromis, acesta fiind un indicator ce diferenţiază sistemele democratice de cele autoritare. Smith consideră că religiile istorice se preocupă de analiza adevărului aşa cum acesta este revelat în istorie, iar acest adevăr este reliefat în mod obiectiv de istorie fiind acelaşi pentru toţi. Natura absolută a adevărului nu este un obiectiv supus toleranţei sau diferenţei de opinii. Religiile anistorice neagă faptul că ar exista anumiţi indivizi purtători ai adevărului absolut, fapt ce înseamnă că aceste religii pot să ofere un sprijin emoţional persoanelor ce împărtăşesc o mare varietate de opinii. Culturile politice democratice în care negocierile pragmatice au loc într-un mod aparte vor fi sprijinite de religiile anistorice. Catolicismul în America Latină nu a constituit o barieră în faţa guvernării autoritare. Smith crede că religia catolică, natura istorică a acesteia, a „condiţionat pe latino-americani să accepte şi să se supună conducerilor autoritare conduse de „caudillos" sau de oligarhii"[3].

Ca religie istorică, Islamul s-a angajat el însuşi în afirmaţii ideologice asupra unor scopuri politice, cât şi în acceptarea conducătorilor autoritari în raport cu masele.

Al patrulea criteriu identifică sistemele religioase care ar sprijini şi orienta schimbarea socială. Sistemele instituţionalizate bisericeşti au capacitatea de a determina schimbarea, în timp ce sistemele organice ce se caracterizează prin absenţa instituţionalizării sau printr-o slabă instituţionalizare nu au capacitatea de a sprijini sau orienta schimbarea socială. Printr-un asemenea tip de raţionament ar trebui să considerăm că societăţile catolice ar trebui să fie cele mai mari sprijinitoare ale schimbării. Democraţia creştină ar fi, după Smith, o speranţă pentru schimbare în ţările Americii Latine.

Aceste câteva consideraţii vin să lumineze dinamica şi formele de organizare a reprezentărilor asupra ordinii sociale şi morale în acele ţări investigate din perspectiva relaţiei cu modernizarea politică. Politica de modernizare angajată de elitele politice are drept scop protejarea lor pentru că politica de modernizare este indispensabilă pentru legitimitatea lor. Profunzimea acestei politici este redusă întrucât elitele vor iniţia doar o modernizare de suprafaţă care să nu afecteze structurile sociale şi economice generatoare de elite concurente care să le ameninţe poziţiile.

Aceasta ar putea constitui o explicaţie sau o parte a explicaţiei ambiguităţilor politicilor de modernizare puse în funcţiune în acest context. Ele tind mai mult să confirme un status quo decât să aibă ca rezultat un reală schimbare economică.

Unele teorii asupra modernizării preiau elemente din clientelism şi dependenţă pentru a le transpune în contextul dezvoltării internaţionale postbelice aşa cum ne demonstrează teoria dependenţei.

Analiza comparativă adesea neglijează impactul factorului politic internațional în general și al regimului politic asupra stabilității și performanței statelor. Așa-numiții **dependencistas** accentuează implicațiile condițiilor economice asupra funcționării statului și consecințele dezvoltării capitaliste pentru țările din lumea a treia.

Figurile reprezentative ale studiilor relativ mai recente asupra dependenței sunt Cardoso Fernando și Enzo Faletto în „Dependency and Development in Latin America" (Berkeley, University of California Press, 1979). Spre deosebire de analiza generală a școlii clasice a dependenței, metodologia lui Cardoso este una „structural-istorică". Termenul de dependență este utilizat pentru a analiza situații concrete din dezvoltarea lumii contemporane și nu pentru a generaliza un model universal al subdezvoltării. Scopul său este acela de a identifica noi situații de dependență specific istorice, căutând uniformități și diferențe. Cei doi autori își pun următoarele întrebări:

a) cum poate un cercetător să evidențieze caracterul unic al unei situații date de dependență?
b) care este originea istorică a unei situații de dependență, când și cum se va schimba?
c) cum pot actualele situații de dependență să genereze posibilități de transformare ?
d) ce impact va avea o schimbare în starea de dependență asupra dezvoltării istorice a unei țări.

Cardoso este preocupat mai mult de structurile interne ale dependenței decât de cele externe, de aspectele socio-politice cum ar fi luptele de clasă, conflictele de grup, mișcările politice decât de fundamentele economice ale dependenței. Pentru Cardoso problema dezvoltării nu se poate limita doar la o discuție despre înlocuirea importurilor

şi nici măcar la o dezbatere despre diferitele strategii ale creşterii în termeni de politici de export, pieţe interne şi externe sau despre orientarea economiei. Principala problemă este legată de mişcările oamenilor, de conştiinţa propriilor lor interese. Semnificativi pentru Cardoso sunt factori precum „mişcarea", luptele de clasă, redefinirea intereselor, alianţele politice ce menţin structurile precum şi posibilităţile de transformare a acestora. Cardoso contribuie la reexaminarea rolului luptelor politice interne în situaţiile de dependenţă, dar evidenţiază faptul că relaţia dintre forţele interne şi externe formează un complex ale cărui legături structurale sunt înrădăcinate în coincidenţele de interese dintre clasele dominante locale şi cele internaţionale. Spre exemplu, dominaţia externă apare ca o forţă „internă" prin practicile sociale ale grupurilor locale ce încearcă să întărească interesele externe deoarece ele pot să coicidă cu valorile şi interesele pe care aceste grupuri le consideră ca fiind proprii lor. El caracterizează acest fapt prin expresia „internalizarea intereselor externe". Cardoso vede dependenţa ca pe un proces de tip **open-ended.** În condiţii similare structurale de dependenţă există o multitudine de posibile răspunsuri în funcţie de mişcările şi alianţele interne. Astfel, dacă structurile de dependenţă delimitează o gamă largă de oscilaţii atunci luptele politice dintre clase, grupuri şi stat pot transforma aceste structuri chiar până la înlocuirea lor. Spre deosebire de şcoala clasică a dependenţei ce oferă o direcţie unilineară a dezvoltării, Cardoso argumentează că este posibil să existe o dezvoltare **dependent-asociată** cu forme mult mai dinamice de dependenţă decât cele ce caracterizează situaţiile quasi-coloniale.

Multe din tezele studiilor clasice ale dependenţei – dependenţă externă, economică şi subdezvoltare structurală – au cunocut schimbări în lucrările lui Cardoso şi au deschis noi căi de cercetare asupra dezvoltării dependente sau

reconfigurării căilor de dezvoltare din unele spații cum sunt cele din America Latina prin alianțele politice dintre capitalul local și cel străin, precum și prin instituirea unor regimuri autoritar-birocratice.

În America Latina, statul BA (birocratic-autoritar) a apărut la începutul anilor '70 mai întâi în Brazilia și Argentina și apoi în Uruguay și Chile. O'Donnell ne arată trăsăturile esențiale ale statului birocratic autoritar (O'Donnell: „Reflections on the Pattern of Change in the Bureaucratic-Authoritarian State", Latin American Review, nr.8,1978):

1. dominația birocraților: pozițiile înalte din guvern sunt ocupate de către persoane care au avut cariere importante în organizații birocratice cum ar fi forțele armate, sectorul public, mari firme private;
2. excluderea politică: statul birocratic-autoritar închide accesul în sistemul politic sectorului popular. fie prin represiune fie prin impunerea unui control vertical de către stat organizațiilor de tip sindical.
3. excluderea economică: statul birocratic-autoritar reduce sau amână aspirațiile de participare economică exprimate în sectorul popular.
4. depolitizarea: problemele sociale sunt reduse la cele „tehnice" ce pot fi rezolvate prin planificarea rațională a activităților operată de birocrați.
5. adâncirea dependenței capitaliste: apariția statului birocratic-autoritar corespunde unui anumit stadiu al evoluției capitalismului periferic și dependent.

O'Donnell se întreabă de ce statul birocratic-autoritar apare doar în anii '70 și nu mai devreme. El consideră că statul BA a constituit un răspuns la la crizele politice și economice ale capitalismului dependent din America Latină după cel de-al doilea război modial. În anii '50, multe state latino-americane au adoptat politica

substituției importului. În loc de a mai importa bunuri de consum produse în străinătate, statele latino-americane au decis să producă ele însele aceste produse pentru pieţele lor interne. În măsura în care cererile interne au fost create de importurile deja practicate anterior şi când producţia presupunea mici cantităţi de capital, tehnologie şi organizare, politica substituţiei importurilor a dus la o expansiune a capitalului local şi a activităţilor industriale pe orizontală. Cu toate acestea, expansiunea orizontală a durat puţin timp pentru că au apărut simptomele crizei economice – presiuni asupra balanţei de plăţi, inflaţie, redistribuţie negativă a venitului, declinul produsului intern brut şi a ratei investiţiilor, fuga capitalului şi altele. Aceste probleme economice au condus la activizarea politică a sectorului popular. Potrivit opiniei lui O' Donnell, mobilizarea politică a fost percepută ca o ameninţare faţă de interesele claselor dominante şi cele asociate cu acestea din străinătate. Cu cât era mai mare nivelul ameninţării, cu atât mai mult se observa polarizarea şi accentuarea contextului de clasă în conflictele sociale. Aceasta tinde să producă o mai mare coeziune între clasele dominante, o mai mare semnificaţie poziţiei şi acţiunii grupurilor radicale din armată şi administraţie în promovarea unei subordonări aproape complete a sectorului mijlociu şi în slăbirea sectorului popular. Statul BA este produsul istoric al acestor crize politice şi economice. Înţelegând că expansiunea orizontală a bunurilor industriale de consum a atins limitele sale, elitele militare şi birocratice încearcă o nouă strategie economică pe care O'Donnell o numeşte „adâncirea industrializării". Scopul acestei adânciri constă în producţia unor bunuri mai complexe care să genereze o industrie integrată vertical şi cu speranţe de export care să ducă la reducerea problemei balanţei de plăţi.

În vederea realizării acestui scop, elitele militar-birocratice decid instituirea unui stat birocratic-autoritar care

să asigure pacea socială pentru a permite investiții de capital pe scară mare. În comparație cu bunurile de consum, investițiile de capital implică o perioadă mai mare de maturizare, un conținut mai mare tehnologic, management organizațional și un aport mai mare de capital. Nici o corporație nu este dornică să investească atât de mult și în condiții de risc atât de ridicate decât dacă ar exista un grad înalt de siguranță viitoare într-un mediu profitabil. Pentru aceasta, elitele militar-birocratice caută să elimine amenințarea politică ce vine din partea sectorului popular prin eliminarea liderilor acestuia, interzicerea grevelor, amânarea alegerilor politice periodice, controlul organizațiilor muncitorești din întreprinderi. Excluderea politică a sectorului popular a dus la realizarea „ordinii", a determinat stabilirea unor condiții necesare pentru stabilizarea relațiilor de dominație, permite predictabilitatea investițiilor profitabile și asigură un nou impuls adâncirii structurii producției. Creșterea capacității represive a statului și a controlului asupra societății civile reprezintă instrumente ale unei strategii de limitare sau marginalizare a protestului popular pentru a face posibilă diversificarea structurii industriale. Acestea fiind notele fundamentale ale statului birocratic-autoritar (BA), intrebarea pe care și-o pune politologul este aceea referitoare la dinamica acestei instituții politice.

Din punctul de vedere a lui O'Donnell, capitalul internațional este o condiție necesară pentru a asigura obiectivele stabilite de statul birocratic-autoritar întrucât numai corporațiile transnaționale au capital suficient, tehnologie avansată și echipament modern pentru a participa la acest proces. Pe lângă contribuția pozitivă asupra balanței de plăți, capitalul străin demonstrează sprijinul extern de care se bucură statul BA. Astfel, în stadiul inițial statul BA se află în fața unei probleme legate de eliminarea amenințării

activării sectorului popular şi asigurarea unui mediu atractiv pentru investiţiile de capital. O'Donnell consideră că această sarcină presupune alocarea unui timp însemnat pentru a demonstra capitalului internaţional seriozitatea şi abilitatea statului BA de a duce la îndeplinire construcţia suportului social-politic necesar dezvoltării economico-tehnologice.

Elementele distinctive ale fazei iniţiale sunt izolarea politică faţă de sectorul popular, deziluziile aliaţilor iniţiali (în special burghezia naţională) şi dependenţa de capitalul internaţional.

După îndeplinirea condiţiilor prevăzute de faza iniţială, statul BA intră în stadiul de consolidare în care apare o recuperare în evoluţia PIB. Statul BA are o putere mai mare de negociere şi mai mult spaţiu pentru acţiune decât înainte de aceasta fază. Din acest moment, statul BA poate să adopte o politică de deschidere selectivă pentru burghezia naţională, formând astfel o triadă ce cuprinde statul BA, capitalul internaţional şi capitalul local. Odată cu includerea componentelor private şi naţionale, BA poate afirma că reprezintă interesele generale ale naţiunii. Noul rol al capitalului internaţional şi expansiunea statului sunt prezentate ca instrumente pentru atingerea intereselor fundamentale ale naţiunii.

Formarea triadei generează o situaţie mult mai complexă decât cea existentă înainte. Pe de o parte, statul BA orchestrează în mod activ reintrarea burgheziei naţionale prin subsidii pentru activităţile economice ale acesteia şi prin rezervarea unor spaţii economice închise capitalului internaţional. Astfel, statul BA ajunge să restricţioneze capitalul internaţional într-un grad aproape de neimaginat în faza iniţială. Din punctul de vedere al capitalului internaţional, statul BA continuă să fie garantul politic al ordinii şi stabilităţii necesare investiţiilor profitabile. O'Donnell foloseşte termenul de „mutual indispensability"

pentru a caracteriza relaţia existentă între statul BA şi capitalul internaţional în faza consolidării.

La sfârşitul analizei sale O'Donnell indică două evoluţii posibile în ce priveşte colapsul sau transformarea statului BA. Într-un prim scenariu, multe state BA nu au nici măcar şansa de a trece dincolo de faza iniţială. Astfel, la doi ani după lovitura militară din 1968 Argentina înregistrează primele intrări de capital. La jumătatea anului 1969 manifestaţiile populare au demonstrat că statul BA a eşuat în asigurarea sarcinii sale de garant al păcii, ordinii sociale şi stabilităţii economice. În consecinţă, fluxul de capital s-a oprit, capitalurile au început să părăsească părăsit ţara, rezervele internaţionale au scăzut, investiţiile private în echipamente şi maşini s-au redus. Avem aici un exemplu în care societatea civilă a demolat un stat care a renunţat la caracteristicile sale birocratic-autoritare, devenind mai sensibil la problemele sociale. În al doilea scenariu, după consolidarea puterii statului BA chiar el însuşi se renaţionalizează prin revenirea burgheziei naţionale în coaliţia dominantă, distanţându-se de capitalul internaţional şi netezind calea revenirii societăţii civile în spaţiul politic. În acest punct, O'Donnell observă un paradox între statul BA şi democraţie. Un stat BA are o mai mare putere de negociere cu sectorul popular şi poate să aibă o şansă mai mare să câştige alegerile prin promovarea creşterii economice. Astfel, un stat BA eficient poate avea capacitatea de a se transforma într-un stat democratic.

Precaritatea resurselor economice generează o serie de factori prezenţi în majoritatea societăţilor aflate în dezvoltare. Ei explică logica neo-patrimonială ce include pluralismul cultural ce facilitează structurarea verticală şi segmentarea societăţii, o autonomie redusă şi reprezentare slabă a grupurilor sociale şi o afirmare fragilă a societăţii civile. În această situaţie apare un proces prin care poziţiile

politice sunt folosite pentru a deschide accesul la resursele economice. Fiecare grup caută să folosească mecanismele politice pentru dobândirea controlului economic, iar faptul ca atare face şi mai dificilă schimbarea structurii sociale. Persistenţa practicilor politice de conducere prin notabili explică rezistenţa comunitară şi rolul său în mecanismele de întreţinere a neo-patrimonialismului. În unele ţări sub-dezvoltate, şefii tradiţionali sunt asociaţi la exercitarea funcţiilor publice de către centrul neo-patrimonial.

Numeroşi autori sugerează o explicare mai critică a contextului social, economic şi politic la care este aplicat termenul de patrimonialism. Günther Roth arată că unele forme pre-moderne de organizare socială pot să supravieţuiască în cadrul celor moderne chiar dacă legitimarea tradiţionalistă pe care se sprijineau se afla într-un stadiu de dezintegrare, patrimonialismul fiind o asemenea formă. Într-un studiu mult utilizat de sociologi şi politologi, „Personal Rulership, Patrimonialism and Empire-building in the New States", publicat mai întâi în „World Politics" în ianuarie 1968 şi apoi reluat în volumul editat de Reinhard Bendix „State and Society", Roth reconsideră valoarea explicativă a dominaţiei patrimoniale din tipologia weberiană întrucât administraţia ţărilor aflate într-un proces de dezvoltare nu prezintă în mod obligatoriu în evoluţia lor trăsăturile legal-raţionale specifice. Roth distinge două tipuri de bază ale patrimonialismului. Primul poate fi găsit încă în câteva regimuri politice în care legitimitatea se sprijină predominant pe baze tradiţionale. El citează cazul Etiopiei înainte de revoluţie în timpul împăratului Haile Selassie. O a doua formă este un tip de patrimonialism pe care Roth îl numeşte „personal rulership" şi care nu cere nici o credinţă în calificarea personală a conducătorului. Conducerea personală este fondată preponderent pe încurajări şi premii cu caracter material. Conducerea personală este cuprinsă în

formulările de genul „clică", „maşină" sau „facţiuni" care sunt prezente şi în societăţile moderne industriale. Acelaşi autor afirmă că în Statele Unite vechile maşini politice au dispărut, dar a rămas conducerea personală. În spatele harismei presupuse a lui John F. Kennedy se află un întreg aparat organizaţional cu „iz" patrimonial. Această formă modernă de patrimonialism se extinde pe măsură ce asistăm la expansiunea activităţilor statului. Pentru funcţionarii din diversele agenţii de stat sau semi-private patrimonialismul semnifică accesul la diferite venituri cum ar fi acelea de deplasare, de transport în condiţii pe care statutul normal nu le-ar permite, reşedinţă în zone alese, alte cheltuieli personale, toate acestea însoţite de o funcţionare preferenţială a criteriilor universale de recrutare pentru posturi în diverse administraţii.[4]

Pentru lumea subdezvoltată, conducerea personală este potrivit opiniei lui Roth forma dominantă de conducere. Edgar Shor analizează birocraţia tailandeză şi ajunge la concluzia că aceasta este permisivă la reţeaua de schimburi materiale motiv pentru care o prezintă ca pe un caz deviant, dar pe care Roth o vede ca pe ceva normal în asemenea societăţi. În ţările subdezvoltate birocraţia funcţionează într-un cadru patrimonial fapt considerat de unii autori că ar fi mult mai compatibil cu obiectivele construcţiei naţionale sau cu cele referitoare la „state-building". Gerald Heeger a atribuit patrimonialismului un rol major integrator în acele state noi în care centrul politic tinde să fie organizat în jurul modului de împărţire a diferitelor avantaje cum ar fi posturile, ajutoarele economice, privilegiile. Atât pentru Roth cât şi pentru Heeger patrimonialismul este caracterizat printr-o birocraţie vulnerabilă la relaţii personale de tip clientelar. Aceasta este şi poziţia lui Legg şi a lui Lemarchand care deosebesc sisteme clientelare feudale şi sisteme clientelare patrimoniale. Cele patrimoniale, spre deosebire de

cele feudale, funcționează printr-o administrație compusă prin funcționari numiți de conducător, pe când cele feudale prin legătura dintre stăpân și vasal care este în același timp o expresie dar și o cauză a relației politice. Legg și Lemarchand formulează concluzia potrivit căreia relația patrimonială este comparativ mai puțin personalizată și, deci, mai precară în existența ei decât cea feudală ce decurge din omagiul feudal.[5]

Potrivit celor doi autori patrimonialismul poate avea mai multe variante una tradițională în care relațiile de tip clientelar pătrund în întregul sistem politic și una modernizată în care trăsăturile patrimoniale coexistă cu tendințe legal-raționale incipiente care pot fi întâlnite în sectoarele cele mai dinamice ale societății. Ei vorbesc despre „sisteme industriale clientelare" ceea ce înseamnă că în societățile industrializate contemporane politicul nu funcționează în întregime conform idealului birocrației legal-raționale. Problema care rămâne de discutat este aceea a diferenței dintre o societate industrială cu reziduuri clientelare și una „patrimonială în curs de dezvoltare". Cei doi autori consideră că relațiile personalizate sunt în descreștere în societățile dezvoltate întrucât dezvoltarea economică și posibilitățile existente contribuie la eliminarea caracterului personalizat al relațiilor sociale instituționale. El apare mai mult în construcția carierei din viața politică. Coexistența sectorului modern cu cel patrimonial constituie și subiectul preferat al lui Riordan Roett în studiul vieții politice braziliene. El percepe patrimonialismul ca pe o ordine socială publică flexibilă și paternalistă bazată pe un schimb de favoruri, mai ales în domeniul angajării forței de muncă pentru spațiul public, o sursă de control și cooperare utilizată de elita braziliană. Autorul arată că prin controlul politic o minoritate și-a menținut influența asupra societății chiar și în condițiile dezvoltării politice democratice în perioada dintre 1948 și 1964. Supraviețuirea sistemului

patrimonial a fost posibilă nu numai prin control politic şi distribuirea atentă a „unor avantaje" ci şi prin fragmentarea opoziţiei potenţiale faţă de regim, acţiune uşurată prin mărimea şi eterogenitatea acestei ţări, dar şi prin pasivitatea politică a maselor. De fapt, nu se poate spune că patrimonialismul coexistă cu tendinţele raţional-legale, ci mai degrabă că ele sunt într-o stare de tensiune. Harold Crouch analizează şi el fenomenul supravieţuirii patrimonialismului în perioada post-colonială în Indonezia. Mecanismul utilizat vizează atragerea de partea conducătorului a unor segmente din armată prin acordarea unor posturi în administraţia civilă şi a unor posibilităţi de exploatare a unor credite, licenţe şi contracte cu finanţarea statului.

Neopatrimonialismul apare mai degrabă ca o practică a modelului weberian în contextul unor societăţi care se caracterizează prin permanenţa identităţii comunitare şi prin dificultăţi de construcţie a unei societăţi civile. În felul acesta se pot aduce explicaţii suplimentare legate de penetraţia patrimonialismului în structurile birocratice din lumea subdezvoltată, fenomen ce conduce pe fiecare titular de post să se comporte ca proprietar al acestuia.[6]

Edward Shils analizează procesul de dezvoltare politică („Political Development in the New States") în relaţie cu cele mai des întâlnite obstacolele care se manifestă în societăţile intrate într-un proces de modernizare. Elitele noilor state îşi legitimează dominaţia prin guvernarea democratică în folosul „poporului". „Dorinţa poporului" devine fundamentul exclusiv al legitimităţii regimului. Viziunea elitelor moderne asupra dezvoltării noilor state contrastează puternic cu structurile sociale tradiţionale. Preponderenţa loialităţilor parohiale fac dificilă funcţionarea statului de drept. Legăturile sociale de grup, castă sau religie subminează administraţia în esenţa ei raţională şi promovează în rândurile ei funcţionari pe alte criterii decât

cele tipice de competență și calificări profesionale. Structurile educaționale se caracterizează prin profunde discriminări între grupuri și clase și ele se suprapun peste inegalitățile economice asociate cu stiluri și valori diferite de viață.

În acest context, clientelismul poate fi privit ca un proces dialectic mai larg în care indivizii interacționează în mediul lor în continuă schimbare. Relația client-patron nu există ca o entitate în sine ci se pune în mișcare într-un moment istoric anume. Fără a fi o practică exclusivă a societăților slab dezvoltate, clientelismul constituie un mod specific de articulare a centrului cu periferia, un mod natural de funcționare de tip neo-patrimonial a sistemelor politice. Jean Médard definește clientelismul ca pe un „raport de dependență personală, nelegat de rudenie și care se bazează pe un schimb reciproc de favoruri între două persoane - patronul și clientul- care controlează resurse inegale"[7].

Așa cum este formulată definiția lui Médard ea nu poate funcționa fără a pune câteva probleme. Astfel, relația clientelară este o relație ce pune în raporturi un patron și un client care schimbă servicii, primul aducând favoruri, iar cel de-al doilea susțineri. O astfel de perspectivă nu trebuie să pună în umbră clientelismul de grup, clientelism ce joacă un rol important în sistemele politice în modernizare. Pe de altă parte, antropologii au arătat deja importanța relațiilor clientelare în comunitățile tribale făcând din clanul ales sau din deținătorul puterii un veritabil patron. Distincția dintre relația de clientelă și cea de rudenie trimite adesea la realități mai complexe, în special în acele societăți ce se caracterizează prin existența sau menținerea modurilor de integrare comunitară. Se pot găsi o multitudine de situații, de la practicile cele mai utilitare în care clientul schimbă patronul în funcție de interesele lui, la practici cu conotații afective în care legătura dintre client și patron depășește simplul schimb de interese fapt reliefat de Eisenstadt și

Röniger în studiul lor „Patron-Client Relations as a Model for Restructuring Social Exchange".

Condiționarea clientelismului de către mediul economic, cultural, social și religios este reliefată de Eisenstadt și Röniger în studiul citat anterior: „în acele societăți în care modelul clientelist este predominant, actorii sociali prezintă un grad relativ redus de acces autonom la principalele resurse necesare implementării scopurilor lor și controlului propriilor lor resurse în comunitățile mai mari"[8].

Insistând asupra caracterului asimetric al relației, Médard pune accentul pe falsa reciprocitate a practicii clientelare: patronul reține din această relație un aport care prezintă pentru el un caracter marginal în timpul ce clientul extrage un avantaj care lui îi este vital. Acest dezechilibru creează condițiile unei veritabile dependențe care, reflectă inegalitatea resurselor precum și funcția esențială a practicii clientelare de a plasa o periferie clientă în poziția de dependență în raport cu ansamblul de elite care îi deschid accesul la bunurile materiale și simbolice deținute de centru și care îi oferă acestuia posibilitatea de a controla în mod direct grupurile ce se plasează în situația de dependență. Modul în care Weber prezintă dominația tradițională, în special aceea patrimonială și feudală, demonstrează că așa cum apare astăzi clientelismul el nu este un fenomen modern. Pornind de la acest fapt și adâncind într-un anume sens situația clientelară așa cum apare la Weber, Lemarchand distinge patru tipuri tradiționale: feudalitatea ca legătură interpersonală și asimetrică, dar contractualizată între suzeran și vasali, clientelismul mercantil care pune în funcțiune relații de beneficiu și loialitate, clientelismul sacru dintre autoritatea religioasă și discipoli, clientelismul patrimonial observat în structura birocratică aflată la dispoziția Prințului. Extinderea clientelismului în sistemele politice moderne se explică prin contextul neo-patrimonial în

care el constituie baza raporturilor dintre centru şi periferie. El tinde să devină un element de acces atât pentru grupurile marginale, dar şi pentru indivizi la instituţiile centrale. În vederea funcţionării sale sistemul clientelar presupune o permeabilitate a centrului la influenţele personale şi acest fapt indică prin el însuşi un grad scăzut de instituţionalizare care face posibil fenomenul patronajului.

Majoritatea lucrărilor consacrate acestui fenomen explică fenomenul clientelar prin raritatea bunurilor materiale. Aceasta determină orientarea actorilor sociali spre practica patronajului mai mult decât spre constituirea solidarităţilor orizontale şi aceasta datorită faptului că patronajul oferă mai multe şanse de acces spre centru. Prin acest proces se reduc riscurile redistribuirii unor elemente într-un mediu cu un număr mai mare de indivizi şi grupuri. Această construcţie face din solidaritatea verticală o consecinţă a subdezvoltării economice. Ea reintroduce clientelismul ca mod de organizare provizorie a comunităţilor politice. Totuşi, specificitatea organizării verticale a relaţiilor sociale nu trebuie privită numai ca un reflex al economicului. Clientelismul trebuie privit şi ca un mod specific de adaptare a centrului la periferie în unele societăţi care prezintă fie rezistenţe comunitare faţă de centru, fie rezistenţe de tip neo-patrimonial caracterizate printr-o birocraţie deficitară, fapt invocat printre alţii şi de Ernst Gellner în „Patrons and Clients" apărut în volumul editat de Ernst Gellner şi J. Waterbury „Patrons and Clients in Mediteranian Societies" (London Duckworth, 1977).

Neo-patrimonialismul şi clientelismul tind să unifice, într-o oarecare măsură, modalităţile politice de funcţionare a sistemelor din ţările cu un grad scăzut de dezvoltare. În primul rând, ele generează practici politice contrare proceselor de modernizare politică. Practicile autoritare determină politici de excludere şi de depolitizare sau practici

de limitare a pluralismului politic la care se referă Juan Linz în studiul său „Totalitarian and Authoritarian Regimes" publicat în „Handbook of Political Sciences", editat de F. Greenstein şi N. Polsby.

Interesant este faptul că Juan Linz integrează în regimurile cu pluralism limitat şi sistemele caracterizate prin mobilizare politică de inspiraţie harismatică sau ideologică. Autoritarismul apare ca un fenomen comun ţărilor slab dezvoltate în care sistemul politic se construieşte prin restrângerea cererilor ce pot fi exprimate de actorii politici. Piaţa politică funcţionează într-o situaţie ce poate fi caracterizată ca monopolistă întrucât exclude practica alegerilor concurenţiale. Alegerile pentru diversele instituţii democratice vizează mai mult o consultare cu rol legitimator intern şi extern. În contextul consultărilor electorale, clientelismul generează fenomene legate de manipularea sufragiilor. Apare sistemul „voturilor vândute" pentru locuri de muncă sau alte avantaje şi acela al „voturilor gregare" vehiculate de notabili în sistemele tradiţionale.[9] Aceste practici adesea modulate de introducerea unui multipartidism de paradă joacă un rol important în reproducerea sistemelor politice şi nu trebuie considerate numai ca un însoţitor într-o perioadă de tranziţie economică şi politică ci şi ca un rezultat al neo-patrimonialismului care asigură continuitatea sistemului. Sistemele politice din lumea subdezvoltată sunt constrânse să facă apel la un control cât mai mare al mecanismelor creatoare de cereri faţă de sistemul politic, mecanisme ce se fondează pe utilizarea frecventă a mijloacelor violente. Inexistenţa pieţei politice şi a unui spaţiu politic pluralist în sistemele politice neo-patrimoniale determină o reevaluare a birocraţiei. De aceea, conflictele ce apar se manifestă mai mult ca un conflict între rolurile birocratice, negăsindu-se nici o componentă a sistemului politic care să constituie o contrapondere la acest conflict.

Explicaţia acestei absenţe trebuie căutată în gradul scăzut de structurare a societăţii civile, în lipsa unor resurse financiare şi de putere a autorităţilor locale sau în precara importanţă a grupurilor de interese sau a instituţiilor politice precum parlamentul. Majoritatea elitelor sunt atrase în aparatul birocratic şi astfel eşuează posibilitatea constituirii unei elite concurente într-un alt domeniu al vieţii politice. Exemplul Egiptului din perioada lui Nasser este concludent în această direcţie pentru că orice posesor de diplomă universitară nu avea altă alternativă la aceea a integrării într-un aparat birocratic. Efectele sunt destul de grave pentru sistemul politic: supraîncărcarea administraţiilor cu consecinţe asupra modalităţilor sale de funcţionare, însuşirea rolului birocratic de posesorul său, greutăţi în construcţia societăţii civile cu structura sa proprie, controlul slab asupra practicilor puterii.

La sfârşitul anilor '50 şi la începutul celor '60, teoreticienii modernizării şi-au exprimat optimismul în legătură cu perspectivele democraţiei în ţările avansate economic din lumea subdezvoltată astfel că industrializarea şi creşterea economică erau privite ca precondiţii ale instaurării democraţiei. Exemplul tipic pentru această teză este cel pe care îl găsim la Seymour Lipset în „Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy" publicat în „American Political Science Review", nr. 53 din 1959. Un asemenea tip de perspectivă asupra dezvoltării politice a fost criticat de teoreticienii schimbării. Spre exemplu, Samuel Huntington arăta că fără instituţionalizare, dezvoltarea economică nu pare să ducă la o democratizare politică („Political Order in Changing Societies"). Pe o poziţie contrară se situau acei sociologi care au interpretat relaţia dintre dezvoltarea economică şi politică într-un sens care a dus la concluzia că industrializarea şi dezvoltarea economică sunt asociate cu conducerea prin militari şi apariţia unei birocraţii autoritare. Potrivit lui

O'Donnell, apariția modelului birocratic autoritar se corelează cu schimbări structurale în capitalismul dependent.[10]

Integrarea și concentrarea proprietății în industrie în general apare ca o soluție la criza economică a cărui singur gestionar este statul care prin funcțiile sale poate asigura ordinea și stabilitatea economică. Astfel, un regim birocratic autoritar apare ca o cerință funcțională pentru schimbarea din structurile productive dintr-o economie dependentă capitalistă. Așa cum precizează Guillermo O'Donnell în „Reflections on the Patterns of Change in the Bureaucratic-Authoritarian State" (publicat în „Latin American Research Review"), „sistemul BA – birocratic autoritar – este un sistem al excluderii sectorului popular bazat pe reacția sectoarelor dominante și a claselor față de crizele politice și economice spre care conduce populismul. Această excludere este o condiție pentru atingerea și garantarea „ordinii sociale" și a stabilității economice; acestea constituie condiții necesare pentru atragerea investițiilor interne și a capitalului internațional asigurând astfel continuitatea printr-un un nou impuls în direcția adâncirii structurii productive"[11]. Teza lui O'Donnel a contribuit la restructurarea teoriei modernizării prin accentul pus pe politica economică implicată în schimbarea de regim. Un astfel de model birocratic-autoritar are ca principali purtători elitele politice și elitele militare. Elitele politice a căror promovare este asigurată de procesul de mobilizare ce marchează procesul de decolonizare, fie că este vorba de o elită legată de aparatele birocratice în construcție, fie de aceea care a tranzitat prin administrația colonială, reprezintă un exemplu al inversării modelului occidental de dezvoltare. În această situație, resursele politice le domină pe cele economice. Elitele militare dispun de un capital de putere considerabil. Fiind un agent al progresului economic și tehnologic, armata se impune ca un pol de

modernizare în țările slab dezvoltate economic. Această capacitate decurge și din situația favorabilă a armatei din perspectiva căreia ea poate compara stadiul dezvoltării propriei societăți cu acela al puterilor militare cu care se află în relație. Printre altele, armata este de departe birocrația cea mai bine dotată din punct de vedere material, cea mai ierarhizată și care dispune de un personal în poziție de ascensiune socială, deci mai potrivit pentru cerințele proceselor de mobilizare socială și politică. Armata pare a fi cel mai bine plasată pentru a impune o concepție mai omogenă și mai unitară asupra practicii guvernamentale. Acest capital de putere de care dispune armata contribuie la explicarea potențialității pretoriene ce caracterizează sistemele politice neo-patrimoniale.

Corupția este un fenomen ce caracterizează multe societăți dominate de o birocrație hiper-dezvoltată. Ea reflectă o punere sub semnul întrebării a dualității publicului și privatului ce reglementează funcționarea sistemelor politice pe deplin afirmate. Fenomen „patologic" în sistemele vestice, corupția tinde să apară ca o normă de funcționare a societăților slab dezvoltate. În științele politice se consideră că la vârful piramidei birocratice, corupția intră într-o logică a protecției birocratice care se manifestă prin manipularea puterii. Prin acest proces se constituie o castă a „capitaliștilor birocrați" ceea ce înseamnă că există o fracțiune a elitei politice care își utilizează puterea pentru a-și face intrarea în lumea afacerilor folosind protecția selectivă a statului în favoarea întreprinderilor private sau pentru a gestiona întreprinderile publice conform exigențelor raporturilor clientelare. La baza piramidei, potrivit aceleiași logici, se multiplică practica darurilor personale destinate să evite sau să favorizeze o decizie sau alta. Toate aceste elemente se explică prin aceea că autoritatea este personalizată și „privatizată", bunurile publice sunt utilizate

în scopuri personale ca şi relaţiile pe care le presupune apartenenţa la un aparat birocratic. Aceste practici sunt întărite de slaba instituţionalizare politică şi relativa sărăcie, ceea ce conferă în acelaşi timp un caracter iluzoriu introducerii unei raţionalităţi statale în sistemele politice neo-patrimoniale.

Sociologia politică pare să răspundă mai bine dorinţei exprimate de Balandier de luare în considerare a diferenţelor decât să se caute cu orice preţ fie fenomene universale, fie posibilităţi de clasare şi ierahizare a formelor de comunitate politică pe o axă unilineară a dezvoltării. De aici apare importanţa deosebită a studiului istoriei şi a factorilor culturali, a necesităţii unei lecturi aprofundate a lui Weber şi o înţelegere a realităţii prin prisma acesteia.

Extinderea viziunii weberiene în teoriile actuale asupra puterii

Max Weber combate viziunea din filosofia economică a teoreticienilor liberali din secolul al XIX-lea în care relaţiile de schimb pe o piaţă concurenţială erau prezentate fără nici o legătură cu relaţiile de putere mai ales în capitolul „Staatssoziologie" din „Economie şi societate" în paragraful referitor la „Putere şi dominaţie. Forme tranziţionale". Aici abordează teza referitoare la caracterul „liber" al subiecţilor ce se află într-o competiţie determinată de interesele lor. Orice bancă mare sau instituţie de credit exercită o poziţie de dominaţie sau de influenţă asupra preţurilor şi a pieţei capitalurilor. Ea poate impune condiţii asupra celor ce recurg la credite determinând comportamentul acestora din cauza nevoii lor de credite. Aceştia trebuie să se supună condiţiilor fixate şi „chiar să

garanteze supunerea". Avem aici două tipuri de comportamente raționale: băncile de credit nu spun că exercită presiuni încât să pretindă supunere din partea celor care au nevoie de serviciile lor, chiar această supunere este necesară protejării returnării creditelor, iar cei dominați care acționează liber sub aspect formal își urmăresc în mod rațional interesele proprii așa cum pot să o facă într-un mediu plin de constrângeri. Peter Blau cu lucrarea sa „Exchange and Power" în „Social Life" și Brian Barry cu „Power and Political Theory. Some European Perspectives" situează relația de putere în termeni de schimburi reciproce și voluntare de avantaje. Puterea se manifestă în acest caz în dezechilibrul schimbului pentru că majoritatea relațiilor interpersonale presupun cedarea și așteptarea unor avantaje într-un proces de schimb. Teoria schimbului social de la Blau, Emerson, Homans, Thibaut și Kelley asigură o cale fructuoasă în înțelegerea puterii în contextul relațiilor sociale în care se evidențiază dependența sau interdependența ca punct de plecare în analiza puterii. Dependența este ceea ce determină schimbul ca parte integrantă a oricărei relații sociale. Fără dependență nu există nici un motiv pentru schimb. Există două ipoteze în teoria schimbului care explică introducerea variabilei dependență în analizele puterii; dependența sau interdependența constituie o trăsătură a vieții sociale, iar schimburile reprezintă aspecte intrinseci ale oricărei relații sociale. Blau este preocupat de modul în care se poate ieși dintr-o situație de dezechilibru. El evidențiază opțiunile aflate la dispoziția actorilor prin prisma unei relații diadice în care B are nevoie de serviciile lui A. El identifică patru ipoteze în această relație. În situația în care B are nevoie de resursele lui A, dar nu are ce să-i ofere acestuia atunci el va căuta să renunțe la acele servicii sau să le găsească într-o nouă relație. Puterea apare ca o reducere a situației de dependență sau de dezechilibru atunci când B îl constrânge

pe A să-i acorde serviciile de care are nevoie. De asemenea, în relaţia clientelară puterea îi impune lui B să accepte condiţiile stabilite în relaţia cu A. În „Le pouvoir pur" (Calmann-Lévy, Paris, 1978) Baechler aprecia că o persoană ce asigură altor persoane avantaje relativ rare le va cere acestora acceptarea voinţei sale. Consimţământul acceptării este determinat de necesitatea asigurării continuităţii acordării avantajelor. Brian Barry rezumă diversele tendinţe din teoriile schimbului în lucrarea sa „Power and Political Theory" sub forma următoarelor variante: a) A are putere asupra lui B dacă şi numai dacă există un nivel de supunere a lui B astfel încât câştigul net al lui A să fie pozitiv, caracter conferit de diferenţa dintre avantaje şi costuri; b) în a doua variantă se consideră că A are putere asupra lui B atunci când are capacitatea de a câştiga ceva în detrimentul lui B, fie că A va obţine un avantaj iar B un dezavantaj, fie că există doar o asimetrie între câştigurile nete ale acestora. Contextul poate fi explicat în termenii lui Lasswell cu formula „cine câştigă, ce, când şi cum"; c) a treia variantă apreciază că A are putere asupra lui B în măsura în care capacitatea de a obţine supunerea lui B implică costuri mici. Dacă reamintim faptul că pentru Weber puterea semnifică orice posibilitate de a face să triumfe în cadrul unei relaţii sociale propria voinţă, în ciuda împotrivirilor, fără a ne interesa pe ce anume se bazează această posibilitate, constatăm unele asemănări cu perspectiva puterii ca schimb inegal.

Peter Blau defineşte puterea ca inerent asimetrică şi caracterizează abilitatea unei persoane de a reţine avantaje şi de a impune pedepse altora.[12] Această perspectivă asupra puterii conţine elementul de inegalitate între membrii relaţiei şi posibilitatea de a impune voinţa proprie – apply punishments to others – ceea ce seamănă într-o măsură considerabilă cu condiţionarea puterii prin posibilitatea impunerii propriei voinţe „în ciuda rezistenţei celuilalt" din

viziunea weberiană. Aceasta nu înseamnă că teoreticienii puterii ca schimb de resurse rămân în câmpul de putere prestructurat de fenomenele de dominație din gândirea weberiană.Teoriile schimbului sunt construite pe problematicile individualiste și intersubiectiviste care neagă rolul mediului, spre deosebire de Weber care îi acordă acestuia importanța necesară.

Studiul bazelor puterii în organizații a generat o literatură extrem de bogată în ultimii treizeci de ani. Ea este centrată pe diviziunea ierahică a muncii și specializarea sarcinilor, elemente ce caracterizează orice organizație complexă cu caracter economic, administrativ, militar, cultural.

Intreprinderea modernă producătoare de bunuri și servicii constituie un spațiu al fenomenelor de putere, al interferențelor dintre relațiile de putere și diferențierea funcțională a sarcinilor. Se acordă o atenție deosebită tipului de organizație legată de structurile de dominație din societate. Toate abordările pleacă de la problematica weberiană a tipului ideal, mai ales acele abordări care se referă la organizațiile în care diferențierea funcțională și ierarhică coincid. Analizele unor sociologi ca Michel Crozier, Donald Hickson, John Thompson au ca element comun studiul modului în care, într-o organizație dată, exercitarea puterii se îndepărtează de schema pe care o implică structura ierahică formală. Diferitele componente ale unei structuri organizaționale apar în competiție pentru controlul resurselor pentru a trage maximum de profit, avantajele posibile existente într-un sistem. Se poate observa aici o posibilă analogie cu teoriile schimbului. Studiile au căutat să identifice sursele sau bazele puterii în organizații. French și Raven au propus cinci categorii de identificare a bazelor puterii, la care vor adăuga, ulterior, o a șasea: coerciția, recompensele, competența, legitimitatea, autoritatea (referent

power), informaţia[13]. Alţi autori între care amintim pe Bacharach şi Lawler se ocupă de identificarea surselor controlului bazelor puterii. Ei supun unui examen critic categoriile lui French şi Raven şi consideră că aceştia confundă noţiuni diferite cum ar fi bazele puterii, mijloacele de influenţare a comportamentului şi sursa controlului acestor baze. Sursele privesc poziţia ierarhică sau funcţională ocupată în organizaţii ce permite accesul la controlul coerciţiei şi al informaţiei, manipularea acesteia, caracteristicile personale pe care autorii le numesc „harismă" cu iz weberian, dar alături de care apar şi altele cum ar fi talentul oratoric, forţa de convingere, aspectul fizic, competenţa dobândită prin stăpânirea cunoştinţelor tehnice şi care conferă putere în organizaţii indiferent de specificul lor, circumstanţele – opportunities – care se referă la capacitatea de a exploata în mod avantajos unele situaţii specifice.[14]

În alte contexte, unele teorii au căutat să explice competiţia pentru putere în organizaţii prin controlul incertitudinii cu care se găsesc confruntate diferitele organizaţii. În acest sens, Michel Crozier evidenţiază în „Le phénomène bureaucratique" faptul că într-o intreprindere gestionată printr-o rigiditate deosebită personalul de întreţinere a maşinilor dispune de o putere întemeiată pe competenţa lor profesională transformată în mijloc prin care vor putea obţine modificări ale unor comportamente din structurile componente ale organizaţiei cum ar fi diverse categorii de muncitori ori de conducere.

Hickson elaborează o teorie generală care se doreşte a fi o explicaţie a fenomenelor de putere care se manifestă în cadrul organizaţiilor. Orice organizaţie, afirmă el invocându-l pe Weber, este concepută ca un sistem supus unui principiu dat de raţionalitate. Pentru sistem, aceasta înseamnă că acordarea la principiul de raţionalitate implică reducerea

incertitudinilor cu care el se confruntă. Stăpânirea incertitudinii face apel la o anumită competență ce creează dependență și putere.[15]

Dincolo de informații ca resursă autonomă de putere, rămân trei mari categorii de resurse cărora le corespund trei moduri de producție: modul de producție a bunurilor materiale și al serviciilor, modul de producție a legitimității și modul de producție a coerciției. Această problematică trimite însă la una mai amplă, a raporturilor de dominație în care se structurează relația de putere, raporturi ce vizează bunurile și serviciile materiale, bunurile simbolice și forța.

Critica paradigmei weberiene asupra birocrației

Tipul ideal al administrației birocratice își păstrează valoarea epistemologică în ciuda revizuirilor și criticilor exprimate în studiile postbelice. Predicția lui Weber referitoare la triumful istoric al birocrației datorită eficienței sale în raport cu administrația patrimonială și, în același timp, datorită stabilității sale mai mari în raport cu conducerea harismatică l-au condus pe autor la prezentarea schimbării istorice ca un proces evolutiv linear, cu caracter universal, inevitabil. Realitatea pune sub semnul întrebării previziunea weberiană întrucât conceptualizarea birocrației în termeni de autoritate legal-rațională și rationalitate formală nu ține cont de existența puterii și folosirea acesteia atât în interiorul organizațiilor cât și în exteriorul lor și nici de persistența trăsăturilor patrimoniale în administrația predominant birocratică. Folosirea forței produce conflicte și „patologii" sociale, iar persistența unor trăsături cu caracter patrimonial

are consecințe asupra funcționării birocrației și eficienței administrative.

Folosirea tipurilor ideale pentru a explica autoritatea și administrația se bazează pe contraste formale care devin mijloace pentru a demonstra schimbarea istorică de la dominația tradițională la cea modernă și de la administrația patrimonială la cea birocratică. Harisma și administrația harismatică au prezentat probleme deosebite, în sensul că, spre deosebire de dominația tradițională și legal-rațională și, totodată, de conducerea patrimonială, dominația harismatică nu rezistă timpului. Ea apare în situații de criză gravă, iar conducătorii harismatici vor încerca să stabilească noi coduri normative și o nouă ordine socială. În formele sale rutinizate, administrația harismatică este supusă procesului evolutiv istoric care tinde spre afirmarea incontestabilă a raționalității formale în organizațiile cu caracter birocratic. Toate acestea l-au determinat pe Weber să caute acele trăsături care puteau să explice unicitatea culturii vestice și să încerce să justifice predominanța acesteia în cadrul culturilor din secolul al XIX-lea. Weber afirma că birocrațiile sunt, din punct de vedere formal, cele mai cunoscute mijloace raționale ce pot realiza dominația asupra oamenilor. Motivul decisiv care a dus la afirmarea birocrației a fost superioritatea tehnică a acesteia asupra altor forme de organizare.

Într-un studiu frecvent citat în literatura consacrată acestei probleme, Lloyd I. Rudolph și Susanne Hoeber Rudolph afirmă că „trăsăturile de bază ale structurilor administrative și principala problemă pentru eficiența lor este conflictul potențial dintre autoritate și putere"[16]. În structurile administrative, autoritatea are la bază respectarea de către membrii acestora a regulilor organizaționale dar trebuie avute în vedere așteptările legate de aceste roluri precum și corelația dintre ele și aspectele de ordin formal ce reglementează acțiunea lor. Eficiența este în mod

fundamental influențată de o condiție ce nu a fost luată prea mult în considerare, congruența dintre motivele, orientările titularilor și rolurile lor. Ea permite manifestarea superiorității pe care o conferă raționalitatea formală specifică birocrației de tip legal-rațional. Relațiile sunt reformulate în termeni de putere în condițiile absenței acestei congruențe. În contextul marcat de manifestarea puterii în cadrul structurii birocratice, indivizii, grupurile, aliațele vor face apel la toate mijloacele prin care să realizeze interesele, motivele și scopurile lor. Toată această strategie poate să intre în conflict cu valorile și scopurile organizației birocratice. De aceea, paradoxal, se spune că luptele pentru putere constituie un fenomen general în administrațiile birocratice raționale sau patrimoniale. Din perspectiva eficienței lor, administrația patrimonială și legal-rațională au rămas dependente de gradul de congruență dintre autoritate și putere. Eficiența organizațională este condiționată de modul în care performanțele titularilor vor fi influențate de schimbările ce intervin în scopurile, dorințele și capacitățile lor. Analiza empirică arată că există o ambivalență a raționalității formale; pe de o parte aceasta poate duce la eficiența organizației, dar în același timp, prin neadecvările care pot să apară între valorile și interesele funcționarilor și sarcinile legate de postul lor, raționalitatea formală poate alimenta luptele pentru putere ce se repercutează prin consecințele lor asupra autorității birocratice. Dacă prezența elementelor birocratice în administrațiile patrimoniale poate să confere acestora mai multă eficiență, persistența elementelor patrimoniale poate descuraja lupta pentru putere din administrațiile de tip birocratic.

Birocrația concepută de Weber cu o funcționare apropiată de aceea a unei mașini, duce la dezumanizare, este străină sau mai precis devine străină oamenilor întrucât raționalitatea formală ce presupune a conferi maximum de

eficiență „mașinii birocratice" generează efecte care nu pot fi corectate în practică decât de neo-patrimonialism. Se dovedește a fi interesantă observația lui Anthony Oberschall în „Empirical Social Research in Germany, 1848-1914" (The Hague, Mouton, 1965) ce ne arată că în câteva discursuri Weber a susținut că eficiența administrației birocratice este adesea condiționată de relațiile patrimoniale și de cele personale. Asemenea afirmații par a fi în contradicție cu modul în care el a formulat tipul ideal al birocrației raționale. Marianne Weber consemnează în „Max Weber. Ein Lebensbild" experiența pe care a avut-o Weber în timpul războiului în calitate de voluntar. El a ales drept obiect de studiu contribuția relațiilor patrimoniale și a personalismului în eficiența administrațiilor și a spitalelor militare în primul război mondial. Weber nu reușește să prezinte în modelul birocrației consecințele penetrării în administrația birocratică a elementelor de personalism, bineînțeles în afara diminuării gradului de eficiență a mașinii birocratice. Era important de știut în ce fel trăsăturile patrimoniale și personale pot să ajute la rezolvarea conflictului dintre autoritate și putere pentru că Weber a conceptualizat birocrația în termeni de autoritate mai degrabă decât de putere. Diferența dintre autoritate și putere ca mod de funcționare nu este greu de evidențiat. Aducem în discuție această problemă din cauza haosului semantic ce se înregistrează în diferitele interpretări consacrate problematicii puterii și dominației. Se poate vorbi de autoritate atunci când membrii acesteia acționează în virtutea rolului pe care îl îndeplinesc în organizație. Rolul lui A îl autorizează pe acesta să ceară lui B să facă ceva, iar titularul postului B recunoaște atribuțiile rolului său asumat și obligația de a îndeplini ceea ce A îi cere să facă. Într-un mod mai larg, se poate spune că autoritatea se manifestă în organizații atunci când orientarea motivațională a titularilor posturilor este congruentă cu cerințele rolurilor lor formale.

Dacă autoritatea poate fi cunoscută prin analiza sistemelor şi principiilor de organizare a administraţiei, deci prin cunoaşterea raţionalităţii formale a unei organizaţii, puterea este mai dificil de identificat şi mai ales de evaluat. Pentru aceasta este nevoie de luarea în considerare a intereselor şi scopurilor membrilor organizaţiei (care pot să se modifice de-a lungul timpului), a resurselor materiale simbolice, a celor de coerciţie, a dorinţei membrilor organizaţiei de a aplica sau nu reguli stabilite potrivit raţionalităţii formale. Relaţiile de putere evoluează în nişte parametri destul de instabili dacă avem în vedere una din cele mai utilizate definiţii a puterii potrivit căreia A îl determină pe B să facă ceea ce vrea el fie în virtutea scopurilor, intereselor şi valorilor comune, fie în virtutea folosirii puterii „personalităţii", fie prin manipularea premiilor şi sancţiunilor care pot fi sociale, psihologice şi chiar coercitive.

Subjugarea omului de către raţionalitatea „nemiloasă" a ştiinţei şi tehnicii este percepută de Weber într-un sens tragic. În paginile finale din „Etica protestantă" Weber vede sensul implacabil al evoluţiei spre afirmarea acelor constrângeri ce decurgeau din modul de viaţă determinat de raţionalitatea ce caracterizează modernitatea.

El scrie că „asceza scoasă din chiliile mănăstirilor şi mutată în viaţa profesională unde a început să domine moralitatea laică a avut o contribuţie la edificarea acelui viguros cosmos al ordinii economice moderne legat de condiţiile tehnice şi economice ale producţiei mecanice şi maşiniste care exercită astăzi şi va exercita, poate până se va epuiza ultima tonă de combustibil fosil, o presiune covârşitoare asupra stilului de viaţă al tuturor acelora care se nasc în acest angrenaj, nu numai al acelor direct implicaţi în domeniul economic. După părerea lui Baxter grija pentru bunurile exterioare trebuie să apese pe umerii „sfinţilor" săi numai „ca o mantie subţire ce poate fi lepădată în orice

clipă". Dar soarta a transformat mantia într-o carcasă dură ca oţelul. Asceza, trecând la reconstruirea lumii şi la exercitarea efectelor asupra ei, a făcut ca bunurile exterioare ale lumii acesteia să dobândească, ca niciodată în istorie, o putere crescândă şi, în cele din urmă, atât de mare asupra omului încât acesta să nu poată scăpa de ea. Astăzi spiritul ei a dispărut din această carcasă, cine ştie dacă nu pentru totdeauna"[17]. Vizunea tragică pe care o asociază Weber triumfului spiritului birocraţiei se degajă şi din teama legată de faptul că este posibil ca cei implicaţi într-o gestionare de tip birocratic-raţional nici să nu încerce o ieşire dintr-un asemenea sistem şi nici să-i reziste acestuia. Pe această linie, continuă Weber, „...pentru ultimii oameni ai acestei evoluţii culturale, cuvintele următoare: „specialişti fără spirit", oameni fără inimă dedaţi plăcerilor; acest nimic îşi închipuie că ar fi urcat o treaptă neatinsă vreodată de omenire, „ar putea deveni adevărul"[18]. El nici nu vedea modul în care „birocraţii" ar folosi puterea împotriva consecinţelor ce decurg din „dictatura" raţionalităţii. Birocraţia are putere, dar ea poate fi privită ca atare numai în raport cu alţi actori sociali. Acel „stăpân politic" de care vorbea Weber în relaţie cu aparatul administrativ de experţi intuia puterea birocraţiei, neavând importanţă dacă stăpânul este un prinţ sau poporul într-o democraţie constituţional-legală. Aceasta explică „sentimentul de diletant" faţă de această maşină cu putere instrumentală. Ceea ce este important este faptul de a cădea „pe mâna" unuia sau altuia din actorii angajaţi în lupta pentru putere. Deşi Weber nu considera că birocraţia se poate lăsa antrenată în lupte pentru putere, iar atunci când ar face-o ar fi numai pentru exigenţele implicate de o expertiză, Lloyd Rudolph şi Susanne Hoeber Rudolph sunt convinşi că birocraţii se angajează în luptele pentru putere în interiorul organizaţiilor şi în arena politică a unei societăţi, expertiza nefiind singurul lor motiv. „Oamenii din organizaţii rezistă şi

adesea se revoltă împotriva aşteptărilor mecanizate ce decurg din raţionalitatea formală şi împotriva distribuţiilor diferenţiate a beneficiilor şi autorităţii. Rezistând, ei urmăresc strategii şi se angajează într-un comportament care, privit din perspectiva scopurilor organizaţionale şi procedurilor, apare ca iraţional şi disfuncţional"[19].

Luptele pentru putere au un caracter continuu în viaţa organizaţiilor, o largă paletă de cauze, dar nu au aceeaşi intensitate. Luptele pentru putere se exprimă în conflicte privitoare la conducere, scopuri, politici, reguli, proceduri, sarcini; în acelaşi timp, ele izvorăsc în interiorul organizaţiilor din disputele referitoare la anumite interese ce privesc condiţiile de muncă, salarizarea, din conflictul dintre valori, aici un rol important avându-l ideologiile, contra-cultura, rezistenţa faţă de reducerea autonomiei persoanei birocratului. În exteriorul organizaţiei, birocraţia îşi afirmă interesele în planul societal, deşi în paradigma weberiană acţiunile şi scopurile birocraţiei sunt orientate potrivit serviciilor pe care aceasta trebuie să le aducă valorilor şi intereselor actorilor în serviciul cărora se află. Scopurile lor vin din exterior sub forma legilor şi politicilor care trebuie implementate sau a produselor şi serviciilor ce trebuie asigurate pentru că, aşa cum arată Weber, birocraţia ca atare este un instrument de precizie ce poate fi pus la dispoziţia numeroaselor şi diverselor interese de dominaţie, politice sau economice. Aici intervenim cu precizarea că organizaţiile formale ce acţionează pe diverse categorii de interese îşi vor apăra aceste interese în mediul extern al organizaţiei deoarece accesul la resursele financiare ale statului, cuantumul acestora ori sistemul lor de alocare nu este lăsat pe seama raţionalităţii ce funcţionează în organizaţii, ci reprezintă o adaptare a acestora la raţionalitatea politică ce guvernează spaţiul vieţii politice.

Viaţa politică reprezintă adesea un mediu ostil pentru diversele organizaţii birocratice datorită varietăţii actorilor care îl compun, ostili sau prietenoşi, cu capacităţi diferite de a exercita presiuni în funcţie de puterea de care dispun şi de semnificaţia acesteia pentru mediul public sau privat, constituind acea constelaţie de forţe ce se confruntă în spaţiul pieţei. Weber analizează forţele şi piaţa atunci când tratează problemele puterii şi dominaţiei sub aspectul formelor tranziţionale. Dacă operăm cu categoria congruent-incongruent în relaţiile organizaţiilor cu mediul lor extern se poate constata că, în măsura în care obiectivele sunt congruente cu acest mediu, potenţialul conflictual dintre aceste organizaţii şi unele elemente componente ale mediului extern este mai scăzut. Dar, paradoxal, congruenţa diminuează capacitatea de autonomie organizaţională. Aceasta înseamnă că organizaţia va fi dependentă de fluctuaţiile echilibrului puterii din societate pentru că este un caz rar acela în care organizaţiile să demonstreze auto-suficienţă în managementul activităţii pe care o desfăşoară, cazul comun fiind acela în care există o anumită măsură a dependenţei şi influenţei reciproce dintre organizaţii şi mediu lor. Semnalăm o anumită insuficienţă a teoriei weberiene asupra birocraţiei prin faptul că nu ia în seamă într-o măsură suficientă dimensiunea acţiunii mediului extern. El recunoaşte că societatea influenţează organizaţiile prin modul în care ele îşi fixează motivele şi comportamentul, dar nu poate intui marea miză pe care mediul privat şi public o reprezintă pentru organizaţie. Faptul este explicabil, de altfel, şi prin aceea că situaţia existentă la începutul secolului nu putea să-l facă pe Weber să vadă dimensiunile acestei dependenţe mutuale dintre birocraţie şi mediul social extern. În teoria statului, Weber prezintă totuşi câteva aspecte care ne permit să nuanţăm critica referitoare la neglijarea influenţei mediului asupra birocraţiei; spre exemplu, el

recunoaşte rezervarea expresă a unor posturi pentru reprezentanţii anumitor grupuri sociale şi totodată existenţa grupurilor ce avizează activitatea unui ansamblu birocratic compus din persoane selectate din mediul privat şi public. Astfel de grupuri pot fi găsite în mod frecvent în activitatea statului modern. Putem reţine că acest fapt acţionează în favoarea birocraţiei întrucât experienţa concretă a persoanelor din consiliile de conducere este folosită în interesul organizaţiei birocratice respective. Din această perspectivă, Weber constată că structurile birocratice ale economiei moderne private se completează prin atragerea unor notabili în consiliile şi diversele comitete pentru controlul unor domenii ale maşinii birocratice. Ei sunt selectaţi din cadrul unor cercuri aparent dezinteresate şi posedă cunoaştere de tip expert. Notabilii pot fi exploataţi în scopuri publicitare sau de reprezentare. În contextul relaţiilor organizaţiei birocratice cu mediul social, politic şi economic, al atragerii unor persoane importante din perspectiva şi interesele maşinii birocratice, asemenea corpuri alcătuite din notabili cuprind şi reprezentanţi ai diverselor grupuri economice. Ori tocmai aceste corpuri cu rol de avizare potenţează luptele pentru putere în cadrul organizaţiilor, adesea ca prelungire a competiţiei din spaţiul direct economic. Asemenea fenomene sunt studiate şi de economişti, preocupaţi de contextul în care are loc confruntarea dintre diferitele grupuri organizate de interese. Andrew Schonfield realizează una din cele mai profunde analize a fenomenului menţionat, preocupat fiind şi de măsura în care raţionalitatea formală poate fi afectată prin stabilirea şi urmărirea modului în care se îndeplinesc obiectivele fixate de stăpânii economici şi politici.[20]

Una din caracteristicile birocraţiei constă în separarea aparatului birocratic de mijloacele de producţie, administrare, cercetare, în funcţie de obiectivele organizaţiei, fapt

interpretat de Weber şi ca o trăsătură comună a statului modern şi a economiei private capitaliste. Într-o formă reală de dominaţie, o asemenea separare se poate produce integral sau parţial în strânsă legătură cu lupta continuă de reînsuşire atât a mijloacelor de administrare materiale, dar în acelaşi timp şi a puterii aparatului birocratic, reînsuşire cu dimensiuni latente şi manifeste. Atunci birocraţia caută să exercite puterea în calitate de actor politic în interesul propriu al birocraţiilor. Ne aflăm în faţa unei reînsuşiri manifeste care are drept rezultat folosirea în scopuri personale a resurselor şi regulilor organizaţionale. În literatura sociologică şi politică consacrată acestui fenomen se citează cazul puterii executive care îşi subordonează întreaga societate, aşa cum apare în „Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte". Birocraţia de stat din timpul lui Napoleon al II-lea conduce în interesul său propriu. Acest fapt este în opoziţie cu opinia lui Weber pentru care statul este „un purtător abstract al prerogativelor suverane şi creatorul normelor legale". Alte exemple de însuşire a mijloacelor materiale şi autorităţii birocraţiei sunt găsite în loviturile militare care „confiscă" aparatul birocratic în interesul grupului care a organizat lovitura de stat. Faptul semnifică un proces de aservire totală a aparatului birocratic în serviciul unei oligarhii militare. Astfel de exemple constituie dictaturile militare instalate în Egipt în 1952, în 1958 în Pakistan dar şi regimurile autoritare, dictatoriale cu caracter ideologic, cele cu caracter personal. Mize ale luptelor de putere ce au semnificaţii legate de însuşirea mijloacelor moderne de administrare şi a autorităţii instituţiei, asigurarea securităţii locului de muncă, folosirea selectivă a informaţiilor în raport cu unele interese reprezintă tot atâtea tentative de reducere a funcţionării eficiente a organizaţiilor proiectate teoretic să atingă cele mai înalte performanţe.

Evitând să vorbească în mod deschis despre patrimonialism în raport cu democraţia modernă, Lloyd Rudolph şi Susanne Hoeber Rudolph folosesc expresia „trăsături patrimoniale". Se constată în acelaşi timp, faptul că cei doi autori nu fac apel la neo-patrimonialism pentru a caracteriza o birocraţie penetrată de elemente de patrimonialism. Argumentul lor, în acest caz, arată că folosirea termenului de neo-patrimonialism pentru a zugrăvi modul în care autoritatea personală, personalismul şi însuşirea postului pot să închidă distanţa dintre putere şi autoritate, poartă amprenta unei dihotomii care nu ar corespunde realităţii sau ipostazelor sub care pot fi identificate fenomenele respective. „Patrimonialismul exprimat în autoritatea personală a conducătorului, harisma postului şi însuşirea (...) regulilor organizaţionale, scopurilor şi resurselor, poate «salva» ceva din raţionalitatea formală prin contracararea sensului alienării şi/sau exploatării ce hrăneşte rezistenţa la cerinţele sale. În acest sens se poate spune că patrimonialismul poate «corecta» disfuncţiile şi patologiile care sunt generate de rezistenţa la autoritate şi de luptele pentru putere"[21].

Procesul de modernizare confirmă afirmaţiile la care au ajuns Lloyd Rudolph şi Susanne Hoeber Rudolph. Ei pleacă de la contextul continental în care Weber analizează modelul birocraţiei şi aduc în discuţie experienţa istorică franceză şi germană, în special cea prusacă, dar într-o oarecare măsură şi aceea a realităţilor legate de construcţia statală în Rusia. Difuziunea modelului statal spre Europa orientală corespunde în mod fundamental unei logici militare. Anderson demonstrează cu argumente detaliate, din punct de vedere istoric ponderea factorului militar în dezvoltarea administraţiei şi birocraţiei de la sfârşitul secolului al XVII-lea până în secolul al XIX-lea. De exemplu supravieţuirea şi expansiunea Prusiei au impus un mare efort

militar, supunând majoritatea populației bărbătești unei pregătiri militare. Corelat cu aceasta are loc și un proces de impregnare a structurii statale cu o viziune esențial militară, rezultatul constând nu numai în militarizarea administrației, dar și a societății prusace, a culturii sale. „Kriegskommisariat"-ul asigură de fapt funcțiile de coordonare a guvernului, manipulând ansamblul structurilor statale conform propriilor nevoi.[22] Neavând în față o societate feudală mai articulată din perspectiva participării la conducere și a altor grupuri și nici o burghezie urbană în ascensiune, orientarea statului prusac este net diferită de aceea a vestului Europei. În timp ce în partea vestică a Europei statul tinde să se diferențieze de societatea civilă, în estul european el se caracterizează printr-o legare a statului de grupurile dominante, în special de aristocrație, făcându-și din aceasta un instrument al reacțiunii nobiliare. Apelul la tradiția dreptului roman civil din perspectiva administrației de stat, a întărit orientările instituționale create de militarizare.

Conceptul de Disziplin pe care l-am abordat deja în capitolul consacrat metodologiei weberiene este folosit pentru a explica ordinea socială considerată ca un produs al experienței istorice și al evoluției instituțiilor legale și militare ale Prusiei. Weber va utiliza exemplul german pentru a construi tipul său ideal de birocrație. Modelele americane de administrație erau divergente în raport cu raționalitatea formală din paradigma prusacă, dar și cu elementele patrimoniale din administrația britanică aflată în mâinile aristocraților și a celor din „gentry". Birocrația americană nu era dotată cu specialiști ci cu „amatori", era descentralizată, colegială, realizată prin judecători de pace neplătiți și corpuri de control, prin guverne coloniale destul de îndepărtate de Anglia. Credința lui Weber referitoare la faptul că administrația americană se îndrepta spre o birocratizare completă i-a fost sugerată (parțial) de interpretarea partidelor

politice ca exemple de „evoluţie tehnocratică". Apariţia „maşinii politice" şi creşterea importanţei funcţionarilor erau „peste tot", cum spune Weber destul de des, considerate ca stadii ale birocratizării. Ambele procese sunt corect apreciate de Weber în unele lucrări care tratează problematica partidelor politice. Astfel, Martin Shefter argumentează cu date istorice caracterul birocratic al partidelor şi cluburilor politice americane, „New York's political clubs were more bureaucratic than prior suggested"[23]. Ira Katznelson sesizează şi ea separarea locurilor de muncă de comunităţile etnice şi efectul acestui proces în deschiderea căilor de formare a organizaţiilor muncitoreşti dincolo de clivajele comunitare, chiar dacă ele continuă să subziste şi astăzi.

O perspectivă comparativă şi istorică asupra conducerii administrative eficiente, inclusiv ideea potrivit căreia trăsăturile patrimoniale sau neopatrimoniale joacă un rol important în modernizarea vieţii politice, economice şi administrative, poate fi asociată cu câteva orientări recente apărute în literatura consacrată organizaţiilor formale.[24] Astfel, Lieper Freemen („The Political Ecology of a bureau"), Louis Jaffe („The Limits of Administrative Process"), Samuel Huntington („Interservice Competition and the Political Roles of the Armed Services"), Gene Lyons („The New Civil-Military Relations"), Edward Katzenbach („The Military Mind") sau Paul Nitze („The Selection of Naval Officers for Flag Rank") au publicat studii ce se centrează pe modelele de conflict şi adaptare în „American Political Science Review" la sfârşitul anilor '70.

În ele se acordă o atenţie deosebită conducerii personale, autorităţii şi capacităţii lor de a contracara patologia birocratică. Pornind de la recunoaşterea conducerii personale în dominaţia tradiţională se arată că în patrimonialism se manifestă cu pregnanţă personalismul sub forma harismei posturilor, a relaţiilor afective combinate cu

elemente materiale clientelare. Conducerea personală în sistemul unei dominații legal-raționale produce tensiuni prin apelul la elemente „iraționale", la afecte, emoții, sentimente dintre cele mai complexe, atitudini corelate cu mituri politice sau utilizate politic în vederea legitimării unor acțiuni.

Sub forma autorității personale, patrimonialismul încearcă să pună puterea și autoritatea sub semnul congruenței pentru a reduce potențialitatea conflictului dintre cele două ipostaze ale structurării câmpurilor de putere și de dominație. Pentru a exemplifica asemenea situații se aduce adesea în discuție experiența lui Robert Mac Namara la Departamentul apărării a Statelor Unite ale Americii, în calitatea sa de secretar de stat, aflat deci în fruntea celei mai mari organizații birocratice din lume. Brock Brower, ziarist la revista „Life", în articolul „Mac Namara Seen now, Full Lengh" (mai, 1968), consemnează declarația acestuia prin care condiționează acceptarea postului de acordarea unei libertăți mari în alegerea personalului ce va fi afectat mașinii birocratice, ceea ce înseamnă încălcarea normelor de funcționare ale unei organizații formale, penetrarea cu elemente de personalism și subiectivism generatoare de tensiuni între autoritatea instituțională și puterea manipulată în acord cu propriile valori de liderul organizației. Tocmai acest model McNamara a fost adoptat într-o manieră din ce în ce mai mare de președinții americani, în vederea exercitării unui control și a unei direcționări eficiente ale „enclavelor birocratice" din ramura executivă a președinției.

O perspectivă weberiană asupra proceselor de transformare din țările ex-comuniste

Analiza proceselor economice, sociale și politice din țările central- și est-europene după 1989 reprezintă o provocare pentru cercetătorii din domeniul științelor sociale. Privatizarea ca proces nu numai economic și tehnic, dar și ca unul socio-politic, implicațiile profunde asupra structurii grupale a societății, asupra mobilității sociale, profesionale și geografice, a calității vieții în general, relația acestui proces de schimbare socială cu structura puterii și a dinamicii acesteia reprezintă probleme comune mai multor țări din această parte a Europei, tratate însă prin soluții politice diferite.[25] Ele pleacă de la promovarea liberei inițiative și a individualismului până la exercitarea unui control politic mai evident, fapt motivat prin concepții ce se bazează pe teza potrivit căreia în perioada de tranziție la economia de piață rolul statului trebuie să fie mai mare astfel încât acesta să poată face față unor disfuncții ce pot complica dificilul proces al tranziției.

Mulți cercetători și-au fixat drept obiectiv examinarea cauzelor care au făcut ca transformările economice și politice din țările post-socialiste să fie însoțite de deteriorarea standardelor de viață. Adesea, acest obiectiv a fost corelat cu analiza anumitor abstacole – mentale, culturale, economice, politice – care au condus la o implementare plină de dificultăți a proceselor legate de tranziție, a cărui complexitate ține, printre altele, de caracterul dual al transformărilor, de la regimuri politice autoritare sau dictatoriale la democrație și de la o economie centralizată la una de piață.

Din această perspectivă se pot înțelege opiniile unor autori ca Jan Dellenbrant și Staffan Marklund ce consideră că numai o politică de tranziție care să pună un accent mai mare pe protecția socială poate preveni revenirea sistemelor politice autoritare, având în același timp posibilitatea de a evita apariția unor conflicte sociale sau de natură etnică.[26]

Pe aceeași linie, Deacon examinează greutățile pe care le întâmpină funcționarea democrației și a societății civile din perspectiva acțiunii politice de promovare a conceptului de dreptate socială.[27]

Evoluția posibilă a reformelor în Europa centrală și de est a fost studiată și prin metode comparative cu acele procese cu un conținut similar din zona Americii latine. În acest context, premisa de la care se pornește este aceea potrivit căreia grupurile de țări comparate s-au angajat într-un proces de democratizare concomitent cu încercarea de a-și dezvolta sistemele economice. Complexitatea evoluției se evidențiază, odată în plus, prin aceea că mediul politic și economic în care se desfășoară asemenea procese este plin de tensiuni, fapt ce impune luarea în considerație a obligativității elaborării unor politici sociale capabile de a descuraja potențialul destabilizator al unor actori politici cu grad mare de radicalitate a revendicărilor politice.

Adam Przeworski reține ca sens major al orientării acțiunii politice a țărilor din Europa centrală și de est încercarea de apropiere de țările Uniunii Europene, ceea ce echivalează cu stabilirea unor strategii de protecție socială care să permită unui larg segment al populației să trăiască peste limita nivelului de sărăcie.[28] Acest element, alături de un nivel scăzut al șomajului și inflației ar permite obținerea sprijinului politic al diverselor grupuri sociale pentru desfășurarea graduală a reformelor.

Metoda scenariilor nu lipsește din diversele tentative de studiere a evoluției acestor țări. În acest sens, Dellenbrant

încearcă să evalueze direcţiile de dezvoltare din acest spaţiu prin intermediul a două scenarii opuse cu o valoare epistemologică destul de redusă şi care reprezentă mai degrabă construcţii de genul „dacă... atunci...". Asemenea modalităţi de predicţie a posibilelor schimbări sunt destul de frecvente în sociologia şi politologia contemporană. Scenariul pozitiv porneşte de la premisa că dezvoltarea democraţiei şi a economiei de piaţă vor continua să se afirme ceea ce conduce la ideea că şi sistemul politic va deveni din ce în ce mai stabil fiind în măsură să gestioneze o creştere economică cu efect favorizant asupra apropierii de ţările membre ale Uniunii Europene. În scenariul negativ apare autoritarismul politic şi anarhia economică, stoparea reformelor economice şi politice, precum şi un climat ce favorizează manifestarea conflictelor sociale. În aceste modele de analiză se impune luarea în considerare şi a problematicii legitimităţii ca fundament al funcţionării unei puteri cu caracter democratic. Din perspectiva acestei problematici, principiul legitimităţii nu trebuie privit numai într-un cadru formal ca legitimare a puterii ce vine de la popor, dar şi într-un cadrul real ca eficienţă a exercitării puterii politice. Democraţia poate fi acceptată în principiu, dar în realitate se confruntă permanent cu efectele deciziilor şi acţiunilor cu caracter democratic. Una din paradigmele utilizate de sociologi şi politologi pentru studiul legitimităţii este aceea care rezultă din combinările cu polaritate opusă a relaţiilor dintre legitimitate şi eficacitatea conducerii. Aşa cum notează S.M. Lipset în „Political Man", un sistem politic eficient dar ilegitim este mult mai instabil decât regimurile care au o eficienţă relativ scăzută dar o înaltă legitimitate. Pe de altă parte, „o eficienţă îndelungată (în actul guvernării) poate da legitimitate unui sistem politic".[29] Mai tranşant, Przeworski consideră că „ceea ce contează pentru stabilitatea

oricărui regim nu este legitimitatea.... ci prezenţa sau absenţa alternativelor preferabile"[30].

Caracterul complex al tranziţiei este subliniat şi de Giovanni Sartori prin interpretarea acesteia ca un proces cu două momente, primul în care se produce o ieşire din dictatură şi al doilea ca intrare într-o formă democratică de dezvoltare. Ieşirea reprezintă etapa cea mai simplă a acestui proces, iar intrarea se dovedeşte a fi cea mai complicată, în care un rol fundamental îl joacă tranziţia economică.[31]

Accentul pus pe importanţa factorului economic nu trebuie să pună în umbră alţi factori cum ar fi cel cultural, factorul religios şi chiar cel ideologic. Ei pot influenţa într-o manieră specifică evoluţia structurilor şi instituţiilor politice, funcţionalitatea lor, dar şi atitudinile şi valorile pe care acestea se bazează sau pe care le inspiră.

Atunci când se evaluează procesele transformării în ţările post-socialiste, unii sociologi fac apel la teoria modernizării instituţionale potrivit căreia structurile sociale în aceste ţări se află într-un impas din perspectiva posibilităţilor de reglare socială ceea ce nu împiedică o potenţială capacitate de modernizare. Astfel, instituţiile modernizatoare aşa cum apar ele în cadrul real al pluralismului politic, în cel al democraţiei competitive şi al domniei legii şi economiei de piaţă pun în mişcare mecanismele structurale ale unei integrări moderne sociale, mecanisme ce constau în generalizarea valorilor în planul acţiunii politice concrete, în procedee de combatere ale excluderii sociale şi de adaptare graduală. În ultimii ani, evenimentele din societăţile post-socialiste din Europa, Asia şi chiar din America centrală au condus la apariţia unor termeni precum „tranziţia de la socialism la capitalism", „restaurarea sistemului multipartidist", „construirea societăţii civile". Confluenţa acestor schimbări ridică un număr de întrebări referitoare la trecutul şi viitorul acestor ţări, la

dinamica acestor schimbări. Înțelegerea acestor noi date sociale impune utilizarea unor paradigme diferite, una din ele fiind oferită de Max Weber mai ales de scrierile sale referitoare la putere, la relația dintre conducători și conduși, la legitimarea harismatică a puterii în momente de schimbare socială profundă și la tipologia acțiunii sociale.

Strategia globală a dezvoltării pe baze democratice a acestor societăți trebuie să răspundă și la întrebarea: de ce s-a prăbușit comunismul în Europa centrală și de est?

Lucian Pye, în cuvântarea sa de la Adunarea Asociației americane de științe politice, descrie criza globală a comunismului cu următoarele cuvinte: „aceste evenimente sunt uimitoare, dar în spatele lor se află forțe istorice în lucru ce determină crizele acute pentru toate regimurile autoritare... Conducerea dictatorială a eșuat în promisiunea sa de asigurare a eficienței intenționate în toate regiunile globului"[32]. Publicată în „American Political Science Review" nr. 84 din martie 1990, analiza lui Lucian Pye sugerează că prăbușirea dictaturilor contemporane este determinată de imperativele transformărilor macroeconomice ce au un caracter din ce în ce mai cuprinzător, imperative care ar cere convergența în raport cu modelele pluraliste ale societăților vestice. Studiul său des invocat „Political Science and the Crisis of Authoritarianism" sugerează faptul că toate aceste crize ale regimurilor autoritare se caracterizează printr-o ciocnire între cultura vestică a modernizării și culturile politice naționale, victoria unei forțe politice fiind condiționată de specificul culturii politice. Analizele efectuate asupra societăților totalitare cu caracter comunist au însă o vechime mult mai mare decât cele care încearcă astăzi să răspundă la întrebarea deja menționată. Înainte de 1945, temele unor cercetări referitoare la conducerea de tip comunist erau mai mult subiecte pentru ziaristică și pentru istoriografie. Doar după cel de-al doilea război mondial

cercetătorii din domeniul ştiinţelor sociale au încercat să formuleze unele explicaţii pentru fenomene ce prezentau unele similarităţi în Uniunea Sovietică, în comunismul sovietic şi în naţional-socialismul german. Apar treptat unele modele explicative furnizate de Hannah Arendt cu „The Origins of Totalitarianism" şi Karl Wittfogel cu lucrarea sa „Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power". Al treilea model se găseşte la Reihardt Bendix în „Nation-building and Citizenship" care priveşte totalitarismul ca un rezultat al configuraţiilor spirituale, culturale ce proveneau din supravieţuirea până în epoca industrializărilor, a tradiţiilor absolutiste germane şi ruseşti. Una din cele mai influente paradigme cu ajutorul căreia să se poată analiza dinamica societăţilor comuniste este asigurată de scrierile lui Weber. Weber recunoaşte autonomia nevoilor umane, faptul că liderii pot guverna numai dacă asigură celor supuşi condiţii materiale sau de ordin cultural. Conceptul weberian de „Verwaltungsstab" poate fi folosit pentru înţelegerea partidului comunist. In acest partid staff-ul nu este o clasă conducătoare ca în cazul acelei „ruling class" britanice de la jumătatea secolului al XIX-lea, ci o clasă politică integrată atât vertical cât şi orizontal. Cu alte cuvinte, acest aparat de partid are un set de interese comune ce decurg din poziţia lor asemănătoare în diviziunea muncii. În acelaşi timp, spre deosebire de membrii unor clase economice cum ar fi aristocraţia şi burghezia, aparatul partidului comunist manifestă tendinţa de a se supune comenzilor şefului chiar atunci când acestea se dovedesc a fi împotriva intereselor materiale. Cercetătorii din domeniul sovietologiei şi a studiilor asupra comunismului au fost atraşi de aspectul salvator, harismatic al comunismului. El se baza pe promisiunea într-un univers perfect aşa cum era el articulat de liderii comunişti, profeţi ce priveau comunismul ca pe o mişcare ce duce spre o lume fără sărăcie şi conflicte,

un „paradis roşu". Acest spirit mântuitor era prezent nu numai la nivelul retoric ci chiar în logica structurii puterii din sistemul comunist. Tocmai în numele spiritului salvator, harismatic, conducătorii comunişti s-au eliberat de constrângerile legale şi morale pentru a impune un anumit tip predominant de acţiune politică în raport cu o valoare. Dacă Hannah Arendt vede comunismul ca pe fenomen irațional, Weber îl prezintă ca pe un fapt de alegere rațională a unor persoane ce percep lumea printr-o anumită prismă cognitivă. Teoria rutinizării harismei distruge visul salvator al comunismului în plan real, încât putem constata conflictul dintre aspirațiile înalte, mântuitoare ale mişcării şi nevoile cotidiene, materiale persistente ale oamenilor. În „Anti-Dühring", Engels argumentează superioritatea revoluției proletare prin însuşi modul de rezolvare a contradicţiilor societăţii în raport cu societatea feudală şi cu revoluția capitalistă. El scrie că „proletariatul pune mâna pe forța publică şi cu ajutorul acesteia transformă mijloacele de producţie sociale care scapă din mâinile burgheziei în proprietate publică. Prin acest act el eliberează mijloacele de producţie de caracterul de capital pe care îl aveau până atunci şi dă caracterului lor social deplină libertate de manifestare. Dezvoltarea producţiei face ca existența diferitelor clase sociale să devină în viitor un anacronism. În măsura în care dispare anarhia producţiei sociale, piere şi autoritatea politică a statului. Oamenii, stăpâni în sfârşit pe propria lor viaţă socială, devin aşadar, totodată şi stăpânii naturii, proprii lor stăpâni – devin liberi. A îndeplini acest act de eliberare a omenirii – iată sarcina istorică a proletariatului modern"[33].

Idealul preconizat aici de Engels este eliberarea lumii, iar agentul acestui proces este proletariatul, un agent colectiv de indivizi harismatici „stăpâni ai naturii", „proprii lor stăpâni", hotărâți să elimine clivajul conducători-conduşi şi, totodată, să scape determinismului economic al acestei lumi.

Reamintim aici motivele pe care le prezintă Weber în capitolul al treilea din „Economie şi societate", care determină rutinizarea harismei:

a) interesul material şi ideal al conducerii administrative, clientelei, discipolilor, oamenilor de încredere dintr-un partid;

b) caracterul de permanenţă a relaţiei dintre discipoli;

c) continuarea dominaţiei harismatice în aşa fel încât propria poziţie să fie stabilizată, ideal şi material, pe un fundament cotidian durabil, adică restabilirea exterioară a familiei, dar şi a satisfacţiilor în locul „misiunilor" detaşate de această lume, străine faţă de familie dar şi faţă de viaţa economică. Toate aceste motive ce conduc la dispariţia treptată a aderenţei la idealul salvator produc şi o categorie de oportunişti dispreţuiţi des în „comunitatea salvatoare" a comunismului pentru a înfiera trădarea valorilor pe care se fondează spiritul salvator al dominaţiei harismatice.

Schimbarea valorilor indivizilor de la cele care îi determinau să se „abandoneze" idealului harismatic spre cele materiale care să le garanteze stabilitatea vieţii de zi cu zi, produc fenomene descrise mai ales în legătură cu birocratizarea partidului ideologic harismatic sub numele de „nomenklatură", „elita partidului" sau ca la Milovan Djilas „a new class"[34]. În timp ce discipolii şi oamenii de partid acţionează din altruism pentru continuarea şi permanenta reactivare a comunităţii revoluţionare, această dorinţă trimite în acelaşi timp la o atenţie mai mare spre lucrurile materiale şi nevoile membrilor acestei comunităţi – Gefolgschaft. Dacă mişcarea revoluţionară porneşte iniţial de la promisiunea salvării, societate fără clase, repartiţia după nevoi, câţiva dintre membrii comunităţii pot să-şi întoarcă privirea de la idealul salvator pentru a se consacra sarcinilor legate de supravieţuirea zilnică. „Veralltaglichung des Charisma" acţionează împotriva idealului comunist. Andrew

Janos consideră că din acest proces rezultă o preocupare permanentă a liderilor de partid pentru înlăturarea obstacolelor care stau între ei şi imaginea perfectă pe care ei o promovează despre lumea ce trebuie construită. Autor al unor numeroase studii centrate pe comunism, Andrew Janos explică în acest fel revoluţia culturală a lui Mao sau persecuţiile staliniste. Pe termen lung, conflictul dintre liderii partidului şi cei ce se îndoiesc de valabilitatea scopului şi mijloacelor de construcţie a societăţii socialiste se va tranşa în defavoarea regimului salvator.[35] Unii lideri au înţeles necesitatea preocupării pentru demonstrarea superiorităţii socialiste nu numai din valoarea etică a idealului, dar şi dintr-o dezvoltare economică. Treptat, liderii iniţiali, harismatici vor fi înlocuiţi de lideri cu stil mai potrivit unui om de afaceri decât unuia ce acţionează în numele unui erou fondator, schimbare interpretată de mulţi sovietologi ca o „birocratizare" a partidului ce trebuia să rezolve sarcini „cotidiene", cercetători inspiraţi întrucâtva din tezele clasice ale lui Trotski cuprinse în lucrarea sa „The Revolution Betrayed". Numai că birocratizarea nu s-a produs potrivit paradigmei weberiene, ci ca o continuare a fostei administraţii în cele mai multe dintre cazuri, deci ca o birocraţie patrimonială sau neo-patrimonială.

Din multiple cauze, ideile lui Weber ne permit doar o înţelegere moderată a declinului comunismului şi anticipează democratizarea regimurilor comuniste. Caracterul anticipativ al acestor reforme decurge din explicaţia posibilă dată de Weber dezvoltării sau transformării harismei într-un sens antiautoritar. Deşi prezintă tensiunile care pot apărea între principiile democratice şi cele birocratice, primele bazate pe libertate, iar cele din a doua categorie pe ierarhie, Weber nu reuşeşte să explice natura forţelor ce „împing" politicul în direcţia democratizării sau în aceea a autoritarismului şi birocraţiei.

Pentru a explica mai bine schimbarea socială a societăţilor socialiste unii cercetători au recurs la paradigmele modernizării şi industrializării. Dar şi în interiorul acestora apar probleme legate de lipsa de acord între scopul industrializării şi ideologia comunismului timpuriu. Ideea egalităţii din ordinea socială este asociată cu supravieţuirea într-un mediu ostil ceea ce implică o dialectică exprimată prin faptul că revoluţia socialistă urmăreşte scopuri salvatoare dar, pentru a supravieţui, ea trebuie să adopte politici şi strategii ce subminează ideologia acesteia prin apelul la disciplină şi organizare, la preocuparea pentru obţinerea unei productivităţi cât mai înalte, productivitate legată de strategii în care raţionalitatea formală şi calculul domină ca tip de orientare a activităţii în raport cu un scop. Toate acestea diminuează caracterul magic al mântuirii comuniste precum şi mobilizarea politică în vederea atingerii scopurilor politice. Utilizarea societală a ştiinţei şi tehnicii, a tehnologiei nu mai este prezentată ca în interpretările iniţiale ca potrivită doar spiritului capitalist al eficienţei şi profitului, ci într-un context nou în care scopurile formulate în acord cu principiile comuniste ale eliberării omului şi a unei calităţi deosebite a existenţei acestuia ar permite folosirea tehnologiei potrivit unei logici socialiste. Ciril Black[36], Samuel Huntington[37] şi Kenneth Jowitt[38] văd comunismul nu ca pe o mişcare ce vizează modernizarea sau construirea unei societăţi utopice ci ca pe una care ar reprezenta o parte a unui impuls mondial pentru a crea colectivităţi sau comunităţi politice viabile ca răspuns la cerinţele funcţionale ale supravieţuirii într-un mediu nefavorabil. Oricare ar fi scopul acestor societăţi, ele trebuie să-şi construiască o economie modernă cu un sistem de valori proprii fără de care statele nu pot opera în lumea contemporană. Noţiunea de harismă va avea în acest caz rolul de a lega scopuri politice şi economice cu un proiect unic, organizaţional şi

politico-ideologic care să poată justifica mişcarea de destrămare a societăţii tradiţionale.

Misiunea harismatică a comunismului nu se opreşte la propriile ţări, ci are un caracter expansionist, evidenţiind prin aceasta unele trăsături militariste ale regimurilor comuniste. Legate de revoluţia mondială, aceste tendinţe au reprezentat subiectul unor aprige discuţii între menşevici şi bolşevici; menşevicii cereau, într-o primă etapă, o expansiune militară pentru sprijinirea acelor tipuri de mişcări sociale ce prezentau similarităţi în programele lor cu acelea ale revoluţiei ruseşti. Bolşevicii erau campionii determinaţi ai revoluţiei mondiale întrucât revoluţia rusească avea o semnificaţie clară numai în legătură cu crearea unui sistem internaţional, fără pieţe şi state capitaliste. Teza revoluţiei mondiale are o evoluţie contradictorie fiind sprijinită în secvenţe de tip asincronic de Trotsky, Lenin, Stalin şi Buharin. Evoluţia societăţii socialiste conduce la declinul spiritului salvator harismatic. Perioada post-stalinistă este interpretată ca o îndepărtare de la utopie în gândirea şi practicile elitei politice, dar persistă convingerea că această etapă era doar una din multe altele pe calea spre victoria inevitabilă a socialismului asupra capitalismului. Orice pas în direcţia preocupărilor economice care să ducă la legitimarea formelor de repartiţie comuniste pentru a preveni gravitatea „îngropării idealului harismatic salvator" era o subminare a legitimităţii întregului proces aşa cum era gândit de elita comunistă, era un pericol şi un detonator al crizelor unui sistem construit în opoziţie cu raţionalitatea normelor legale, constituţionale şi democratice. Atunci când s-a crezut că democraţia care înseamnă competiţie între actori raţionali va salva regimul comunist, tocmai ea a fost aceea care a declanşat resorturile promovării unei imagini a individului în opoziţie cu spiritul „comunitar" harismatic pe care s-a întemeiat socialismul, determinând destrămarea acestuia în formele sale instituţionalizate.

Note şi trimiteri:

1. Shmuel N. Eisenstadt – „Varieties of Political Development", în S.N. Eisenstadt şi Stein Rokkan (eds) Building States and Nations, vol. I, Editura Sage Publishing, Beverly Hills,California, 1973, pp. 41-48. Opinii asemănătoare exprimă Stein Rokkan în „Centre-Formation, Nation-Building and Cultural Diversity: Report on a UNESCO Programme" în acelaşi volum.
2. Bill J., Leiden C. – Politics in the Middle East, Little Brown, Boston, 1978.
3. Donald Eugene Smith – Religion and Political Development, Little Brown, Boston, 1970, p. 272.
4. Günther Roth – Politische Herrschaft und persönliche Freiheit. Heidelberger Max Weber – Vorlesungen, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1978, p. 18: „Die Rekrutierung ist nicht offen, sondern wird im Prinzip von der monopolistischen Partei kontrolliert. In der Praxis sind oft persönliche Bezienhungen ausschlaggebend".
5. René Lemarchand, Keith Legg – „Political Clientelism and Development: A Preliminary Analysis", în Comparative Politics, nr. 2, 1972.
6. Günther Roth – „Personal Rulerschip, Patrimonialism and Empire-Buliding in the New States", în vol. Bendix R. – State and Society, Little Brown, Boston, 1968; pp. 581-591.
7. J. F. Médard – „Le rapport de clientele", în Revue francaise de Science politique, nr. 1, 1976, vol. 26, p. 103.
8. Shmuel Eisenstadt, Louis Roniger – „Patron-Client Relations as a Model of Structuring Social Exchange", în Comparative Studies in Society and History, nr. 1, 1985, p. 64.
9. Guy Hermet – Des élections pas comme les autres, Fondation Nationale des Sciences Politiques, Paris, 1978.
10. Guillermo O'Donnell – Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism: Studies in South American Politics, University of California Press, Berkeley, 1973.

11. Idem – „Reflections on the Patterns of Change in the Bureaucratic-Authoritarian State", în Latin American Research Review, nr. 1., 1978, p. 13.
12. Peter Blau – Exchange and Power in Social Life, Wiley, New York, 1964, p. 294,(power) as inherently asymetrical and as resting on the net ability of a person to withhold rewards from and apply punishments to others, the ability that remains after the restraints they can impose on him have been taken into account"
13. French J.R., Raven B – „The Bases of social Power", în Cartwright D. (ed), Studies in Social Power, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1959, p. 33.
14. Bacharach S., Lawler J. – Power and Politics in Organizations, Jossey-Bass, San Francisco, 1980, p. 34.
15. Hickson D. – „A strategic Contingencies Theory of intra-organizational Power", în Administrative Science Quarterly, nr. 16, 1971.
16. Lloyd Rudolph, Susanne Hoeber Rudolph – Authority and Power in Bureaucratic and Patrimonial Administration, World Politics, nr. 2, January, 1979, p. 198.
17. Max Weber – Etica protestantă şi spiritul capitalismului, traducerea lui Ihor Lemnij, cu o postfaţă (excelentă) a lui Ioan Mihăilescu, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993, p. 181.
18. Ibidem, p. 182.
19. Lloyd Rudolph, Susanne Hoeber Rudolph – op. cit., p. 209.
20. Andrew Shonfield – Modern Capitalism: The Changing Balance of Public and Private Power, Oxford University Press, New York, 1969, cap. XI.
21. Lloyd Rudolph, Susanne Hoeber Rudolph – op. cit., pp. 217-218.
22. Anderson P. – L'Etat absolutiste, Maspero, 1978. Anderson realizează o analiză comparată a edificării instituţiei statale în vestul şi estul Europei, ultimul spaţiu permiţându-i luarea în considerare a construcţiei statale în Prusia şi Rusia. Se poate corela această analiză cu aceea a lui Barret-Kriegel care neagă caracterul de „stat de drept" pentru estul Europei, atribuindu-l pe acela de „stat despot", în L'Etat et les esclaves, Calmann-Levy, Paris, 1979.
23. Martin Shefter – „The Emergence of Political Machine: An Alternative View", în Willis Hawley, Michael Lipsky (eds),

Theoretical Perspectives on Urban Politics, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1978.
24. Alan Altshuler (editor) – The Politics of Federal Bureaucracy, Dodd, Mead Company, New York, 1968. De asemenea, reţinem Geroge Gordon cu Public Administration in America, St. Martin's Press, New York, 1986 şi Randall Ripley, Grace Franklin – Congress, the Bureaucracy and Public Policy, The Dorsey Press, Homewood, Illinois, 1984.
25. Cătălin Zamfir, Marius Pop, Elena Zamfir – România '89-'93. Dinamica bunăstării şi protecţia socială. Reţinem în mod deosebit capitolul „Schimbările în calitatea vieţii: '89-'93 şi cel referitor la „Protecţia socială în perioada de tranziţie: evaluare", Editura Expert, Bucureşti, 1994.
26. S. Marklund -"Social Policy and Poverty in post-totalitarian Europe", în Scandinavian Journal of Social Welfare, Munksgaard, Copenhaga, 1993 şi J.A. Dellenbrand cu „Democracy and Poverty. The Implementation of social reforms in the countries of central and Eastern Europe", în Scandinavian Journal of Social Welfare, Munksgaard, Copenhaga, 1993. Analiza pragmatică a acestor autori ia în considerare politicile sociale în Europa centrală şi de est, actorii socio-politici ai reformei, mişcările sociale, rolul societăţii civile, activismul politic, pluralismul politic, consecinţele sociale ale proceselor de reformă, barierele ce stau în faţa reformei identificate de Dellenbraand în cultura politică autocratică, ortodoxie şi naţionalism. Aş dori să subliniez că nu subscriu manierei în care sunt prezenate ortodoxia şi naţionalismul.
27. Deacon D. – „East-European Welfare: Past, Present and Future in comparative context", în The New Eastern Europe: Social policy, Past, Present and Future, Sage, London, 1992.
28. Przeworski Adam – Democracy and the market: political and economic reforms in Eastern Europe and Latin America, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.
29. S.M. Lipset – Political Man, Doubleday, Garden City, 1960, cap. III, p. 82.
30. Przeworski Adam – Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspectives, John Hopkins University Press, 1986, pp. 51-52.

31. Giovanni Sartori – „Rethinking Democracy: bad polity and bad politics", în International Social Science Journal, nr. 121, Basil Blackwell, UNESCO, Paris, 1991.
32. Lucien Pye – „Political Science and the Crisis of Authoritarianism" în American Political Science Review, nr. 84, March, 1990.
33. Friedrich Engels – Anti-Dühring, ediția a II-a, Editura PMR, 1952, pp. 335-336.
34. Milovan Djilas – The New Class: An Analysis of the Communist System, Praeger, New York, 1957.
35. Andrew Janos – „Social Science, Communism and the Dynamics of Political Change", în World Politics, Oct., 1991.
36. Cyril Black – The Dynamics of Modernization: A Study in Comparative History, Harper and Row, New York, 1966.
37. Samuel Huntington – Politica Order in Changing Societies, Yale University Press, New Haven, 1968.
38. Kenneth Jowitt – Revolutionary Breakthroughs and National Development: The Case of Romania, 1945-1966, Berkeley University Press, Berkeley, 1971; de asemenea, „The Leninist Response to National Dependency", Research Monograph, nr. 37 Berkeley Institute of International Studies, University of California Press, 1978.

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITARĂ

V

Receptarea lui Max Weber la Universitatea „Al.I.Cuza" Iaşi

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Max Weber s-a bucurat de o receptare contradictorie în Germania până la cel de-al doilea război mondial. Cu alte cuvinte s-ar putea spune că receptarea actuală şi impactul operei weberiene în prezent contrastează cu impactul destul de redus al ideilor sale după moartea survenită în 1920 şi până în 1950. Părţi din opera sa au cunoscut o notorietate ceva mai mare, cum ar fi spre exemplu „Etica protestantă şi spiritul capitalismului" şi versiuni publicate ale „Ştiinţei ca profesie" şi „Politicii ca profesie". Marianne Weber a simţit acest lucru şi a căutat să adune unele din studiile lui Max Weber în câteva volume, „Gesammelte Politische Schriften" (1921), „Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre" (1922), „Gesammelte Aufsätze zur Sozial und Wirtschaftsgeschichte" (1924) şi „Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik" (1924), fără a schimba însă în mod fundamental modul de receptare a operei lui Max Weber. Dirk Käsler în „Max Weber: The living classic" (apărut în „Soziologie", Special edition, Journal of the Deutsche Gesellschaft fur Soziologie, Verlag Leske – Budrich, Opladen, 1994) precizează că influenţa lui Weber chiar după apariţia acelui „magnum opus" „Wirtschaft und Gesellschaft" nu a depăşit influenţa unor cercuri din care făceau parte Werner Sombart, Georg Simmel, iar mai târziu, Alfred Schütz. Timp de douăzeci şi cinci de ani s-au vândut numai două mii de exemplare din „Wirtschaft und Gesellschaft" ceea ce constituie un element ilustrativ al situaţiei cunoaşterii lui Max Weber. După război, Johannes Winckelmann s-a ocupat în mod deosebit de reeditarea unor opere ale lui Max Weber precum şi de publicarea unor mici comentarii asupra dominaţiei, legitimităţii, statului, contribuind prin aceasta la reintroducerea în tematica

dezbaterilor sociologice din Germania a unor probleme clarificate de Max Weber în maniera sa cunoscută. Convenţia Asociaţiei germane de sociologie din 1964 a analizat receptarea naţională şi internaţională a lui Max Weber, fapt realizat împreună cu mari figuri ale sociologiei europene şi internaţionale, printre care Talcott Parsons, Pietro Rossi, Raymond Aron, Herbert Marcuse şi Reinhardt Bendix, ultimii de la Universitatea din Berkeley. Alături de Marx şi Durkheim, Weber este considerat unul din pilonii sociologiei, al „Sfintei treimi" după o afirmaţie ce a circulat multă vreme după Masa Rotundă a Asociaţiei Germane de Sociologie din 1964.

S-a constatat că Weber a trecut „testul timpului" astfel că timp de peste şaptezeci de ani de la moartea sa operele sale sunt încă citite şi „citate". Käsler vede actualitatea lui Weber în valoarea operei sale care caută să medieze între Verstehen şi Erklären, între individ şi societate, între semnificaţia subiectivă şi ordinea normativă, între acţiunea socială şi ordinea socială, între relaţii sociale comunale şi condiţii şi consecinţe „imateriale", între raţionalizare şi harismă, între „extraordinar" şi „cotidian", între etica convingerii şi aceea a responsabilităţii. În toate aceste elemente însoţite de o bogăţie a datelor istorice universale se poate vedea un Weber complex. De aceea, Weber este considerat ca o figură centrală a acelor abordări sociologice ce se caracterizează prin punerea în legătură a macro-socialului şi micro-socialului ca singura cale de dezvoltare fructuoasă a sociologiei dintr-o perspectivă teoretică şi din una practică.

Weber este prezentat la Universitatea din Iaşi în ceea ce însemnă esenţa concepţiei sale pentru prima dată de ilustrul profesor Petre Andrei. În „Probleme de sociologie" apărută în Editura Casei Şcoalelor, Petre Andrei pune în discuţie teoria relaţiei sociale şi a rolului acesteia în gândirea

lui Max Weber, lansând cu această ocazie şi alte concepte weberiene. Deja în prima parte a anului 1927, Petre Andrei publică la Leipzig „Das Problem der Methode in der Soziologie" în care Weber constituie o referinţă notabilă în contextul în care Andrei aduce ca argument la teza lui Durkheim, potrivit căreia nu toate faptele din societate au un caracter social, exemplul weberian de la începutul „Economiei şi societăţii" prin care el vrea să dovedească condiţionarea semnificativă a unei relaţii sociale sau a unei acţiuni sociale. Deci, în spaţiul cultural german profesorul Petre Andrei preia achiziţiile sociologiei germane pentru a le evalua din perspectiva unei sociologii europene. Petre Andrei sesizează valoarea deosebită a operei lui Max Weber, faptul că acesta „e unul din sociologii care nu au publicat un tratat sistematic de sociologie, dar opera sa a cărei publicare continuă şi acum după moarte expune destul de clar concepţia lui. Toate lucrările se caracterizează printr-o bogăţie de material cum rar se poate întâlni şi prin idei, uneori schiţate numai, de o fecunditate fericită pentru cercetările sociologice"[1]. Totodată, profesorul Andrei îl apreciază pe Weber pentru faptul de a nu fi pierdut din vedere „nici un moment necesitatea de a da un fundament epistemologic ştiinţelor sociale"[2]. Petre Andrei explică specificul acţiunii sociale la Weber, orientarea acţiunii în funcţie de „raporturi şi sensuri trecute, prezente şi viitoare dintre oameni". El aminteşte tipurile ideale de acţiuni şi particularitatea concepţiei sociologului german asupra studiului şi sensului acţiunii sociale. Ceea ce Petre Andrei consideră important în concepţia weberiană este ideea de sens pentru că „societatea este o totalitate de relaţii interumane, obiectivate şi concretizate în instituţii durabile, exterioare"[3], întrucât societatea apare sub un dublu aspect, ca un fenomen obiectiv mai presus de noi, dar şi ca un fenomen subiectiv, produs al acţiunilor noastre. Tot în 1927, Petre

Andrei făcea apel la modul de prezentare weberiană a religiilor, apreciind contribuţia acestuia din „Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie".

În „Sociologia generală" a lui Petre Andrei din 1936, Weber ocupă un loc mult mai important, fapt explicabil prin trecerea timpului care a permis o lectură mai aprofundată a acestuia, dar şi prin scopul cărţii sale de a fi mai mult decât o tratare a metodei şi de a cuprinde problematica bogată a ceea ce înseamnă sociologia generală. Acum precizează Petre Andrei conceptul de acţiune socială pentru studiul şi înţelegerea căreia sociologul este nevoit să identifice actul, adică să determine în mod precis sensul şi natura sa, motivaţia ce explică actul respectiv. Atunci când Petre Andrei caută să prezinte în mod sistematic universitatea şi menirea sa, el îl invocă pe Weber în ceea ce priveşte importanţa formării personalităţii spirituale a studentului şi pregătirea pentru o profesie. Pe aceste două direcţii, obiectivitatea este un principiu cu o valoare universală: „studentul va trebui să înveţe a cerceta, pe lângă legăturile materiale ale lucrurilor, înlănţuirea conceptuală a problemelor, ceea ce constituie esenţa muncii ştiinţifice, respectând întotdeauna cu sfinţenie obiectivitatea. Chiar şi în ştiinţele sociale şi politice, unde subiectivul şi obiectivul sunt mai greu de delimitat, atât profesorul cât şi studentul trebuie să înlăture tot ceea ce ar fi inspirat de pasiune, făcând o clară demarcaţie între punerea unei probleme, cunoaşterea faptelor şi aprecierea lor"[4]. Andrei adaugă o indicaţie cu valoare de atitudine metodologică şi arată cât de important este ca „de aprecieri şi judecăţi subiective să se lepede şi profesorul şi studentul"[5]. Sociologul trebuie să cerceteze realitatea pentru a arăta ceea ce are specific şi pentru a o arăta cauza, ţinându-se seama de aspectele de ordin raţional şi iraţional din acţiunile omului. În „Sociologia generală" Petre Andrei este preocupat într-o măsură mai mare de

reliefarea semnificațiilor de ordin metodologic pe care le ridică construcțiile de tip ideal. El le consideră ca rezultat al dorinței lui Weber de a „umple prăpastia dintre concepția individualizatoare și cea generalizatoare în explicarea fenomenelor sociale". Se poate constata aspectul major al corectitudinii cu care Petre Andrei ne înfățișează ceea ce este un tip ideal: „tipul ideal este astfel format încât nu este un scop, ci un mijloc, nu este o schemă în care ar trebui inserată realitatea, ci un concept limitativ, pur ideal, prin ajutorul căruia se pot explica elementele realității sociale"[6].

Înțelegerea este structurată de Petre Andrei potrivit fundamentelor sociologice din prima parte din „Economie și societate". Astfel, el deosebește din perspectiva weberiană o înțelegere obiectivă atunci când ea se reduce la „prinderea sensului unei manifestări sau exteriorizări oarecare în formă de judecată", o înțelegere explicativă și una subiectiv-empatică.

Considerațiile lui Andrei cu privire la autoritate și prestigiu reflectă viziunea weberiană, mai ales când extrage o serie de trăsături ale autorității. În acest context, se remarcă faptul că orice autoritate apare ca o putere obiectivă și ca o normă socială. Apoi, autoritatea are la bază motive conștiente, fiind destul de des rezultatul unor judecăți de valoare, al unui „proces de comparare și apreciere a diferențelor dintre forțe". Se identifică, în același timp, caracterul normativ al autorității. Totodată, autoritatea presupune ierarhia, contrariul acesteia fiind anarhia și distrugerea ordinii. La toate acestea se adaugă credința în legitimitatea și necesitatea autorității. Criticând unii autori care identifică foarte multe tipuri de autorități, ceea ce denotă lipsă de rigoare conceptuală, Andrei menționează doar autoritatea religioasă, politică și științifică și prezintă o dinamică a tipurilor de autoritate, evident, fără a ignora pe cea harismatică.

Weber este receptat la Universitatea „Al.I.Cuza" din Iaşi şi prin contribuţia profesorului Constantin Nicuţă. El intenţiona să publice o carte axată pe teoria cunoaşterii sociale la Max Weber care, din păcate, a rămas în stadiul de proiect. Din fericire, el a reuşit să publice un fragment din această lucrare în revista „Ethos" în numărul din octombrie, 1945. Studiul său se remarcă prin rigurozitate, făcând dovada unei cunoaşteri aprofundate a operei weberiene. El este dedicat comparaţiei viziunii lui Max Weber despre capitalism cu aceea a lui Marx. Constantin Nicuţă justifică atenţia acordată de Weber capitalismului prin invocarea idei din „Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie" potrivit căreia capitalismul este forţa care formează în mod determinant destinul vieţii noastre moderne. Profesorul Nicuţă are în vedere relaţia dintre dezvoltarea culturală, religioasă, apariţia raţionalismului ascetic şi influenţa sa asupra conţinutului eticii economice capitaliste. El dezbate, totodată, relaţia dintre raţionalismul ascetic cu raţionalismul umanist, cu idealurile de viaţă ale acestuia şi influenţele sale culturale, întrebându-se dacă nu cumva asceza protestantă nu este determinată la rândul ei de un factor care poate fi tot unul economic. Aici Nicuţă relevă un merit important al viziunii weberiene, acela de a evita unilateralitatea explicaţiei dezvoltării popoarelor, aducând ca argument ultimul pasaj din „Etica protestantă şi spiritul capitalismului" în care Weber crede că omul modern, cu toată bunăvoinţa sa, nu este în stare să-şi dea seama cât de mare a fost influenţa religiei, a conţinuturilor religioase ale conştiinţei sale asupra vieţii, culturii şi caracterului popoarelor. Constantin Nicuţă îl apreciază pe Weber pentru că acesta nu foloseşte argumentul expus anterior pentru a pune în locul interpretării unilaterale, cauzale „materialiste" a culturii şi istoriei, una „spirtualistă" tot aşa de unilaterală. Ambele interpretări sunt la fel de posibile, dar adevărul istoric ar fi realmente slujit numai dacă

cele două interpretări sunt considerate ca un preludiu al cercetării şi nu un sfârşit al acesteia. Constantin Nicuţă combate operele care au denaturat sensul tezelor weberiene asupra dezvoltării societăţii, mai ales pe aceia care au calificat concepţia weberiană ca „spiritualistă". Faptul că Weber admite o influenţă şi o condiţionare reciprocă între factori sociali, economici şi spirituali este un element ce contribuie la caracterizarea teoriei sale ca integralism sociologic. Nicuţă se raliază din acest punct de vedere lui Petre Andrei care exprimă o poziţie asemănătoare în „Probleme sociologice" şi în „Sociologia generală". Comparaţia lui Nicuţă dintre Weber şi Marx, evidenţiază corectitudinea interpretării pe care Nicuţă o realizează asupra lui Weber. Astfel, se scoate în relief faptul că Weber a respins concepţia materialistă a istoriei care face din fenomenul economic un factor general de explicaţie cauzală a realităţii istorice, concepţie ce domină încă în capetele profanilor şi diletanţilor aşa cum se exprimă Weber în „Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie". Din analiza profesorului Nicuţă reiese cu claritate faptul că Weber, chiar dacă a criticat materialismul istoric şi concepţia filosofică despre lume şi viaţă ce decurge din ea, nu poate fi considerat ca un „spiritualist" istoric sau sociologic. Analizându-l apoi pe Marx, Constantin Nicuţă arată că deosebirile dintre acestea nu sunt atât de ireconciliabile pe cât s-ar părea: „Critica marxismului de către Max Weber – scrie Constantin Nicuţă – este «pozitivă», nu în sensul că în locul tezei materialiste se pune aceea spiritualistă, ci în sensul că în locul deducţiei unitare dintr-un fapt unilateral el afirmă condiţionarea reciprocă a tuturor facorilor sociali"[7].

Considerând capitalismul ca forţa cea mai puternică, făuritoare de destin, Weber depăşeşte ca cercetător propria persoană, plasându-se, prin ceea ce face, în miezul timpului său. Cum arată Karl Jaspers, în personalitatea lui Max Weber erau prezente timpul, mişcarea şi problematica prezentului,

el fiind un filosof existențial al cărui suflet, dincolo de destinul său personal, era destinul timpului (Karl Jasper – Max Weber, Oldenburg, 1932).

Nu doresc să intru într-o analiză detaliată a criticii pe care Nicuță o face opiniei generale potrivit căreia nu se justifică o considerare a acestor doi gânditori ca total opuși, cu poziții care nu se pot împăca. Contribuția lui Petre Andrei și a lui Constantin Nicuță la receptarea lui Max Weber nu vin să ignore alte preocupări științifice legate de studiul unor teme din opera marelui sociolog german. Pentru mine a fost important să pot constata că Universitatea din Iași, prin profesorii săi, nu s-a aflat în afara confruntărilor de idei europene. Ei au identificat valori intelectuale chiar atunci când ele nu erau pe deplin confirmate de o întreagă mișcare culturală.

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Note şi trimiteri:

1. Petre Andrei – Probleme de sociologie, Editura Casei §coalelor, Bucureşti, 1927, p. 66.
2. Ibidem, p. 67.
3. Ibidem, p. 69.
4. Idem – Sociologie generală, Scrisul Românesc, Craiova, 1936, p. 8.
5. Ibidem, p. 8.
6. Ibidem, p. 137.
7. C. Nicuţă – Max Weber şi Karl Marx, în «Ethos», octombrie, 1945, p. 203.

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ:

Max Weber – Wirtschaft und Gesellschaft, Gründiss der Verstehenden Soziologie, fünfte, revidierte Auflage mit textkritischen Erlauterungen, herausgegeben von Johannes Winckelmann, 1 Halbband J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1976.

Max Weber – Etica protestantă şi spiritul capitalismului, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993.

Max Weber – Politica, o vocaţie şi o profesie, Editura Anima, Bucureşti, 1992.

Max Weber – The Methodology of the Social Sciences, Translated and Edited by Edward Shils şi Henry Finch, The Free Press, New York, 1949.

Max Weber – Economy and Society, Eds. Guenther Roth şi Claus Wittich, translated by E. Fischoff, Bedminster Press, New York, 1968, p. 526, bazată pe a IV-a ediţie din „Wirtschaft und Gesellschaft" J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tubingen, 1956, Editor Johannes Winkelmann.

Max Weber – The Theory of Social and Economic Organization, Being the Part One of Wirtschaft und Gesellschaft, translated from German by A.R. Henderson and Talcott Parsons, Revised and Edited, with an Introduction by Talcott Parsons, William Hodge and Company, London, Edinburg, Glasgow, 1947.

Max Weber – „Soziologische Grundbegriffe". Sonderdruck aus: Max Weber – Wirtschaft und Gesellschaft, neu herausgegebene Auflage, besorgt von Johannes Winckelmann, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1960.

Max Weber – „Religion and Social Status" în Theories of Society. Foundation of Modern Sociological Theory, The Free Press, New York, 1965, Edited by Talcott Parsons, Edward Shils, Kaspar Naegele, Jesse Pitts.

Max Weber – Staatssoziologie. Soziologie der rationalen Staatsanstalt und modernen politischen Parteien und Parlamente, herausgegeben von Johannes Winckelmann, Duncker und Humblot, Berlin, 1966.

Max Weber – Gesammelte Politische Schriften. Zweite, erweiterte Auflage. Mit einen Geleitwort von Theodor Heuss, new herausgegeben von Johannes Winckelmann, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1958.
Max Weber – Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1966.
Max Weber – Gesammelte Aufsätze zur Sozial-und Wirtschaftsgeschichte, hrsg. von Marianne Weber, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1924.
Max Weber – Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre, erweiterte und verbesserte Auflage, hrg. von Johannes Winckelmann, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1968.
Max Weber – Soziologie. Universalgeschichtliche Analysen. Politik. Mit einer Einleitung von Eduard Baumgarten. Herausgegeben und erläutert von Johannes Winckelmann, 6 Auflage, Alfred Kroner Verlag, Stuttgart, 1992.
Günther Abramowski – Das Geschichtsbild Max Webers, Ernst Klett Verlag, Stuttgart, 1966.
Hans Albert – Plädoyer für kritischen Rationalismus, Piper, München, 1971.
Hans Albert – Traktat über kritische Vernuft. C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1969.
Hans Albert – „Probleme ale teoriei ştiinţei în cercetarea sociologică", în Teorie şi metodă în ştiinţele sociale, Editura Politică, Bucureşti, vol. VIII, 1972.
Erik Allard – „Dimensiuni «fundamentale» în studiul comparativ al structurilor sociale", în Teorie şi metodă în ştiinţele sociale, Editura Politică, Bucureşti, vol. V, 1967.
Gabriel Almond, Sidney Verba – The Civic Culture, Princeton University Press, Princeton, 1963.
Gabriel Almond, Bingham Powell (eds.) – The Politics of Developing Areas, Princeton University Press, Princeton, 1960.
Alan Altshuler – The Politics of the Federal Bureaucracy, Dodd, Mead Company, New York, Toronto, 1968.
Paul Anderson – L'Etat absolutiste, Maspero, Paris, 1978.
Paul Anderson – Les passages de l'Antiquité au féodalisme, Maspero, Paris, 1977.
Petre Andrei – Sociologie generală, Scrisul Românesc, Craiova, 1936.

Petre Andrei – Das Problem der Methode in der Soziologie, Harasowitz, Leipzig, 1927.
Petre Andrei – Probleme de sociologie, Editura Casei §coalelor, Bucureşti, 1927.
Pierre Ansart – Ideologies, conflits et pouvoir, P.U.F., Paris, 1977.
David Apter – The Politics of Modernization, Chicago University Press, Chicago, 1965.
Raymond Aron – Les étapes de la pensée sociologique, Galimard, Paris, 1976.
S. Bachrach, E. Lawler – Power and Politics in Organizations, Jossey-Bass, San Francisco, 1980.
Bertrand Badie, Pierre Birnbaum – Sociologie de l'Etat, Grasset, Paris, 1979.
Bertrand Badie – Culture et politique, Economica, Paris, 1983.
Bertrand Badie – Le développement politique, Economica, Paris, 1978.
Georges Balandier – Anthropologie politique, P.U.F., Paris, 1967.
Brian Barry – Power and Political Theory. Some European Perspectives, J. Wiley, London, 1976.
Georges Bataille – Partea blestemată. Eseu de economie generală, Institutul European, Iaşi,1992.
Eduard Baumgarten (editor) – Max Weber: Werk und person, J.C.B. Mohr, (Paul Siebeck), Tübingen, 1964.
Ilie Bădescu – Istoria sociologiei. Perioada marilor sisteme, Editura Porto-Franco, Galaţi, 1994.
Reinhard Bendix, Günther Roth (eds.) – Scholarship and Partisanship, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1971.
Reinhard Bendix – Nation-Building and Citizenship, University of California Press, Berkeley, 1964.
Reinhard Bendix – Max Weber: An Intellectual Portrait, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1977.
Peter Berger – „Charisma and Religious Innovation", în American Sociological Review, nr. 28, 1963.
Peter Blau – On the Nature of Organizations, Wiley, New York, 1974.
Peter Blau – „Critical Remarks on Weber's Theory of Authority", în American Political Science Review, nr. 57, 1963.
Marc Bloch – „Feudalism as a Type of Society", în Sociology and History. Theory and Research, Werner Cahmann şi Alan Boskoff (eds.), The Free Press, New York, 1964.

Hans Bosse – Marx – Weber – Troeltsch, Christian Kaiser, Verlag, München, 1971.
Raymond Boudon – „Individualisme et holisme dans les sciences sociales", în Birnbaum P. şi Leca J. (ed.) – Sur l'individualisme, Presse de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, Paris, 1986.
Pierre Bourdieu – Le sens pratique, Ed. De Minuit, Paris, 1980.
Pierre Bourdieu – Esquisse d'une théorie de la pratique, Droz, Geneve, 1972.
Dennis Brisco, Gene Leonardson – Experiences in Public Administration, Duxbury Press, North Scituate, Massachusetts, 1980.
Hans Henrik Bruun – Science, Values and Politics in Max Weber Methodology, Munksgaard, Copenhagen, 1972.
Georges Burdeau – La Démocratie, Le Seuil, Paris, 1966.
Georges Burdeau – Droit constitutionnel et institutions politiques, L.G.D.J., Paris, 1966.
Georges Burdeau – Traité de science politique, vol. I, II, III, L.G.D.J., Paris, 1949-1950.
Andreas Buss – „Introductory Comments on Max Webers Essays on India and China", în International Sociology, vol. II, nr. 3, september 1987.
Werner Cahmann – „Max Weber and the Methodological Controversy in the Social Sciences", în Sociology and History. Theory and Research, Werner Cahmann şi Alan Boskoff (eds.), The Free Press, New York, 1964.
Jean Calmette – La société féodale, Paris, 1938.
Jean Charlot – Les partis politiques, Armand Colin, Paris, 1971.
Olivier François Chatelet, Evelyne Pisier Duhamel – Dictionnaire des oeuvres politiques, II-éme Édition. Revue et augmenté, P.U.F., Paris, 1989.
Tung-tsu Ch'u – „Chinese class structure and its Ideology", în Sociology and History. Theory and Research, Werner Cahmann şi Alan Boskoff (eds.), The Free Press, New York, 1964.
Pierre Chaunu – Eglise, culture et société, SEDES, Paris, 1981.
Pierre Clastres – La société contre l'Etat, Minuit, Paris, 1974.
D. Collier (ed) – The New Authoritarianism in Latin America, Princeton University Press, Princeton, 1979.
Michel Crozier – Le phénomene bureaucratique, Seuil, Paris, 1963.

Ralph Dahrendorf – Reflecţii asupra Revoluţiei din Europa, Humanitas, Bucureşti, 1993.
Milovan Djilas – The New Class: An Analysis of the Communist System, Praeger, New York, 1957.
Matei Dogan, Dominique Pelassy – Cum să comparăm naţiunile, traducere din limba engleză de Laura Lotreanu, Editura Alternative, Bucureşti, 1993.
Petre Dumitrescu – „Georges Gurvitch şi dialectica «nedogmatică»„ în Confruntări de idei contemporane, Editura Junimea, Iaşi, 1980.
Maurice Duverger – Sociologie de la politique, Armand Colin, Paris, 1973.
Shmuel N. Eisenstadt – „Varieties of Political Development", în S.N. Eisenstadt şi Stein Rokkan (eds) – Building States and Nations, vol. I, Editura Sage Publishing, Beverly Hills, California, 1973.
Shmuel Eisenstadt, Louis Roniger – „Patron-Client Relations as a Model of Structuring Social Exchange", în Comparative Studies in Society and History, nr. 1, 1985.
Shmuel Eisenstadt, René Lemarchand (eds) – Political Clientelism Patronage and Development, Sage, Beverley Hills, 1981.
Shmuel Eisenstadt – The Political Systems of Empires, The Free Press, New York, 1963.
Shmuel Eisenstadt – Traditional Patrimonialism and Modern Neo-Patrimonialism, Sage, Beverley Hills, 1973.
Shmuel Eisenstadt, Stein Rokkan – Building States and Nations, Sage, Beverley Hills, 1973.
Shmuel Eisenstadt – Tradition, Change and Modernity, Wiley, New York, 1973.
Mircea Eliade – Aspects du mythe, Gallimard, Paris, 1963.
Mircea Eliade – Le mythe de l'éternel retour, Gallimard, Paris, 1949.
Gilles Ferréol (sous la direction) – Histoire de la pensée sociologique. Les grands classiques, Armand Colin, Paris, 1994.
J. French, B. Raven – „The Bases of Social Power", în Cartwright D. (ed) – Studies in Social Power, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1959.
Ernst Gellner – Nationalismus und Moderne, Rothbuch Verlag, Berlin, 1991.

Hans Gerth, Ch. W. Mills (editors) – From Max Weber: Essays in Sociology. Translated and Edited with an Introduction by Hans Gerth, Ch. W. Mills, Oxford University Press, Oxford, 1946.
Hans Gerth (editor) – Max Weber. The Religion of China: Confucianism and Taoism, Macmillan, New York, 1964.
Hans Gerth – Max Weber. The Religion of India. Translated and edited by Hans Gerth and Don Martindale, Free Press, New York, 1958.
Hans Gerth – „Max Weber. The three Types of Legitimate Rule", în Berkeley Publication in Society and Institutions, 1958.
Robert Golembiewsky, William Eddy (eds.) – Organization Development in Public Administration, Marcel Dekker, Inc, New York and Basel, 1978.
George Gordon – Public Administration in America, St. Martin's Press, New York, 1986.
Luigi Graziano – Clientelismo et sistema politica; il caso dell'Italia, Milano, 1980.
Jürgen Habermas – Cunoaştere şi comunicare, Editura Politică, Bucureşti, 1983.
Gary Hamilton, Chang-Shu Kao – „Max Weber and the Analysis of east Asian Industrialization", în International Sociology, vol. II, nr. 3, september, 1987.
Dieter Heinrich – Die Einheit der Wissenchaftslehre Max Webers, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1952.
Nicholas Henry – Public Administration and Public Affairs, Prentice-Hall, Inc., Englewoog Cliffs, New Jersey, 1975.
Monique Hirschhorn – Max Weber et la sociologie francaise, l'Harmattan, Paris, 1988.
Monique Hirschhorn, Jacques Coenen-Huther (sous la direction) – Dukheim, Weber vers la fin des malentendus. Actes du symposium „Durkheim – Weber", Editions l'Harmattan, Paris, 1994.
Samuel Huntington – Political Order in Changing Societies, Yale University Press, New Haven, 1968.
Samuel Huntington – The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century, University of Oklahoma Press, Norman and London, 1991.
Andrew Janos – „Social Science, Communism and the Dynamics of political Change", în World Politics, October, 1991.

Karl Jaspers – Max Weber: Deutsches Wessen im politischen Denken, im Forschen und Philosophieren, Stalling, Oldenburg, 1932.
Bertrand de Jouvenel – Du pouvoir. Histoire naturelle de sa croissance, Hachette, Paris, 1972.
Herman Korte, Bernahrd Schäfers (Hrg) – Einführung in Hauptbegriffe der Soziologie, 2 Auflage, Leske – Budrich, Opladen, 1993.
Herman Korte – Einführung der Soziologie, 2 Auflage, Leske + Budrich, Opladen, 1993.
Michael Korda – Power. How to get it, how to use it, Random House, New York, 1975.
Volker Kalisch – „Eisenstadts Verhältnis zu Weber: „Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus" als Testfaal", în Schweizerische Zeitschrift für Soziologie", vol. 20, nr. 3, 1994.
Siegfried Landshut – Kritik der Soziologie, Neuwied, Luchterhand, 1969.
Jean Langlois – Qu'est-ce que le pouvoir politique, Anthropos, Paris, 1982.
Jean-William Lapierre – Vivre sans Etat? Essais sur le pouvoir politique et l'innovation sociale, Seuil, Paris, 1977.
Jean-William Lapierre – Essai sur le fondement du pouvoir politique, Ophrys, Nice, 1968.
Herbert Lasswell, Abraham Kaplan – Power and Society, Yale University Press, New Haven, 1950.
Charles Lefort – Eléments d'une critique de la bureaucratie, Droz, Geneve, 1971.
Herbert Levine – Public Administration Debated, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1988.
Karl Loewenstein – Max Webers staatspolitische Auffassungen in der Sicht unserer Zeit, Athenäum Verlag, Frankfurt am Main – Bonn, 1965.
Karl Loewith – „Weber's Interpretation of the Bourgeois – Capitalistic World in Terms of the Guiding Principle of „Rationalization", în Dennis Wrong (ed) – Max Weber, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1970.
Heinrich Lübbe – Säkularisierung, Albert Verlag, Freiburg, 1965.
Steven Lukes – Power. A radical View, The Mac Milan Press, London, 1982.

Jürgen Lütt – „Max Weber and the Vallabhacharis", International Sociology, vol. 2, nr. 3, September, 1987.
Robert Marsh – „Efectuarea în mod cumulativ a cercetării comparative", în Teorie şi metodă în ştiinţele sociale, vol. 5, Editura Politică, Bucureşti, 1967.
Robert Marsh – „Formal Organization and Promotion in Chinese Society", în Sociology and History. Theory and Research, The Free Press, New York, 1964.
Don Martindale – „Max Weber", în Mayer Nimkoff (ed) – The Nature and Types of Sociological Theory, Houghton Mifflin Company, Boston, 1960.
Charles Wright Mills – L'élite du pouvoir, Maspero, Paris, 1969.
Jean Francois Médard – „Le rapport de clientele", în Revue francaise de Sciences Politiques, vol. 26, nr. 1, 1976.
Arthur Mitzman – The Iron Cage, Knopf, New York, 1970.
Wolfgang Mommsen – Max Weber. Gesellschaft. Politik und Geschichte, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1974.
Wolfgang Mommsen – Max Weber und die deutsche Politik 1980-1920, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1959.
C. Nicuţă – Max Weber şi Karl Marx, în «Ethos», octombrie, 1945
Jean Oi – Communisme and Clientelism: Rural Politics, World Politics, nr. 2, January, 1985.
Giuseppe di Palma – „Legitimation from the Top to Civil Society. Political-Cultural Change in Eastern Europe", în World Politics, nr. 1, Octobre, 1991.
Talcott Parsons – The Structure of Social Action, Mc Grow-Hill Book Company Inc.- New York and London, 1937.
Talcott Parsons – Societies: Evolutionary and comparative Perspectives, în Englewood Cliffs, Prentice-Hall, New Jersey, 1971.
Talcott Parsons – Politics and Social Structure, The Free Press, New York, 1967.
Talcott Parsons – „On the Concept of Political Power", în Sociological Theory and Modern Society, The Free Press, New York, 1967.
Talcott Parsons – „Christianity and Modern Society" în Sociological Theory and Modern Society, The Free Press, New York, 1967.
Talcott Parsons – „Introduction" în Max Weber: The Theory of Social and Economic Organization, The Free Press, Glencoe, 1949.

Talcott Parsons – „On the Concept of Influence", în Public Opinion Quarterly, nr. 27, 1963.
N.W. Polsby – Community Power and Political Theory, Yale University Press, New Haven, 1963.
Nicos Poulantzas – L'Etat, le pouvoir et le socialisme, P.U.F., Paris, 1978.
Nicos Poulantzas – Pouvoir politique et classes sociales, Maspero, Paris, 1968.
Rainer Prewo – Max Webers Wissenschaftsprogramm Versuch einer methodischen Neuerschliessung, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1979.
Lucian Pye – Aspect of Political Development, Little Brown, Boston, 1966.
Guy Rocher – Introduction à la sociologie générale, Editions H.M.H., Paris, 1968.
Günther Roth, Wolfgang Schluchter – Max Weber's Vision of History, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, California, London, 1979.
John Schaar – Legitimacy in the Modern State, Transaction Books, New Brunswick-London, 1981.
Richard Schermerhorn – Society and Power, Random House, New York, 1961.
Wolfgang Schluchter – Rationalismus der Weltbeherrschung. Studien zu Max Weber, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1980.
Wolfgang Schluchter (hrg) – Max Weber Sicht des Islam. Interpretation und Kritik, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1987.
Constans Seyfarth, Walter Sprondel (hrgs) – Religion und gesellschaftliche Entwicklung. Studien zur Protestantismus – Kapitalismus – These Max Webers, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1973.
Edward Shils – Center and Periphery, University of Chicago Press, Chicago, 1975.
Heino Speer – Herrschaft und Legitimität. Zeitgebundene Aspekte in Max Webers Herrschaftssoziologie, Duncker und Humblot, Berlin, 1978.
Ilja Srubar – „Variants of the Transformation Process in Central Europe. A Comparative Assessment", în Zeitschrift für Soziologie, Heft 3, Juni, 1994.

Friedrich Wilhelm Stallberg – Herrschaft und Legitimität, Anton Hain Verlag, Meisenheim am Glan, 1975.
V. Subramanian – „The Status and Function of Intellectuals in State and Society in India and China: some critical Comparisons", în International Sociology, vol. 2, nr. 3, September, 1987.
Robin Theobald – „Patrimonialism", în World Politics, nr. 34, 1982.
Miklos Tomka – „Secularization or Anomy? Interpreting Religious Change in Communist Societies", în Social Compass, nr. 38, 1991.
Ernst Troeltsch – Die Soziallehre der christlichen Kirchen und Gruppen, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1912.
Bryan Turner – Weber and Islam, Routledge and Kegan Paul, London, 1974.
George Uscătescu – Proces umanismului, Editura Politică, Bucureşti, 1987.
Johannes Winckelmann – Legitimität und Legalität in Max Webers Herrschaftssoziologie, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1952.
Johannes Winckelmann – Gesellschaft und Staat in der verstehenden Soziologie Max Webers, Duncker und Humblot, Berlin, 1957.
Elena Zamfir – Cultura libertății, Editura Politică, Bucureşti, 1979.
Cătălin Zamfir – Structurile gândirii sociologice, Editura Politică, Bucureşti, 1988.
Cătălin Zamfir, Marius Pop, Elena Zamfir – România '89-'93. Dinamica bunăstării şi protecția socială, Editura Expert, Bucureşti, 1994.

BCU IASI CENTRU VECHI

Cuprins

Premise metodologice weberiene în înțelegerea dominației 5
Verstehen 9
Tipuri ideale 13
Statutul metodologic și funcția tipului ideal 19
Sociologie și istorie la Max Weber 24
Metoda comparativă 31
Tipurile de acțiune socială 33
„Entzauberung der Welt" sau dezvoltarea dialectică a raționalismului „stăpânirii lumii" 39
Putere și dominație 55
Note și trimiteri: 63

Legitimitate și dominație. Tipologii 67
Ordinea legitimă: concept, tipuri și fundamente ale ordinii legitime 69
Tipurile de dominație 79
Dominația tradițională 82
Gerontocrație, patriarhalism și patrimonialism 89
Dominația harismatică 97
Dominația legal-rațională 109
Note și trimiteri: 117

Sfera politicului ca proiecție a istoriei 121
Ipostaze reale ale dominației 123
Colegialitatea puterilor 132
Separația puterilor 141
Conceptul de partid și esența acestuia 146
Tipuri de oameni politici 154

Problema reprezentării grupurilor, stărilor şi claselor în cadrul relaţiilor de dominaţie 166
Birocraţia – paradigmă a înţelegerii dominaţiei 179
Note şi trimiteri: 203

Actualitatea concepţiei lui Weber asupra puterii şi dominaţiei 207
Interpretarea modernizării politice din perspectivă weberiană 209
Extinderea viziunii weberiene în teoriile actuale asupra puterii 233
Critica paradigmei weberiene asupra birocraţiei 238
O perspectivă weberiană asupra proceselor de transformare din ţările ex-comuniste 252
Note şi trimiteri: 263

Receptarea lui Max Weber la Universitatea „Al.I.Cuza" Iaşi 267
Note şi trimiteri: 277
BIBLIOGRAFIE GENERALĂ: 279

60 000
B.C.U. M. EMINESCU" IAŞI

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY